

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

1674 161

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961:44

SOU
1961:44 =

Ecklesiastikdepartementet

FOLKBILDNINGSARBETE OCH UNGDOMSVERKSAMHET

ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG AV
1960 ÅRS FOLKBILDNINGSUTREDNING

Stockholm 1961

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961

Kronologisk förteckning

1. Totallsatorverksamheten. Idun. 140 s. Jo.
2. Sparstimulerande åtgärder. Idun. 121 s. Fl.
3. Effektivare prisövervakning. Idun. 177 s. H.
4. Automatisk databehandling inom folkbokförings- och uppbördsväsendet. Idun. 230 s. Fl.
5. Begravningsplatser och gravar. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
6. Underrätterna. Idun. 339 s. Ju.
7. Enhetlig ledning av krigsmakten. Beckman. 120 s. Fö.
8. Om läkarbehov och läkartillgång. Idun. 228 s. I.
9. Principer för en ny kommunindelning. Beckman. 248 s. I.
10. Preliminär nationalbudget för år 1961. Marcus. V + 105 s. Fl.
11. Den allmänna brottsregistreringen. Kihlström. 318 s. Ju.
12. Statliga belastningsbestämmelser av år 1960 för byggnadsverk. Idun. 50 s. K.
13. Lantbrukets yrkesskolor. Kihlström. 206 s. Jo.
14. Pensionsstiftelser. I. Marcus. 184 s. Ju.
15. Polisens brottsbekämpande verksamhet. Idun. 251 s. + 2 s. ill. I.
16. Kriminalvård i frihet. Idun. 137 s. Ju.
17. Hjälpmedel i skolarbetet. Idun. 244 s. + 12 s. ill. E.
18. Totalförsvarets upplysningsverksamhet. Kihlström. 90 s. Fö.
19. Byggnadsindustrins arbetskraft. Idun. 150 s. S.
20. Vissa frågor rörande allmänna val. Idun. 173 s. Ju.
21. Författningsutredningen. V. Organisationer. Beslutsteknik. Valsystem. Idun. 363 s. Ju.
22. Den svenska utvecklingshjälpens administration. Kihlström. 74 s. U.
23. Svensk trafikpolitik. I. Idun. 387 s. K.
24. Svensk trafikpolitik. II. Idun. 163 s. K.
25. Flygbuller som samhällsproblem. Idun. 200 s. Fö.
26. Reviderad nationalbudget för år 1961. Marcus. V + 87 s. Fl.
27. Skifferoljefrågan. Norstedt & Söner. 144 s. H.
28. Kungl. Teatern. Verksamhet och ekonomi. Marcus. 320 s. E.
29. Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring m. m. Idun. 341 s. S.
30. Grundskolan. Hæggström. 881 s. E.
31. Läroplaner för grundskola och fackskolor. Idun. 388 s. E.
32. Handläggning av bostadslån. Idun. 101 s. S.
33. Redareansvarets begränsning. Idun. 101 s. Ju.
34. Huvudmannaskapet för polisväsendet m. m. Kihlström. 227 s. I.
35. Ändamålsenliga studentbostäder. Idun. 224 s. S.
36. Tandsjukvården vid de odontologiska läroanstalterna. Kihlström. 102 s. E.
37. Stämpel- och expeditionsavgifter. Idun. 294 s. Fl.
38. Stöd åt barnaföderskor. Idun. 122 s. S.
39. Lag om allmän försäkring, m. m. Idun. 143 s. S.
40. Länsindelningen inom Stockholms- och Göteborgsområdena. Idun. 384 s. + 2 st. utvkningsblad. I.
41. Reviderad giftlagstiftning. Idun. 326 s. I.
42. Mål och medel i stabiliseringspolitiken. Idun. 436 s. Fl.
43. Användningen av August Abrahamsons stiftelse å Nääs. Idun. 93 s. E.
44. Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet. Idun. 233 s. E.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961:44

Ecklesiastikdepartementet

FOLKBILDNINGSARBETE OCH
UNGDOMSVERKSAMHET

ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG AV

1960 ÅRS FOLKBILDNINGsutredning

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE
STOCKHOLM 1961

STATIONERY AND PRINTING CO.

1000 1000 1000 1000

FOR THE DIRECTOR GENERAL

UNION OF THE STATES

OF THE UNITED STATES

OF THE UNITED STATES

THE UNITED STATES

OF THE UNITED STATES

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet	7
Inledning	9
Utredningsuppdraget	9
Utredningsarbetet.	11
Kap. I. Statsbidragsbestämmelserna och deras förhistoria.	13
A. Föreläsnings-, kurs- och bildningskonsulentverksamhet . . .	15
1. Föreläsningsverksamhet inom föreläsningsförbunden. .	15
2. Studieförbundens föreläsningsverksamhet.	18
3. Folkbildningsförbundens kursverksamhet.	21
4. Föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet	23
5. Bildningskonsulentverksamheten.	23
B. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhet samt speciella folkbildningsåtgärder	24
1. Studiecirkelverksamhet.	25
2. Studieförbund.	30
3. Speciella folkbildningsåtgärder	33
C. Ungdomsfostrande verksamhet.	36
1. Hemgårdar	36
2. Ungdomsledarutbildning	37
3. Ungdomens fritidsverksamhet.	43
4. Instruktörsverksamhet inom ungdomsorganisationer. .	46
Kap. II. Den kvantitativa utvecklingen.	49
A. Föreläsnings-, kurs- och bildningskonsulentverksamhet . . .	49
1. Föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundens- verksamhet.	49
2. Studieförbundens föreläsningsverksamhet.	68
3. Folkbildningsförbundens kursverksamhet.	73
4. Föreläsningsverksamheten inom försvarsväsendet. . . .	74
5. Bildningskonsulentverksamheten.	75
B. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhet samt speciella folkbildningsåtgärder.	75
C. Ungdomsfostrande verksamhet.	89
1. Hemgårdar	89
2. Utbildning av ungdomsledare.	90

	3. Ungdomens fritidsverksamhet	96
	4. Instruktorsverksamheten inom ungdomsorganisationerna	1 100
Kap.	III. Tendenser inom folkbildnings- och ungdomsverksamheten under 1950-talet.	1 102
	A. Folkbildningsarbetet	1 102
	1. Tendenser i stort	1 102
	2. Föreläsningsföreningarnas verksamhet	1 109
	3. Utvecklingen inom folkbildningsförbunden	1 110
	4. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhetens utveckling	1 114
	5. Pedagogisk nyorientering.	1 120
	B. Ungdomsverksamheten	1 124
	1. Ungdomens föreningsliv	1 125
	2. Den kommunala ungdomsverksamheten	1 130
Kap.	IV. Den fortsatta verksamheten.	1 131
	A. Berörda verksamhetsformers utveckling	1 131
	1. Samhällsförändringarnas inverkan.	1 131
	2. Planerna för de närmaste åren.	1 135
	3. Massmedias inverkan och betydelse.	1 138
	B. Det statliga stödet.	1 140
	1. Folkbildningsarbetets betydelse i samhället	1 140
	2. Ungdomsverksamhetens betydelse.	1 144
	3. Principer för statligt stöd	1 144
Kap.	V. Statsbidragskonstruktion och bidragsbestämmelser för folkbildningsverksamheten	1 150
	A. Folkbildningsverksamhet i form av föreläsningar och kurser	1 150
	1. Det statliga stödets nuvarande utformning.	1 150
	2. Utredningens förslag.	1 151
	a. Bidrag till anordnande av enstaka föreläsningar och av kurser	1 152
	b. Bidrag till föreläsningsförmedling.	1 155
	c. Bidrag till administration och rådgivande verksamhet	1 156
	B. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhet	1 157
	1. Det statliga stödets nuvarande utformning.	1 157
	2. Kritik av gällande bestämmelser	1 158
	3. Utredningens förslag.	1 163
	a. Principiella överväganden	1 163
	b. Bidrag till studiecirkelverksamhet	1 168
	c. Bidrag till musikstudieverksamhet	1 174
	d. Bidrag till erkända studieförbund för administration	1 178
	C. Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder	1 181
Kap.	VI. Statsbidragskonstruktion och bidragsbestämmelser för ungdomsverksamheten.	1 185
	1. Det statliga stödets nuvarande utformning.	1 185
	2. Erfarenheter av det statliga stödet till ungdomsverksamheten.	1 186

3. Utredningens förslag	191
a. Principiella överväganden	191
b. Bidrag till ungdomsledarutbildning	194
c. Bidrag till fritidsgruppsverksamhet	195
d. Bidrag till instruktörsverksamhet	199
e. Bidrag till administrationskostnader	200
Kap. VII. Forskning och kvalificerad undervisning inom folkbildningsarbetet	202
Kap. VIII. Tillsynsmyndigheten	207
Kap. IX. Kostnadsberäkningar	209
A. Folkbildningsverksamhet	209
1. Föreläsnings- och kursverksamhet	209
2. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhet	211
3. Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder	213
B. Ungdomsverksamhet	214
C. Forskning och kvalificerad undervisning	215
Sammanfattning och hemställan	216
Särskilda yttranden	221
A. Angående bidrag till studiecirklar och musikgrupper . Av ledamoten <i>Henry Jarild</i>	221
B. Angående fritidsgruppsverksamhet bland ungdom . Av ledamoten <i>Erland Johansson</i>	224
C. Angående stödet till ungdomsledarutbildning . Av ledamoten <i>Erland Johansson</i>	228
D. Angående tillsynsmyndigheten . Av ledamoten <i>Artur Olsson</i>	230
Förslag till kungörelse om statsbidrag till frivilligt folkbildningsarbete	231

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Ecklesiastikdepartementet

Den 29 januari 1960 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för att verkställa översyn av statsbidragsgivningen till folkbildnings- och ungdomsverksamheten. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 17 februari 1960 såsom sakkunniga landshövdingen i Kopparbergs län Oskar Gösta Charles Elfving, studierektorn i studieförbundet medborgarskolan Henry Wilhelm Jarild, förbundssekreteraren i svenska missionsförbundets ungdom Erland Sven Johansson, statskommissarien Carl Wilhelm Lindblad, sekreteraren Bertil Albert Fredrik Löfberg, rektorn i brevs skolan Helmer Sigvard Artur Olsson och studierektorn i arbetarnas bildningsförbund Sven-Arne Stahre ävensom uppdrog åt Elfving att såsom ordförande leda utredningsarbetet. Den 1 april 1960 uppdrog departementschefen åt filosofie magistern Harry Östlund att, räknat från och med den 21 mars 1960, tjänstgöra som sekreterare hos de sakkunniga.

De sakkunniga har antagit benämningen *1960 års folkbildningsutredning*.

Den 10 oktober 1960 uppdrog departementschefen åt förste byråsekreteraren hos länsskolnämnden i Stockholms län Ann-Mari Andersson att, räknat från och med den 1 oktober 1960, tjänstgöra såsom biträdande sekreterare hos de sakkunniga.

På framställning av folkbildningsutredningen tillkallade departementschefen den 9 maj 1960 numera ordinarie konsulenten i skolöverstyrelsen Kerstin Sönerlind att såsom expert biträda utredningen.

Sedan 1960 års folkbildningsutredning nu slutfört sitt arbete, får utredningen vördsamt överlämna förevarande betänkande.

Stockholm den 15 juni 1961.

Gösta Elfving

Henry Jarild

Erland Johansson

Carl W. Lindblad

Bertil Löfberg

Artur Olsson

Sven-Arne Stahre

/ Harry Östlund

Inledning

Utredningsuppdraget

Direktiven för 1960 års folkbildningsutredning framgår av chefens för ecklesiastikdepartementet anförande till statsrådsprotokollet den 29 januari 1960, vari departementschefen yttrade följande:

Vid 1947 års riksdag fattades beslut om väsentligt förbättrat statligt stöd åt det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Besluten innebar dels en ökning av redan tidigare utgående statsunderstöd, dels nya stödåtgärder, däribland främst statsbidrag till studiecirkelverksamhet. I samband med att genom beslut vid 1954 års riksdag nya former skapades för det statliga stödet till nykterhetsorganisationerna, erhöll även ungdomens förenings- och fritidsverksamhet omfattande stöd i form av bidrag till ungdomsledarutbildning, instruktörsverksamhet och fritidsgrupper.

De nämnda åtgärderna har inneburit en kraftig stimulans för det bildningsarbete och den ungdomsfostrande verksamhet, som olika ideella organisationer bedriver. Som exempel kan nämnas att, medan antalet studiecirkelarbetsåret 1944/45 var omkring 17 000, så uppgick de statsbidragsberättigade studiecirkelarna 1958/59 till cirka 64 000. Vidare visar det förhållandet, att fritidsgrupperna för ungdom under budgetåret 1954/59 enligt av skolöverstyrelsen redovisade siffror ökat från 9 608 grupper med ett deltagandeantal av 148 504 till drygt 44 000 grupper med närmare 600 000 deltagare, att ett stort antal ungdomar nåtts genom gruppverksamheten.

Den betydande utbyggnad av det frivilliga folkbildnings- och ungdomsarbetet, som skett i vårt land under det senaste årtiondet, måste hälsas med stor tillfredsställelse. De fria, ideella organisationerna fyller i vår demokrati en viktig fostrande och stimulerande uppgift och bidrager därmed till en fördjupad förståelse av och insikt om vår tids problem. Jag anser det därför angeläget att de även framdeles får ett effektivt statligt stöd för sin verksamhet.

Den kraftiga expansionen av folkbildnings- och ungdomsverksamheten har haft till följd att statsutgifterna för bidrag till denna verksamhet vuxit snabbt. Främst gäller detta de förslagsvis betecknade anslagen till Bidrag till studiecirkelverksamhet och Bidrag till ungdomens fritidsverksamhet. Utgiftsstegringen är helt naturlig, eftersom dessa anslags konstruktion betingats just av bidragens syfte att stimulera vissa verksamhetsformer. Den ökade belastningen på anslagen tyder endast på att bidragen fått åsyftad verkan.

I samband med anvisandet av anslag till ifrågavarande ändamål för budgetåret 1959/60 uttalade riksdagen sig för en översyn av statsbidragsbestämmelserna för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet (SU 114; Rskr 266).

En sådan översyn bör nu komma till stånd. Den bör lämpligen verkställas av för ändamålet särskilt tillkallade sakkunniga, förslagsvis högst sju till antalet.

Översynen bör enligt min mening omfatta hela den statliga bidragsgivningen till den fria folkbildningsverksamheten och, med hänsyn bl. a. till vissa gränsdragningsproblem, därjämte även bidragsgivningen till ungdomsverksamheten. Översynen bör främst syfta till att de resurser, som från statens sida bedömes kunna ställas till förfogande för dessa verksamhetsområden, blir utnyttjade på sådant sätt, att största möjliga utbyte vinnes av den verksamhet bidragen avser att främja.

När det gäller folkbildningsverksamheten kan den snabba utvecklingen inom vissa av dess grenar sedan tillkomsten av 1947 års statsbidragsbestämmelser redan i och för sig anses motivera en översyn av bidragsformerna. Under det senaste decenniet har vidare bidragssystemet vid olika tillfällen kompletterats, och efter hand har det därigenom kommit att visa en oenhetlighet, som i dagens läge knappast kan sägas vara sakligt motiverad, samtidigt som bidragsbestämmelserna numera inte heller kan anses motsvara moderna krav på enkelhet och överskådlighet.

Det väsentliga motivet för en översyn är emellertid angelägenheten att nu söka bättre anpassa statens stöd till folkbildnings- och ungdomsarbetet efter de uppgifter som de berörda organisationerna fyller i dagens samhälle och inriktar sig på inför framtiden. Situationen på bildningsfältet är i dag helt annorlunda än för tio år sedan. Kunskapsstoffet omsättes allt snabbare, och nya krav ställs på den samhälleliga insatsen för nyorientering och fortbildning. Bland annat möjliggör den stigande levnadsstandarden för allt fler människor ur skilda samhällsgrupper att odla intressen vid sidan av förvärvsarbetet. En avsevärd del av de ungas fostran äger redan nu rum utanför hem och skola, i föreningar, kamratgrupper och annan fritidsverksamhet. I det samhälle, där fritiden kommer att bli allt större, blir det för hela vår andliga och kulturella utveckling av avgörande betydelse, om människorna förmår ge den ökade fritiden ett innehåll, som skänker stimulans och harmoni åt tillvaron. Folkbildnings- och ungdomsarbetet kommer därvid att få betydelsefulla uppgifter, delvis av annan karaktär än hittills.

En översyn av bidragsgivningen till folkbildnings- och ungdomsarbete bör grundas på en undersökning och ett klarläggande av dessa verksamheters aktuella uppgifter samt en bedömning av deras framtida inriktning och verksamhetsformer. Bidragsgivningen bör anpassas efter de ändrade förutsättningar, som därvid kan framkomma. Någon på förhand given bundenhet vid nuvarande system av bidrag till olika mer eller mindre hävdvunna verksamhetsformer och verksamhetsområden bör alltså inte föreligga vid utredningsarbetet.

Som allmän riktlinje för utredningen i vad den avser folkbildningsarbetet bör enligt min mening framhållas, att det statliga stödet bör syfta till att stimulera, vidmakthålla och vidareutveckla sådana verksamhetsformer, som med hänsyn till det moderna samhällets struktur kan anses ändamålsenliga. Självfallet måste vid utredningsarbetet uppmärksammas bland annat de återverkningar på hävdvunna former av folkbildningsarbetet, som exempelvis tillkomsten av nya massmedia medför, liksom också de ändrade förutsättningar för bildningsarbetet, som efter hand inträder i och med den fortsatta utbyggnaden av utbildningsväsendet — såväl det allmänna skolväsendet som yrkesutbildningen. Då det knappast kan förutsättas att alla former av bildningsarbete kan understödjas och stimuleras med statsbidrag, ligger det vidare i sakens natur att det statliga stödet, sedan folkbildningsarbetet genom det senaste decenniets snabba utbyggnad numera fått en bred förankring och en rik differentiering, i fortsättningen framför allt inriktas på kvalitetsbetonade verksamhetsformer och verksamhetsområden.

Beträffande bidraget till ungdomens förenings- och fritidsverksamhet är de statsunderstödda verksamhetsformerna av ganska ungt datum, varför det inte synes aktuellt med några mera genomgripande förändringar. De sakkunnigas huvuduppgift blir här att — självfallet i nära samråd med det samarbetsorgan för ungdomsverksamheten, som nyligen upprättats — summera de hittills vunna erfarenheterna av verksamheten för att på grundval därav söka göra en bedömning av befintliga och eventuellt nytillkommande verksamhetsformers framtida omfattning. En sådan bedömning synes angelägen inte minst för att underlätta ungdomsorganisationernas eget mera långsiktiga planeringsarbete på detta område.

Jag behöver i dagens läge inte här särskilt understryka vikten av att de frivilliga ungdomsorganisationernas verksamhet får möjlighet att ytterligare utvecklas och intensifieras. Av stor betydelse är därvid en ökad utbildning av ungdomsledare. Då det dessutom visat sig ändamålsenligt att statsbidragsgivningen anknutits till organisationernas verksamhet, bör statens stöd även framdeles ha en sådan utformning att det stimulerar organisationerna i deras arbete. De problem, som på detta område närmast bör upptagas till prövning vid översynen gäller bland annat en klarare statsbidragsmässig gränsdragning mellan fritidsgruppverksamhet och den studieverksamhet, som i andra former åtnjuter statsbidrag. De sakkunniga bör vidare i samband därmed göra en rent teknisk översyn av bidragskonstruktioner och bidragsbestämmelser.

Den nu förordade översynen bör utmynna i ett ställningstagande från de sakkunnigas sida till följande frågor, nämligen dels vilka verksamhetsformer på folkbildnings- och ungdomsarbetets område som bör understödjas med statsbidrag, dels vilken närmare utformning statsbidragsbestämmelserna bör ha.

Den statsfinansiella innebörden av utredningens förslag bör klart åskådliggöras genom en bedömning av den sannolika utvecklingen av de verksamhetsgrenar, för vilka statsbidrag förordas, och en beräkning av kostnaderna under ett antal år framåt för de föreslagna statsbidragen. De sakkunnigas förslag bör kostnadsmässigt innesluta flera alternativ. Alla möjligheter till administrativa förändringar bör noggrant tillvaratas i de förslag till författningsbestämmelser, som bör utformas av de sakkunniga. Bestämmelserna bör givetvis också ges den besparingsstimulerande utformning, som är möjlig.

Utredningen bör arbeta skyndsamt med sikte på att dess förslag skall kunna bli föremål för budgetprövning senast inför budgetåret 1962/63.

Utredningsarbetet

För att tagas under övervägande vid fullgörandet av utredningsuppdraget har till de sakkunniga den 20 september 1960 överlämnats skrivelser från Svenska missionsförbundets ungdom den 14 juli 1960 och från Unga örnars riksförbund den 8 september 1960 angående statligt administrationsbidrag till ungdomsorganisationerna.

Till utredningen har inkommit skrivelser den 6 april 1960 från stadsfullmäktiges ordförande i Karlstad rörande föreläsningsföreningars organisation, den 3 maj 1960 från föreläsningsförbundens riksorganisation med förslag angående ändrade löneavdrag, den 7 september 1960 från statens folkbildningsnämnd rörande universitetscirkelverksamheten, den 9 september 1960 från statens ungdomsråd rörande minimiålder för deltagande i

fritidsgrupper, den 10 december 1960 från Västmanlands läns föreläsningförbund angående statsbidrag till föreläsningsverksamheten, den 12 januari 1961 från folkbildningsförbundets musiknämnd med hemställan angående musikstudier samt den 25 mars 1961, likaledes från folkbildningsförbundets musiknämnd, promemoria angående statsbidrag till musikskolor.

Utredningen har den 3 december 1960 avgivit remissutlåtande över en framställning från skolöverstyrelsen angående viss försöksverksamhet inom föreläsningföreningarna.

Till utredningen har den 26 maj 1961 remitterats 1960 års ungdomsupplysningsutrednings betänkande angående upplysningsverksamhet i ungdomsfrågor, över vilket utredningen senare kommer att avgiva utlåtande.

Utredningen har hållit 25 sammanträden, varav ett ägt rum i Säter och ett, under tiden 8/8—13/8 1960, i Lysekil.

Folkbildningsutredningen har företagit enkäter bland föreläsare inom den statsunderstödda föreläsningsverksamheten, hos föreläsningförbunden, folkbildningsförbunden, studieförbunden samt hos ungdomsorganisationerna.

Överläggningar har ägt rum med representanter för skolöverstyrelsens folkbildningsrotel, överstyrelsen för yrkesutbildning, arbetsmarknadsstyrelsen, Sveriges radio-TV, museiorganisationen, teater- och filmbranschen, Sveriges allmänna biblioteksförening, statens ungdomsråd, studierektorerna i studieförbunden, föreläsningförbundens riksorganisation och vissa folkbildningsförbund.

Under utredningsarbetet har kontakt tagits med 1955 års universitetsutredning, 1957 års skolberedning och musikledarutredningen samt med lärarhögskolan i Stockholm.

FÖRSTA KAPITLET

Statsbidragsbestämmelserna och deras förhistoria

Det fria och frivilliga folkbildningsarbetet genomgick en mycket snabb utveckling i början av 1900-talet. Denna utveckling kännetecknades emellertid icke sällan av en viss brist på planmässighet och effektivitet. Redan på ett tidigt stadium blev vissa grenar av folkbildningsarbetet föremål för statens stöd, medan andra, såsom de flyttande folkhögskolekurserna och studiecirkelverksamheten, icke erhöll något sådant trots ett omfattande och betydelsefullt arbete. Dessa förhållanden medförde från olika håll krav på en allmän översyn av folkbildningsarbetets villkor. Med anledning av väckta motioner begärde 1920 års riksdag utredning om dels på vad sätt det fria och frivilliga folkbildningsarbetet borde omläggas och utvecklas för att bättre kunna fylla sin uppgift att nå vidast möjliga kretsar av de bildningssökande i vårt land och verka höjande på folkets andliga och fysiska hälsa, dels hur statsmakterna bäst skulle kunna stödja och främja ifrågavarande arbete. Samma år tillkallades fem sakkunniga — 1920 års folkbildningssakkunniga — med uppdrag att verkställa den begärda utredningen. I det slutliga utlåtandet (SOU 1924: 5) hade de sakkunniga koncentrerat sig på en utredning av de tre huvudgrenarna av folkbildningsarbetet, folkbibliotek, föreläsnings- och studiecirkelverksamhet. De sakkunnigas förslag kom på grund av det då rådande statsfinansiella läget aldrig att framläggas i sin helhet. Vissa frågor blev emellertid senare föremål för riksdagsbehandling. Vid 1928 års riksdag genomfördes sålunda understöd till de flyttande folkhögskolekurserna, och 1929 fastställdes nya bestämmelser angående understöd till den populärvetenskapliga föreläsningsverksamheten. Sedan 1884 hade riksdagen beviljat årliga anslag till föreläsningsverksamhet i städerna, och från och med 1893 tilldelades även landsbygdens föreläsningsanstalter statsunderstöd.

Redan före 1920 utgick från åttonde och tionde huvudtitlarna bidrag till vissa studieförbund för organisations- och administrationskostnader. Med anledning av en motion som väcktes vid 1924 års riksdag beviljades från och med budgetåret 1924/25 statsunderstöd till den nyss påbörjade studieverksamheten inom universitetscirklar. Från och med 1941/42 utgick statsunderstöd till hemgårdarna och från och med närmast följande budgetår till studiehemmen. Fortfarande bedrevs emellertid studiecirkelverksamheten utan statsbidrag.

För att underkasta folkbildningsarbetet en översiktlig granskning med hänsyn till dess omfattning, syften, metoder, organisatoriska former och resultat tillkallades 1944 års folkbildningsutredning. Sedan en genomgång av arbetsfältet ägt rum, skulle enligt direktiven för utredningen resultaten därav läggas till grund för en bedömning av folkbildningsrörelsens uppgifter, utvecklingsmöjligheter och behov samt omfattningen av och villkoren för statens understödjande verksamhet.

1944 års folkbildningsutredning framlade 1946 första delen av sitt betänkande, omfattande utredning och förslag rörande det allmänna folkbildningsarbetet (SOU 1946: 68). Efter vederbörlig remissbehandling framlades utredningens förslag med vissa av remissyttrandena föranledda avvikelser för riksdagen i form av propositionen 1947: 204. Med stöd av riksdagens beslut utfärdades den 30 juni 1947 Kungl. Maj:ts kungörelse (nr 508) angående statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. Genom denna kungörelse infördes bl. a. statsbidrag även till studiecirkelarbetet, varjämte bestämmelserna om statsbidrag till föreläsningsverksamheten erhöi en ny utformning.

Även på ungdomsverksamhetens område visade sig behov av utredningar. Den ökande ungdomsbrottsligheten och de missförhållanden som konstaterades inom det offentliga nöjeslivet var i första hand anledningen till att ungdomsvårdskommittén tillsattes sommaren 1939. Direktiven vidgades 1942 att omfatta frågan om förbättrad ungdomsvård över huvud taget. Kommittén framlade 1944 ett betänkande om stöd åt ungdomens föreningsliv (SOU 1944: 31), i vilket kommittén särskilt behandlade frågan om ungdomsledarutbildning i form av instruktionskurser samt bidrag till avlöande av instruktörer. I ett senare betänkande (SOU 1947: 12) om ungdomens fritidsverksamhet diskuterade kommittén möjligheten att lösa frågan om ungdomens sysselsättning på fritid genom skapandet av hemgårdar och ungdomsgårdar samt genom ordnande av fritidsverksamhet vid skolorna.

Ungdomsvårdskommitténs förslag framlades icke för riksdagen. Vissa av förslagen upptogs och bearbetades av de 1953 tillkallade sakkunniga för utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar. Dessa sakkunniga skulle enligt de för dem utfärdade direktiven såsom komplement till 1944 års nykterhetskommittés utredningar undersöka möjligheterna att vidtaga vissa ytterligare åtgärder för att främja de nykterhetspolitiska åtgärder, varvid skulle iaktas, att samhällets stödåtgärder borde inriktas på sådan verksamhet »som innefattade ungdomsvård i egentlig mening». Utredningens resultat redovisades i betänkandet Bidrag till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet, som avgavs samma år. Förslagen framlades efter remissbehandling för 1954 års riksdag (prop. 1954: 156). Propositionen bifölls, varefter Kungl. Maj:t den 30 juni 1954 utfärdade kungörelse (nr 575) angående statsbidrag till ung-

domens förenings- och fritidsverksamhet. I denna kungörelse fastställdes grunderna för statsbidrag till ungdomsledarutbildning, instruktörsverksamhet och fritidsgruppsverksamhet inom de opolitiska ungdomsorganisationerna.

Frågan om statsbidragsgivningen till de politiska ungdomsorganisationerna behandlades av 1955 års ungdomsutredning i betänkandet Staten och de politiska ungdomsorganisationerna (SOU 1956: 42). Utredningens förslag, att statsbidragsbestämmelserna skulle utsträckas att omfatta även dessa organisationer, framlades för riksdagen i propositionen 1957: 132 och godkändes av denna.

I det följande kommer redogörelse att lämnas för gällande statsbidragsbestämmelser avseende folkbildnings- och ungdomsverksamheten samt dessa bestämmelsers tillväxt. Särskilda avsnitt kommer därvid att ägnas åt föreläsnings-, kurs- och bildningskonsulentverksamhet, åt studiecirkel- och studieförbundsverksamhet samt åt speciella folkbildningsåtgärder och åt hemgårdar. Beträffande ungdomsverksamheten kommer redogörelsen att uppdelas på ungdomsledarutbildning, ungdomens fritidsverksamhet samt instruktionsverksamhet inom ungdomsorganisationer.

A. Föreläsnings-, kurs- och bildningskonsulentverksamhet

Till den statsunderstödda föreläsningsverksamhet, som bedrivs av föreläsningsförbunden, studieförbunden och folkbildningsförbunden samt inom försvarsväsendet, utgår statsbidrag från anslagen Bidrag till föreläsningsverksamhet och Resekostnadsersättning åt föreläsare under åttonde huvudtiteln.

Till föreläsningsförbundens och centralbyråernas administrationskostnader samt till bildningskonsulenternas avlöning utgår statsbidrag dels från anslagsposten Bidrag till föreläsningsförbundens administrationskostnader under ovannämnda anslag Bidrag till föreläsningsverksamhet, dels från ett under åttonde huvudtiteln upptaget anslag Bidrag till föreläsningsförmedling och konsulentverksamhet.

Gällande bestämmelser för statsbidrag till föreläsningsverksamheten återfinnes i kungl. kung. den 30 juni 1947 (nr 508) angående statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet (ändr. 1954: 275 och 1956: 251). Beträffande folkbildningsförbundens konsulentverksamhet har bestämmelser meddelats i kungl. brev den 1 juni 1956 angående anslag för budgetåret 1956/57 till folkbildningsåtgärder m. m. (p. 4).

1. Föreläsningsverksamhet inom föreläsningsförbunden

I kungörelsen 1947: 508 förutsattes en *föreläsningsförening* vara en lokalt arbetande självständig förening med egen styrelse. Medlemmar i en sådan förening är enskilda personer eller organisationer.

Samtliga föreläsningssammanslutningar — utom de som är verksamma i Stockholms stad — är sammanslutna i *föreläsningssammanslutning*, vars verksamhetsområde i regel sammanfaller med ett län. Föreläsningssammanslutningarna har till uppgift att fördela statsbidrag till de lokala föreläsningssammanslutningarna, att förmedla föreläsningar, att iordningställa föreläsningsturnéer samt att i övrigt befordra samarbete mellan föreläsningssammanslutningarna inom sammanslutningens område. Föreläsningssammanslutningarna är underkastade inspektion av en av skolöverstyrelsen för varje sammanslutning förordnad inspektör. Föreläsningssammanslutningarna har även möjlighet att i kommuner, där föreläsningssammanslutning inte finnes, anordna föreläsningar i egen regi eller anordna föreläsningar genom andra organisationer. Denna verksamhet brukar kallas »föreläsningssammanslutningens föreläsningssammanslutning».

För föreläsningssammanslutningen finnes vidare särskilda av skolöverstyrelsen antagna *centralbyråer* med uppgift att tillhandagå föreläsningssammanslutningar och -sammanslutning med förmedling av föreläsningar och undervisningsmateriel för föreläsningssammanslutningarna samt med råd och anvisningar beträffande föreläsningssammanslutningen. Centralbyråerna, tre till antalet, är förlagda till Stockholm (Folkbildningsförbundet), Göteborg (Västra Sveriges folkbildningsförbundet) och Lund (Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar).

Gällande bestämmelser om statsbidrag

Under förutsättning att de i gällande författningar föreskrivna villkoren uppfylles utgår till lokal föreläsningssammanslutning statsbidrag — frånsett resekostnadsersättning åt föreläsare — med högst 35 kronor för varje under ett och samma budgetår anordnad föreläsning upp till ett antal av 10 och med högst 15 kronor för varje under budgetåret därutöver anordnad föreläsning. Föreläsningssammanslutning äger åtnjuta statsbidrag med högst 35 kronor för varje föreläsning, som anordnas i sammanslutningens regi. Resekostnadsersättning åt föreläsare utgår för högst 30 av en föreläsningssammanslutning under ett och samma budgetår anordnade föreläsningar och för samtliga av föreläsningssammanslutning med bidrag av statsmedel anordnade föreläsningar.

Som villkor för åtnjutande av statsbidrag har bland annat föreskrivits, att kommuner eller enskilda skall tillskjuta minst lika stort belopp som statsbidraget, att antalet föreläsningar för helt budgetår inte skall understiga 8, där ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag härifrån, att föreläsare och föreläsningssammanslutningens skall väljas ur av skolöverstyrelsen utgiven föreläsningssammanslutningskatalog eller vara på annat sätt godkända av överstyrelsen eller föreläsningssammanslutning samt att föreläsningssammanslutningarna skall vara offentliga.

Förarbeten

Enligt de före 1947 gällande bestämmelserna kunde lokal föreläsningssammanslutning erhålla högst 2 000 och lägst 200 kronor i understöd för budgetår.

Som villkor gällde, att från kommunalt eller enskilt håll skulle tillskjutas minst lika stort belopp som statsunderstödet och att minst 10 föreläsningar av godkända föreläsare skulle anordnas under året. Från och med budgetåret 1940/41 nedsattes det angivna minimiunderstödet 200 kronor till 75 kronor, och minsta antalet föreläsningar nedsattes till 4. Till föreläsningsanstalter på avlägset liggande och ekonomiskt mindre bärkraftiga orter kunde därutöver utgå bidrag till föreläsares resekostnader med högst tre fjärdedelar av det belopp resekostnaderna översteg 4 kronor. Till föreläsningförbund och centralbyråer utgick särskilda statsunderstöd.

1944 års *folkbildningsutredning* framhöll i sitt betänkande angående det allmänna folkbildningsarbetet (SOU 1946: 68), att såväl den enstaka föreläsningen som föreläsningsserien hade betydelsefulla uppgifter att fylla i bildningsarbetet. Utredningen fann det angeläget, att man på allt sätt försökte understödja de försök, som från föreläsningsorganisationernas sida gjorts och gjordes för att vidmakthålla den kunskapsgivande karaktären hos föreläsningsverksamheten. Detta förutsatte enligt utredningens mening ökade statsunderstöd och en förnyelse av föreläsningsverksamhetens former och metoder. Som ett medel att höja kvaliteten hos föreläsningsverksamheten förordade utredningen en utjämning av kostnaderna för föreläsarnas resor. Även en kvantitativ utökning av föreläsningsverksamheten föreslogs. Det syntes utredningen angeläget att ökade möjligheter bereddes för föreläsningsverksamhet på orter, där lokala föreläsningsanstalter icke funnes. Utredningens förslag innebar dessutom ökat understöd till centralbyråer och föreläsningförbund samt en omläggning av grunderna för understöden till föreläsningsanstalterna.

Ökningen av anslagsmedlen till centralbyråerna motiverades av det ökade arbete, som genomförandet av utredningens förslag skulle medföra för dessa. Utredningen fann dessutom en allmän justering påkallad av vid centralbyråerna utgående löner till överensstämmelse med vad som på den allmänna arbetsmarknaden ansågs skäligt för befattningar av motsvarande karaktär.

För de lokala föreläsningsanstalterna innebar utredningens förslag, att statsunderstödet skulle utgå med ett visst belopp för varje anordnad föreläsning. Av ekonomiska skäl ansåg utredningen emellertid, att anstalterna inte kunde tillerkännas samma understöd för ett obegränsat antal föreläsningar. Det ansågs rimligt, att statsunderstödet bestämdes till sådant belopp, att de mindre anstalterna bara skulle få vidkännas kostnaderna för föreläsarnas resor och traktamenten, föreläsningslokal, reklam samt administration. Med gängse föreläsararvode av 30—40 kronor skulle detta innebära, att statsunderstödet skulle utgå med i medeltal 35 kronor per föreläsning. Med hänsyn till den av utredningen förordade utjämningen av kostnaderna för föreläsarnas resor föreslogs emellertid, att nämnda be-

lopp skulle minskas med ett belopp motsvarande den beräknade medelkostnaden för den reseersättning som kunde ifrågakomma, eller enligt utredningens beräkning 10 kronor. I enlighet härmed föreslog utredningen att statsunderstödet till de lokala föreläsningsanstalterna skulle fastställas till 25 kronor för varje av vederbörande anstalt anordnad föreläsning upp till ett antal av 10. Därefter skulle understödet reduceras till 10 kronor för varje föreläsning. Resekostnadsersättning föreslogs skola utgå för högst 30 föreläsningar. Som villkor för statsunderstöd till föreläsningsanstalt skulle gälla, att föreläsningarnas antal för budgetår räknat icke borde understiga 10.

Vad utredningen föreslagit tillstyrktes av departementschefen i prop. 1947: 204 utom beträffande minimiantalet föreläsningar, som av departementschefen föreslogs nedsatt till 8.

Riksdagen biföll vad Kungl. Maj:t i denna del av propositionen föreslagit.

1944 års folkbildningsutrednings förslag till statsbidragets avvägning utgick från ett normalarvode till föreläsare av 30—40 kronor. Vid tidpunkten för statsmakternas beslut 1947 hade arvudet höjts till högst 45 kronor per föreläsning. Från och med den 1 juli 1952 utgjorde normalarvudet 55 kronor och traktamentet, som 1946 utgick med högst 20 kronor, hade stigit till högst 27 kronor. Omkostnaderna för föreläsningslokaler, reklam och administration hade vidare ökat. Skolöverstyrelsen föreslog därför i sina anslagsäskanden för budgetåret 1953/54, att statsbidraget till lokal föreläsningsanstalt skulle höjas från 25 till högst 35 kronor för varje föreläsning upp till ett antal av tio och från 10 till högst 15 kronor för varje därutöver anordnad föreläsning. Departementschefen anslöt sig i 1953 års statsverksproposition till skolöverstyrelsens förslag, och riksdagen biföll det sålunda framlagda förslaget.

2. Studieförbundens föreläsningsverksamhet

Med *studieförbund* avses i kung. 1947: 508 riksförbund för studiecirkelverksamhet, vilket såsom huvuduppgift bedriver studie- och bildningsverksamhet av riksomfattande karaktär och har särskild ekonomisk förvaltning.¹ Sådant förbund skall vara godkänt av skolöverstyrelsen som riksförbund, och dess bildningsverksamhet skall stå under överinseende av en av förbundet utsedd studierektor, vars kompetens för befattningen är godkänd av skolöverstyrelsen.

Till sådant studieförbund utgår statsbidrag för anordnande av föreläsningar i anslutning till dels lokalt anordnat studiearbete i form av föreläs-

¹ Utredningen har i betänkandet genomgående använt beteckningen *studieförbund*.

ningsserier och kurser, dels central kursverksamhet, bedriven av till förbundet ansluten organisation, dels ock allmän studiecirkel.

För studieförbundens föreläsningsverksamhet skall enligt statsbidragsbestämmelserna (1947: 508, 13 §) finnas av skolöverstyrelsen antagen centralbyrå, vilken åtnjuter bidrag av statsmedel för sina organisations- och administrationskostnader. Denna centralbyrå har fått namnet Studieförbundens föreläsningsförmedling. Enligt kungörelsen (15 §) åligger det denna centralbyrå bland annat att verkställa fördelning av kostnaderna för föreläsarnas resor på sådant sätt att kostnaderna fördelas lika på de olika föreläsningarna.

För bidrag till kurs- och serieföreläsningar gäller följande. I avsikt att åstadkomma den föreskrivna utjämningen av kostnaderna mellan olika platser har fastställts en kursavgift, som erlägges av arrangören, varefter föreläsningsförmedlingen betalar föreläsarens kostnader för resor och traktamente jämte fastställt arvode ur den sammanlagda summan av kursavgifterna och det statliga bidraget. Kursavgifterna för föreläsningsserier är f. n. 110 kronor för 3—4 föreläsningar och för varje föreläsning därutöver 25 kronor samt för fråge- och övningstimme 15 kronor. Om flera föreläsare anlitas för samma kurs, träffas uppgörelse om avgiften i varje särskilt fall. Till föreläsare utgår föreläsningsarvode, beräknat efter 45 kronor per föreläsning och 30 kronor för fråge- och övningstimme, traktamente, beräknat efter 40 kronor per dygn, samt reseersättning för tåg i 1 klass (under 15 mil 2 klass) eller motsvarande på andra färdmedel.

Denna av studieförbunden i form av kurs- och serieföreläsningar bedrivna föreläsningsverksamhet påbörjades år 1912, och samtidigt genomfördes den ordningen, att varje plats betalade en för hela landet lika kursavgift. 1944 års folkbildningsutredning fann icke anledning att föreslå ändring av denna anordning. Under årens lopp har dock vissa höjningar vidtagits i fråga om både arvoden till föreläsare och avgifter för arrangörerna. Förändringarna i bidragsnormerna under perioden 1945—1960 framgår av följande tabeller.

Tabell 1a. Arvoden och traktamenten till föreläsare 1945—1960

År	Föreläsarvode kr	Arvode för frågetimme kr	Traktamente per dygn kr
1945.....	20	10	23
1948.....	30	15	23
1951.....	30	15	27
1952.....	35	20	27
1956.....	35	20	31
1957.....	35	20	36
1958.....	45	30	36
1960.....	45	30	40

Tabell 1b. Kursavgifter 1945—1960

År	Kursavgifter, kronor					
	Antal föreläsningar vid serier och kurser					Cirkel- föreläsningar (per förel.)
	3—4	5	6	7	8— (tillägg per förel.)	
1945.....	65	70	75	90	10	—
1948.....	65	75	85	95	10	20
1950.....	75	85	100	115	15	20
1958—1960.....	110	135	160	185	25	30

Sedan budgetåret 1947/48 har till studieförbund statsbidrag utgått för anordnande av föreläsningar i samband med central kursverksamhet, bedriven av till förbundet ansluten organisation. Budgetåren 1947/48—1955/56 utgick särskilt anslag för sådan verksamhet. Från och med budgetåret 1956/57 sammanfördes anslaget med anslag till föreläsningar i anslutning till lokalt bedrivet studiearbete. Anslaget fördelas i efterskott efter ansökan till studieförbundens föreläsningsförmedling. Det tillgängliga beloppet fördelas på samtliga godkända föreläsningar. Statsbidraget per bidragsberättigad föreläsning har varierat mellan 10 och 15 kronor. Under ett flertal år har ca 13 kronor utgått. Från och med verksamhetsåret 1959/60 prövas en maximering av antalet anslagsberättigade föreläsningstimmar till 2 000, dvs. statsbidrag utgår med 15 kronor per föreläsningstimme.

För ifrågavarande föreläsningar gäller samma bidragsnormer som för bidrag till föreläsningsverksamhet i anslutning till lokalt organiserat studiearbete. Som villkor för statsbidrag gäller bland annat, att föreläsningarna är av allmänbildande karaktär och icke avser den anordnande organisationens egna förhållanden.

Förslaget om statsbidrag till föreläsningar i samband med central kursverksamhet, anordnad av till studieförbund anslutna organisationer, framlades av föredragande departementschefen i propositionen 1947: 204 till följd av landsorganisationens remissyttrande över 1944 års folkbildningsutrednings förslag. Departementschefen fann, att förslaget såtillvida innebar ett avsteg från dittills följda principer för den statsunderstödda föreläsningsverksamheten, som ifrågavarande föreläsningar beräknades icke vara offentliga utan enbart skulle rikta sig till organisationernas egna medlemmar, men ansåg, att den verksamhet, som här avsågs, hade ett bildningsvärde, som väl kunde jämföras med de offentliga föreläsningarnas.

För bidrag till studiecirkelföreläsningar gäller följande. Till allmän studiecirkel utgår ur de för föreläsningsverksamhet i anslutning till lokalt organiserat studiearbete anvisade medlen bidrag till högst två föreläsningar för arbetsår enligt de närmare bestämmelser, som meddelats av skolöverstyrelsen. Som tidigare nämnts åligger det även i fråga om cirkelföreläs-

ningar centralbyrå att fördela resekostnaderna lika på de olika föreläsningarna.

Enligt de bestämmelser som utfärdats av överstyrelsen den 13 juni 1958, skall föreläsningarna av studiecirkel, som tillhör studieförbund, rekvideras hos detta studieförbund och av studiecirkel, som inte tillhör något studieförbund, direkt hos studieförbundens föreläsningsförmedling. Endast allmänna studiecirkelar, som är berättigade till bidrag ur studiecirkelanslaget, kan erhålla bidrag till föreläsningar. Studiecirkel eller förbund inbetalar samtidigt med rekvisition till studieförbundens föreläsningsförmedling ett belopp av 30 kronor för föreläsning och 15 kronor för fråge- och övningstimme, varefter föreläsningsförmedlingen efter dit insänd räkning, som skall vara vederbörligen styrkt, till föreläsaren utbetalar arvode, resekostnadsersättning samt traktamente. Föreläsare och föreläsningssämnena, vilka skall ansluta sig till studiecirkelns studieämne, skall vara godkända av vederbörande studieförbund. Särskilt betonas vikten av att resekostnaderna hållas så låga som möjligt.

Den del av föreläsarens rese- och traktamentskostnader, som överstiger 55 kronor, skall ersättas av studiecirkeln. Föreläsaren erhåller från föreläsningsförmedlingen samma ersättning som vid serieföreläsningar. Denna ersättning utbetalas alltså ur den sammanlagda summan av avgifter och det statliga bidraget.

Statsbidrag till föreläsning i allmän studiecirkel infördes efter förslag av 1944 års folkbildningsutredning. Utredningen hade funnit, att även den vanliga studiecirkeln vid vissa tillfällen med fördel skulle kunna användas som föreläsningscirkel. Den skulle enligt utredningens mening utan tvivel vinna i kvalitativt avseende, om den kombinerades med ett eller ett par föreläsningar av särskilt tillkallad sakkunnig kraft.

3. Folkbildningsförbundens kursverksamhet

Folkbildningsförbunden har till uppgift att på olika platser inom ett större område (län, landstingsområde, landskap) anordna längre folkbildningskurser och ämneskurser. Folkbildningsförbunds område fastställas av skolöverstyrelsen. För folkbildningsförbund skall finnas en styrelse, i vilken en var av de inom förbundets område belägna statsunderstödda folkhögskolorna skall äga utse en representant.

Gällande statsbidragsbestämmelser

Statsbidrag utgår för närvarande enligt kung. 1947: 508 (ändr. 1952: 602, 1956: 251 och 1958: 259) till två olika slag av kurser, nämligen dels till s. k. längre folkbildningskurser, dels till ämneskurser. För de längre folkbildningskurserna, dvs. kurser, som — om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag — omfattar minst 30 undervisningstim-

mar, fördelade på minst 3 veckor med minst 6 undervisningstimmar i veckan i form av föreläsningar, övningar och studiecirkelarbete, därav minst 10 timmar föreläsningar, utgår statsbidrag med högst 500 kronor för 30 timmars kurs med tillägg av högst 10 kronor för överskjutande timme upp till 60 timmar. För ämneskurser, dvs. kurser som — om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag — skall omfatta minst 10 och högst 20 undervisningstimmar, fördelade med minst 5 undervisningstimmar i veckan, utgår statsbidrag med högst 20 kronor för undervisningstimme. Till föreläsare, som anlitats vid längre folkbildningskurs, till vilken statsbidrag utgår, må resekostnadsersättning utgå av statsmedel för de föreläsningstimmar intill 10, som ingår i kursen. Vidare gäller — om ej skolöverstyrelsen på särskild framställning medgiver undantag — att minst hälften av kurskostnaderna skall täckas av andra medel än statliga, att längre folkbildningskurs skall omfatta högst tre olika ämnen eller ämnesgrupper samt ämneskurs ett eller två ämnen. Slutligen finns särskilda bestämmelser om kursernas organisatoriska bakgrund, godkännande av föreläsare, samarbete med övrig folkbildningsverksamhet m. m.

Förarbeten

Statsbidrag har utgått för folkbildningsförbundens kursverksamhet sedan 1928. De kurser, som före budgetåret 1947/48 erhöll statsbidrag, var flyttande folkhögskolekurser, vilka avsåg att för en viss tid koncentrera studieverksamheten i en bygd efter enhetlig plan och meddela allmän och medborgerlig bildning. Dessa kurser anordnades av särskilda folkbildningskursföreningar (folkhögskolekursföreningar, folkbildningsförbund, bildningsförbund). Kurserna skulle omfatta minst 30 timmar, varav minst 10 timmar föreläsningar, samt bedrivas med minst 10 timmar i veckan, dock med rätt för skolöverstyrelsen att medgiva nedsättning såväl beträffande timtalet i dess helhet som beträffande antalet veckotimmar. Enligt praxis utgick för varje kurs ett understöd av omkring 400 kronor. Som villkor för understöd gällde, att kommun eller enskilda skulle för arvode till lärare vid elementär undervisning i sådana ämnen som ingick i folkskolans undervisningsplan tillskjuta minst tre gånger så stort belopp och för övriga utgifter minst lika stort belopp som statsunderstödet.

1944 års folkbildningsutredning föreslog, att statsbidraget till längre folkbildningskurser skulle fastställas till högst 400 kronor per kurs om 30 timmar med tillägg av 10 kronor för överskjutande timme upp till 60 timmar. Lokalt bidrag skulle inte krävas med högre belopp än statsunderstödet.

Från olika organisationer hade framställts krav på statsbidrag till liknande kurser som de långa folkbildningskurserna men omfattande ett lägre timantal. Utredningen fann dessa krav beaktansvärda och föreslog statsbidrag till kortare kurser, s. k. ämneskurser, omfattande ett eller högst två

ämnen. Statsbidraget skulle i sådant fall utgöra högst 15 kronor för timme räknat.

1947 års riksdag fastställde de föreslagna bidragsbeloppen. Genom beslut av 1952 års riksdag höjdes dessa till 500 kronor resp. 20 kronor.

4. Föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet

Enligt kungl. brev den 27 juli 1956 (ändr. den 30 maj 1958) utgår statsbidrag till föreläsningsverksamhet vid förband (motsvarande) dels till arvoden åt föreläsare ur den under anslaget Bidrag till föreläsningsverksamhet uppförda anslagsposten till Bidrag till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet, dels till resekostnadsersättning och traktamente åt föreläsare ur anslaget till Resekostnadsersättning åt föreläsare.

Till arvode åt föreläsare utgår från ovannämnda anslag högst 65 kronor för varje enkel föreläsning och högst 90 kronor för varje dubbel föreläsning. Utöver angivna arvodesbelopp må enligt de närmare bestämmelser chefen för försvarsstaben meddelar undantagsvis utgå tilläggsarvode ur läger- och manskapskassor. Resekostnadsersättning och traktamente åt föreläsare utgår högst enligt klass B i allmänna resereglementet. Föreläsningsverksamheten skall vara underkastad inspektion av skolöverstyrelsen.

5. Bildningskonsulentverksamheten

Beträffande folkbildningsförbundens konsulentverksamhet har bestämmelser meddelats i kungl. brev den 1 juni 1956 angående anslag för budgetåret 1956/57 till folkbildningsåtgärder m. m. (p. 4).

Enligt bestämmelserna skall bidraget användas för bestridande av högst hälften av kostnaderna för avlönande av minst 10 konsulenter. Konsulentverksamheten skall stå under inseende av skolöverstyrelsen, och till konsulent får endast utses den som förklarats lämplig därtill av överstyrelsen.

Förarbeten

I betänkandet 1946: 68 framhöll *1944 års folkbildningsutredning*, att utredningen inte ansett sig kunna förorda ett förslag, att föreläsningsförbundens och folkbildningsförbundens verksamhet skulle administreras av särskilda heltidsanställda tjänstemän, som på samma gång skulle tjänstgöra som bildningskonsulenter för länen. Då utredningen ställde sig avvisande till tanken på statliga bildningskonsulenter för de olika länen, avvisade den därmed icke tanken på en konsulentverksamhet i anslutning till folkbildningskurserna. Det borde emellertid ankomma på vederbörande bildningsorganisationer att sörja för behovet av konsulenter för bildningsverksamheten, varvid statsunderstöd syntes böra utgå till bestridande av halva kostnaden. Folkbildningsförbunden syntes på detta sätt böra erhålla stöd för en konsulentverksamhet. Då det inte vore nödvändigt med konsulenter

inom alla län, borde enligt utredningens förslag för ändamålet utgå anslag till Folkbildningsförbundet i dess egenskap av samarbetsorgan för länens folkbildningsförbund att av detta fördelas på lämpligt sätt. Utredningen beräknade för budgetåret 1947/48 ett understöd om 30 000 kronor, och detta belopp avsågs förslå till bestridande av hälften av kostnaderna för sex konsulentbefattningar. — 1947 års riksdag beslöt i enlighet med utredningens förslag.

Vid anmälan av anslaget Bidrag till föreläsningsförmedling och konsulentverksamhet i 1956 års statsverksproposition utgick föredragande departementschefen från att bidragsunderlaget för beräkning av bidraget till bildningskonsulents avlöningskostnader skulle vara detsamma som för ungdoms- och nykterhetsinstruktörer, dvs. 12 000 kronor, och föreslog en höjning av maximibidraget per heltidskonsulent från 5 000 till 6 000 kronor. Förslaget vann riksdagens bifall. Vid 1957 års riksdag bifölls ett förslag, att bidragsunderlaget för ungdoms- och nykterhetsinstruktörer även för bildningskonsulenter borde höjas med hänsyn till inträffade lönestegringar från 12 000 till 13 800 kronor. Maximibidraget per heltidskonsulent uppgick därmed till 6 900 kronor. 1961 års riksdag höjde bidraget ytterligare till 8 000 kronor.

B. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhet samt speciella folkbildningsåtgärder

Till den statsunderstödda studiecirkelverksamheten utgår statsbidrag från det under åttonde huvudtiteln upptagna förslagsanslaget Bidrag till studiecirkelverksamhet. Bidraget utgår dels till studieförbunden, dels till fristående studiecirklar.

Studieförbund erhåller statsbidrag jämväl till organisations- och administrationskostnader samt däri inräknade kostnader för studieledarutbildning och andra pedagogiska ändamål. Detta bidrag utgår från ett obetecknat anslag under åttonde huvudtiteln med rubriken Bidrag till studieförbund.

Under det från åttonde huvudtiteln utgående reservationsanslaget till Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder har förts tio olika poster, representerande vitt skilda slag av verksamhet. Här återfinnes bildningsverksamhet bland sjömän, fiskare och samer, samt bidrag till universitetscirklar, tidskrifter, Musikfrämjandet, kurs- och konferensverksamhet, försöksverksamhet samt allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet. Varje post har karaktär av särskilt reservationsanslag.

Vart och ett av ovanstående anslag kommer i det följande att behandlas i särskilt avsnitt.

1. Studiecirkelverksamhet

Enligt kungörelsen 1947:508 (ändr. 1952:602, 1953:392, 1956:251 och 1959:310) avses med studiecirkel en kamratkrets för gemensamma teoretiska eller praktiska studier över ett angivet ämne efter en på förhand uppgjord plan. Sådan studiecirkel kan antingen vara underställd ett studieförbund eller arbeta som fristående studiecirkel.

Statsbidrag utgår för anordnande av allmänna cirklar och ungdomscirklar. Allmän cirkel kallas en studiecirkel, som behandlar elementärt ämne av grundläggande karaktär eller ämne av allmänt bildande karaktär. En ungdomscirkel har till övervägande del och till minst det antal som är minimum för cirkeln medlemmar i åldern 14—18 år och behandlar studiecirkeln ämnen på ett för ungdomen särskilt tillrättalagt sätt. En musikcirkel, som är anordnad som ungdomscirkel, får jämväl ha medlemmar i lägre ålder än 14 år.

Gällande statsbidragsbestämmelser

För allmän studiecirkel utgår statsbidrag med högst hälften av kostnaden för handledararvode och studiemateriel, dock med högst 7 kronor 50 öre per studietimme. Därutöver kan bidrag utgå till högst två föreläsningar för arbetsår enligt av skolöverstyrelsen meddelade bestämmelser.

För ungdomscirkel utgår statsbidrag med högst tre fjärdedelar av kostnaden för handledararvode och studiemateriel, dock med högst 11 kronor per studietimme.

För både allmän studiecirkel och ungdomscirkel gäller enligt av Kungl. Maj:t för varje budgetår lämnad föreskrift, att statsbidrag må utgå med sammanlagt högst 300 kronor för studiecirkel och budgetår.

Studietiden skall utgöra minst 20 studietimmar, fördelade på minst 10 sammankomster. Antalet deltagare vid varje cirkelsammankomst skall vara minst 5. Skolöverstyrelsen kan dock medgiva undantag från dessa båda bestämmelser.

Studierna i studiecirkel må ej avse ämne, som anges i en av skolöverstyrelsen efter samråd med studieförbunden utgiven förteckning över sådana hobbybetonade ämnen, som icke må behandlas i statsunderstödd studiecirkel.

Förarbeten

Det mest genomgripande förslag, som 1944 års *folkbildningsutredning* framlade i betänkandet 1946:68, avsåg statsunderstöd till studiecirkelverksamheten.

För att en studiecirkel skulle erhålla statsunderstöd, måste den enligt utredningens mening fylla vissa minimikrav. I stället för en detaljerad

kontroll av studiearbetet från de statliga myndigheternas sida föreslog utredningen tillskapandet av garantier för att studiearbetet skulle få en erforderlig standard. Härför måste vissa krav uppställas i fråga om lärares och ledares kvalifikationer, i fråga om korrespondenskurser samt i fråga om studieplaner och de s. k. grundböcker, som kunde komma till användning i studiearbetet.

Kontrollen av lärares och ledares kvalifikationer skulle enligt utredningens förslag överlätas åt studieförbundens ledning, när det gällde studiecirklar, som vore anslutna till studieförbund. Beträffande fristående studiecirklar skulle lärarnas och ledarnas kompetens prövas av skolöverstyrelsen. För kontroll av studieplaner och grundböcker föreslog utredningen liknande bestämmelser.

Understöd föreslogs utgå till cirklar, som behandlade elementära ämnen av grundläggande karaktär samt allmänt bildande ämnen. Däremot ansågs statsunderstöd icke böra utgå till cirklar, som behandlade ämnen avseende den egna organisationens interna förhållanden. Vissa krav uppställdes beträffande studietidens längd och antalet medlemmar i studiecirkeln. Utredningen räknade med fyra olika typer av cirklar, grundcirklar, bildningscirklar, ungdomscirklar och universitetscirklar. Studietiden ansågs för grundcirklar böra vara minst 24 studietimmar samt för bildningscirklar och ungdomscirklar minst 16 studietimmar. Den längre tiden för grundcirklar motiverades med att den huvudsakliga delen av studiearbetet beräknades vara förlagd till cirkelsammankomsterna, medan av deltagarna i bildningscirkelarna krävdes ett avsevärt mått av hemarbete och en större personlig insats. Minimiantalet deltagare ansågs böra vara 10 i grundcirklar och ungdomscirklar, medan för bildningscirkelarna ett minimum av 5 deltagare ansågs kunna godtagas. Skolöverstyrelsen skulle kunna ge dispens i fråga om såväl studietidens längd som antalet deltagare. Vid övningar i musikcirklar räknade utredningen med statsunderstöd ända ned till 2 deltagare.

Utredningen föreslog, att statsunderstödet storlek skulle sättas i relation till cirkelarnas kostnader för lärare, ledare, föreläsare, korrespondenskurser, studieplaner och grundböcker. Däremot borde understöd till lokal-kostnader icke utgå. Statens andel föreslogs principiellt fastställd till hälften av de verkliga kostnaderna för ifrågavarande ändamål med den begränsning som kan ligga i att maximibelopp bestämmas för arvoden till lärare och ledare, för korrespondenskurser och för kostnaderna per cirkeldeltagare för studieplaner och grundböcker. Då staten ansågs ha ett särskilt ansvar för att de bildningsmöjligheter, som grundcirkelarna representerade, bereddes envar, som ansåg sig ha behov av dem, föreslogs att bidraget i fråga om dessa cirklar skulle utgå med tre fjärdedelar av kostnaderna för studieplaner och grundböcker. Samma bidragsgrunder föreslogs för ungdomscirklar.

Utredningen framhöll, att tillämpningen av de förordade principerna som

konsekvens snarast skulle kräva, att anslaget för ändamålet erhöles karaktär av förslagsanslag. Av statsfinansiella skäl ansåg sig utredningen emellertid böra föreslå, att anslaget uppfördes som obetecknat.

Remissinstanserna gjorde invändningar mot vissa delar i utredningens förslag. Bland annat framhöll de på landsbygden verksamma studieförbunden rörande kraven på antalet sammankomster i en cirkel och antalet deltagare i dessa sammankomster, att de uppställda villkoren inte läte sig förena med de verkliga förhållandena. Endast en mindre del av cirkelarna skulle kunna uppfylla dessa villkor. Därför föreslogs en sänkning av minimiantalet studietimmar i alla tre slagen av cirklar.

Skolöverstyrelsen föreslog, att statsbidraget till studiecirklar skulle utgå med högst hälften av kostnaderna för lärare och ledare, korrespondenskurser samt studieplaner och grundböcker. För ungdomscirkelarna föreslog överstyrelsen ett statsbidrag med tre fjärdedelar av kostnaderna för lärare, ledare och korrespondenskurser.

I propositionen angående åtgärder för främjande av det fria och frivilliga folkbildningsarbetet m. m. (1947: 204) ansåg föredragande departementschefen, att eftersom uppdelningen i grundcirklar och bildningcirklar i praktiken torde komma att erbjuda betydande svårigheter, borde denna uppdelning undvikas.

Det ansågs motiverat att tillerkänna ungdomscirkelarna särställning i understödshänseende. För undvikande av att cirklar med övervägande vuxna medlemmar sökte understöd som ungdomscirklar borde definitionen av ungdomscirkeln kompletteras med föreskrift, att cirkelns medlemmar till övervägande del och till minst det antal som föreskrives som minimum för cirkeln skulle bestå av personer i åldern 14—18 år.

Samma krav på studietidens längd och antal deltagare i sammankomsterna skulle ställas på alla studiecirklar.

Departementschefen stödde remissinstansernas yttranden angående vikten av att landsbygdens studiearbete främjades. Å andra sidan fann han det angeläget, att det studiearbete, som erhöles statsunderstöd, hade karaktären av verkliga studier. En garanti för detta syntes honom ligga i studietidens längd. Särskilt i elementära ämnen måste studierna ha en icke alltför obetydlig omfattning, om något resultat skulle nås. Departementschefen förordade därför, att som villkor för understöd skulle krävas minst 20 studietimmar, fördelade på 10 sammankomster, men möjlighet till dispenser förutsattes. Samtidigt förordades att minimiantalet deltagare skulle fastställas till 5.

Beträffande grunderna för statsbidraget anslöt sig departementschefen i propositionen 1947: 204 till utredningens förslag. I fråga om bidragsbeloppens storlek anslöt sig departementschefen däremot till skolöverstyrelsens förslag. Anslaget skulle enligt departementschefens mening uppföras som

förslagsanslag, enär stödet icke ansågs nå sitt fulla värde, om ej den studiecirkel som planerade sitt arbete på förhand kunde veta, att ett statsbidrag av viss storlek komme att utgå, under förutsättning att cirkeln uppfyllde vissa villkor.

Vid riksdagsbehandlingen godtogs departementschefens förslag utan erinringar.

År 1951 uppdrog Kungl. Maj:t åt skolöverstyrelsen att företa en översyn av grunderna för anslaget till studiecirkelverksamheten. I samband med anslagsäskandena för budgetåret 1952/53 föreslog överstyrelsen — efter att ha verkställt den anbefallda översynen — följande:

1. Statsbidrag till allmänna studiecirkelar i hobbybetonade ämnen borde i fortsättningen icke utgå. Överstyrelsen skulle fastställa en förteckning över ämnen, som icke kunde godkännas för statsbidrag.

2. Statsbidrag borde i fortsättningen utgå till studiecirkelar i yrkesutbildande ämnen endast på platser, där ifrågavarande utbildning icke kunde ordnas på annat sätt.

3. En maximigräns av 400 kronor för det sammanlagda bidraget per studiecirkel syntes kunna övervägas.

Departementschefen biträdde förslaget i vad det avsåg hobbybetonade ämnen (1952: VIII ht). Däremot tillstyrkte han inte förslaget om viss begränsning av understödet till studiecirkelar i yrkesutbildande ämnen, då han ansåg de med ett genomförande av detta förslag förenade svårigheterna alltför stora. Beträffande förslaget om maximering fann departementschefen, att det icke vore oskäligt att införa en sådan och föreslog, att maximibeloppet skulle bestämmas till 300 kronor. — Vad departementschefen sålunda föreslagit blev också riksdagens beslut.

Genom beslut av 1953 års riksdag höjdes de särskilda maximibeloppen till studiecirkelar och ungdomscirkelar — då statsbidragen till följd av penningvärdets förändring under de gångna åren ofta blivit förhållandevis lägre än vad ursprungligen avsetts — till nuvarande belopp.

De gällande bestämmelserna hade visat sig i viss utsträckning begränsa musikcirkelarnas möjligheter till statsbidrag för sin verksamhet. För uppnående av ett gott resultat måste en musikcirkels studiearbete delvis bedrivas i form av undervisning av mindre deltagargrupper och av enskilda medlemmar såsom förberedelse till det gemensamma arbetet. Det hade också ansetts önskvärt, att ungdomscirkelarna i musik skulle kunna uppta även medlemmar som ej fyllt 14 år, utan att för den skull gå miste om rätten till statsbidrag. Riksdagen beslöt nu sådan ändring av statsbidragsgrunderna, att bidrag kunde utgå till undervisning av mindre grupper eller enskilda medlemmar inom musikcirkelar och att nedre åldersgränsen för musikcirkelarna inom ungdomscirkelarna slopades. (Prop. 1953: 1 VIII ht p. 324, SU 8 p. 303, Rskr 8).

I sina petita för budgetåret 1956/57 hade skolöverstyrelsen, i avsikt att underlätta den formella granskningen av statsbidragsrekvisitioner, föreslagit att bidraget till studiecirkel skulle utgå med visst belopp per studietimme. Som bidragsberättigade ändamål skulle liksom dittills betraktas utgifter för såväl handledare som studiemateriel. Eftersom det i många fall med de gällande kvalifikationsgrunderna varit svårt att dra en gräns mellan lärare och ledare, ansåg överstyrelsen det lyckligast, om frågan om arvoden till de som handledare engagerade personerna finge avgöras genom överenskommelse i varje särskilt fall. Maximibidraget per studietimme skulle enligt överstyrelsens mening ligga över det i genomsnitt utgående bidraget och sättas till högst 9 kronor per studietimme. För allmänna studiecirkel skulle bidraget utgå med högst hälften av verkliga kostnaden. För ungdomscirkel skulle bidraget utgå med högst tre fjärdedelar av verkliga kostnaden, dock med högst 12 kronor per studietimme.

Departementschefen biträdde i 1956 års statsverksproposition förslaget om förenkling av bidragssystemet men kunde inte tillstyrka genomförande samtidigt av en förbättring av bidraget. Riksdagen följde departementschefen.

I sina anslagsäskanden för budgetåret 1959/60 redovisade skolöverstyrelsen diskussioner, som förts med studierektorerna i de godkända studieförbunden, om gränsdragningsproblem, varvid överenskommit, att en klarare avgränsning skulle företagas av studiecirkelverksamheten från hobbybetonad verksamhet och verksamhet, som borde bedrivas i yrkesutbildningens former. Samtidigt förordade skolöverstyrelsen en författningsändring, varigenom förteckningen över ämnen, som ej må behandlas i statsunderstödd allmän studiecirkel, skulle göras tillämplig även på ungdomscirkelarna.

I propositionen 1959:41 förklarade departementschefen de av överstyrelsen redovisade initiativen vara riktiga och lämpliga och biträdde förslaget om en författningsändring. För att ytterligare begränsa statsverkets kostnader föreslog departementschefen dessutom, att statsbidragsbestämmelserna skulle ändras så att bidrag fick utgå till allmän studiecirkel med högst 40 procent av kostnaderna för handledararvode och studiemateriel, dock med högst 6 kronor per studietimme, och till ungdomscirkel med högst 60 procent av kostnaderna, dock högst 9 kronor per studietimme.

Statsutskottet, som tagit del av de av överstyrelsen utfärdade anvisningarna, ifrågasatte i utl. 1959:114, om det vore nödvändigt att införa nya statsbidragsgrunder för studiecirkel, innan det kunnat klarläggas, vilken verkan dessa nya anvisningar skulle komma att få. Då därtill enligt utskottets mening en 20-procentig nedskärning av bidraget till varje studiecirkel kunde få menliga verkningar och särskilt drabba centrala äm-

nesgrupper i studiearbetet och försvåra studieförbundens strävan att höja kvaliteten i cirklarnas verksamhet, avstyrkte utskottet bifall till förslaget om ändrade bidragsgrunder. Utskottet förordade vidare, att skolöverstyrelsen skulle anbefallas att efter samråd med studieförbunden vidta lämpliga åtgärder för att undanta ytterligare studiecirklar med betydande inslag av praktiskt betonad verksamhet från statsbidrag. — Riksdagen följde statsutskottet (Rskr 266).

I 1960 års statsverksproposition meddelade departementschefen vid anmälan av ifrågasvarande punkt under åttonde huvudtiteln, att skolöverstyrelsen i skrivelse i november 1959 anmält, att överstyrelsen icke funnit möjligheter föreligga att ytterligare undanta studiecirklar med betydande inslag av praktiskt utövad verksamhet från statsbidrag.

2. Studieförbund

Gällande statsbidragsbestämmelser

Enligt 27 § kungörelsen 1947:508 må bidrag av statsmedel för organisations- och administrationskostnader utgå till av skolöverstyrelsen godkänt studieförbund med högst hälften av förbundets utgifter för studieverksamheten, däri inräknade kostnader för av förbundet ordnade studieledare- och instruktionskurser samt för av förbundet anställda instruktörer och konsulenter.

Av det beviljade anslaget må sammanlagt högst 20 000 kronor beviljas för på landsbygden verksamma studieförbund såsom särskilda bidrag för bildningspropaganda på landsbygden. Resten skall användas för bidrag till studieförbunden för organisations- och administrationskostnader. Sistnämnda del av anslaget, som tidigare av skolöverstyrelsen fördelats på 14 olika poster, fördelas från och med budgetåret 1956/57 på följande fyra huvudposter:

- 1) Lönekostnader för centralt anställd personal och instruktörsverksamhet.
- 2) Administrationskostnader inklusive reseersättningar för inspektions- och instruktionsverksamhet.
- 3) Särskilda åtgärder, ex. anskaffande av studiemateriel, utgivande av studieplaner, bildningspropaganda, konferensverksamhet.
- 4) Pedagogisk verksamhet:
 - a) För pedagogiska uppgifter anställd personal.
 - b) Studieledarutbildning.

Föarbeten

1944 års folkbildningsutredning föreslog i sitt första betänkande (1946:68), att bidrag till studieförbundens organisations- och administrationskostnader, som tidigare utgått från två under åttonde huvudtiteln uppförda an-

slag, nämligen Bidrag till vissa bildningsförbund för organisations- och administrationskostnader och Undervisnings- och upplysningsverksamhet m. m. för nykterhetens främjande, samt ett under nionde huvudtiteln upptaget anslag till Bidrag till svenska fiskarens studieförbund, i fortsättningen endast skulle utgå från ett under åttonde huvudtiteln uppfört anslag. För att ett studieförbund skulle kunna komma i åtnjutande av understöd borde det enligt utredningens mening uppfylla vissa villkor. Förbundet borde 1) omfatta minst 10 000 medlemmar, 2) som huvuduppgift bedriva studie- och bildningsverksamhet av riksomspännande karaktär, 3) under föregående år ha haft utgifter för folkbildningsarbete å minst 2 000 kronor. Därtill kom 4) att verksamheten skulle stå under överinseende av en studierektor, vars kompetens godkänts av skolöverstyrelsen.

Varje studieförbund, som uppfyllde dessa villkor, skulle enligt utredningens förslag kunna erhålla understöd för sina organisations- och administrationskostnader med högst hälften av kostnaden för förbundets utgifter för studieändamål, däri inräknade kostnader för av förbundet anordnade studieledarkurser samt utgifter för av förbundet anställda distriktsinstruktörer resp. ämneskonsulenter. Vid studieledarkurser borde bidrag utgå — förutom till kostnader för kursernas anordnande — till deltagarnas kostnader för resor men ej för kost och logi. Bidrag borde icke utgå till sådana ändamål, som i annan ordning vore föremål för statsunderstöd.

Vid remissbehandlingen framkom vissa erinringar mot de framlagda förslagen och även en del motförslag. KF ansåg t. ex., att metoden att lämna stöd med visst belopp per redovisad studiecirkel, resp. redovisat studiecirkelbibliotek obetingat skulle vara att föredra framför utredningens förslag och yrkade, att det statliga stödet till studieförbunden skulle ställas i relation till omfattningen av den av förbunden bedrivna bildningsverksamheten. LO ansåg understödet otillräckligt i två avseenden. Sålunda borde studieledarkurserna helt bekostas av statsmedel liksom kostnaderna för av förbunden anställda instruktörer och konsulenter.

I propositionen 1947: 204 anslöt sig föredragande departementschefen till utredningens förslag på förevarande punkt. Beträffande grunderna för statsunderstödet uttalade departementschefen, att det syntes honom riktigt att låta understöden utgå i förhållande till bildningsverksamhetens omfattning. Att därvid som mätare använda antalet redovisade studiecirkelar skulle vara mindre lyckligt med hänsyn till svårigheten att erhålla användbara statistiska uppgifter. »En riktigare mätare torde vara att finna i förbundens utgifter för bildningsverksamheten. Genom att högst halva kostnaden skall bestridas av statsmedel torde man kunna utgå från att organisationerna i eget intresse skola komma att tillse, att erforderlig sparsamhet iakttages.» — Riksdagen biföll departementschefens förslag utan erinran.

Under de år som följde efter statsbidragsbestämmelsernas tillkomst diskuterades gång efter annan frågan, om dessa bestämmelser verkligen in-
nebar, att statens bidrag skulle uppgå till hälften av studieförbundens kost-
nader för verksamheten. I statsverkspropositionen 1953, åttonde huvud-
titeln, uttalade departementschefen vid behandlingen av ifrågavarande an-
slag följande:

Jag delar (skol)överstyrelsens uppfattning, att en betydande höjning av an-
slaget nu måste göras för att ge studieförbunden en verksam ekonomisk hjälp.
Den höjning, som av överstyrelsen föreslagits, utgår från att staten skall ge ett
bidrag med lika stort belopp som förbunden själva kunnat tillskjuta för ett visst
tidigare år. Statsbidragsgrunderna måste emellertid innebära, att man utgår från
de verkliga kostnaderna och icke från en beräkning av vad verksamheten skulle
kunna kosta, därest staten i efterhand höjde sitt bidrag till samma belopp som
förbundens insats under ett tidigare år. Förbundens verkliga utgifter uppgick,
enligt av överstyrelsen lämnade upplysningar, under budgetåret 1951/52 till un-
gefär 2 250 000 kronor. En mycket approximativ beräkning synes kunna ge vid
handen, att motsvarande utgifter för budgetåret 1953/54 kan beräknas komma att
uppgå till 2 600 000 kronor. Maximalt skulle enligt gällande principer härå kunna
utgå statsbidrag med 1 300 000 kronor, innebärande en statsbidragsökning i för-
hållande till innevarande budgetår med 500 000 kronor. Jag förordar, att ansla-
get för nästa budgetår uppräknas med 500 000 kronor till 1 300 000 kronor, vil-
ket bör medföra en betydande hjälp åt studieförbunden.

Mot detta departementschefens uttalande hade riksdagen ingen erinran.

Vid 1955 års riksdag gjorde departementschefen i motsvarande samman-
hang följande uttalande:

Med hänsyn till de betydelsefulla uppgifter, som åvilar riksstudieförbunden,
synes angeläget, att dessa äger den för fullgörande av nämnda uppgifter nöd-
vändiga organisationen. Statsbidraget till förbunden bör avvägas med tanke här-
på. Samtidigt måste även tillses, att den statliga bidragsgivningen icke medver-
kar till en alltför omfattande utbyggnad av förbundens organisation. Med hän-
syn till framför allt studiecirkelverksamhetens kraftiga utveckling synes emel-
lertid i nuvarande läge erforderligt, att förbunden erhåller ökade resurser i syn-
nerhet för pedagogisk verksamhet och för framställande av lämplig studiemat-
teriel. Jag är därför ense med skolöverstyrelsen om behovet av en väsentlig för-
stärkning av statsbidraget åt förbunden. I anslutning härtill anser jag mig sär-
skilt böra understryka vikten av att skolöverstyrelsen vid statsbidragsfördel-
ningen så långt möjligt söker främja studiecirkelverksamhetens kvalitativa in-
riktning.

Vid 1956 års riksdag beslöts, dels att de dittillsvarande bidragen till stu-
dieförbunden för organisations- och administrationskostnader och bidra-
get till bildningspropaganda på landsbygden skulle sammanföras till ett
anslag. Bidrag till studieförbund, dels att studieförbund för att komma i
åtnjutande av bidrag skulle ha minst 25 000 medlemmar, varav minst
5 000 aktiva deltagare i studiecirkel- och kursverksamhet. Skolöversty-
relsen skulle dock ha möjlighet till dispensgivning beträffande antalet aktiva
deltagare. Överstyrelsen hade i sina anslagsäskanden därutöver föreslagit,

att till posten till pedagogisk verksamhet bidrag skulle kunna utgå med tre fjärdedelar av kostnaderna. Detta förslag hade departementschefen icke kunnat förorda, men han ansåg, att främjandet av studiecirkelverksamhetens kvalitativa inriktning i skälig mån borde kunna åstadkommas med tillämpning av dåvarande bidragsgrunder, »exempelvis genom att inom ramen för det till 50 procent maximerade bidraget kostnaderna för pedagogisk verksamhet ges en mera framträdande ställning vid bedömande av bidragsunderlaget».

Detta uttalande har departementschefen erinrat om i statsverkspropositionerna 1957—1959. Vid 1958 års riksdag uttalade statsutskottet i detta sammanhang, att enligt utskottets mening hinder icke borde möta för skolöverstyrelsen att i bidragsunderlaget för den pedagogiska verksamheten jämväl inräkna inkvarteringskostnader vid de utbildningskurser, varom här vore fråga.

3. Speciella folkbildningsåtgärder

Genom beslut av 1956 års riksdag sammanfördes nio olika anslag till reservationsanslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder. Budgetåret 1958/59 överflyttades hit en tionde post, som tidigare återfunnits under elfte huvudtiteln.

För dispositionen av anslaget gäller i tillämpliga delar bestämmelserna i kung. 1947: 508 med däri vidtagna ändringar. Därutöver har Kungl. Maj:t i nådigt brev den 1 juni 1956 (ändr. 31/5 1957 och 5/6 1959) meddelat särskilda bestämmelser beträffande vissa av anslagsposterna. Samtliga anslag disponeras av skolöverstyrelsen.

Den första posten, *Bidrag till Arbetarnas bildningsförbund för bildningsverksamhet bland sjömän*, omfattade ett anslag, som före budgetåret 1947/48 utgick under titeln Bidrag till bildningsverksamhet bland sjömän men efter förslag av 1944 års folkbildningsutredning överfördes till Bidrag till studieförbund för organisations- och administrationskostnader. Från anslaget bestreds kostnader för studiecirkelledarutbildning och instruktionsverksamhet för bildningsarbetet bland sjömän.

Den andra anslagsposten, *Bidrag till Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse för bildningsverksamhet bland sjömän* fanns också före budgetåret 1947/48 under anslagsrubriken Bidrag till bildningsverksamhet bland sjömän. Från och med budgetåret 1947/48 beräknades under detta anslag endast medel till svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse för den instruktörs-, studiecirkel- och biblioteksverksamhet bland sjömän i hemlandet, som bedrivs av sjömansvårdsstyrelsens utskott för sjömansvård.

I fråga om båda dessa anslagsposter har Kungl. Maj:t föreskrivit, att vid bedrivandet av bildningsverksamheten samråd skall äga rum med Svenska sjöfolksförbundet.

Den tredje anslagsposten, *Bidrag till Svenska fiskarens studieförbund för bildningsverksamhet bland fiskare* motsvarades tidigare av ett obetecknat anslag, *Bidrag till bildningsverksamhet bland fiskare*, som infördes från och med budgetåret 1953/54, sedan det konstaterats, att principiella skäl talade mot att Svenska fiskarens studieförbund godkändes som riksförbund för studiecirkelverksamhet enligt kungörelsen 1947: 508.

Anslagsposten 4, *Bidrag till kursverksamhet bland samerna* motsvarades av det tidigare utgående obetecknade anslaget med samma namn, som infördes genom beslut av 1954 års riksdag.

I k. br. den 1 juni 1956 föreskrives, att skolöverstyrelsen skall besluta om bidragets fördelning varvid skall iakttas, att för kursverksamheten bidrag må utgå dels till bestridande av kostnaderna för kursernas anordnande, dels till resekostnadsersättning åt deltagarna enligt reseklass C i allmänna resereglementet.

Anslagspost 5, *Understöd för anordnande av universitetscirklar*, motsvarades av reservationsanslaget till Understöd för anordnande av s. k. universitetscirklar, som infördes från och med budgetåret 1947/48.

Enligt gällande bestämmelser, som återfinnes i k. br. den 31 maj 1957, skall universitetscirkel stå under ledning av universitetslärare eller annan genom högre akademiska studier kvalificerad lärare. Studietiden skall utgöra 2 år samt omfatta minst 24 sammankomster om sammanlagt minst 48 studietimmar per år. Antalet deltagare vid varje sammankomst skall vara minst 10. Skolöverstyrelsen kan medge undantag både beträffande studietiden och deltagarantalet.

Statsbidrag utgår till handledararvode med högst 35 kronor för studietimme, till resekostnadsersättning och traktamente åt lärare samt till studiematerial med högst hälften av den verkliga kostnaden, dock med högst 10 kronor per deltagare.

1944 års folkbildningsutredning framlade som tidigare nämnts i SOU 1946: 68 bl. a. förslag om statsunderstöd till studiecirkelverksamhet, omfattande fyra olika typer av cirklar, av vilka universitetscirklarna utgjorde en.

Universitetscirklarna skulle behandla bildningscirkelns ämnen och ledas av genom högre akademiska studier kvalificerade lärare. Utredningen räknade med en studietid av 96 studietimmar, fördelade på två år. Miniantalet deltagare ansågs böra utgöra 10. Utredningen föreslog vidare, att lärarkostnaderna skulle bestridas av statsmedel. Som ledare räknade utredningen i första hand med stipendierade docenter.

I propositionen 1947: 204 förklarade sig föredragande departementschefen dela utredningens uppfattning om värdet av kontakt mellan eliten inom folkbildningsarbetet och företrädare för den vetenskapliga forsk-

ningen. Understödsgrunderna godtogs av departementschefen med tillägget, att bidrag av statsmedel också skulle utgå till bestridande av lärarnas rese- och traktamentskostnader, där sådana förekomme. Som ledare skulle kunna anlitas nuvarande och förutvarande universitetslärare liksom andra lärare med docentkompetens.

Riksdagen biföll utan erinran, vad i denna del av propositionen föreslagits.

Ur anslagsposten må även utgå högst 6000 kronor som bidrag till av Geijersamfundet anordnad akademisk sommarkurs på Geijerskolan i Ransäter. Bidrag till sådan kurs skall beräknas på samma sätt som för universitetscirkel, dock att bidrag till handledararvode åt annan än universitetslärare eller annan genom högre akademiska studier kvalificerad lärare skall utgå med belopp motsvarande timarvode enligt timlärarkungörelsen för lärare vid folkhögskola.

Anslagsposten 6, *Bidrag till utgivande av tidskrifter*, uppstod genom utbrytning av den under reservationsanslaget till Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m. redovisade anslagsposten till bidrag till utgivande av tidskrifter.

Enligt k. br. den 3 juni 1960 utgår bidrag i mån av behov med högst 11 000 kronor till redaktionen för tidskriften Folkbildningsarbetet och med högst 14 000 kronor till redaktionen för tidskriften Studiekamraten. Av respektive tidskrift skall kostnadsfritt överlämnas visst antal exemplar till ecklesiastikdepartementet, skolöverstyrelsen samt olika angivna bibliotek.

Även den sjunde anslagsposten, *Bidrag till Musikfrämjandet*, uppstod genom utbrytning ur reservationsanslaget till Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m.

Enligt k. br. den 1 juni 1956 skall bidraget användas till av Musikfrämjandet anordnad kursverksamhet för kommunala musikledare och för pedagogisk utbildning av musiker för uppgifter inom det folkliga musikbildningsarbetet.

Anslagsposten 8, *Bidrag till kurs- och konferensverksamhet*, uppstod genom sammanförande av dels den under det obetecknade anslaget till Understöd åt anstalter och föreningar, som anordnar populärvetenskapliga föreläsningar, upptagna anslagsposten till resestipendier åt deltagare i av skolöverstyrelsen anordnade konferenser för föreläsare, dels den under samma anslag upptagna anslagsposten till bestridande av omkostnader i samband med nyssnämnda konferenser, dels det under reservationsanslaget till Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m. redovisade bidraget till anordnande av utbildningskurser för studieledare utanför studieorganisationerna.

Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 5 juni 1959 må för kurs, som anordnas av folkbildningsorganisation, bidrag utgå till bestridande av kostnaderna för kursens anordnande samt till traktamente med högst 14 kronor per dag och resekostnadsersättning enligt reseklass C i allmänna resereglementet åt kursdeltagare.

Den nionde anslagsposten, *Stöd åt försöksverksamhet och undersökningar inom det folkliga bildningsarbetet*, tillkom genom överflyttning av den under reservationsanslaget till Utbildning av studieledare för folkbildningsarbetet m. m. upptagna anslagsposten till stöd åt nya bildningsformer inom det folkliga bildningsarbetet.

Anslagsposten 10, *Bidrag till folkbildningsorganisationerna för anordnande av allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet*, överflyttades till förevarande reservationsanslag från och med budgetåret 1958/59. Tidigare hade medel för ändamålet beviljats under ett obetecknat anslag på elfte huvudtiteln.

Enligt föreskrifter i kungl. brev den 18 april 1958 skall anslagsposten disponeras av skolöverstyrelsen, varvid liksom hittills dispositionen skall ske — med beaktande av vad riksdagen i skrivelse 1945: 600 anfört — i överensstämmelse med i propositionen 1945: 369 förordat förslag.

C. Ungdomsfostrande verksamhet

1. Hemgårdar

Anslaget Bidrag till verksamheten vid hemgårdar utgår till riksförbundet Sveriges ungdoms- och hemgårdar för dess ungdomsfostrande arbete. Anslaget utbetalas och disponeras av skolöverstyrelsen. Enligt k. br. den 3 juni 1960 skall ur anslaget för budgetåret 1960/61 till riksförbundet utgå ett belopp av 36 000 kronor såsom bidrag till bestridande av förbundets administrationskostnader.

Statsbidraget till hemgårdsverksamheten infördes budgetåret 1941/42. Såsom villkor för understödet gällde, att hemgårdarna skulle vara öppna även för icke föreningsmedlemmar. När 1944 års folkbildningsutredning behandlade statsbidragsfrågan på förevarande område i SOU 1946: 68, hänvisade den till ungdomsvårdskommittén. Denna kommitté föreslog i sitt betänkande 1947:12 statligt stöd till verksamheten vid s. k. fritidsgårdar, under vilken beteckning kommittén inbegrep icke bara hemgårdar utan även sådana studiehem, som fyllde vissa krav i fråga om allsidighet, kontinuitet hos verksamheten m. m. Kommitténs betänkande framlades emellertid icke för riksdagen.

I betänkandet Bidrag till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet tog 1953 års utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar även upp frågan om statsbidrag till

hemgårdarna. Med hänsyn till att det arbete, som hemgårdarna utförde framför allt i storstäderna och på industriorterna, torde få betraktas som ett viktigt led i frivilliga sammanslutningars strävanden att förebygga asocialitet i skilda former, ungdomsbrottslighet, ungdomsfylleri m. m., föreslog utredningen, att hemgårdsrörelsen i fortsättningen skulle erhålla ökat statligt stöd. Då hemgårdarna kämpade med särskilt stora problem i fråga om arbetskraften, kunde det i och för sig tänkas, att det ökade statliga stödet finge formen av bidrag till hemgårdarnas lönekostnader. Från principiell synpunkt föreföll det emellertid utredningen diskutabelt, om staten genom särskilda avlöningsbidrag skulle alltför markerat engagera sig i hemgårdsrörelsen. Denna skulle därigenom också kunna befaras få en mindre fri karaktär. Utredningen fann det därför vara mest ändamålsenligt, att ett ökat statsanslag såsom tidigare fördelades genom skolöverstyrelsens försorg efter förslag av styrelsen för Sveriges hemgårdar. Utredningen föreslog en höjning av anslaget från dåvarande 45 000 kronor till 150 000 kronor.

Vad utredningen sålunda föreslagit blev också 1954 års riksdags beslut. Från och med 1955 har genom olika beslut av Kungl. Maj:t föreskrivits, att viss del av statsbidraget finge användas till bestridande av riksförbundets administrationskostnader, från början 10 procent och för närvarande 12 procent.

1958 års besparingsutredning uttalade i sitt betänkande beträffande hemgårdarna och studiehemmen, att den vid dessa bedrivna verksamheten tjänade syften, som i och för sig vore gagneliga och värda stöd från det allmännas sida. Det var dock enligt utredningens uppfattning tveksamt, om stöd borde lämnas i form av statsbidrag, då bidragsbeloppen vore så obetydliga, att de knappast kunde vara av egentlig betydelse. Utredningen förordade därför, att statsbidragen i fråga — eventuellt efter någon övergångstid — skulle upphöra att utgå. I remissutlåtandena över betänkandet underströks emellertid, att även detta begränsade stöd vore av stort värde, i synnerhet för den del av gårdarna, som inte hade kommun som huvudman. 1960 års riksdag beslöt också att bibehålla anslaget och att öka det med 50 procent.

2. Ungdomsledarutbildning

Statsbidraget till ungdomsledarutbildningen utgår från reservationsanslaget Utbildning av ungdomsledare under åttonde huvudtiteln. Anslaget har t. o. m. budgetåret 1960/61 varit uppdelat på tre delposter: 1. Bidrag till regionala och centrala kurser för ungdomsledare. 2. Till skolöverstyrelsens disposition för anordnande av kurser för ungdomsledare. 3. Till skolöverstyrelsens disposition för anordnande av försökskurs för ungdomsledare. I det följande kommer de tre delposterna att behandlas var för sig.

a. Bidrag till regionala och centrala kurser för ungdomsledare

Gällande statsbidragsbestämmelser

Enligt kungl. kungörelsen den 30 juni 1954 (nr 575; ändr. 1957: 307) angående statsbidrag till ungdomens förenings- och fritidsverksamhet utgår statsbidrag för regional ungdomsledarkurs, som omfattar minst två och högst fem dagar med deltagande från viss landsdel, och till central kurs, omfattande minst sex och högst 12 dagar med deltagare från hela riket.

Vid båda slagen av kurser skall undervisning varje dag meddelas minst sex undervisningstimmar i sådana ämnen, som av skolöverstyrelsen godkänts som huvudämnen eller övningsämnen vid dylika kurser. Vid central kurs kan det föreskrivna minimiantalet undervisningstimmar i sådana ämnen minskas med högst två, om i stället undervisning meddelas motsvarande antal undervisningstimmar i ämne som anknyter till kursanordnarens intresseområde.

Statsbidrag utgår med tio kronor per deltagare och kursdag. Resebidrag utgår för resa från hemorten till kursorten och åter enligt billigaste färd sätt, dock vid regional kurs med högst 15 kronor (inom de fyra nordligaste länen 20 kronor) och vid central kurs högst 75 kronor.

Förarbeten

1953 års utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar fann i sitt andra betänkande, Bidrag till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet, det vara uppenbart, att frågan om vilken roll ungdomsorganisationerna skulle kunna spela för att allvarligt påverka ungdomens vanebildning och för att kunna nå den ungdom som stod utanför föreningslivet, i mycket hög grad berodde på de kvalifikationer som sammanslutningarnas ledande krafter ägde för denna uppgift. Ungdomsledare av skilda slag måste därför utöver personliga kvalifikationer äga åtminstone grundläggande insikter i sådana ämnen som berörde vitala problem för ungdomen och särskilt för den del av ungdomen som befinner sig i brytningsåren.

Utredningen fann starka skäl tala för att samhället skulle svara för en viss del av de kostnader som krävdes för utbildning av ledare och instruktörer i ungdomsarbetet. Den del av utbildningen som staten skulle ge stöd, borde avgränsas till vissa ämnesområden. Syftet med det statliga bidraget borde vara att ge ungdomsledarna elementära insikter i sociala och psykologiska sammanhang, i miljökunskap, ungdomsarbetets metodiska frågor samt i fritidsverksamhetens teknik.

Ungdomssammanslutningarna själva borde i så stor utsträckning som möjligt svara för utbildningen, men vissa kurser borde äga rum i statens egen regi. Ungdomssammanslutningarnas egna kurser borde vara dels

regionala, dels centrala. Kurs, som anordnades i viss organisations namn med statsbidrag, borde stå öppen även för andra än organisationens egna medlemmar.

Utredningen uppställde vissa grundläggande krav för statsbidrag, såsom att den sammanslutning, som anordnade kursen, borde vara riksfattande och inriktad på ungdom i åldern 12—25 år samt ha minst 3 000 medlemmar. Statsbidraget borde begränsas till den del av utbildningen, som avsåg för all ungdomsledarutbildning gemensamma ämnen. Som sådana gemensamma ämnen betraktades huvudämnena livsåskådningsfrågor, psykologi, pedagogik, hälsolära, samhällslära, alkoholfrågan och sexualfrågan samt övningsämnena talteknik, dramatik, musik, lek, idrott och friluftsliv, praktisk sysselsättning och förvaltningsuppgifter.

Statsbidraget föreslogs konstruerat med visst bidrag per deltagare och dag jämte ett beräknat bidrag för resekostnadsersättning. Utredningens förslag återfinnes oförändrade i gällande statsbidragsbestämmelser på två undantag när. Det ena gällde reseersättningarna, där utredningen föreslagit, att statsbidrag skulle utgå till ersättning för deltagarnas resa till och från kursorten enligt billigaste färd sätt, och det andra gällde orientering i ämne, som anknöt till kursanordnarens speciella intresseområde, där utredningen föreslagit, att två timmars orientering i sådant ämne skulle kunna jämföras med statsbidragsberättigande undervisningsämne vid både centrala och regionala kurser.

Föredragande departementschefen fann i propositionen 1954:156 förslaget väl underbyggt och ansåg sig bara på vissa punkter böra föreslå jämkningar. Sålunda föreslog han, att samarbetande ungdomsorganisationer, vilka tillhoppa redovisade 3 000 medlemmar och gemensamt önskade ikläda sig huvudmannaskapet för en kurs, borde godkännas som sökande, att ämnet ungdomspsykologi borde givas företräde framför socialpsykologien, att reseersättningen skulle maximeras till i medeltal högst 15 kronor per deltagare vid regional kurs och högst 75 kronor vid central kurs, samt att rätten till utbyte av statsbidragsberättigande undervisningsämne mot två timmars orientering i ämne inom kursanordnarens speciella intresseområde borde gälla endast centrala kurser.

I anledning av propositionen väcktes dels en motion (II: 651), vari föreslogs, att den genomsnittliga resekostnaden för regionala kurser i Norrland måtte höjas till 20 kronor, dels två likalydande motioner (I: 522 och II: 663), i vilka hemställdes, att ett belopp av 120 000 kronor skulle brytas ut ur det föreslagna reservationsanslaget och ställas till riksidrottsförbundets förfogande via avsättningsanslaget till fonden för idrottens främjande.

Särskilda utskottet biträdde i utlåtande 1954: 6 vad departementschefen föreslagit och yrkandet i motionen II: 651 men avstyrkte bifall till motionerna I: 522 och II: 663, då utskottet inte ville göra avsteg från principen,

att anslaget skulle fördelas och administreras av en och samma statliga tillsynsmyndighet. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

1955 års ungdomsutredning förordade i sitt betänkande Staten och de politiska ungdomsorganisationerna (SOU 1956:42), att de politiska ungdomsorganisationerna borde få del av statsbidraget till ungdomsledarutbildning.

I skolöverstyrelsens tillämpningsföreskrifter till kungörelsen 1954:575 säges beträffande ungdomsledarutbildningen, att endast vissa särskilt angivna ämnen får förekomma vid de statsbidragsberättigade ungdomsledarkurserna, att endast av skolöverstyrelsen godkända föreläsare får vara lärare vid kurserna samt att ungdomsledarkurserna skall stå öppna för alla. Utredningen fann dessa föreskrifter utgöra tillräcklig garanti för att kurserna inte skulle komma att inlemmas i organisationernas politiska aktivitet. Utredningen förordade dock som särskilt villkor för statsbidrag, att under en övergångstid vederbörande studieförbund skulle inkopplas som mellanled i utbildningsverksamheten. Studieförbundet borde uppbära statsbidraget och ansvara för utbildningen under samverkan med ungdomsorganisationen. Efter en tid skulle formerna för bidragsgivningen kunna omprövas.

I propositionen 1957:132 fann föredragande departementschefen det knappast tilltalande att sätta de politiska ungdomsorganisationerna i en speciellt kontrollerad särställning men ansåg sig inte böra frångå utredningens förslag. Propositionen bifölls också av riksdagen.

Vid behandlingen av förevarande anslag under åttonde huvudtiteln år 1956 uttalade departementschefen i anledning av skolöverstyrelsens förslag om anslagshöjningar:

»De framställningar från ungdomsorganisationerna, som ligger till grund för överstyrelsens förslag, visar att statsunderstödet just i sin egenskap av stimulansbidrag fått en god verkan i form av en intensifierad och ökande ungdomsledarutbildning och instruktörsverksamhet. Skulle man gå utöver denna allmänna stimulanskaraktär hos dessa två bidragsformer och även ställa dem i relation till ökningen av ungdomskullarna, råder det ingen tvekan om att anslagshöjningar i enlighet med överstyrelsens förslag vore motiverade. Jag anser mig emellertid icke böra förorda en dylik direkt anknytning mellan medelsanvisningens storlek och det ökade rekryteringsunderlaget för ifrågavarande verksamhet.»

Statsutskottet förklarade sig i utl. 8 (p. 99) dela departementschefens ståndpunkt.

I sina anslagsäskanden för budgetåret 1957/58 hade skolöverstyrelsen föreslagit, att uppdelningen av anslaget på regionala och centrala kurser skulle slopas. Det skulle i fortsättningen ankomma på de mottagande or-

ganisationerna att avgöra, om tilldelat bidrag skulle användas för regional eller central verksamhet. Detta förslag bifölls av 1957 års riksdag.

b. Till skolöverstyrelsens disposition för anordnande av kurser för ungdomsledare

I kungl. brev den 30 juni 1959 föreskrives, med tillämpning tills vidare från och med budgetåret 1959/60, att vad i kungörelsen 1954:575 föreskrivits i fråga om där avsedda centrala kurser beträffande kursernas längd, kursämnena, antalet deltagare samt ersättning till deltagare för resa till och från kursorten i tillämpliga delar skall gälla jämväl med avseende å sådan central kurs, som anordnas av skolöverstyrelsen, dock att dylik kurs må omfatta mindre än 6 dagar.

1953 års utredning avsåg med kurserna i statens regi, att dessa kurser skulle tillgodose ett behov av viss samordning av ungdomsledareutbildningen och att de om möjligt borde utformas som fortbildningskurser för dem som redan genomgått ungdomsledarutbildning i sammanslutningarnas regi.

De invändningar, som restes i remissyttrandena, gällde väsentligen huvudmannaskapet för de centrala kurserna. ABF, FPU, IOGT, Skid- och Fri-luftsfrämjandet, SLU och SSU uttalade betänkligheter mot centrala kurser i statens regi och anförde i huvudsak, att ungdomsorganisationerna själva i första hand borde stå som huvudmän för utbildningen och som mottagare av bidragen.

Utredningens förslag i detta avseende upptogs emellertid oförändrat i propositionen 1954:156, och riksdagen godkände denna.

c. Till skolöverstyrelsens disposition för anordnande av försökskurs för ungdomsledare

Budgetåren 1954/55—1960/61 ställdes särskilda medel till skolöverstyrelsens förfogande för anordnande av försökskurser för ungdomsledare, de s. k. Tollarekurserna.

1953 års utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar anförde i sitt betänkande Bidrag till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet bl. a. följande. Erfarenheter från främmande länder, bl. a. Finland, ansågs visa, att behovet av en mera avancerad utbildning av ungdomsledare resulterat i kurser av längre varaktighet och att en särskild linje för ungdomsledareutbildning anordnats vid sociala högskolan i Helsingfors. Enligt utredningens mening borde man även i Sverige pröva sig fram för att finna en form för ungdomsledarutbildning av lämplig karaktär. I betänkandet refererades i sammanhanget en utredning av Göteborgs barnavårdsnämnds ungdomskommitté, vilken föreslagit, att ungdomsledarutbildning borde knytas till Göteborgs socialinstitut och där utgöra en självständig linje. 1953 års utredning var dock inte övertygad om det ändamålsenliga i en framtida ungdomsledar-

utbildning av sådan omfattning som det refererade förslaget innebar. Utredningen föreslog i stället, att skolöverstyrelsen skulle beredas möjlighet att anordna en längre försökskurs budgetåret 1954/55 för utbildning av ungdomsledare. Förslagets utformning framgår av följande.

Kursen bör omfatta högst tre månader och förläggas till någon folkhögskola eller liknande institution. Till kursen bör mottagas högst 40 deltagare. Kursplanen bör omfatta följande ämnen. Huvudämnena: livsåskådningsfrågor, psykologi, pedagogik, hälsolära, samhällslära, alkoholfrågan, sexualfrågan. Övningsämnena: talteknik, dramatik, musik, lek, idrott och friluftsliv, praktisk sysselsättning, förvaltningsuppgifter. Kostnaderna beräknar utredningen till 44 000 kronor, varav för undervisning och instruktion 18 912 kronor, för undervisningsmateriel 2 000 kronor, för inackordering 18 000 kronor samt för resor och studiebesök m. m. 5 088 kronor.

I remissyttrandena vitsordade ett flertal remissinstanser behovet av en mera avancerad utbildning av ungdomsledare. En försökskurs av mera omfattande karaktär tillstyrktes därför i allmänhet. I ett flertal yttranden, bl. a. från Frikyrkliga ungdomsrådet, framhölls, att det förelåg behov av en ännu mer kvalificerad ungdomsledarutbildning, och det förordades, att förslaget om en avancerad ungdomsledarutbildning, förlagd till något av socialinstitutet, skulle tagas upp till förnyat övervägande. Från andra håll uttalades betänkligheter mot att centrala kurser skulle anordnas i statens regi.

I propositionen 1954: 156 föreslog departementschefen, att medel skulle ställas till skolöverstyrelsens förfogande för anordnande av försökskurs. Riksdagen biföll förslaget.

Skolöverstyrelsens planeringskommitté för de stora årskullarna redovisade i sitt sista betänkande Ungdomsledarutbildning (1959) dels uppgifter om försökskurserna t. o. m. år 1958, dels kommitténs överväganden om försökskursernas framtid. Kommittén föreslog, att kursen tills vidare skulle uppföras på ordinarie stat. Sedan nya former för ungdomsledarutbildning i överensstämmelse med det förslag som planeringskommittén i annat sammanhang framlagt vunnit statsmakternas bifall och prövats i praktiken, skulle enligt kommitténs mening frågan om bibehållandet av ifrågavarande kurs på nytt böra tagas upp till prövning.

När skolöverstyrelsen i sina anslagsäskanden för 1961/62 tog upp planeringskommitténs förslag, att överstyrelsens försökskurs för kvalificerad ungdomsledarutbildning skulle godtagas som ordinär anordning, föranledde detta följande uttalande från departementschefens sida vid anmälan av anslaget till utbildning av ungdomsledare under åttonde huvudtiteln:

»Huruvida längre ledarutbildning erfordras och huru den i så fall bör utformas, torde böra bedömas först efter det att folkbildningsutredningen avgivit sina förslag.

Om skolöverstyrelsen under nästa budgetår skulle finna behov föreligga av sådana av överstyrelsen anordnade kurser, för vilka medel hittills anvisats under särskilda poster, bör det ankomma på överstyrelsen att härför ta medel ur förevarande anslag i anspråk till belopp, vilka motsvarar vad som för innevarande budgetår anvisats för dessa ändamål.»

Mot detta yttrande hade riksdagen intet att erinra.

3. Ungdomens fritidsverksamhet

Gällande statsbidragsbestämmelser

Enligt kungörelsen 1954: 575 (ändr. 1957: 307) utgår statsbidrag för anordnande av fritidsgrupp dels med högst hälften av kostnader för handledning och materiel, dock högst med fyra kronor 50 öre per medlem, dels ock med två kronor per medlem för lokalkostnad och därmed jämförlig utgift. Gruppen skall bestå av minst 5, högst 25 medlemmar, som fyllt 12 men inte 25 år, och dess verksamhet skall omfatta minst 20 timmar, fördelade på minst 10 sammankomster. Statsbidraget utgår till studieförbund eller kommun, som åtagit sig att vara huvudman för fritidsverksamheten.

I k. br. den 18 april 1958 föreskrives, att Sveriges riksidsrottsförbund i fråga om rätt att erhålla statsbidrag för främjande av fritidsverksamhet bland ungdom genom anordnande av fritidsgrupper skall vara jämställt med av skolöverstyrelsen godkänt studieförbund. Därvid skall gälla, att inom riksidsrottsförbundet fritidsgruppsverksamheten skall stå under överinseende av en av förbundet utsedd fritidsgruppleddare, vars kompetens för befattningen är godkänd av skolöverstyrelsen, samt att ungdomsinstruktörer hos riksidsrottsförbundet, som godkänts av skolöverstyrelsen, regionalt skall svara för kontrollen av fritidsgruppsverksamheten inom förbundet.

Enligt av skolöverstyrelsen den 28 februari 1958 utfärdade anvisningar rörande deltagande i fritidsgrupper kan statsbidrag för deltagande i mer än två statsunderstödda fritidsgrupper samtidigt icke medgivas för samma person.

Förarbeten

1953 års utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar fann det i sitt andra betänkande Bidrag till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet viktigt, att ungdomssammanslutningar av skilda slag finge väsentligt ökade möjligheter att själva svara för en utbyggd fritidssysselsättning. Starka skäl ansågs tala för att klara gränser i fortsättningen upprätthölls mellan å ena sidan det egentliga studiearbetet och å andra sidan övriga former av fritidssysselsättning. Utredningen ansåg, att statligt stöd borde utgå till fritt och frivilligt organiserade grupper, som utövade en planlagd fritidsverksamhet, av utredningen kallade fritidsgrupper. De regler för statsbidrag som utredningen föreslog innebar delvis en modifikation av ungdomsvårds-

kommitténs förslag, vilka icke blivit föremål för riksdagsbehandling. Utredningen ansåg, att statsbidraget borde konstrueras så, att ensamstående grupper med ett relativt lågt deltagarantal inte skulle komma att missgynnas, medan å andra sidan bidragskonstruktionen borde få en sådan utformning, att den stimulerade till så livlig anslutning till gruppen som möjligt. Statsbidrag borde icke utgå till sådan fritidsverksamhet som i annan ordning vore bidragsberättigad. Möjligheten att begränsa storleken av bidraget till varje fritidsgrupp så att en redovisning av gruppens egna insatser icke skulle vara påkallad övervägdes, något som skulle medföra en viss förenkling av det administrativa förfarandet. Men tanken övergavs, då ett sådant system icke skulle medge någon inblick i de ändamål, vartill de utbetalade statsbidragen användes, och måhända kunna inbjuda till missbruk. Utredningen ansåg sig böra utforma reglerna i viss anslutning till dem som gäller för ungdomscirkelarna men fann det principiellt motiverat, att det maximala stödet till fritidsgrupperna skulle ligga under det högsta bidraget till ungdomscirkel. Då lokalfrågan ansågs vara ett av de svåraste problemen för ungdomsarbetet, borde fritidsgrupperna, utöver bidrag till materiel m. m., även få sina lokalkostnader i någon mån täckta. Utredningens förslag återfinnes oförändrade i gällande statsbidragsbestämmelser utom i ett avseende. Utredningen hade nämligen också föreslagit, att å ort där endast en fritidsgrupp vore i verksamhet, skulle efter prövning av vederbörande kommunala myndigheter bidrag beräknas som om högst 12 personer deltagit i verksamheten, oaktat deltagarantalet varit lägre.

Beträffande fritidsgruppsverksamhetens organisation föreslog utredningen, att fritidsgrupp, som tillhörde riksomfattande ungdomssammanslutning, i första hand borde sortera under denna sammanslutnings riksorganisation. Det borde åvila denna att direkt till sådant studieförbund, vartill organisationen vore ansluten, översända rapporter och rekvisitioner rörande statsbidrag till fritidsgrupperna med tillämpning av den ordning som gäller för studiecirkelverksamheten. Vederbörande studieförbund borde granska bidragsrekvisitionerna samt halvårsvis vidarebefordra godkända rekvisitioner till skolöverstyrelsen. Överstyrelsen borde utfärda särskilda tillämpningsföreskrifter. Tillsynen av de fritidsgrupper, som organiserades utanför föreningslivet och som inte vore anslutna till någon ungdomsorganisation eller till något studieförbund, borde enligt utredningens mening i första hand ankomma på något kommunalt organ, ungdomsstyrelse, om sådan finnes, annars efter kommunens bestämmande folkskolestyrelsen eller barnavårdsnämnden.

I propositionen 1954: 156 förklarade föredragande departementschefen, att han fann de av utredningen preciserade bidragsvillkoren i huvudsak omsorgsfullt avvägda samt själva konstruktionen av statsbidraget väl utformad. Tanken att bereda sådana grupper som av lokala eller andra skäl måste bli förhållandevis små gynnsammare villkor än som normalt skulle

tillförsäkras dem, fann departementschefen beaktansvärd men ansåg, att det borde ankomma på tillsynsmyndigheten, skolöverstyrelsen, att meddela erforderlig dispens.

Departementschefen förutsatte, att en viss variation inom ramen för den stipulerade planmässigheten skulle anses tillåten, detta med anledning av att det ifrågasatts, om utredningens förslag medgav att mer än ett ämne upptogs på sysselsättningsprogrammet.

Särskilda utskottet och riksdagen biträdde propositionens förslag om statsbidragsbestämmelserna och det administrativa förfarandet utan erinran.

1955 års ungdomsutredning föreslog i sitt betänkande Staten och de politiska ungdomsorganisationerna, att statsbidrag till fritidsgrupp, som organiserats av politisk ungdomsorganisation, borde utgå i samma utsträckning och på samma villkor som för fritidsgrupper inom övriga ungdomsorganisationer. Inga speciella kontrollåtgärder ansågs erforderliga för av politisk ungdomsförening organiserad fritidsgrupp.

Förslaget genomfördes efter beslut av 1957 års riksdag.

I prop. 1959: 41 föreslog föredragande departementschefen, för att uppnå kostnadsbegränsning men utan att begränsa fritidsgruppsverksamheten, att statsbidrag för anordnande av fritidsgrupp finge utgå enligt ändrade grunder. Statsbidraget skulle enligt detta förslag utgå med belopp högst motsvarande hälften av de redovisade och godkända kostnaderna för handledning, material samt lokal och därmed jämförlig utgift, dock icke med högre belopp än 4 kronor för varje gruppdeltagare.

Statsutskottet ansåg sig med hänsyn till den begränsning av deltagande i fritidsgrupper, som de av skolöverstyrelsen den 28 februari 1958 utfärdade anvisningarna innebar, icke böra tillstyrka bifall till Kungl. Maj:ts förslag om ändrade grunder för statsbidrag utan förordade, att i stället med tillämpning av nuvarande statsbidragsbestämmelser under nästkommande budgetår i besparingssyfte nyssnämnda anvisningar skulle strikt tillämpas.

I anslagsäskandena för budgetåren 1960/61 och 1961/62 har skolöverstyrelsen föreslagit sänkning av deltagaråldern i statsbidragsberättigade fritidsgrupper från 12 till 10 år. Överstyrelsen förklarade sig vid det senare tillfället anse, att en sänkning av minimiåldern skulle verksamt främja ungdomsorganisationernas arbete, och detta skulle enligt överstyrelsens mening i dagens ungdomsläge, när allt större önskemål ställes på ungdomsfostrande insatser från de frivilliga sammanslutningarnas sida, vara av betydande samhällsintresse. — Förslaget har icke förts fram av departementschefen.

4. Instruktörsverksamhet inom ungdomsorganisationer

Gällande statsbidragsbestämmelser

Enligt kungörelsen 1954: 575 (ändr. 1957: 307) utgår till riksorganisation, vars verksamhet är särskilt inriktad på ungdom i åldern 12—25 år, och till samarbetande sådana organisationer ävensom till studieförbund statsbidrag för anställande av instruktörer med uppgift att handleda ungdom i sociala frågor och främja en kulturellt betonad eller eljest för ungdom lämplig, aktiv fritidsverksamhet. Statsbidraget utgår med tre fjärdedelar av instruktörens årslön samt med visst bidrag till resekostnadsersättning och traktamente åt instruktören per arbetsdag, varunder han minst åtta timmar vistats utanför sin tjänstgöringszon. Instruktören skall av skolöverstyrelsen ha förklarats lämplig, vara anställd på heltid för minst ett och i regel högst tre år samt vara underkastad särskild av skolöverstyrelsen fastställd instruktion.

Förarbeten

1953 års utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar behandlade i sitt andra betänkande Bidrag till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet även frågan om instruktörsverksamheten. Beträffande riksinstruktörer betonade utredningen, att det inom föreningslivet var väl omvittnat, hur betydelsefull instruktörernas funktion var när det gällde att höja det lokala arbetets standard och vilken psykologisk roll instruktörerna spelade som impulsgivare. Starka skäl talade därför enligt utredningens mening för ett statligt stöd till ungdomssammanslutningarnas instruktörsverksamhet. Det statliga stödet borde icke inriktas på att främja de speciella mål, för vilka sammanslutningarna är uppbyggda, utan instruktörsverksamheten borde huvudsakligen inriktas på gemensamma ungdomsfrämjande uppgifter. I första hand sades instruktörens uppgift vara att med för syftet tillrättalagda medel bidra till ungdomens sociala fostran och att stimulera den till en kulturellt betonad eller annan lämplig aktiv fritidssysselsättning. Särskilt angeläget vore, att de instruktörer, som kunde komma att arbeta med hjälp av statsbidrag, i största möjliga utsträckning riktade sig till de ungdomar, som stode utanför föreningslivet. Det kunde tänkas, att statsbidrag utginge till kommunerna för anställande av instruktörer, vilkas uppgift uteslutande borde inriktas på den s. k. föreningslösa ungdomen.

Utredningen föreslog, att statsbidraget i första hand skulle knytas till sådan instruktörsverksamhet, som förankrades i ungdomssammanslutningarnas riksorganisationer, varvid även Sveriges riksidrottsförbund inbegreps. Även samarbetsorgan borde kunna stå som huvudmän. Statsbidraget föreslogs utgå med två tredjedelar av årslönen, dock högst med 10 000 kronor för varje instruktör, samt med 3 600 kronor per år som bidrag till

rese- och traktamentskostnader. Utredningen räknade då med 200 arbetsdagar per år i samband med resor, varunder instruktören minst 8 timmar vistats utanför sin tjänstgöringsort.

Utredningen fann behov av högst 24 instruktörer, tillhörande enskilda ungdomsorganisationer eller samarbetsorgan utanför idrottsrörelsen, och 8 instruktörer för riksidsrottsförbundet.

För samverkan på det regionala planet skulle enligt utredningens mening en instruktörsverksamhet fylla en betydelsefull uppgift. Utredningen hänvisade till ungdomsvårdskommitténs förslag (SOU 1947: 12) och förordade, att statsmedel skulle ställas till förfogande för försöksverksamhet med länsinstruktörer inom tre län, under förutsättning att man kunde finna en huvudman — landsting, folkbildningsförbund eller särskilt tillskapat samarbetsorgan — som vore villig att åtaga sig ansvaret för den samma. Statsbidrag skulle utgå enligt samma grunder som för riksinstruktörer.

En av utredningens ledamöter hade icke ansett sig kunna biträda förslaget om riksinstruktörer.

I remissyttrandena anslöt sig endast ett mindre antal instanser uttryckligen till utredningens förslag i dess helhet. I de övriga förenades ofta tillstyrkande av den ena bidragsformen med avstyrkan eller tveksamhet beträffande den andra. Flertalet tillstyrkte majoritetens förslag om bidrag.

I propositionen 1954: 156 fann föredragande departementschefen stödet åt organisationernas instruktörsverksamhet vara en särskilt viktig beståndsdel i hela det föreslagna bidragssystemet. Planläggningen av ungdomsledarutbildningen förutsatte enligt hans åsikt betydande insatser av för uppgiften kvalificerade personer i ansvarig ställning inom organisationerna. En önskvärd utbyggnad och lämplig inriktning av fritidsverksamheten syntes i hög grad vara beroende av det bistånd, som organisationernas egna riksinstruktörer kunde erbjuda det lokala föreningsarbetets funktionärer. Departementschefen anslöt sig därför till förslaget om 24 + 8 riksinstruktörer och godtog de föreslagna bidragsgrunderna med undantag av att bidraget till årslönen maximerades till högst 9 000 kronor. Förslaget om länsinstruktörer avstyrktes däremot, dels från statsekonomiska synpunkter, dels emedan en verksamhet av nu ifrågavarande slag, om den skulle kunna bedrivas med framgång, borde förankras i ideella eller andra organisationer med ungdomsvårdande uppgifter på programmet.

Särskilda utskottet och riksdagen följde departementschefen.

1955 års ungdomsutredning föreslog, att de politiska ungdomsorganisationernas ungdomsfostrande verksamhet i princip skulle likställas med den verksamhet av samma slag, som bedrives av andra, opolitiska samman slutningar. De politiska ungdomsorganisationerna borde bl. a. få del av statsbidraget till anställandet av instruktörer för sin ungdomsfostrande

verksamhet. Enligt utredningens mening förelåg på denna punkt vissa svårigheter vid avgränsningen till den politiska verksamheten. Som särskilt villkor föreslog utredningen därför, att det studieförbund, till vilket organisationen var ansluten, skulle vara huvudman för verksamheten. Då studieförbunden är underställda skolöverstyrelsens översyn i sin verksamhet, skulle man genom att anknyta bidragsgivningen till studieförbunden erhålla en dubbel säkerhet, nämligen dels den kontroll som fungerar genom skolöverstyrelsen, dels studieförbundens kontroll.

Departementschefen anslöt sig i propositionen 1957: 132 till utredningens uppfattning, och riksdagen hade ingen invändning mot förslaget. Genom riksdagens beslut ökades samtidigt antalet instruktörsbidrag från 24 till 34 och själva bidragen höjdes till 14 350 kronor, varav 10 350 kronor till instruktörsavlön och 4 000 kronor till rese- och traktamentskostnader.

Genom riksdagsbeslut höjdes antalet instruktörsbidrag år 1958 till 40 och år 1960 till 47. Från och med den 1 juli 1961 utgår bidraget per instruktör med maximalt $(12\,000 + 4\,400 =) 16\,400$ kronor.

ANDRA KAPITLET

Den kvantitativa utvecklingen

Det svenska folkbildningsarbetets utveckling och omfattning fram till 1940-talets mitt framgår av de uppgifter som lämnats av 1944 års folkbildningsutredning i betänkandet om allmänt folkbildningsarbete (SOU 1946: 68). Beträffande den kvantitativa utvecklingen under tiden efter de nya statsbidragsbestämmelsernas ikraftträdande kommer redogörelse att lämnas i det följande, varvid särskilda avsnitt ägnas åt föreläsnings-, kurs- och bildningskonsulentverksamheten, åt studiecirkel- och studieförbundsverksamheten samt åt speciella folkbildningsåtgärder.

Vad angår den statsunderstödda ungdomsverksamheten erhöll den sin utformning, sedan kungörelsen angående statsbidrag till ungdomens för- enings- och fritidsverksamhet trätt i kraft den 1 juli 1954. Den kvantitativa utvecklingen av verksamheten från denna tidpunkt kommer att kartläggas i tre avsnitt, ägnade ungdomsledarutbildningen, ungdomens fritidsverksamhet och instruktörsverksamheten inom ungdomsorganisationerna.

En form av ungdomsverksamhet, som åtnjöt statsbidrag redan från början av 1940-talet, är hemgårdsinstitutionen. Redogörelse för dess utveckling kommer att lämnas i ett särskilt avsnitt.

A. Föreläsnings-, kurs- och bildningskonsulentverksamhet

Som redan av föregående kapitel framgått bedrivs föreläsningsverksamhet av flera olika, av varandra oberoende organisationer eller institutioner. Verksamhetens utveckling inom var och en av dessa kommer att skildras i olika avsnitt. Vidare kommer ett särskilt avsnitt att ägnas åt bildningskonsulenternas verksamhet.

1. Föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundens verksamhet

Sedan de nya statsbidragsbestämmelserna trätt i kraft med ingången av budgetåret 1947/48, visade föreläsningsföreningarnas verksamhet under de följande tio åren en markerad uppgång. Därefter har en viss nedgång kunnat förmärkas. Antalet föreläsningsföreningar och föreläsningar samt medeltalet åhörare framgår av följande tabell (tabell 2). I denna har icke

Tabell 2. Föreläsningsföreningarnas verksamhet under budgetåren 1947/48—1959/60

Budgetår	Antal föreläsningsföreningar	Antal föreläsningar	Medeltal åhörare
1947/48.....	697	8 410	98
1948/49.....	740	9 322	98
1949/50.....	841	10 347	86
1950/51.....	839	10 277	95
1951/52.....	889	11 210	89
1952/53.....	940	11 445	88
1953/54.....	955	11 201	90
1954/55.....	1 002	11 894	92
1955/56.....	1 009	12 440	83
1956/57.....	1 146	13 179	79
1957/58.....	1 077	12 595	74
1958/59.....	1 007	11 522	77
1959/60.....	969	10 797	69

medräknats de av föreläsningsförbunden i egen regi anordnade föreläsningarna.

Av de under budgetåret 1959/60 verkamma statsunderstödda föreläsningsföreningarna, inalles 969, var 866 hemmahörande i andra kommuner än städer. I Stockholms stad erhöill fyra föreläsningsföreningar statsbidrag.

Majoriteten av föreläsningsföreningarna är organiserade som självständiga föreningar med egen styrelse. Stundom förekommer dock, att en annan förenings styrelse fungerar som styrelse även för föreläsningsföreningen. I några fall driver också ett studieförbunds lokalavdelning en föreläsningsförening. De s. k. föreläsningsföreningar som förekommer på sjukhus, sanatorier och vårdhem, uppfyller ofta inte nyssnämnda krav på egen styrelse. Där står ibland en patientförening bakom föreläsningsverksamheten, ibland en kurator eller liknande, som sköter verksamheten såsom ett tjänsteåliggande. Antalet föreningar på sjukhus och vårdhem har ökat under de senaste åren.

En del föreläsningsföreningar har nära samarbete med en skola av något slag, ofta en folkhögskola. I sådant fall torde dock föreläsningsföreningen oftast formellt vara organiserad som en särskild förening.

Föreläsningsföreningarnas storlek, mätt i antalet anordnade föreläsningar, är mycket varierande. Under budgetåret 1959/60 anordnade 248 föreläsningsföreningar (26 %) åtta föreläsningar och 55 (6 %) med särskild dispens mindre än åtta föreläsningar. Endast 35 föreningar (4 %) — fränsett föreningarna i Stockholms stad — höll 20 eller flera föreläsningar. De fyra föreläsningsföreningarna i Stockholm anordnade 1959/60 sammanlagt 331 föreläsningar, Göteborgs arbetareinstitut 194 föreläsningar och Malmö föreläsningsförening 88 föreläsningar.

Det finns för närvarande 21 egentliga föreläsningsförbund. Därjämte fullgöres ett föreläsningsförbunds uppgifter inom Skåne av Centralbyrån

i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar och inom Göteborgs och Bohus län samt Älvsborgs län av Västra Sveriges folkbildningsförbund i Göteborg. Därtill kommer, att Gotlands folkbildningsförbund av skolöverstyrelsen erhållit medgivande att fungera som föreläsningsförbund inom Gotlands län. I allmänhet räknar man därför med att det finns 24 föreläsningsförbund.

Föreläsningsförbunden är inbördes mycket olika i storlek. Nedanstående tabell visar, hur många föreläsningsföreningar varje förbund hade att betjäna under budgetåret 1959/60. I tabellen ingår också uppgift om antalet föreläsningar anordnade i föreläsningsförbundens egen regi.

Inom Gotlands folkbildningsförbund finnes ett särskilt föreläsningsutskott, vars ledamöter väljes av föreläsningsföreningarna själva. Från ännu ett län har förfrågan inkommit till skolöverstyrelsen om möjlighet att sammanslå bildningsförbund och föreläsningsförbund. Liknande diskussioner föres på andra håll.

Storleken av de statsbidrag, som sedan budgetåret 1947/48 utgått till föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundens verksamhet framgår av tabell 4.

Tabell 3. Föreläsningsförbundens omfattning budgetåret 1959/60

Förbund	Antal föreläsnings- föreningar	Antal föreläsningar anordnade av föreläsnings- föreningarna	Antal föreläsningar i förbundets regi
Stockholms läns föreläsningsförbund....	50	506	60
Upplands föreläsningsförbund.....	36	352	31
Södermanlands läns föreläsningsförbund..	39	424	60
Östergötlands läns föreläsningsförbund..	57	584	42
Jönköpings läns föreläsningsförbund....	92	978	89
Kronobergs läns föreläsningsförbund....	40	448	8
Norra Kalmar läns föreläsningsförbund..	30	311	10
Södra Kalmar läns föreläsningsförbund..	33	355	2
Gotlands folkbildningsförbund.....	24	214	27
Blekinge läns föreläsningsförbund.....	27	337	38
Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar.....	99	1 184	176
Hallands föreläsningsförbund.....	28	333	28
Västra Sveriges folkbildningsförbund....	88	1 046	42
Skaraborgs läns föreläsningsförbund....	24	275	2
Värmlands föreläsningsförbund.....	30	352	21
Örebro läns föreläsningsförbund.....	40	435	28
Västmanlands läns föreläsningsförbund..	25	279	55
Dalarnas föreläsningsförbund.....	38	418	48
Gästriklands föreläsningsförbund.....	14	167	24
Hälsinglands föreläsningsförbund.....	29	265	5
Västernorrlands läns föreläsningsförbund	52	546	16
Jämtlands läns föreläsningsförbund....	22	212	45
Västerbottens läns föreläsningsförbund..	28	278	62
Norrbottnens föreläsningsförbund.....	20	167	96
Summa	965	10 466	1 015

Tabell 4. Statsbidrag till föreläsningsverksamheten under budgetåren 1947/48—1959/60

Budgetår	Bidrag till föreläsningsverksamhet	Resekostnadsersättning åt föreläsare
1947/48.....	193 900	110 000
1948/49.....	193 900	110 000
1949/50.....	223 900	110 000
1950/51.....	233 900	150 000
1951/52.....	241 400	150 000
1952/53.....	255 400	175 000
1953/54.....	355 400	200 000
1954/55.....	384 400	240 000
1955/56.....	390 900	245 000
1956/57.....	390 900	250 000
1957/58.....	425 000	300 000
1958/59.....	425 000	300 000
1959/60.....	425 000	300 000

¹ Från och med budgetåret 1954/55 utgår reskostnadsersättning och traktamente åt föreläsare i föreläsningsverksamheten inom försvarsväsendet ur detta anslag.

Under senare budgetår har icke hela statsbidragsbeloppet kunnat utnyttjas. 1957/58 återstod 3 050 kronor, 1958/59 18 475 kronor och 1959/60 49 245 kronor. Budgetåret 1959/60 inträffade även den situationen, att föreläsningsförbundens äskanden för första gången understeg det tillgängliga beloppet.

För att få en belysning av föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundens ekonomiska situation har utredningen granskat de ekonomiska redogörelserna från dessa organisationer för fem budgetår, nämligen 1948/49, 1952/53, 1953/54, 1957/58 och 1958/59. Utöver statsbidragen förfogar föreläsningsföreningarna över inkomster i form av kommunala bidrag, medlems- och inträdesavgifter samt bidrag från andra föreningar, industrier och bolag. Hur dessa inkomster fördelar sig på de olika posterna redovisas i tabell 5.

Av tabellen framgår, att omkring 80 % av utgifterna täckes av andra inkomster än statsbidrag. Förhållandet har i stort sett varit oförändrat under den senaste 10-årsperioden. Från 1948/49 till 1953/54 ökades de sammanlagda kommunala bidragen från ca 365 000 kronor till ca 600 000 kronor eller med 66 %. Från 1953/54 till 1958/59 ökades de kommunala bidragen från ca 600 000 till ca 700 000 kronor eller med 17 %.

Inkomsten av medlems- och inträdesavgifterna ökade under den första delen av perioden med 247 000 kronor eller med 64 % och minskade under den andra delen av perioden med 10 000 kronor. Denna minskning var en följd av det kraftigt nedgående åhörarantalet under denna del av perioden.

»Övriga bidrag» spelar en jämförelsevis liten roll i föreläsningsföreningarnas ekonomi totalt sett, ehuru det givetvis finns enskilda föreningar av så-

dan karaktär, att bidrag från en industri på orten eller från en förening är en förutsättning för att verksamheten skall kunna bedrivas.

Statsbidraget ökade under första delen av här ifrågavarande period med 83 % och under andra delen med 20 %. Då har det särskilda förslagsanslaget till resekostnadsersättning åt föreläsare icke medtagits. Detta bidrag tar föreläsningsföreningarna i allmänhet icke upp i sin stat, eftersom bidraget i regel utbetalas direkt från centralbyråerna till föreläsarna.

Att anordna en föreläsning kräver för närvarande stora ekonomiska insatser av en föreläsningsförening. Föreläsarens resor betalas av staten, dock icke alltid helt. Normalarvodet för en föreläsning är 65 kronor, men en del föreläsare önskar ett högre arvode. Av detta belopp betalar staten 35 kronor eller i vissa fall 15 kronor. Föreläsningsföreningen skall därutöver betala föreläsaren traktamente om 40 kronor, ersätta sådana resekostnader som ej betalas av statsmedel samt svara för alla utgifter för lokalhyra, städning, apparathyra, annonser, övrig reklam etc. Föreläsningsförbunden har, då de stått som föreläsningsanordnare, ställts inför samma ekonomiska problem. I tabell 5 har medräknats de inkomster, som föreläsningsförbunden uppburit i sin egenskap av föreläsningsanstalter.

Föreläsningsförbunden har emellertid haft ekonomiska problem även när det gäller administrationskostnaderna. Anslagsposten till Bidrag till föreläsningsförbundens administrationskostnader om 50 000 kronor betyder ett genomsnittligt statsbidrag per föreläsningsförbund av ca 2 200 kronor. De flesta förbund erhåller landstingsbidrag, som dock i allmänhet är av mindre storleksordning. Vidare tar en del förbund upp särskilda medlems- eller förmedlingsavgifter av föreläsningsföreningarna. Föreläsningsförbunden har mycket knappa resurser och har sällan möjlighet att göra insatser på sådana områden som att anordna konferenser om målsättningen eller om metodiska problem med representanter för föreläsningsföreningarna som deltagare. Ej heller kan förbunden bedriva någon form av studiepropaganda.

Ämnesval

För att kartlägga föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundens ämnesval vid anordnandet av föreläsningarna har dessa organisationers redogörelser för budgetåren 1948/49, 1953/54 och 1958/59 granskats närmare. Resultatet av denna undersökning framgår av nedanstående översikter, som visar dels samtliga ifrågavarande organisationers verksamhet sammanlagt för varje år (tabell 6 och 7), dels — i särskilda översikter — verksamheten inom tre föreläsningsförbund, nämligen Södermanlands (tabell 8), Jönköpings (tabell 9) och Västernorrlands läns föreläsningsförbund (tabell 10). Föreläsningsföreningarna i Stockholms stad och Göteborgs arbetar-institut har ej kunnat medtagas i ämnesstatistiken, då icke helt jämförbara uppgifter förelegat.

Tabell 6. Föreläsningarnas procentuella fördelning på ämnesgrupper 1948/49, 1953/54 och 1958/59 inom samtliga föreläsningförbund¹

Ämnesgrupp	1948/49		1953/54		1958/59	
	Antal föreläsningar	%	Antal föreläsningar	%	Antal föreläsningar	%
A Bok- och biblioteksväsen.....	12	0,1	13	0,1	8	0,1
B Allmänt och blandat.....	52	0,5	114	0,9	47	0,4
C Religion.....	163	1,7	139	1,1	211	1,8
D Filosofi och psykologi.....	684	7,1	741	6,1	599	5,2
E Uppfostran och undervisning.....	162	1,7	215	1,8	127	1,1
F Språkvetenskap.....	114	1,2	78	0,6	54	0,5
G Litteraturhistoria.....	289	3,0	268	2,2	493	4,2
I Konst.....	221	2,3	159	1,3	195	1,7
Sång.....	739	7,7	907	7,5	899	7,8
Musik.....	411	4,3	400	3,3	429	3,7
Teater.....	18	0,2	32	0,3	31	0,2
Film.....	72	0,7	80	0,6	68	0,6
Uppläsning.....	419	4,3	484	4,0	266	2,3
J Arkeologi.....	8	0,1	12	0,1	38	0,3
K Historia (inkl. aktuell politik).....	657	6,8	756	6,2	763	6,6
L Biografi och genealogi.....	215	2,2	440	3,6	222	2,0
M Etnografi och folklivsforskning....	821	8,5	1 184	9,7	823	7,1
N Geografi.....	2 987	31,0	4 000	33,0	4 107	35,6
O Samhälls- och rättsvetenskap.....	341	3,5	496	4,1	388	3,4
P Teknik, industri och kommunika- tioner.....	250	2,6	268	2,2	171	1,5
Q Ekonomi och näringsväsen.....	98	1,0	133	1,1	67	0,6
R Idrott, lek och spel.....	167	1,7	156	1,3	254	2,2
S Krigsväsen.....	49	0,5	58	0,5	31	0,2
T Matematik.....	—	—	2	0,01	2	0,01
U Naturvetenskap.....	510	5,3	768	6,3	1 153	10,1
V Medicin.....	193	2,0	253	2,1	103	0,9
Summa	9 652	100,0	12 156	100,0	11 549	100,0

¹ Föreläsningföreningarna i Stockholms stad samt Göteborgs arbetareinstitut ej inräknade.

Tabell 7. Samtliga föreläsningsförbund¹:

Ämnesgrupp	1948/49							
	Städer			Övriga kommuner			Städer	
	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare
A Bok- och biblioteksväsen.....	7	287	41	5	459	92	1	105
B Allmänt och blandat.....	12	1 642	137	40	3 089	77	19	1 888
C Religion.....	31	3 128	101	132	10 270	78	24	2 551
D Filosofi och psykologi.....	136	17 165	126	548	38 194	70	125	18 061
E Uppfostran och undervisning....	39	4 263	109	123	8 645	70	35	4 545
F Språkvetenskap....	25	2 253	90	89	5 285	59	12	1 628
G Litteraturhistoria..	63	7 849	125	226	15 847	70	39	4 191
I Konst.....	77	9 280	121	144	11 054	77	49	5 904
Sång.....	144	24 344	169	595	62 197	105	117	16 074
Musik.....	86	11 779	137	325	29 624	91	71	9 040
Teater.....	8	694	87	10	852	85	10	1 097
Film.....	18	2 029	113	54	4 105	76	22	5 077
Uppläsning.....	81	12 023	148	338	29 620	88	70	8 864
J Arkeologi.....	5	652	130	3	165	55	2	237
K Historia (inkl. aktuellt politik).....	160	19 476	122	497	33 583	68	141	15 447
L Biografi och genealogi.....	46	4 392	95	169	10 849	64	79	11 657
M Etnografi och folklivsforskning.....	148	24 948	169	673	62 445	93	167	25 444
N Geografi.....	641	99 050	155	2 346	184 696	79	670	112 172
O Samhälls- och rättsvetenskap....	84	7 972	95	257	18 089	70	83	10 995
P Teknik, industri o. kommunikationer	68	9 179	135	182	13 450	74	52	7 744
Q Ekonomi och näringsväsen.....	36	4 709	131	62	3 734	60	22	2 208
R Idrott, lek och spel.	25	2 833	113	142	11 470	81	18	1 865
S Krigsväsen.....	27	2 963	110	22	1 717	78	11	1 500
T Matematik.....	—	—	—	—	—	—	1	38
U Naturvetenskap....	114	16 839	148	396	30 333	77	136	20 202
V Medicin.....	60	9 505	158	133	10 651	80	77	14 495
Summa	2 141	300 254	140	7 511	600 423	80	2 053	303 029

¹ Föreläsningsföreningarna i Stockholms stad samt Göteborgs arbetareinstitut ej medräknade.

Verksamheten 1948/49, 1953/54 och 1958/59

1953/54				1958/59						Ämnesgrupp
	Övriga kommuner			Städer			Övriga kommuner			
Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	
105	12	632	53	2	57	29	6	280	47	A
99	95	6 276	66	10	1 274	127	37	2 555	70	B
106	115	7 067	61	34	4 362	128	177	10 819	61	C
144	616	48 334	78	89	10 203	115	510	32 085	63	D
130	180	12 679	70	14	2 412	172	113	6 607	58	E
136	66	4 057	61	6	546	91	48	2 599	54	F
107	229	13 799	60	74	8 461	114	419	24 882	59	G
120	110	6 559	60	51	5 500	108	144	7 250	50	I
137	790	62 659	79	88	8 978	102	811	52 878	65	
127	329	29 353	89	63	6 700	106	366	24 269	66	
110	22	2 788	127	5	887	177	26	1 987	76	
231	58	5 168	89	16	1 533	96	52	2 343	45	
127	414	30 686	74	47	5 810	124	219	13 496	62	
119	10	708	71	11	1 770	161	27	1 790	66	J
110	615	36 357	59	136	15 614	115	627	33 110	53	K
148	361	21 337	59	29	3 097	107	193	10 775	56	L
152	1 017	77 046	76	100	15 409	154	723	48 017	66	M
167	3 330	243 553	73	627	93 341	149	3 480	223 083	64	N
132	413	26 042	63	61	5 363	88	327	18 799	57	O
149	216	15 382	71	34	3 444	101	137	6 662	49	P
100	111	6 411	58	13	1 052	81	54	2 555	47	Q
104	138	9 909	72	41	4 989	122	213	14 072	66	R
136	47	2 929	62	4	347	87	27	1 537	57	S
38	1	20	20	2	465	233	—	—	—	T
149	632	47 602	75	183	25 164	138	970	61 117	63	U
188	176	11 677	66	35	5 950	170	68	4 719	69	V
148	10 103	729 030	72	1 775	232 728	131	9 774	608 286	62	

Tabell 8. Södermanlands läns föreläsningsförbund:

Ämnesgrupp	1948/49							
	Städer			Övriga kommuner			Städer	
	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare
A Bok- och biblioteks- väsen.....	—	—	—	—	—	—	—	—
B Allmänt och blandat.....	1	140	140	—	—	—	—	—
C Religion.....	—	—	—	1	44	44	—	—
D Filosofi och psykologi.....	4	551	138	7	444	64	5	780
E Uppfostran och undervisning....	2	265	133	1	80	80	—	—
F Språkvetenskap....	—	—	—	2	146	73	—	—
G Litteraturhistoria ..	—	—	—	10	400	40	3	426
I Konst.....	7	813	116	8	728	91	2	90
Sång.....	4	576	144	21	1 837	87	5	1 034
Musik.....	5	1 265	253	11	668	61	3	572
Teater.....	—	—	—	—	—	—	—	—
Film.....	—	—	—	2	180	90	6	1 291
Uppläsning.....	7	1 062	152	15	1 008	67	5	435
J Arkeologi.....	—	—	—	—	—	—	—	—
K Historia (inkl. aktuell politik)...	10	1 990	199	22	1 065	48	5	668
L Biografi och genealogi.....	1	105	105	2	113	57	3	441
M Etnografi och folk- livsforskning.....	10	2 135	214	19	2 605	137	12	1 550
N Geografi.....	42	6 162	147	115	7 591	66	51	7 273
O Samhälls- och rätts- vetenskap.....	6	980	164	12	908	76	6	1 028
P Teknik, industri och kommunikationer	7	1 038	148	4	290	73	1	70
Q Ekonomi och näringsväsen...	1	70	70	—	—	—	—	—
R Idrott, lek och spel.	—	—	—	4	300	75	1	115
S Krigsväsen.....	4	465	116	1	104	104	—	—
T Matematik.....	—	—	—	—	—	—	—	—
U Naturvetenskap....	4	510	128	14	1 012	72	3	487
V Medicin.....	1	60	60	3	218	73	6	787
Summa	116	18 187	157	274	19 741	72	117	17 047

Verksamheten 1948/49, 1953/54 och 1958/59

1953/54				1958/59						Ämnesgrupp
Övriga kommuner				Städer			Övriga kommuner			
Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	
—	—	—	—	1	37	37	2	47	24	A
—	—	—	—	2	106	53	2	45	23	B
—	4	403	101	2	164	82	6	307	51	C
156	27	1 596	59	3	372	124	17	568	33	D
—	6	521	87	—	—	—	11	555	50	E
—	1	44	44	1	43	43	—	—	—	F
142	14	764	55	9	1 286	143	11	402	37	G
45	1	139	139	1	65	65	3	132	44	I
207	14	988	71	1	58	58	14	585	42	
191	9	806	90	7	1 022	146	3	179	60	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
215	1	55	55	1	22	22	2	70	35	
87	30	1 615	54	1	70	70	6	245	41	
—	—	—	—	1	76	76	2	83	42	J
134	17	982	58	15	1 876	125	55	2 529	46	K
147	3	101	34	1	110	110	—	—	—	L
129	31	1 915	62	10	965	97	31	1 172	38	M
143	173	11 366	66	43	5 028	117	134	6 495	48	N
171	34	3 313	97	5	556	111	2	35	18	O
70	1	75	75	6	602	100	15	836	56	P
—	1	100	100	2	187	94	3	140	47	Q
115	8	489	61	3	433	144	21	1 436	68	R
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	S
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	T
162	6	370	62	13	1 626	125	56	2 483	44	U
131	18	968	54	2	165	83	1	27	27	V
145	399	26 610	66	130	14 869	114	397	18 371	46	

Tabell 9. Jönköpings läns föreläsningsförbund:

Ämnesgrupp	1948/49							
	Städer			Övriga kommuner			Städer	
	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per föreläsning	Antal föreläsningar	Antal åhörare
A Bok- och biblioteksväsen.....	—	—	—	—	—	—	—	—
B Allmänt och blandat.....	—	—	—	—	—	—	—	—
C Religion.....	4	643	161	24	2 121	88	4	403
D Filosofi och psykologi.....	8	1 415	177	55	4 088	74	10	1 351
E Uppfostran och undervisning....	1	200	200	17	1 120	66	3	480
F Språkvetenskap....	—	—	—	7	438	63	1	38
G Litteraturhistoria ..	4	399	100	15	909	61	5	376
I Konst.....	5	678	136	15	1 210	81	3	439
Sång.....	13	2 080	160	53	5 004	94	15	2 557
Musik.....	9	1 433	159	14	1 384	99	2	275
Teater.....	—	—	—	—	—	—	—	—
Film.....	4	735	184	5	383	77	—	—
Uppläsning.....	9	1 282	142	38	3 395	89	5	717
J Arkeologi.....	—	—	—	—	—	—	—	—
K Historia (inkl. aktuell politik) ..	13	1 709	131	49	3 808	78	14	1 379
L Biografi och genealogi.....	—	—	—	17	1 022	60	3	305
M Etnografi och folk-livsforskning.....	6	1 315	219	51	5 993	118	12	1 691
N Geografi.....	46	7 387	161	210	17 162	82	38	5 479
O Samhälls- och rättsvetenskap.....	5	494	99	19	1 477	78	—	—
P Teknik, industri och kommunikationer	2	410	205	9	498	55	7	1 104
Q Ekonomi och näringsväsen....	2	310	155	16	732	46	4	381
R Idrott, lek och spel.	2	150	75	14	959	69	5	476
S Krigsväsen.....	3	444	148	3	249	83	—	—
T Matematik.....	—	—	—	—	—	—	—	—
U Naturvetenskap....	14	2 547	182	47	3 374	72	10	991
V Medicin.....	5	685	137	5	677	135	5	805
Summa	155	24 316	157	683	56 003	82	146	19 247

Verksamheten 1948/49, 1953/54 och 1958/59

1953/54				1958/59						Ämnesgrupp
	Övriga kommuner			Städer			Övriga kommuner			
Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	A
—	1	120	120	—	—	—	6	202	34	B
101	18	911	51	1	150	150	15	561	37	C
135	71	5 224	74	3	156	52	59	3 844	65	D
160	20	1 130	57	1	55	55	10	482	48	E
38	6	321	54	—	—	—	6	211	35	F
75	37	1 660	45	3	355	118	38	1 620	43	G
146	7	372	53	3	313	104	12	420	35	I
170	117	9 133	78	6	541	90	106	5 627	53	
138	14	1 074	77	7	831	118	30	1 812	60	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	3	137	46	1	45	45	2	70	35	
143	24	1 873	78	—	—	—	25	1 377	55	
—	—	—	—	—	—	—	2	100	50	J
99	85	4 754	56	9	774	86	82	4 002	49	K
102	17	913	54	3	191	64	28	963	34	L
141	100	8 720	87	4	447	112	91	5 863	64	M
144	301	20 019	67	51	6 726	132	403	22 433	56	N
—	9	567	63	1	85	85	20	976	49	O
158	17	1 409	83	1	110	110	—	—	—	P
95	19	987	52	—	—	—	15	674	45	Q
95	42	3 017	72	—	—	—	22	1 707	78	R
—	4	231	58	—	—	—	—	—	—	S
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	T
99	39	2 391	61	8	958	120	94	5 186	55	U
161	9	825	92	1	150	150	—	—	—	V
132	960	65 788	69	103	11 887	115	1 066	58 130	54	

Tabell 10. Västernorrlands läns föreläsningsförbund:

Ämnesgrupp	1948/49							
	Städer			Övriga kommuner			Städer	
	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare
A Bok- och biblioteks- väsen.....	—	—	—	—	—	—	—	—
B Allmänt och blandat.....	1	110	110	3	170	57	2	132
C Religion.....	1	210	210	9	633	70	—	—
D Filosofi och psykologi.....	12	1 769	147	46	2 985	65	3	269
E Uppfostran och undervisning....	3	135	45	3	278	93	—	—
F Språkvetenskap....	—	—	—	1	81	81	—	—
G Litteraturhistoria ..	1	52	52	14	790	56	—	—
I Konst.....	2	184	92	5	399	80	5	765
Sång.....	8	962	120	41	3 571	87	5	881
Musik.....	7	1 129	161	30	2 938	98	6	688
Teater.....	—	—	—	—	—	—	—	—
Film.....	4	451	113	8	736	92	—	—
Uppläsning.....	4	796	199	26	2 815	108	2	198
J Arkeologi.....	3	300	100	1	30	30	—	—
K Historia (inkl. aktuell politik)...	3	341	114	21	1 638	78	1	65
L Biografi och genealogi.....	—	—	—	6	361	60	—	—
M Etnografi och folk- livsforskning.....	1	10	10	13	907	70	5	435
N Geografi.....	43	4 612	107	195	14 884	76	41	5 939
O Samhälls- och rätts- vetenskap.....	1	59	59	8	587	73	5	1 366
P Teknik, industri och kommunikationer	3	242	81	6	464	77	3	321
Q Ekonomi och näringsväsen....	—	—	—	—	—	—	1	30
R Idrott, lek och spel.	—	—	—	—	—	—	—	—
S Krigsväsen.....	5	530	106	1	246	246	2	296
T Matematik.....	—	—	—	—	—	—	—	—
U Naturvetenskap....	2	479	240	10	975	98	2	398
V Medicin.....	—	—	—	1	89	89	—	—
Summa	104	12 371	119	448	35 577	79	83	11 783

Verksamheten 1948/49, 1953/54 och 1958/59

1953/54				1958/59						Ämnesgrupp
	Övriga kommuner			Städer			Övriga kommuner			
Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	Antal föreläs- ningar	Antal åhörare	Medeltal åhörare per före- läsning	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	A
66	19	907	48	—	—	—	2	54	27	B
—	2	104	52	—	—	—	1	20	20	C
90	20	936	47	5	952	190	24	1 945	81	D
—	5	184	37	—	—	—	2	76	38	E
—	4	295	74	—	—	—	—	—	—	F
—	16	826	52	1	366	366	4	236	59	G
153	16	836	52	3	245	82	5	266	53	I
176	38	2 916	77	8	1 621	203	60	5 586	93	
115	48	4 793	100	2	209	105	26	1 621	62	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	4	206	52	—	—	—	3	142	47	
99	30	2 287	76	1	83	83	18	1 144	64	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	J
65	18	1 012	56	5	789	158	50	3 383	68	K
—	9	444	49	1	40	40	10	549	55	L
87	28	2 299	82	4	458	115	15	915	61	M
145	229	15 652	68	18	2 863	159	200	13 921	70	N
273	13	1 046	80	1	121	121	7	276	39	O
107	5	255	51	—	—	—	—	—	—	P
30	1	21	21	—	—	—	—	—	—	Q
—	1	30	30	—	—	—	—	—	—	R
148	—	—	—	—	—	—	1	7	7	S
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	T
199	32	1 725	54	12	1 569	131	77	5 171	67	U
—	10	557	56	—	—	—	—	—	—	V
142	548	37 331	68	61	9 316	153	505	35 312	70	

Vid klassificeringen av ämnena har bibliotekens klassifikationssystem följts med det undantaget att grupp I uppdelats i konst, sång, musik, teater, film och uppläsning.

Vissa svårigheter föreligger, när det gäller att klassificera föreläsningar efter de i redogörelserna angivna ämnesrubrikerna. Av översikterna framgår, att ämnesgruppen Geografi dominerar. I grundmaterialet har gjorts en uppdelning av denna grupp i »reseskildringar» och »övrig geografi». Denna uppdelning har slopats i översikterna, då det inte ansetts vara rättvisande att karakterisera samtliga föreläsningar om främmande länder och folk som »reseskildringar».

De föreläsningar, som placerats på B Allmänt och blandat, har i de flesta fall varit föreläsningar om massmedia, dock ej föredrag av rent teknisk karaktär om radio och television. Dessa senare återfinnes under P Teknik.

Grupp D Filosofi och psykologi omfattar i huvudsak föreläsningar i psykologi. Under F Språkvetenskap finner man bl. a. talekonst och röstvård. Gruppen Sång är ganska framträdande. Vissångare har varit populära i föreläsningsföreningarnas verksamhet, men »visaftnarna» i betydelsen program av professionella lutsångare är på tillbakagång. Ibland har det varit svårt att avgränsa gruppen Sång från gruppen G Litteraturhistoria, t. ex. i fråga om Birger Sjöberg-program.

På Teater och Film har endast kommit föreläsningar om respektive området. Teaterpjäser och filmaftnar har över huvud taget inte medtagits i statistiken. — Historia är i detta sammanhang i regel lika med aktuell politik. — Gruppen V Medicin omfattar endast rent medicinska föreläsningar, hållna av läkare.

En avgörande faktor för ämnesvalet är ofta tillgången på föreläsare. Särskilt när det gäller mera avlägsna län, som i huvudsak måste lita till turnéföreläsare, synes möjligheten att få en föreläsare vara det primära — vad denne sedan föreläser om får komma i andra hand.

Föreläsare

Intill den 1 juli 1956 skulle alla föreläsare underställas skolöverstyrelsens prövning. Detta gällde såväl studieförbundens föreläsningsverksamhet och folkbildningskurserna som föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundens föreläsningsverksamhet. Efter den 1 juli 1956 har studieförbund och folkbildningsförbund rätt att själva godkänna föreläsare inom sina respektive verksamhetsområden. Föreläsningsförbunden fick från denna tidpunkt rätt att utfärda s. k. preliminärt godkännande för en tid av två år. Härigenom skulle föreläsningsförbunden få möjlighet att pröva en person, innan vederbörande skulle föreslås för generellt godkännande. Preliminärt godkännande utfärdas av föreläsningsförbund efter samråd med förbundets inspektor, som är förordnad av skolöverstyrelsen. Föreläsare,

som prövats av förbund och befunnits lämpliga för den statsunderstödda föreläsningsverksamheten, samt föreläsare, som själva önskar bli prövade direkt av skolöverstyrelsen, skall insända ansökan om att bli godkända till någon av de tre centralbyråerna. Ansökan vidarebefordras sedan med centralbyråns eget yttrande till skolöverstyrelsen. I samband med de nya bestämmelserna den 1 juli 1956 utfärdade överstyrelsen anvisningar om preliminärt godkännande av föreläsare. Överstyrelsen föreskrev bl. a., att ett preliminärt godkännande, utfärdat av ett föreläsningsförbund, skulle gälla även för övriga föreläsningsförbund.

Under år 1960 har skolöverstyrelsen gjort en förfrågan hos föreläsningsförbunden om vilka föreläsare i överstyrelsens föreläsningskatalog, som användes av föreläsningsföreningarna och föreläsningsförbunden. Därvid framkom, att av i 1958 års föreläsningskatalog upptagna 894 personer 108 icke anlitats någon gång av föreläsningsföreningarna eller föreläsningsförbunden sedan den 1 juli 1955.

Utredningen har i syfte att få belyst, hur föreläsare i den statsunderstödda föreläsningsverksamheten inom föreläsningsföreningarna personligen ser på sitt arbete vad gäller syfte, motiv, ekonomiska förhållanden, lokalt förberedelsearbete m. m., företagit en enkätundersökning, omfattande 264 föreläsare av dem som varit verksamma under de senaste fem åren. Undersökningen avsåg förhållandena den 1 juli 1960.

Tabell 11. Vissa föreläsare inom olika näringsgrenar, fördelade efter utbildning

Näringsgrenar	Folk-skola	Folk-hög-skola	Real-skola/ Flick-skola	Stu-dent-exa-men	Akade-misk utbildning	Musik-, teater-, målar-skola	Annan speciell yrkesutbildning	Ingen upp-given utbildning	Summa
Jordbruk, indus-tri, handel etc..	3			2	4	2	5	1	17
Rättsväsen, polis-och tullväsen . .					2		1		3
Försvarsväsen . . .			1	1	1		5		8
Socialvård, hälso-och sjukvård . .					4		3		7
Religionsvård . . .			1		31	2	6		40
Undervisning och vetenskaplig verksamhet . . .	1		2		96	2	12	1	114
Litterär och konstnärlig verksamhet . . .	5	2	2	2	15	19	4	1	50
Organisationer . . .	1	2		1	5		2		11
Övrigt	2	2	2	1	3		2	2	14
Summa	12	6	8	7	161	25	40	5	264

Anm. Personer med examen från socialinstitut återfinnes under rubriken Akademisk utbildning. Under rubriken »Annan speciell yrkesutbildning» har förts personer med lärarutbildning vid seminarium och pastorer m. fl.

Tabell 12. Vissa föreläsare inom olika ämnesområden, fördelade med hänsyn till utbildning

Utbildning	Antal tillfrågade föreläsare	Bok- och biblioteksväsen	Allmänt (massmedia etc.)	Religion	Filosofi och psykologi	Uppfostran och undervisning	Språkvetenskap	Litteraturhistoria	Konst	Sång	Musik	Teater	Film	Uppläsning	Arkeologi	Historia	Biografi med genealogi	Etnografi och folklivsforskning	Geografi och reseskildringar	Samhälls- och rättsvetenskap	Teknik, industri och kommunikationer	Ekonomi- och näringsväsen	Idrott, lek och spel	Matematik	Naturvetenskap	Medicin
Enbart folkskola.....	12							1	1	1	1	1				3	1	5	3			1			2	
Realskola/flickskola.....	8			1	1											1	1	5	3				1		1	
Folkhögskola.....	6	1			1	1							1					1	2	2						
Studentexamen.....	7			1												3		1	4	2			1	1		
Akademisk utbildning (inkl. socialinstitut).....	161	3	4	24	22	9	6	14	17	1	5	1	1	2	7	28	7	47	46	24		4	7	1	21	5
Musik-, teater- el. målarskola...	25			1	1	2		3	1	13	6	3						1	4							
Annan speciell yrkesutbildning..	40			4	5	3		5	1	2	1	1	1	1	1	6	1	8	17	8	3	2	1	1	1	2
Utan uppgiven utbildning.....	5			1	1				1	1										1			1		1	
Summa	264	3	5	32	31	15	6	23	21	18	12	6	3	9	8	41	10	68	79	37		9	12	5	26	7

Anm. Föreläsarna utnyttjas ofta inom mer än ett ämnesområde.

Vid bearbetningen av svaren på det utsända frågeformuläret har avsikten varit att belysa följande förhållanden beträffande föreläsarna, nämligen fördelning på yrkesgrupper, utbildning och tid som föreläsare.

Av tabellerna på s. 65 och 66 framgår de tillfrågade föreläsarnas fördelning dels på yrkesgrupper (tabell 11), dels på olika slag av utbildning (tabell 12).

En betydande del av dessa föreläsare (61 %) har som synes akademisk utbildning, men endast en mindre del av dem (6 %) är universitetslärare. Många föreläsare med akademisk utbildning föreläser i ämnen, som icke ingår i deras akademiska examen, t. ex. teologer om etnografi och folklivsforskning. Mer än hälften av samtliga föreläsare (55,7 %) föreläser om etnografi och geografi. Akademikergruppen utgöres främst av lärare vid läroverk och folkhögskolor (27 %), präster (19 %) samt biblioteks-, musei- och arkivtjänstemän (11 %). Av samtliga föreläsare synes uppskattningsvis 15—20 % för närvarande ha sin huvudsakliga utkomst av föreläsningsverksamheten.

Hur de tillfrågade föreläsarna inom olika yrkesgrupper fördelar sig efter tid som föreläsare framgår av tabell 13. Av de i denna undersökning medtagna 264 föreläsarna har 16 % börjat sin föreläsningsverksamhet under den senaste femårsperioden, 34 % under den senaste tioårsperioden, 57 % under de senaste femton åren och 75 % under de senaste 25 åren. 20 % har varit verksamma som föreläsare mer än 25 år, och 5 % har lämnat frågan om tid som föreläsare obesvarad. Siffrorna visar, att föreläsarrekruteringen avmattats på senare år. Trots att man får räkna med att en viss avtappning skett i de två äldre femårsgrupperna, är den yngsta av de senaste tre femårsgrupperna den minsta.

Tabell 13. Fördelning av tillfrågade föreläsare på näringsgren och tid som föreläsare

Näringsgren	Antalet tillfrågade föreläsare	Tid som föreläsare				
		1—5 år	6—10 år	11—15 år	16—25 år	>25 år
Jordbruk, gruvor, industri, handel etc.....	17	5	4	3	1	4
Rättsväsen, polis- och tullväsen ...	3	1	1	1		
Försvarsväsen.....	8	1	3	4		
Socialvård, hälso- och sjukvård ...	7		4	2	1	
Religionsvård.....	40	4	4	16	10	6
Undervisn. och vetensk. verksamhet.....	114	18	13	21	21	32
Litterär och konstnärlig verksamhet.....	50	12	13	8	10	5
Organisationer.....	11		2	4	2	3
Övrigt.....	14	1	5	2	2	4
Summa	264	42	49	61	47	54

Anm. Många av föreläsarna har icke besvarat samtliga frågor å formuläret.

2. Studieförbundens föreläsningsverksamhet

Omfattningen av studieförbundens föreläsningsverksamhet under tiden från och med budgetåret 1945/46 framgår av tabell 14. I denna har två fråge- eller övningsstimmar räknats som en föreläsning, ett förfaringssätt som alltid tillämpades tidigare. Eftersom en omräkning för tidigare år inte är möjlig att göra, har samma beräkningsgrund tillämpats även för år, där föreläsningar och frågetimmar eljest redovisats var för sig. Tabellen överensstämmer därför icke med övriga tabeller rörande studieförbundens verksamhet, som redovisas i det följande, men ger en uppfattning om tendenserna i utvecklingen. Cirkelföreläsningar förekom även budgetåren 1948/49 och 1949/50 men redovisades då inte för sig utan ingick i redovisningen för föreläsningskurser.

Tabell 14. Studieförbundens föreläsningsverksamhet

Budgetår	Föreläsningar vid kurser	Cirkelföreläsningar	Totalt
1945/46.....	3 761		
1946/47.....	4 602		
1947/48.....	3 812		
1948/49.....	4 443		
1949/50.....	4 535		
1950/51.....	4 447	256	4 703
1951/52.....	4 287	336	4 623
1952/53.....	6 082	467	6 549
1953/54.....	8 351	755	9 106
1954/55.....	7 540	908	8 448
1955/56.....	6 601	1 144	7 745
1956/57.....	6 883	1 341	8 224
1957/58.....	6 642	1 565	8 207
1958/59.....	6 630	1 344	7 974

Som framgår av tabellen har antalet kursföreläsningar sjunkit efter budgetåret 1953/54, medan cirkelföreläsningarnas antal stigit för varje år till och med budgetåret 1957/58.

Föreläsningskurserna var ursprungligen avsedda som direkta komplement till studiecirkelverksamheten. Det sattes sålunda som villkor, att studiecirkel skulle vara verksam i ämnet för att föreläsningsskurs skulle kunna beviljas. Denna föreskrift uppmjukades dock i den nya författningen 1947, så att föreläsningar skulle kunna anordnas i anslutning till studiecirkelverksamhet eller annat lokalt organiserat studiearbete. Härigenom gavs möjlighet att bedriva föreläsningsverksamhet som en särskild arbetsform utan direkt anknytning till studiecirkelverksamhet speciellt i det ämne som behandlades vid föreläsningsskursen. Detta har förmodligen medverkat till en förskjutning mot längre kurser samtidigt som ett mindre antal kurser arrangerats med endast en föreläsare. Denna utveckling framgår av tabell 15 a och b.

Tabell 15 a. Kursernas längd och antalet föreläsare vid av studieförbunden anordnade föreläsningskurser budgetåret 1950/51¹

Antal föreläsare	Antal timmar per kurs								Summa kurser
	3	4	5	6	7	8	9	10—	
1.....	32	155	40	62	13	18	3	87	410
2.....	5	13	4	6	3	5	1	15	52
3.....	—	1	1	9	—	5	1	6	23
4.....	—	3	—	4	1	6	1	3	18
5.....	—	—	—	—	—	—	—	10	10
6.....	—	—	—	2	1	—	—	6	9
7 och flera.....	—	—	—	—	—	—	—	11	11
Summa	37	172	45	83	18	34	6	138	533

Tabell 15 b. Kursernas längd och antalet föreläsare vid av studieförbunden anordnade föreläsningskurser budgetåret 1958/59¹

Antal föreläsare	Antal timmar per kurs								Summa kurser
	3	4	5	6	7	8	9	10—	
1.....	80	142	62	141	10	68	11	162	676
2.....	5	11	5	24	8	4	1	63	81
3.....	2	3	3	56	4	9	3	19	99
4.....	—	6	1	6	2	15	1	17	48
5.....	—	—	1	1	1	3	1	43	50
6.....	—	—	—	—	—	1	—	14	15
7 och flera.....	—	—	—	—	1	2	1	30	34
Summa	87	162	72	228	26	102	18	308	1 003

¹ Stockholms stad ej medräknad.

Vad kursernas längd beträffar, framgår förskjutningarna av följande uppgifter om förändringar i olika kurstypers procentuella andel av hela kursverksamheten 1950/51 och 1958/59.

Kurser med	1950/51 (%)	1958/59 (%)
3—4 föreläsningar	38,5	24,8
5—6 »	24,2	29,9
7—9 »	11,2	14,6
10— »	26,1	30,7

1950/51 klarades drygt tre fjärdedelar av antalet kurser (76,7 %) av en enda föreläsare för varje kurs, medan under 1958/59 endast för 67,4 % av kurserna en föreläsare anlitas. Denna utveckling torde ha visst samband med den ökade längden på föreläsningskurserna; vid längre kurser måste i regel flera föreläsare anlitas, då i allmänhet svårigheter uppstår att få kvalificerade föreläsare, som kan engageras över flera dagar. Huvudparten av de längre kurserna torde också förekomma i de större städerna, där föreläsarna ofta kan tas från platsen eller dess närhet. Kurserna lägges då upp under en längre tidsperiod med två eller tre föreläsningar per vecka. En föreläs-

ningskurs får härigenom alltmer karaktären av en serie föreläsningar, som visserligen kan ha en gemensam huvudrubrik men inbördes inte hänger samman så utpräglat som vid de kortare kurserna. Särprägeln hos studieförbundens föreläsningsverksamhet har i och med detta på sätt och vis försvunnit.

Deltagarantalet och deltagarfrekvensen vid de av studieförbunden anordnade föreläsningsskurserna och studiecirkelföreläsningarna inom olika ämnesgrupper budgetåret 1950/51 och 1958/59 framgår av tabellerna 16, 17, 18 och 19.

Tabell 16. Antalet föreläsningar i olika ämnen vid av studieförbunden anordnade kurser och studiecirklar budgetåret 1950/51¹

Ämne	Kurser				Cirkelföreläsningar	
	Antal	Föreläsningstimmars	Deltagare	Deltagare per kurs	Föreläsningstimmars	Deltagare
Religion.....	24	119	2 412	100,5	8	307
Psykologi.....	62	499	4 902	79,1	11	278
Språk.....	7	28	245	35,0	21	494
Konst.....	86	815	6 246	72,6	38	763
Litteratur.....	34	247	2 501	73,5	10	288
Historia.....	4	22	181	45,3	1	100
Samhällskunskap.....	163	1 087	12 029	73,8	52	1 273
Intern. frågor.....	57	258	4 773	83,7	16	288
Teknologi.....	5	63	317	63,4	4	18
Ekonomi, geografi.....	35	306	1 930	55,1	37	541
Naturvetenskap.....	4	69	268	67,0	—	—
Sång o. musik.....	52	322	6 283	120,8	40	864
Summa	533	3 835	42 087	79,0	238	5 214

Tabell 17. Deltagarfrekvensen vid föreläsningar i olika ämnen vid av studieförbunden anordnade kurser och studiecirklar budgetåret 1950/51¹

Ämne	Kurser							Cirkelföreläsningar						
	<25	26-50	51-75	76-100	101-150	151-200	>200	<25	26-50	51-75	76-100	101-150	151-200	>200
Religion.....	2	2	7	3	6	2	2	1	4	2	—	—	—	—
Psykologi.....	4	31	8	11	5	2	1	2	3	1	1	—	—	—
Språk.....	—	7	—	—	—	—	—	8	9	—	—	—	—	—
Konst.....	18	48	8	3	4	3	2	17	9	1	1	—	—	—
Litteratur.....	4	14	5	7	3	—	1	5	3	—	2	—	—	—
Historia.....	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Samhällskunskap..	15	75	30	12	17	2	7	13	14	3	4	—	—	—
Intern. frågor....	7	15	12	10	8	3	2	5	2	2	—	—	—	—
Teknologi.....	1	3	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—
Ekonomi, geografi.	4	23	8	1	2	1	—	14	5	—	—	—	—	—
Naturvetenskap...	—	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sång o. musik.....	6	11	9	13	8	3	2	8	14	6	1	—	—	—
Summa	62	232	90	60	54	17	17	75	63	15	10	—	—	—

¹ Stockholms stad ej medräknad.

Tabell 18. Antalet föreläsningar i olika ämnen vid av studieförbunden anordnade kurser och studiecirklar budgetåret 1958/59

Ämne	Kurser				Cirkelföreläsningar	
	Antal	Föreläs- nings- timmar	Deltagare	Deltagare per kurs	Föreläs- nings- timmar	Deltagare
Religion.....	67	351	6 512	97,1	46	1 218
Psykologi.....	99	887	6 486	65,5	84	1 253
Språk.....	12	52	657	54,8	100	1 571
Konst.....	162	1 582	8 715	53,8	201	2 097
Litteratur.....	32	255	1 330	41,6	48	766
Historia.....	15	123	966	64,4	15	353
Samhällskunskap.....	285	1 957	17 572	61,7	579	9 889
Intern. frågor.....	74	463	4 649	62,8	81	1 636
Teknologi.....	13	183	674	52,0	2	45
Ekonomi, geografi.....	111	991	6 001	54,1	342	7 350
Naturvetenskap.....	12	125	736	61,3	42	406
Sång o. musik.....	79	656	4 209	53,1	134	2 018
Summa	961	7 625	58 507	60,9	1 674	28 602

Tabell 19. Deltagarfrekvensen vid föreläsningar i olika ämnen vid av studieförbunden anordnade kurser och studiecirklar budgetåret 1958/59

Ämne	Kurser							Cirkelföreläsningar						
	<25	26-50	51-75	76-100	101-150	151-200	>200	<25	26-50	51-75	76-100	101-150	151-200	>200
Religion.....	6	19	9	6	10	5	12	6	5	2	3	1	1	1
Psykologi.....	18	34	18	8	6	4	3	25	13	4	—	—	—	—
Språk.....	1	5	1	3	2	—	—	21	26	2	1	—	1	—
Konst.....	40	84	20	11	5	—	2	72	16	6	—	1	—	—
Litteratur.....	4	27	—	—	—	—	1	20	7	1	—	1	—	—
Historia.....	2	5	2	4	1	1	—	5	3	—	1	—	—	—
Samhällskunskap..	43	140	39	21	19	14	9	157	82	18	16	3	2	1
Intern. frågor....	4	30	18	13	8	—	1	18	19	3	1	2	—	—
Teknologi.....	2	5	5	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Ekonomi, geografi.	21	51	18	10	5	3	2	84	53	31	10	5	3	—
Naturvetenskap...	1	6	2	2	—	1	—	18	4	2	1	—	—	—
Sång o. musik.....	13	39	15	8	3	1	—	54	17	1	2	1	1	—
Summa	155	445	147	87	59	29	30	481	246	70	35	14	8	2

Det genomsnittliga antalet deltagare i samtliga föreläsningsskurser uppgick 1950/51 till 78,9 och 1958/59 till 60,9. Det vanligaste deltagarantalet överensstämde dock inte med genomsnittet. Mellan 76—100 deltagare förekom sålunda 1950/51 endast på 60 av de 532 kurserna, medan det övervägande antalet kurser (384) redovisade mindre än 75 deltagare. Den vanligaste deltagarsiffran vid kurserna låg under 50. Detta gällde 55 % av samtliga kurser.

Förhållandet är i stort sett detsamma 1958/59. Dock visar såväl totalgenomsnittet som uppdelningen av kurserna efter antalet åhörare vid varje kurs en sjunkande tendens. 1958/59 hade 62 % av kurserna under 50 deltagare. Den deltagarsiffran har alltså blivit den vanligaste.

I de olika ämnesgrupperna visar deltagarsiffran större variationer 1950/51 än 1958/59. 1950/51 redovisas 100,5 deltagare i genomsnitt vid föreläsningskurser i religion, medan motsvarande kurser i språk endast har ett genomsnitt på 35,0. Över totalgenomsnittet (78,9 deltagare) redovisas detta år utom för religion även för ämnena psykologi, internationella frågor och musik. 1958/59 är medeltalet deltagare för de tre förstnämnda ämnena fortfarande över totalgenomsnittet (60,9) och så är också fallet med ämnena historia och naturvetenskap. De senaste åren har variationerna — bortsett från ämnet religion med dess 97,1 deltagare — varit obetydliga.

Som redan nämnts, infördes i 1947 års kungörelse om statsbidrag till folkbildningsarbetet en bestämmelse, att till allmän studiecirkel (ej ungdomscirkel) kunde utgå bidrag till högst två föreläsningar per arbetsår, om studiecirkeln var berättigad till statsbidrag. Till en början medgavs inte bidrag till frågetimme i samband med cirkelföreläsning. Sedan bestämmelserna i detta fall blivit ändrade, omfattar cirkelföreläsningarna i regel en föreläsnings- och en frågetimme per besök. I statistiken har i regel inte skilts på föreläsningar och frågetimmar, utan uppgifterna omfattar antalet timmar men däremot inte antalet besök. 1950/51 är dock antalet föreläsningstimmar och antalet besök ganska lika, eftersom bidrag då inte utgick för frågetimme. I sammanställningarna 1958/59 omfattar som regel varje besök två timmar.

Cirkelföreläsningar har förekommit främst i ämnesgrupperna samhällskunskap, ekonomi och konst samt sång och musik. Detta gäller såväl för 1950/51 som 1958/59. Ämnesgruppen språk har större andel i cirkelföreläsningarna än i föreläsningstimmar vid föreläsningsskurserna.

Ämnesvalet i cirkelföreläsningarna påverkas i högre grad än vid föreläsningsskurserna av de speciella åtgärder för vissa ämnesgrupper, som studieförbunden genomför. Dessa speciella åtgärder gäller i regel sådana ämnesgrupper som samhällskunskap och det estetiska ämnesområdet och kan vara en förklaring till att ifrågavarande ämnesgrupper intar en så dominerande plats bland cirkelföreläsningarna.

Eftersom studieförbundens föreläsningsverksamhet i fråga om de lokala arrangemangen ingår som en del av de lokala studieorganisationernas verksamhet, föreligger inga möjligheter att tillfredsställande redovisa kostnaderna för föreläsningsverksamheten. De lokala arrangörerna är skyldiga att efter varje kurs lämna rapport om kursen och därvid uppge de lokala kostnaderna. I regel upptas därvid endast de direkta kostnaderna i form av lokalhyra och eventuella kostnader för annonser och affischer, och även dessa uppgifter synes ibland vara bristfälliga.

Tabell 20. Statsbidrag och verklig kostnad för med statsbidrag bedriven föreläsningsverksamhet i samband med centrala kurser 1947/48—1959/60

Budgetår	Statsbidrag	Verklig kostnad	% statsbidrag
1947/48.....	20 000	46 376	43,1
1948/49.....	20 000	55 773	35,8
1949/50.....	20 000	— ¹	—
1950/51.....	20 000	52 220	38,3
1951/52.....	20 000	59 368	33,6
1952/53.....	20 000	56 525	35,3
1953/54.....	20 000	66 014	30,3
1954/55.....	20 000	95 341	20,9
1955/56.....	20 000	87 244	22,9
1956/57.....	20 000	99 663	20,0
1957/58.....	30 000	113 155	26,5
1958/59.....	30 000	123 999	24,1
1959/60.....	30 000	152 674	19,6

¹ Uppgift saknas för budgetåret 1949/50.

Anm.: Verklig kostnad = redovisade kostnader för föreläsares arvoden, resor och traktamenten.

Utvecklingen av kostnaderna för studieförbundens föreläsningsverksamhet i samband med centrala kurser framgår av tabell 20.

Kostnaderna för verksamheten har sålunda tredubblats under perioden, medan statsbidraget endast ökat med 50 %. Det visar sig också, att de lokala kostnaderna som regel uppgår till något mindre belopp än kostnaderna för föreläsare. Räknat på totalkostnaderna har statsbidraget, som tabellen visar, med endast några få undantag understigit en tredjedel av kostnaderna.

3. Folkbildningsförbundens kursverksamhet

Utvecklingen av längre folkbildningskurser och ämneskurser inom folkbildningsförbundens kursverksamhet från och med budgetåret 1948/49 framgår av nedanstående tabell (tabell 21).

Tabell 21. Statens bidrag och folkbildningskursernas antal åren 1948/49—1959/60

Budgetår	Antal kurser		Statsbidrag ¹	Statens nettoutgift
	L	Ä		
1948/49.....	188	153	125 000	112 332
1949/50.....	179	203	125 000	115 608
1950/51.....	168	216	125 000	112 408
1951/52.....	152	235	125 000	82 777
1952/53.....	112	253	125 000	119 076
1953/54.....	129	246	125 000	122 124
1954/55.....	111	264	125 000	122 024
1955/56.....	93	280	125 000	105 924
1956/57.....	96	320	125 000	116 715
1957/58.....	84	321	130 000	119 881
1958/59.....	83	317	130 000	115 565
1959/60.....	83	390	130 000	131 145

¹ = i riksstaten upptaget belopp.

L = längre kurser; Ä = ämneskurser.

En påtaglig förskjutning har som synes skett i förhållandet längre kurser — ämneskurser. Medan antalet längre kurser under perioden 1948/49—1959/60 minskat, så att det 1959/60 var betydligt mindre än hälften av antalet 1948/49, har antalet ämneskurser mer än fördubblats. Utvecklingen är dock olika i olika delar av landet, vilket framgår av den i tabell 22 lämnade översikten över antalet längre folkbildningskurser och ämneskurser budgetåren 1948/49—1959/60, fördelade på folkbildningsförbund eller motsvarande.

Tabell 22. Antalet längre folkbildningskurser och ämneskurser 1948/49, 1953/54, 1958/59 och 1959/60

Anordnare	1948/49		1953/54		1958/59		1959/60	
	L	Ä	L	Ä	L	Ä	L	Ä
Stockholms läns bf.....	10	18	7	17	—	25	1	31
Uppsala läns bf.....	9	14	6	23	2	21	5	22
Södermanlands läns bf.....	8	9	5	9	5	13	6	19
Östergötlands bf.....	8	—	1	12	—	14	1	16
Bf för Jönköpings län.....	10	6	9	4	6	8	—	8
Kronobergs läns bf.....	6	—	3	5	—	3	—	15
Kalmar läns bf ¹	9	—	2	6	2	—	2	3
Gotlands fbf.....	4	1	4	2	1	5	2	8
Blekinge läns bf.....	6	5	6	5	10	2	10	4
Kristianstads läns fbf.....	7	2	4	1	1	6	—	7
Malmöhus läns fbkf.....	8	—	8	—	9	—	8	—
Hallands bf.....	10	2	11	9	4	12	6	8
Göteborgs o. Bohus läns bf.....	8	1	5	1	3	1	1	—
S. Älvsborgs läns bf.....	12	13	7	13	5	9	7	14
N. Älvsborgs läns bf.....	1	13	5	7	6	14	1	13
Skaraborgs läns bf.....	5	4	1	6	—	7	2	15
Värmlands bf.....	5	10	5	4	6	16	5	30
Örebro läns allm. bf.....	4	2	1	15	3	33	7	41
Västmanlands läns bf.....	9	21	3	41	—	37	1	54
Dalarnas bf.....	7	9	2	35	2	26	4	23
Hälsinglands bf.....	6	2	4	6	2	18	2	13
Gävleborgs läns bf.....	1	3	1	4				
Medelpads fbf.....	3	—	2	2	—	2	—	6
Ådalens fhkf.....	3	—	2	1	2	1	—	6
N. Ångermanlands fhkf.....	2	—	—	2	—	1	—	4
Härjedalens o. s. Jämtlands fbkf.	7	5	4	3	1	6	—	5
Jämtlands läns bf.....	8	9	5	4	2	11	3	4
Västerbottens läns bf.....	—	—	—	5	1	6	—	5
Norrbottens bf.....	12	4	16	4	10	20	9	16
Summa	188	153	129	246	83	317	83	390

L = längre folkbildningskurser

Ä = ämneskurser

bf = bildningsförbund

fbf = folkbildningsförbund

fbkf = folkbildningskursförening

fhkf = folkhögskolekursförening

¹ Från och med budgetåret 1959/60 uppdelat i två förbund.

4. Föreläsningsverksamheten inom försvarsväsendet

Den med anslag från åttonde huvudtiteln anordnade föreläsningsverksamheten inom försvaret har årligen omfattat ca 500 föreläsningar. Budgetåret

1956/57 anordnades 598 föreläsningar, 1957/58 492, 1958/59 498 och 1959/60 532 enkel- och 71 dubbelföreläsningar. Under det sistnämnda budgetåret ökade således verksamheten, och under detta år utbetalades till föreläsarna i arvoden 32 106 kr. En fördelning på föreläsningssämen budgetåret 1959/60 visar, att ämnet utrikespolitik hade den största omfattningen eller 150 enkel-föreläsningar och 24 dubbelföreläsningar, och att de två ämnena, som kom därefter var »försvar, förband och bygd» (47 enkel- och 14 dubbelföreläsningar) samt stats- och kommunalkunskap (45 enkel- och 3 dubbelföreläsningar). Nämnvärda skillnader i fråga om ämnesval och inriktning av verksamheten föreligger ej vid jämförelse med tidigare år. Däremot torde i metodiskt hänseende vissa förändringar ha inträtt. I allt större utsträckning har metoden att anordna föreläsningar för hela förband frångåtts. Vidare har prövats metoden att lägga föreläsningar i anslutning till militära övningar, varvid exempelvis orientering lämnats om den bygd, dit övningarna förlagts. Föreläsungsverksamheten inom försvaret bedrivs dels som ett led i den militära undervisningen och på tjänstetid, dels som ett led i fritidsundervisningen vid förbanden.

5. Bildningskonsulentverksamheten

När bidragen till folkbildningsförbundens konsulentverksamhet infördes budgetåret 1947/48, beräknades ett anslagsbelopp, som skulle kunna förslå till bestridande av hälften av kostnaderna för sex konsulentbefattningar.

För närvarande finnes i 15 län bildningskonsulenter anställda vid de inom länen verkamma bildningsförbunden. I Värmlands, Skaraborgs och Gävleborgs län är dessa konsulenttjänster kombinerade med folkhögskollärartjänster, en anordning som infördes genom riksdagsbeslut 1959. Två av tjänsterna är halvtidstjänster. Till samtliga tjänster utom en utgår statsbidrag innevarande budgetår. Vid 1961 års riksdag har beslutats att bidrag från och med nästa budgetår skall utgå även till den återstående bildningskonsulenttjänsten.

B. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhet samt speciella folkbildningsåtgärder

Före 1930-talets mitt var 7 studieförbund verkamma, nämligen Arbetarnas Bildningsförbund (ABF), Godtemplarordens studieförbund (IOGT), Jordbrukare-ungdomens förbund (JUF), Nationaltemplarordens studieförbund (NTO), Sveriges blåbandsförening, numera Blåbandsrörelsens studieförbund (BS), Svenska landsbygdens studieförbund (SLS) och Sveriges kristliga bildningsförbund (SKB). ABF, IOGT, NTO, JUF och SLS bildade 1936 en samarbetsorganisation, Samverkande bildningsförbunden. I denna inträdde senare SKB, BS, Tjänstemännens bildningsverksamhet (TBV), som bildats 1935 genom sammanslagning av ett stort antal tjäns-

temannaorganisationer, och det 1940 bildade Studieförbundet Medborgarskolan (SFM). Vidare inträdde 1947 i stället för SKB tre studieförbund, Frikyrkliga studieförbundet (FS), KFUK:s och KFUM:s studieförbund (KFUK-KFUM) samt Sveriges kyrkliga studieförbund (SKS). Så småningom anslöt sig även Liberala studieförbundet (LiS), som tillkom 1948, till samarbetsorganisationen. För närvarande omfattar Samverkande bildningsförbunden alltså 12 studieförbund. Ett studieförbund, Folkuniversitetet (FU), är fristående.

Till dessa 13 studieförbund har folkbildningsutredningen vänt sig med en rundfråga i avsikt att direkt från förbunden erhålla dels statistiskt material, dels förbundens åsikter om den hittillsvarande verksamheten samt deras önskemål och inriktning för framtiden. Den statistiska delen omfattar uppgifter om antalet studiecirklar på landsbygden och i städerna, om ämnesvalet i ungdomscirkarna samt om den genomsnittliga kostnaden per deltagare i cirklar i olika ämnen under ett antal år ävensom studieförbundens sammanlagda kostnader för studiecirkelverksamheten.

Det inkomna siffermaterialet var behäftat med brister i olika avseenden och har delvis icke kunnat bearbetas. Ett studieförbund (JUF) har icke lämnat svar på den tabellariska delen av frågeformuläret.

Studiecirklar

Det av studieförbunden bedrivna studie- och bildningsarbetet utvecklades synnerligen kraftigt under perioden 1945—1960. Förändringarna har huvudsakligen varit organisatoriska samt vad gäller själva studiearbetet inriktade på förbättring av pedagogiska metoder och i viss mån på nya ämnesområden. I fråga om antalet studiecirklar framgår utvecklingen av nedanstående tabell (tabell 23).

Tabell 23. Översikt över studiecirkelverksamheten inom studieförbunden
1948/49—1959/60

Budgetår	Samtliga studiecirklar		Därav cirklar med statsbidrag			
	Antal	Index	Antal	Index	Andel av samtliga (%)	Ökning (%)
1948/49	27 232	100	17 797	100	65,3	
1949/50	31 692	116	22 551	126	71,1	26,7
1950/51	31 886	117	23 315	131	73,1	3,4
1951/52	33 482	123	24 738	139	73,8	6,1
1952/53	37 920	139	27 027	151	71,2	9,3
1953/54	42 755	157	31 234	175	73,0	15,6
1954/55	48 096	176	36 656	206	76,2	17,4
1955/56	54 750	201	42 847	240	78,2	16,9
1956/57	65 811	241	53 983	303	82,0	26,0
1957/58	73 306	269	62 400	350	85,1	15,6
1958/59	78 477	288	64 412	361	82,0	3,2
1959/60	81 063	297	69 780	392	86,0	8,3

Som synes har under här ifrågavarande tid ökningen varit ojämn med viss avmattning under åren 1949/52 och 1958/59. Sistnämnda år torde den ovanligt ringa ökningen vara att tillskriva de försök som av skolöverstyrelsen i samarbete med studieförbunden gjorts att avgränsa studiecirkelverksamheten från hobbyverksamhet och yrkesutbildning.

I tabell 23 ingår endast de inom studieförbunden anordnade studiecirkelarna. Antalet fristående studiecirkelar, som rapporteras direkt till skolöverstyrelsen, utgjorde 1948/49 1 198, ökade till 2 026 1956/57 och var 1959/60 1 547.

Andelen statsbidragsberättigade studiecirkelar har med undantag för budgetåren 1952/53 och 1958/59 ökat år från år (tabell 23). Å andra sidan har en minskning inträtt i det genomsnittliga antalet medlemmar per cirkel, vilket framgår av tabell 24.

Tabell 24. Antalet medlemmar i samtliga av studieförbunden rapporterade studiecirkelar budgetåren 1948/49—1959/60

Budgetår	Antal medlemmar	
	Totalt	Per cirkel
1948/49.....	338 791	12,4
1949/50.....	375 008	11,8
1950/51.....	384 810	12,1
1951/52.....	396 177	11,8
1952/53.....	435 798	11,5
1953/54.....	475 839	11,1
1954/55.....	530 959	11,0
1955/56.....	591 470	10,8
1956/57.....	687 231	10,4
1957/58.....	763 249	10,4
1958/59.....	816 541	10,4
1959/60.....	821 063	10,1

Under perioden 1945—1960 kan också iakttas en bestämd strävan från studieförbundens sida att utvidga bildningsarbetet till befolkningsgrupper, som tidigare ej varit särskilt starkt företrädade inom exempelvis studiecirkelarbetet och som legat studieförbunden och deras allmänna målsättning och befolkningsförankring nära. Sålunda har på senare år ABF inriktat sitt arbete på att vinna ökad kontakt med kvinnor och ungdom. Kvinnornas andel har under perioden ökat från 31 % till 47 % och ungdom under 19 år från 15 % 1948/49 till 20 % 1958/59. Förbundet har också arbetat på att få folkpensionärerna att delta i studiearbetet.

SLS rapporterar, att förbundet sedan 1945 fått en markerad ökning i medelåldern. Vidare har under 1950-talet kvinnornas relativa andel bland deltagarna ökat från 28 till nära 50 %.

Ungdomscirkelarnas numeriska utveckling kan följas i tabell 25, s. 78, till vilken uppgift lämnats av samtliga studieförbund utom JUF. Då fyra

Tabell 25. Antalet ungdomscirklar och cirkeldeltagare budgetåren 1950/51—1959/60

Budgetår	Antal cirklar		Antal deltagare		Antal cirklar med statsbidrag i % av hela antalet
	Totalt	Därav med statsbidrag	Totalt	I cirklar med statsbidrag	
1950/51.....	3 246	1 922	41 224	17 580	56
1951/52.....	4 028	2 402	46 977	21 958	60
1952/53.....	5 123	3 234	54 907	26 049	63
1953/54.....	6 397	4 461	65 223	36 965	70
1954/55.....	7 211	5 471	69 077	46 986	76
1955/56.....	8 907	7 402	85 935	71 033	83
1956/57.....	12 159	10 587	109 639	101 504	87
1957/58.....	14 393	12 930	135 897	124 073	90
1958/59.....	15 873	13 781	145 503	129 273	87
1959/60.....	18 471	15 324	177 168	141 979	83

av förbunden endast angivit statsbidragsberättigade cirklar, torde procenttalen i sista kolumnen vara något för höga.

Utvecklingen synes gå emot att allt fler ungdomscirklar anordnas på sådant sätt, att statsbidrag kan erhållas. Nedgången i procenttalet 1958/59 och 1959/60 torde vara en följd av den strängare gränsdragning mot hobbyämnen och yrkesutbildning som förut omnämnts.

Av studieförbundens uttalanden i enkätsvaren framgår att vissa förbund, såsom framför allt ABF, IOGT och LiS, vidtagit särskilda åtgärder för att åstadkomma ökad aktivitet bland sjöfolk, skogsarbetare och samer. Även på fångvårdsanstalter intagna har varit föremål för särskilda insatser.

Förändringarna i befolkningens struktur, social omgruppering, förändrad utbildningsstandard och nivå synes ha berört studieförbunden i olika hög grad. För vissa studieförbund har urbaniseringsprocessen och därmed följande förändringar uppenbarligen utgjort ett betydande problem, medan för andra studieförbund sådana samhällsförändringar inte inneburit några svårigheter av betydelse eller svårigheter över huvud taget.

ABF, LiS och TBV tycks inte ha haft några större svårigheter att kämpa mot. Sedan 1955 har inom IOGT ett omfattande arbete nedlagts för att ställa om verksamheten från den starka förankringen i landsbygden till att gälla även tätorterna. Man har försökt nya arbetsformer och framför allt sökt bygga upp en effektivare lokalorganisation. Detta arbete har också lett till att antalet studiecirklar inom IOGT nu är större i städerna än på landsbygden.

NTO med sin traditionella anknytning till landsbygden har enligt egen uppgift haft påtaglig svårighet att nå in i tätorterna, där de stora befolkningsgrupperna finnes.

Det studiearbete inom FS, som har visat tendenser att expandera i städerna, har huvudsakligen varit frikyrkliga aftonskolor och studiegårdar. Av dessa har studiegårdarna, som i allmänhet organiserats av en lokal

Tabell 26. Antal lokalavdelningar, fördelade på städer och landsbygd, inom vissa studieförbund 1947/48—1958/59

Budgetår	Antal lokalavdelningar		Lokalavdelningar 1947/48 = 100	
	Städer (% av samtliga)	Landsbygd	Städer	Landsbygd
1947/48.....	247 (23)	846	100	100
1948/49.....	270 (24)	856	109	101
1949/50.....	295 (25)	886	119	105
1950/51.....	340 (27)	923	137	109
1951/52.....	350 (27)	943	142	111
1952/53.....	384 (28)	974	155	115
1953/54.....	364 (26)	1 049	147	124
1954/55.....	393 (27)	1 055	159	125
1955/56.....	404 (27)	1 093	163	129
1956/57.....	438 (28)	1 125	177	132
1957/58.....	558 (21)	2 143	226	253
1958/59.....	625 (21)	2 291	253	271

Anm. Tabellen bygger på uppgifter, som lämnats av

ABF	fr. o. m. 1947/48	KFUK-
FU	» 1947/48	KFUM fr. o. m. 1950/51
SFM	» 1947/48	IOGT » 1952/53
SKS	» 1948/49	SLS » 1957/58

Tabell 27. Antal studiecirklar, fördelade på städer och landsbygd, inom vissa studieförbund 1947/48—1958/59

Budgetår	Antal studiecirklar		Studiecirklar 1947/48 = 100	
	Städer (% av samtliga)	Landsbygd	Städer	Landsbygd
1947/48.....	8 273 (63)	4 766	100	100
1948/49.....	10 094 (65)	5 336	122	112
1949/50.....	11 911 (66)	6 119	144	128
1950/51.....	13 669 (64)	7 849	165	165
1951/52.....	14 570 (65)	8 001	176	168
1952/53.....	16 417 (66)	8 585	198	180
1953/54.....	18 349 (66)	9 382	222	197
1954/55.....	21 700 (68)	10 362	262	217
1955/56.....	24 991 (69)	10 974	302	230
1956/57.....	30 817 (70)	13 095	372	275
1957/58.....	34 969 (64)	19 898	423	417
1958/59.....	37 970 (62)	23 176	459	486

Anm. Tabellen bygger på uppgifter, som lämnats av

ABF	fr. o. m. 1947/48	KFUK-KFUM fr. o. m. 1948/49
NTO	» 1947/48	IOGT » 1950/51
BS	» 1947/48	SLS » 1957/58
FU	» 1947/48	FS » 1958/59
SFM	» 1947/48	
SKS	» 1947/48	

församling eller förening och där varit en gren av församlingens eller föreningens arbete, vunnit den större anslutningen. Även KFUK-KFUM har sin främsta verksamhet förlagd till städer och tätorter, ofta bedriven vid särskilda förenings- och studiehem.

Inom SFM finns det största antalet cirkeldeltagare i städerna. Utvecklingen har gått mot äldre årsgrupper och ett markerat kvinnligt inslag i cirkelarna.

SKS har kunnat hävda sig utom i de tre största städerna, men med bättre resurser anser man sig ha möjlighet att komma i gång även där. Också SLS tror sig med bättre resurser ha goda möjligheter att knyta an till folk i städer och tätorter, som flyttat in från landsbygden och därigenom känner en viss samhörighet med organisationen.

Ser man på de av förbunden lämnade uppgifterna om antalet lokalavdelningar och studiecirkel, fördelade på landsbygd och städer under perioden 1947/48—1958/59 (tabellerna 26 och 27), visar dessa uppgifter i båda fallen i stort sett, att verksamheten i städerna upptar en lika stor del av den samlade verksamheten 1958/59 som 1947/48 efter en viss uppgång under 1950-talets tidigare del. Därvid förutsättes att de inkomna uppgifterna avspeglar tendensen, ehuru någon fullständighet icke kunnat åstadkommas. Under denna period har städernas befolkning ökat från 44 till 50,8 % av hela folkmängden.

Vad beträffar ungdomscirkelarna har en mindre undersökning gjorts, omfattande endast BS, FS, FU, IOGT, KFUK-KFUM, NTO och SFM. Resultatet av denna redovisas i nedanstående tabell (tabell 28).

Ser man på den procentuella fördelningen av ungdomscirkel på städer och landsbygd, synes utvecklingen under perioden 1947/48—1958/59

Tabell 28. Antal ungdomscirkel, fördelade på städer och landsbygd, inom vissa studieförbund 1947/48—1958/59

Budgetår	Antal ungdomscirkel		Ungdomscirkelns procentuella fördelning på	
	Städer	Landsbygd	Städer	Landsbygd
1947/48.....	103	134	43	57
1948/49.....	127	197	39	61
1949/50.....	235	330	42	58
1950/51.....	405	642	39	61
1951/52.....	711	706	50	50
1952/53.....	937	850	52	48
1953/54.....	1 291	1 087	54	46
1954/55.....	1 375	1 347	51	49
1955/56.....	1 692	1 210	58	42
1956/57.....	2 179	1 344	62	38
1957/58.....	2 794	1 771	61	39
1958/59.....	2 570	1 831	58	42

Anm. Materialet är ojämnt, då uppgifter ibland saknas för ett år.

ha varit, att förekomsten av cirklar i städerna ökat från 43 till 58 % av samtliga, medan utvecklingen varit den rakt motsatta på landsbygden (från 57 till 42 %). Dock synes de sista åren en viss återhämtning ha skett från landsbygdens sida. 1956/57 var skillnaden störst med 62 % i städerna och 38 på landsbygden.

Ämnesvalet i de av studieförbunden organiserade studiecirkelarna under tiden 1951/52—1958/59 har också av utredningen gjorts till föremål för en undersökning, varvid uppgifterna i Statistisk årsbok och Samverkande bildningsförbundens verksamhetsberättelser utnyttjats. Antalet studiecirkelar i de olika ämnesgrupperna anges i nedanstående tabell (tabell 29).

Tabell 29. Studiecirkelarnas ämnesval 1951/52—1958/59

Ämne	Antal studiecirkelar							
	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59
Religion, livsåskådning..	1 723	2 898	2 943	3 077	3 741	4 427	4 807	5 103
Filosofi, psykologi.....	1 045	722	1 659	2 003	1 977	1 543	1 375	1 743
Uppfostran, undervisning	—	—	—	—	—	1 075	1 331	1 711
Språk.....	7 315	7 823	8 324	9 215	10 335	12 791	15 037	16 356
Konst.....	6 235	8 145	9 680	10 922	13 800	17 339	18 994	20 872
Därav sång och musik	—	—	—	—	—	(10 673)	(11 397)	(15 580)
Litteratur.....	835	901	1 046	836	1 076	1 110	1 306	1 342
Historia.....	—	—	—	—	—	340	241	160
Samhälls- och rätts- vetenskap.....	6 426	6 491	6 276	6 748	6 083	7 256	8 606	11 465
Teknologi.....	4 323	5 410	6 152	8 015	8 439	4 821	4 855	4 337
Ekonomi.....	2 693	3 007	3 453	4 159	2 439	5 218	5 008	6 052
Geografi, hembygds- kunskap.....	—	—	—	—	—	491	762	709
Naturvetenskap.....	—	—	—	—	—	514	695	682
Matematik.....	772	826	765	771	756	1 004	1 020	1 134
Medicin.....	257	350	473	369	435	547	1 085	856
Gymnastik.....	432	363	386	346	613	645	602	605
Praktiska sysselsätt- ningar, övrigt.....	1 426	984	1 598	1 635	5 053	6 690	7 582	5 350
Summa	33 482	37 920	42 755	48 096	54 750	65 811	73 306	78 477

Den procentuella fördelningen av studiecirkelarna på sagda ämnesgrupper framgår av följande tabell (tabell 30).

Beträffande de statistiska uppgifterna om studiecirkelarnas ämnesval torde böra sägas, att de sannolikt icke ger en exakt bild av det verkliga läget, då principen för fördelningen av cirklar på olika ämnen kan växla de olika studieförbunden emellan och även variera från år till år inom ett och samma förbund.

De oftast förekommande ämnena är som framgår av tabellerna språk, till vilket även hänförs modersmålet, sång och musik, som inräknas i ämnet konst, samhälls- och rättsvetenskap, teknologi samt ekonomi. Dessa ämnen representerar sammanlagt 75—80 % av hela antalet studiecirkelar.

Tabell 30. Studiecirkelarnas ämnesval 1951/52—1958/59

Ämne	Antalet cirklar i procent av totalantalet cirklar							
	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59
Religion, livsåskådning..	5,15	7,64	6,88	6,39	6,83	6,73	6,56	6,50
Filosofi, psykologi.....	3,12	1,90	3,88	4,16	3,61	2,34	1,88	2,22
Uppfostran, undervisning	—	—	—	—	—	1,63	1,82	2,18
Språk.....	21,80	20,60	19,50	19,16	18,88	19,43	20,51	20,84
Konst.....	18,60	21,48	22,64	22,70	25,21	26,35	25,91	26,60
Därav sång och musik	—	—	—	—	—	(16,22)	(15,55)	(19,85)
Litteratur.....	2,49	2,38	2,45	1,73	1,97	1,69	1,78	1,71
Historia.....	—	—	—	—	—	0,52	0,33	0,20
Samhälls- och rätts-								
vetenskap.....	19,19	17,12	14,68	14,03	11,11	11,03	11,74	14,61
Teknologi.....	12,91	14,27	14,39	16,66	15,41	7,33	6,62	5,53
Ekonomi.....	8,04	7,93	8,08	8,65	4,45	7,93	6,83	7,71
Geografi, hembygds-								
kunskap.....	—	—	—	—	—	0,75	1,04	0,90
Naturvetenskap.....	—	—	—	—	—	0,78	0,95	0,86
Matematik.....	2,31	2,18	1,79	1,58	1,38	1,53	1,39	1,46
Medicin.....	0,77	0,92	1,11	0,77	0,79	0,83	1,48	1,09
Gymnastik.....	1,29	0,96	0,90	0,72	1,12	0,98	0,82	0,77
Praktiska sysselsätt-								
ningar, övrigt.....	4,25	2,59	3,74	3,40	9,23	10,17	10,34	6,84

Av dessa fem stora ämnen tycks gruppen språk vara den stabilaste. Den har under hela den undersökta perioden omfattat ungefär en femtedel av cirkelarna.

Ämnesgruppen ekonomi har under hela perioden omfattat 7—8 % av cirkelarna.

Ämnesgruppen konst, i vilken ämnena sång och musik ingår, har fått en allt större omfattning inom cirkelverksamheten.

Att ett ämne eller en ämnesgrupp verkar att ha större eller mindre attraktion, sammanhänger ofta med att studieförbunden gör särskilda insatser ibland för ett ämne, ibland för ett annat. ABF framhåller t. ex. att förbundet har sökt främja studiet av internationella frågor. De största insatserna från förbundets sida har dock inriktats på sociala och ekonomiska frågor.

FU har under perioden inrättat tre språkcentra, Centre Français, British Centre och Deutsches Zentrum, som arbetar med akademiskt utbildade infödda lärare.

IOGT har haft speciella aktioner för studiet av alkoholfrågan, automationen och atomåldern, teater, barn- och ungdomsproblem samt förenings-teknik. LiS har haft största framgången med cirklar i kommunalkännedom.

SFM har särskilt ägnat sig åt fem ämnesområden, samhällsstudier, livsåskådningsfrågor, litteratur, språk och konsthantverk. Speciella insatser har gjorts beträffande de fyra första, medan beträffande det sista den ökade studiecirkelaktiviteten växt fram av sig själv.

SLS har särskilt försökt stimulera studiecirkelverksamhet i psykologi och samlevnad, samhällsfrågor, internationella frågor samt skönlitteratur, KFUK-KFUM i internationella frågor, bibelkunskap, ungdomsledarskap och dramatik.

För TBV:s del har ökad studiecirkelaktivitet av naturliga skäl förekommit inom de fackliga, sociala och ekonomiska ämnesgrupperna.

I tabellerna 29 och 30 ingår även uppgifter om ungdomscirkelarna. Be-
träffande ämnesvalet inom dessa har utredningen emellertid företagit en
särskild undersökning, vars resultat redovisas i tabellerna 31 och 32. Dessa
tabeller bygger på uppgifter, som lämnats av samtliga studieförbund utom
TBV och JUF. Undersökningen är således icke fullständig. Därtill kom-
mer att SFM:s uppgifter endast omfattar statsbidragsberättigade cirklar
och att cirklar i övriga ämnen bara redovisats av tre studieförbund. To-
talsumman cirklar är följaktligen lägre än i verkligheten.

Undersökningen visar, att närmare hälften av samtliga ungdomscirklar
är musikcirklar och att den musikaliska verksamheten får större omfatt-
ning för varje år. Ämnen med vardera 7—9 % av det totala antalet ung-
domscirklar är språk, teater, samhällskunskap, teknologi och praktiska
ämnen. Av dem har språk och praktiska ämnen haft en påtaglig tillbaka-
gång sedan 1950-talets början.

Som tidigare nämnts omfattar ämnesgruppen konst i den av studieför-
bunden bedrivna studieverksamheten till stor del sång och musik. Av ta-

Tabell 31. Ungdomscirkelarnas ämnesval 1951/52—1958/59

Ämne	Antal studiecirklar							
	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59
Religion, livsåskådning..	22	35	122	184	216	133	430	504
Filosofi, psykologi.....	39	48	24	54	31	53	75	70
Uppfostran, undervisning	36	69	64	71	142	386	511	386
Språk.....	661	687	709	641	748	978	1 242	1 194
Konst.....	53	105	94	131	148	180	278	205
Musik.....	1 106	1 542	2 343	2 979	3 782	4 810	6 186	6 912
Teater.....	320	435	547	486	643	803	928	1 037
Film.....	4	4	—	26	61	65	153	151
Litteratur.....	9	19	31	25	37	21	35	64
Historia.....	5	6	4	3	11	10	14	6
Samhällskunskap.....	216	307	263	279	367	564	635	1 438
Teknologi.....	186	346	584	622	799	1 100	980	1 120
Ekonomi.....	68	89	81	70	43	104	89	163
Geografi.....	50	44	27	49	53	61	65	66
Naturvetenskap.....	45	44	73	64	114	169	245	210
Matematik.....	58	80	97	127	147	213	219	305
Gymnastik ¹	96	77	117	84	99	133	92	69
Praktiska ämnen.....	771	852	1 036	941	1 106	1 507	1 586	1 163
Övriga ämnen ²	78	82	174	265	218	116	269	193
Summa	3 823	4 871	6 390	7 101	8 765	11 406	14 032	15 256

¹ Gymnastik registreras ej som studiecirkel hos ABF.

² T. ex. scouting, orientering, medicin och hygien, sjukvård, hälsovård.

Tabell 32. Ungdomscirkelarnas ämnesval 1951/52—1958/59

Ämne	Antalet cirklar i procent av totalantalet cirklar							
	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59
Religion, livsåskådning..	0,5	0,7	1,9	2,6	2,4	1,1	3,0	3,3
Filosofi, psykologi.....	1,0	1,0	0,4	0,7	0,3	0,4	0,5	0,4
Uppfostran, undervisning	0,9	1,4	1,0	1,0	1,6	3,4	3,6	2,5
Språk.....	17,3	14,1	11,1	9,0	8,5	8,5	8,8	7,8
Konst.....	1,4	2,1	1,5	1,8	1,7	1,5	2,0	1,3
Musik.....	28,9	31,7	36,6	41,9	43,1	42,1	44,1	45,3
Teater.....	8,4	8,9	8,5	6,8	7,3	7,0	6,6	6,8
Film.....	0,1	0,1	—	0,3	0,7	0,5	1,1	1,0
Litteratur.....	0,2	0,4	0,5	0,3	0,4	0,2	0,2	0,4
Historia.....	0,1	0,1	0,1	—	0,1	0,1	0,1	—
Samhällskunskap.....	5,6	6,3	4,1	3,9	4,2	4,9	4,5	9,4
Teknologi.....	4,9	7,1	9,1	8,7	9,1	9,6	7,0	7,3
Ekonomi.....	1,8	1,8	1,3	1,0	0,5	0,9	0,6	1,1
Geografi.....	1,3	0,9	0,4	0,7	0,6	0,5	0,4	0,4
Naturvetenskap.....	1,2	0,9	1,1	0,9	1,3	1,5	1,7	1,4
Matematik.....	1,5	1,6	1,5	1,8	1,6	1,8	1,5	2,0
Gymnastik ¹	2,5	1,6	1,8	1,2	1,1	1,1	0,6	0,4
Praktiska ämnen.....	20,2	17,5	16,2	13,2	12,6	13,2	11,3	7,6
Övriga ämnen ²	2,0	1,7	2,7	3,7	2,5	1,0	1,9	1,2

¹ Gymnastik registreras ej som studiecirkel hos ABF.

² T. ex. scouting, orientering, medicin och hygien, sjukvård, hälsovård.

bellerna 29 och 30 framgår, att antalet musikcirklar 1958/59 utgjorde 15 580 eller 19,9 % av samtliga. Av de 15 256 ungdomscirklar 1958/59, varom uppgift lämnats till utredningen, var 6 912 eller 45,3 % musikcirklar (tabellerna 31 och 32).

Nära hälften av musikcirkelarna och $\frac{2}{3}$ av de musikcirklar, som arbetade som ungdomscirklar, sorterade under ABF. Beträffande denna verksamhet kan följande från förbundet inhämtade uppgifter lämnas.

Tabell 33. Musikcirkelarna inom ABF 1958/59

Ämne	Antal cirklar	Antal deltagare	Antal vuxna	Antal ungdomar	Ungdom i %
Musikteori.....	221	2 242	1 358	884	39,3
Sång.....	1 349	19 173	17 800	1 373	7,2
Ensembler.....	1 162	13 478	7 169	6 309	47,0
Stråkar.....	297	2 221	1 197	1 024	46,0
Blåsinstr.....	679	4 706	626	4 080	86,5
Piano.....	2 218	13 846	3 240	10 606	76,8
Dragspel.....	392	2 950	508	2 442	82,8
Gitarr.....	962	7 498	3 119	4 379	58,5
Mandolin.....	131	885	101	784	88,5
Övriga instr.....	71	496	35	461	92,8
Summa	7 482	67 495	35 153	32 342	—

Det ungdomliga inslaget var som synes påfallande stort. Av alla de ungdomar, 69 121, som sagda år deltog i ABF:s cirklar, ägnade sig nära hälften eller 47,5 % åt musik.

En stor del av musikverksamheten inom studieförbunden bedrivs under former, som inte kan karakteriseras som gruppstudier i den meningen att samtliga deltagare i en grupp är aktivt verksamma samtidigt och där det finns ett samspel mellan deltagarna. Särskilt markant är detta inom pianocirklarna.

Kursverksamhet

Den snabba ökningen av antalet studiecirkclar har medfört ett starkt växande behov av studieledare. Ofta har som handledare måst engageras personer utan erfarenhet av vuxenundervisning eller tidigare kontakt med folkbildningsarbetets bärande idéer och arbetsmetoder. Studieförbunden har i alltmer ökad omfattning anordnat kurser för att ge dessa handledare viss utbildning för arbetet. Några fullständiga uppgifter i detta avseende har icke kunnat erhållas från studieförbunden. Sålunda saknas uppgifter helt från ett studieförbund, medan ett annat endast kunnat uppge antalet kurser o. s. v.

Cirkelledarkurserna synes emellertid ha varit av mycket olika omfattning, varierande från veckoslutskurser till tvåveckorskurser.

1950-talet har inneburit en rad omfattande förändringar i fråga om studieförbundens verksamhet för ledarutbildning. Förändringarna har innefattat såväl ledarkursernas innehåll som deras inriktning och arbetsformer. Debatten under 1950-talet om vuxenundervisningens metodik har satt märkbara spår i fråga om kursernas utformning, vilket framgår av studieförbundens uttalanden i enkäten.

Allmänt tycks gälla, att inom de studieförbund, där man tidigare haft stark ämnesanknytning vid kurserna, denna har övergivits, och i stället har programmen inriktats på metodfrågor, medan inom vissa studieförbund utvecklingen har gått i motsatt riktning. Samtidigt har aktiva arbetsformer kommit till större användning på föreläsningarnas bekostnad.

Ungdomscirklarnas ekonomiska förhållanden

Utredningen har slutligen företagit en undersökning i avsikt att klarlägga de ekonomiska förhållandena rörande ungdomscirkelverksamheten. Denna undersökning, som verkställets genom infordrande av uppgifter från studieförbunden om den genomsnittliga kostnaden per deltagare i ungdomscirkclar i olika ämnen under tiden 1950/51—1959/60, redovisas i tabellerna 34 och 35.

Tabell 34 visar kostnadsvariationerna under det senaste verksamhetsåret (1959/60) i samtliga ämnen och ämnesgrupper inom fem studieförbund med allsidig verksamhet. Som framgår av tabellen kan man inte beträffande något av ämnena finna någon enhetlig kostnad.

Genom tabell 35 belyses de mycket stora variationer i kostnaderna som förekommit i de sex mest frekventerade ämnena inom fem studieförbund

Tabell 34. *Kostnaden per deltagare i ungdomscirklar inom olika ämnesgrupper budgetåret 1959/60*

Ämne	Kostnad, kronor				
	IOGT	NTO	SFM	SLS	SKS
Religion.....	30: 20	27: 45	30: —	—	18: 26
Filosofi, psykologi....	36: 97	37: 08	17: 26	20: 43	17: 79
Uppfostran, underv....	39: 59	29: 76	—	—	28: 50
Språk.....	52: 69	53: 09	40: 27	40: 76	53: 40
Konst.....	44: 14	35: 30	32: 12	37: 60	46: 88
Musik.....	35: 12	44: 25	34: 45	57: 38	29: 81
Teater.....	41: 31	30: 99	35: 34	23: 04	20: 40
Film.....	41: 44	32: 30	—	48: 47	—
Litteratur.....	23: 79	32: 11	31: 47	20: 10	13: 05
Historia.....	29: 57	—	20: —	—	55: 38
Samhällskunskap.....	39: 56	24: 69	26: 53	26: 35	16: 42
Teknologi.....	41: 10	32: 46	39: 89	27: 97	—
Ekonomi.....	46: 20	13: —	—	25: 80	29: 57
Geografi.....	38: 20	—	27: 06	24: 35	11: 28
Naturvetenskap.....	37: 13	32: 89	43: 71	24: 44	54: 87
Matematik.....	35: 15	26: 67	41: 29	38: 46	43: 81
Gymnastik.....	—	26: 80	—	15: —	—
Praktiska ämnen.....	48: 65	27: 54	34: 81	31: 54	25: 04

under en tioårsperiod. Till en del torde förändringarna kunna tillskrivas penningvärdesförsämringen, men även andra faktorer synes ha medverkat, såsom engångsinköp av studiemateriel och dylikt.

De båda tabellerna ger således vid handen, inte bara att kostnaderna varierar avsevärt från ett studieförbund till ett annat, utan även att kostnaderna inom samma förbund kan vara mycket varierande från år till år i samma ämne.

Instruktörsverksamhet

Inom studieförbunden finnes heltidsanställda instruktörer centralt, regionalt eller lokalt. Dessa instruktörer har till uppgift att var och en inom sitt område organisera studieverksamheten och att vara de lokala bildningsorganisationerna behjälpliga med studiearbetets planläggning och utformning. Det av studieförbunden uppgivna antalet instruktörer framgår av tabell 36.

Fyra av studieförbunden har under ifrågavarande tidsperiod icke haft några heltidsanställda instruktörer.

Speciella folkbildningsåtgärder

Beträffande de olika verksamhetsgrenar, som stödes av bidrag från anslaget till speciella folkbildningsåtgärder, kan — utom beträffande universitetscirklarna — någon kvantitativ utveckling icke anges. Utredningen inskränker sig därför till att, med nyssnämnda undantag, för varje anslags-

Tabell 35. Kostnaden per deltagare i ungdomscirklar inom vissa ämnesgrupper och studieförbund budgetåren 1950/51—1959/60

Ämne	Kostnad, kronor									
	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Språk	IÖGT	20: 25	22: 42	2: 31	24: 25	29: 41	33: 73	27: 49	37: 80	41: 84
	NTÖ	19: 38	21: 36	20: 81	16: 19	12: 63	19: 53	23: 82	28: 17	30: 41
	SFM	12: 45	25: 48	26: 77	33: 08	31: 70	32: 05	31: 90	33: 65	33: 72
	SKS	28: 31	17: 62	26: 82	68: 22	35: 96	54: 08	48: 90	78: 42	39: 50
	SLS			21: 66		32: 58	28: 07	34: 20	41: 86	49: 50
Musik	IÖGT	20: 13	35: 81	36: 48	43: 16	39: 82	37: 08	42: 26	43: 29	45: 11
	NTÖ	27: 39	28: 42	30: 29	31: 20	33: 29	29: 20	22: 37	32: 66	44: 65
	SFM	20: 59	20: 58	17: 05	22: 49	30: 37	26: 30	33: 72	40: 73	36: 19
	SKS	19: 67	20: 92	28: 51	26: 39	28: 12	33: 36	31: 18	30: 71	30: 68
	SLS			54: 27		56: 48	70: 46	66: 71	63: 44	56: 90
Teater	IÖGT	4: 15	5: 39	9: 62	10: 60	16: 69	25: 29	29: 68	32: 09	34: 79
	NTÖ	18: 90	15: 97	18: 05	17: 80	22: —	23: 01	24: 89	30: 51	25: 66
	SFM	18: 85	21: 84	24: 80	17: 86	31: 36	32: 14	29: 64	28: 32	32: 16
	SKS			18: 30	24: 80	16: 16	24: 20	22: 30	25: 31	23: 35
	SLS			12: 45		19: 80	16: 56	15: 55	19: 90	22: 58
Samhällskunskap	IÖGT	9: 30	10: 48	8: 40	11: 16	21: 52	20: 81	26: 37	28: 85	27: 84
	NTÖ	14: 51	16: 15	13: 36	15: 16	16: 70	18: 23	22: 12	20: 10	20: 79
	SFM		17: 59	12: —	21: 22	13: 18	14: 65	18: 93	12: 82	23: 23
	SKS		8: 73	16: 68	8: 73	15: 29	21: 20	18: 70	27: 25	27: 72
	SLS			13: 01		17: 21	14: 74	18: 31	26: 43	26: 78
Teknologi	IÖGT	13: 63	11: 60	12: 45	17: 63	20: 65	25: 40	31: 03	33: 36	36: 51
	NTÖ	18: 72	16: 58	22: 13	20: 41	21: 77	24: 20	26: 01	26: 14	28: 15
	SFM	21: 10	32: 99	22: 65	25: 79	37: 89	36: 43	27: 04	41: 03	35: 93
	SLS			19: 74		18: 56	20: 81	24: 64	31: 12	22: 75
Praktiska ämnen	IÖGT	5: 45	7: 36	7: 21	10: 27	20: 59	23: 19	26: 89	32: 24	35: 01
	NTÖ	17: 19	20: 33	18: 19	20: 15	21: 23	24: 16	51: 07	27: 72	31: 75
	SFM	14: 39	8: 89	31: 20	22: 06	28: 24	24: 16	29: 34	28: 02	32: 10
	SKS	13: 78	12: 92	17: 69	21: 46	22: 40	23: 78	23: 95	24: 88	25: 07
	SLS			20: 74		26: 98	32: 60	31: 70	31: 80	36: 10

Tabell 36. Antal instruktörer inom studieförbunden
1945/46—1958/59

Budgetår	Antal instruktörer		
	Centrala	Regionala	Lokala
1945/46.....	8	56	10
1946/47.....	10	56	10
1947/48.....	17	59	35
1948/49.....	24	76	38
1949/50.....	21	87	39
1950/51.....	21	87	43
1951/52.....	23	85	49
1952/53.....	26	95	52
1953/54.....	29	111	55
1954/55.....	33	112	70
1955/56.....	36	124	74
1956/57.....	35	130	87
1957/58.....	40	144	118
1958/59.....	46	169	112

post lämna en kortfattad redogörelse för användningen av de anvisade medlen.

Den av ABF bedrivna bildningsverksamheten bland sjömän synes ha koncentrerats till Göteborg, där två anställda instruktörer finnes, som har till uppgift att stimulera sjömännen på anlöpande långfärdsfartyg till fritidsstudier. Av anslaget användes i övrigt ca 15 000 kronor årligen för att i huvudsak täcka kostnaderna för en årlig studieledarkurs på två veckor. Under år 1959 var sammanlagt 404 studiecirklar med 2 889 deltagare verkssamma ombord på fartyg.

Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelses bildningsverksamhet bland sjömän har mest form av biblioteksverksamhet. Genom av styrelsen utsedda s. k. hamnbibliotekariers försorg sker utbyte av boklådor och bokpaket, när fartygen befinner sig i hamn, särskilt i Stockholm och Göteborg.

De bidrag, som utgår till Svenska fiskarens studieförbund för bildningsverksamhet bland fiskare, utnyttjas för anordnande av kurser och föreläsningar. I förbundets verksamhet ingår även anordnande av studiecirklar, vilka dock spelar en mera underordnad roll i bildningsarbetet.

Bidrag till kursverksamhet bland samerna har för varje budgetår fördelats mellan ABF:s distrikt i Norrbotten och Same-ättnams bildningsutskott. Den verksamhet, som bedrivs av båda dessa organisationer motsvarar närmast den flyttande folkhögskolekursverksamheten. Folkbildnings- och ämneskurser anordnas på platser, där samerna kan samlas, vid tidpunkter som så långt möjligt är anpassade till renskötselarbetet.

Antalet statsunderstödda universitetscirklar har, som framgår av tabell 37, under de senare åren varit tämligen oförändrat. Större delen av cirkarna anordnas genom studieförbundens försorg (ABF, FS, FU, LiS, SFM, SKS och TBV). Övriga anordnare har de senaste åren varit en fö-

Tabell 37. Antalet universitetscirklar med statsbidrag budget-
åren 1951/52—1959/60

Budgetår	Antal universitetscirklar		
	1:a arbetsåret	2:a arbetsåret	Summa
1951/52.....	10	9	19
1952/53.....	10	9	19
1953/54.....	10	12	22
1954/55.....	15	9	24
1955/56.....	11	15	26
1956/57.....	14	10	24
1957/58.....	10	13	23
1958/59.....	13	10	23
1959/60.....	12	12	24

reläsningsförening, ett par estniska sammanslutningar, Birkagården, S:t Lukasstiftelsen, Stockholms musikbildningskommitté samt två folkbildningsförbund. Bland ämnena märks sociologi, psykologi, konst- och kyrkohistoria, filosofi, nationalekonomi, vissa juridiska ämnen och musikpedagogik.

Anslagsposten Understöd åt försöksverksamhet och undersökningar inom det folkliga bildningsarbetet har under de senaste åren använts för olika ändamål, som endast i ett par fall återkommit. Som exempel på verksamhet, som erhållit stöd, kan nämnas det vuxenpedagogiska seminariet (se närmare härom s. 123) och vuxenpedagogisk forskning, studiecirklar i vuxenpedagogik och studiecirkelmetodik, undersökning av studiecirkelnas arbete, musikecirkelledarkurs samt musikpedagogiskt seminarium, teaterledarskola, konferenser för föreläsare och inspektors i föreläsningsförbund.

Från anslagsposten Kurs- och konferensverksamhet har bidrag utgått till kurser för teatercirkel- och konstcirkelhandledare liksom till kurser för teaterinstruktörer, musikkurser samt kurser i studiecirkelmetodik och vuxenpedagogik. Här återfinnes också konferenser för föreläsare och inspektors i föreläsnings- och folkbildningsförbund. Därutöver har bidrag lämnats till studieledarkurser, dels sådana som skolöverstyrelsen anordnat i egen regi på Åsa folkhögskola, dels sådana som anordnats av vissa organisationer.

C. Ungdomsfostrande verksamhet

1. Hemgårdar

Riksförbundet Sveriges ungdoms- och hemgårdar redovisar för budgetåren 1957/60 en ökning av antalet lokala enheter från 39 till 52. För samma budgetår anges antalet deltagare i hemgårdarnas verksamhet ha ökat från 33 257 till 58 865, därav i åldern 12—24 år från 11 461 till 25 848. Förbundet inhämtar ej från de olika hemgårdarna uppgifter om studiecirkel-

Tabell 38. Antal centrala och regionala ungdomsledarkurser

Organisationer	Budgetår					
	1955/56			1956/57		
	Antal kurser		Statsbidrag kronor	Antal kurser		Statsbidrag kronor
	c	r		c	r	
Religiösa org.....	8	54	79 518: 65	17	69	99 391: 60
Nykterhetsorg.....	6	35	45 787: 05	5	36	44 094: 60
Politiska org.....						
Scoutorg.....	15	16	45 230: —	11	8	36 723: 35
Idrottsorg.....	14	20	66 887: 85	16	19	62 500: —
Jordbrukarorg.....	2	17	26 363: 50	3	36	41 803: 84
Övriga org.....	9	41	54 880: 72	12	43	60 044: 90
Summa	54	183	318 667: 77	64	211	344 558: 29

c = centrala kurser

r = regionala kurser

och fritidsgruppsverksamhet, då denna endera rapporteras genom studieförbund eller direkt till skolöverstyrelsen. Däremot redovisar förbundet det totala antalet grupper, organiserade inom åldersgrupperna 12—25 år. Dessa utgjorde för budgetåret 1957/58 1 136, för 1958/59 1 640 och för 1959/60 2 291. Förbundet har, utöver det direkta statsanslaget till verksamheten, som budgetåren 1957/60 utgjort 200 000 kronor årligen, åtnjutit statsbidrag till anordnande av studiecirkelar och fritidsgrupper samt även till ledarutbildning.

2. Utbildning av ungdomsledare

a. Bidrag till centrala och regionala kurser för ungdomsledare

Sedan budgetåret 1954/55 har ungdomsorganisationer kunnat erhålla statsbidrag för utbildning av ungdomsledare. Bidraget har utgått för både centrala och regionala kurser. Fördelningen av bidraget på de båda slagen av kurser och på olika slags organisationer framgår av ovanstående tabell (tabell 38), vilken är byggd på skolöverstyrelsens beslut rörande de av organisationerna ingivna framställningarna om bidrag.

Budgetåret 1954/55 har icke medtagits i tabellen, då uppgifterna rörande fördelningen av statsbidragsbeloppet, sammanlagt 277 712 kronor 69 öre, icke är fullständiga, beroende på att i besluten emellanåt icke angetts ett bestämt antal kurser.

I tabellen har statsbidragsbeloppen genomgående förts till det budgetår, under vilket kurserna ägt rum, även om beslutet om statsbidrag icke tillkommit förrän under följande budgetår.

Av tabellen framgår, att antalet kurser i stort sett tredubblats sedan 1955/56 — det första verksamhetsår, för vilket fullständiga siffror finnes

ill vilka statsbidrag utgått budgetåren 1955/56—1959/60

Budgetår								
1957/58			1958/59			1959/60		
Antal kurser		Statsbidrag kronor	Antal kurser		Statsbidrag kronor	Antal kurser		Statsbidrag kronor
c	r		c	r		c	r	
23	110	183 278: 20	29	115	216 692: 20	39	154	240 933: 88
14	53	85 078: 45	14	61	116 171: 20	11	68	112 781: 85
8	60	85 004: 85	7	81	107 897: 75	6	87	111 829: 60
18	62	79 204: —	22	45	93 170: 75	25	86	102 216: —
23	24	90 000: —	22	31	106 123: 30	35	29	125 010: —
6	39	59 650: —	14	28	64 500: —	8	53	67 423: 55
17	45	90 966: 30	14	131	123 129: 70	9	102	117 301: 45
109	393	673 181: 80	122	492	827 685: 90	133	579	877 496: 33

tillgängliga — varvid ökningen är något större för de regionala kursernas del. Statsbidragsbeloppet har under samma tid ökat med 175 procent.

Om man indelar organisationerna i sju grupper: religiösa och politiska organisationer, nykterhets-, scout-, idrotts- och jordbrukarorganisationer samt övriga organisationer, fördelar sig statsbidraget 1959/60 med 27,5 procent på de religiösa organisationerna, med 7,7 procent på jordbrukarorganisationerna samt med 11,6—14,2 procent på de återstående grupperna. Fördelningen av bidrag till organisationerna för ungdomsledarutbildning framgår i övrigt av tabell 39. Uppgifterna hänför sig till budgetåret 1959/60.

För att få en uppfattning om hur stor del av kostnaderna för ledarutbildningen, som täckes av statsbidraget, har utredningen inhämtat uppgifter om organisationernas totala kostnader för centrala och regionala kurser. Uppgifter har lämnats av 20 organisationer, och dessa uppgifter har samlats i tabell 40, s. 93.

Inom de organisationer, på vilka tabellen bygger, har som synes statsbidraget med vissa variationer täckt omkring en fjärdedel av kostnaderna både för centrala och regionala kurser, något mer för de förstnämnda.

Utredningen har även sökt införskaffa uppgifter om antalet kursdagar och antalet deltagare i de med statsbidrag anordnade kurserna. Då av de 45 organisationer som 1959/60 erhållit statsbidrag till ungdomsledarkurser endast 26 lämnat uppgifter i detta avseende, har här någon redovisning av verksamheten inte kunnat åstadkommas från utredningens sida. I skolöverstyrelsens petita för budgetåret 1961/62 anges det sammanlagda antalet deltagardagar till 71 503 och det sammanlagda deltagarantalet till 22 350.

Vid utredningens rundfråga till ungdomsorganisationerna togs också frågan upp om förändringar i innehåll, inriktning och arbetsformer be-

Tabell 39. Antalet centrala och regionala ungdomsledarkurser, anordnade av ungdomsorganisationerna 1959/60, och till dessa kurser utbetalat statsbidrag

Organisationer	Antal kurser		Statsbidrag kronor
	Centrala	Regionala	
Ansgarsförbundet av kyrkliga juniorer..	—	21	12 000:—
De Ungas Förbund.....	4	6	21 500:—
Frikyrkliga ungdomsrådet.....	2	3	9 000:—
Frälsningsarméns scoutverksamhet och Frälsningsarméns ungdom.....	—	6	7 560:78
Förbundet Vi Unga.....	3	6	15 423:55
Godtemplarorden.....	2	26	41 000:—
Sveriges Godtemplares Ungdomsförbund	2	14	19 000:—
IOGT:s scoutförbund och flickscoutförb.	4	7	12 000:—
Hantverkarnas ungdomsrörelse.....	1	—	2 688:—
Jordbrukare-Ungdomens förbund.....	5	47	52 000:—
KFUK:s Riksförbund.....	—	7	6 065:—
FKUK:s Scoutförbund.....	2	4	11 270:—
KFUM:s Riksförbund.....	6	6	18 015:—
KFUM:s Scoutförbund.....	3	1	12 132:10
Metodistkyrkans ungdomsförbund.....	5	6	14 000:—
Motorförarnas helykterhetsförbund....	1	8	6 841:50
NTO:s juniorförbund.....	—	4	7 098:20
NTO:s scoutverksamhet.....	2	4	9 500:—
NTO:s ungdomsförbund.....	4	4	14 757:60
Nykterhetsorganisationen Verdandi....	1	1	7 480:—
Riksförbundet Kyrklig Ungdom.....	12	30	70 000:—
Riksförbundet Sveriges Ungdoms- och hemgårdar.....	—	9	9 126:20
Riksförbundet Sveriges Lottakärer.....	2	—	7 907:—
Skid- och friluftsförbundet.....	1	14	11 663:—
Svenska Alliansmissionens Ungdoms- förbund.....	—	12	9 293:10
Svenska Baptisternas Ungdomsförbund .	3	10	17 000:—
Svenska Frisksportförbundet.....	—	9	9 037:40
Svenska Missionsförbundets Ungdom....	6	20	40 000:—
Svenska Motorklubben.....	—	2	2 485:—
Svenska Ungdomsringen för Bygde- kultur.....	—	12	13 500:—
Sveriges Blåbandsförenings Ungdoms- förbund.....	2	2	10 445:55
Sveriges Flickors Scoutförbund.....	6	7	20 313:90
Sveriges Riksidrottsförbund.....	35	29	125 010:—
Sveriges Schackförbund.....	—	1	980:—
Sveriges Scoutförbund.....	8	63	37 000:—
Sveriges Studerande Ungdoms Hel- nykterhetsförbund.....	—	17	13 000:50
Sveriges Ungdomsorganisationers Landsråd.....	—	9	8 704:55
Unga Örnars Riksförbund.....	4	26	32 500:—
Ungdomens Fredsförbund.....	—	1	868:80
Ungdomens Röda Kors.....	—	11	11 000:—
Örebromissionen.....	1	27	16 500:—
LiS (Folkpartiets ungdomsförbund)....	—	10	13 521:—
SFM (Högers ungdomsförbund).....	—	19	18 308:60
SLS (Svenska landsbygdens ungdoms- förbund).....	4	25	42 500:—
ABF (Sveriges socialdemokratiska ung- domsförbund).....	2	33	37 500:—
Summa	133	579	877 496:33

Tabell 40. Vissa ungdomsorganisationers kostnader och statsbidrag för ledarutbildning (centrala och regionala kurser)

Budgetår	Centrala kurser			Regionala kurser		
	Totala kostnader Kronor	Statsbidrag		Totala kostnader Kronor	Statsbidrag	
		Kronor	% av totala kostnader		Kronor	% av totala kostnader
1954/55.....	294 151	109 569	37,2	161 611	41 174	25,5
1955/56.....	347 076	111 669	32,1	554 834	69 489	12,5
1956/57.....	427 174	125 254	29,3	661 978	96 378	14,6
1957/58.....	770 573	173 649	22,5	700 221	175 417	25,1
1958/59.....	770 796	206 076	26,7	820 107	234 002	28,5
1959/60.....	784 644	218 640	27,9	910 468	235 860	25,9

träffande ungdomsledarutbildningen. Av svaren framgår, att man inom organisationerna eftersträvar en bättre samordning mellan distriktens och förbundens kursverksamhet, och att ökad uppmärksamhet givits åt utformandet av arbetsmaterial, kompendier och dylikt. Inom vissa organisationer är ledarutbildningen systematiskt uppbyggd med grundkurser och påbyggnadskurser. En kvalitativ förbättring av kurserna eftersträvas. På psykologisk och pedagogisk erfarenhet grundade metoder används både i central och regional kursverksamhet, och större utrymme än tidigare ges åt psykologiska och pedagogiska ämnen. Grupparbetet har numera fått en större omfattning.

Som en följd av önskemålet om en kvalitativ förbättring av kurserna har en begränsning av deltagarantalet införts på sina håll, och större omsorg har ägnats åt rekryteringen.

Fritidsgruppsverksamhetens utveckling har medfört krav på en anpassning av kursernas innehåll efter dess behov. Antalet kurser med specialinriktning har ökat.

b. Till skolöverstyrelsens disposition för anordnande av kurser för ungdomsledare

Sedan budgetåret 1954/55 har ett årligt anslag stått till skolöverstyrelsens disposition för anordnande av kurser för ungdomsledare. De anslagna medlen har använts dels för konferenser med ungdomsinstruktörerna, dels för annan kursverksamhet. Denna har stundom bedrivits i samarbete med ungdomsorganisationer.

Konferenserna för ungdomsinstruktörer har i allmänhet omfattat en vecka (måndag—fredag) och anordnats två gånger årligen. Vid konferenserna har behandlats bl. a. fritidsgruppsverksamheten och bestämmelserna för den, ungdomsledarutbildningen inom organisationerna och rekryteringen av deltagare i denna samt anslagen till ungdomsverksamhet i respek-

tive års statsverksproposition. Även problem av typen ungdom och mass-media eller ungdom och samhälle har dryftats.

Kursverksamheten i övrigt har omfattat t. ex. konferens för representeranter för organisationernas riksstyrelser, konferens för kommunalt anställda ungdomskonsulenter samt kurs för ungdomsledare från samtliga nordiska länder.

Att för de nu beskrivna typerna av ungdomsledarutbildning ange en kvantitativ utveckling är givetvis icke möjligt.

c. Till skolöverstyrelsens disposition för anordnande av försökskurs för ungdomsledare

Skolöverstyrelsen har sedan år 1955 årligen anordnat försökskurser för ungdomsledare. Dessa har antingen under hela kurstiden eller under största delen av denna varit förlagda till Tollare folkhögskola. Den under år 1960 arrangerade kursen har under viss tid varit förlagd till Kiruna stads barnkoloni Molnbyggen i Leksand. Kurstidens längd har varierat, liksom antalet deltagare. Utom genom statsanslag har kurserna ekonomiserats genom särskilda deltagaravgifter. Denna avgift, som enligt uppgift för den första kursen utgjorde 200 kronor, har sedermera ökat och uppgick för försökskursen 1960 till 380 kronor. Kursernas arbetstid, deltagarantal m. m. framgår av tabell 41. Då flertalet kurser vid den tidpunkt utredningen slutfört sitt arbete ej slutredovisats, har de exakta årliga kostnaderna ej kunnat anges. Därför har för redovisningen av de anslagna medlens fördelning antagits, att de anvisade medlen förbrukats.

Ansökan om deltagande i försökskurserna har gjorts hos skolöverstyrelsen, och en kommitté inom överstyrelsen har efter granskning av ansökningarna överlämnat sitt förslag till rotelchefen.

Principerna för uttagning av kursdeltagare har under försökstiden undergått vissa förändringar. Från början tillämpades en form av kvotering med hänsyn till organisationernas storlek m. m. Senare har man vid uttagningen ansett sig i första rummet böra se till de rent personliga kvalifikationerna hos vederbörande sökande. Enligt en fördelning av kursdeltagarna på organisationsgrupper skulle — såsom redovisas i det av skol-

Tabell 41. Försökskursernas arbetstid, deltagarantal m. m.

Kursår	Kursernas arbetstid	Totalantal kursdagar	Totalantal kursdeltagare	De anvisade medlens fördelning		
				Per kursdag	Per deltagare	Per deltagare och dag
1955.....	31/5—23/7	54	34	814: 81	1 294: 12	23: 97
1956.....	5/4—14/6	71	28	619: 71	1 571: 42	22: 13
1957.....	10/4—19/6	71	27	619: 71	1 629: 63	22: 95
1958.....	9/4—18/6	71	31	704: 22	1 612: 90	22: 71
1959.....	7/4—17/6	71	25	704: 22	2 000: —	28: 16
1960.....	30/3—15/6	78	25	641: 02	2 000: —	25: 65

överstyrelsens planeringskommitté år 1959 avgivna betänkandet Ungdomsledarutbildning — under perioden 1955—1958 från organisationer inom arbetarrörelsen deltagit 17 personer, från jordbrukarorganisationer 7, från organisationer inom nykterhetsrörelsen 22, från religiösa organisationer 30, från hemgårdsrörelsen 10, från idrottsorganisationer 5, från kommunala institutioner 23 samt från övriga organisationer 5. En gruppering på motsvarande sätt för försökskursen år 1960 ger följande resultat:

Organisationer inom arbetarrörelsen (främst Unga Örnar och ABF)	3
Jordbrukarorganisationer	—
Organisationer inom nykterhetsrörelsen	4
Religiösa organisationer	7
Hemgårdsrörelsen	—
Idrottsorganisationer	1
Kommunala institutioner	6
Övriga (Sveriges scoutförbund, särskolor m. m.)	4

Många av de personer, som deltagit i kurserna, har redan före kurstiden varit yrkesmässigt verksamma i ungdomsarbete. Andra har sedan de genomgått kursen övergått till yrkesmässig verksamhet inom organisationsbundet eller kommunalt ungdomsarbete. Av de 25 deltagarna i 1959 års kurs var sex yrkesverksamma i ungdomsarbete före kursen, efter kursen sexton. Av de 25 deltagarna år 1960 var före kursen tolv yrkesverksamma i ungdomsarbete och efter densamma fjorton.

Försökskursernas arbetsformer har i någon mån varierat. Antalet föreläsare har efter hand reducerats och grupparbetets roll förstärkts, samtidigt som man i ökad utsträckning hänvisat deltagarna till självständigt studium av tryckt information. Under de två första kurserna förekom s. k. fältarbete, dvs. deltagarna gavs i uppdrag att självständigt göra vissa utredningar som föreningslivets läge och möjligheter inom ett angränsat område. Det förekom också, att deltagare hänvisades till andra organisationer än de egna att där fullgöra vissa uppgifter. Arbetsuppgifter som de nämnda har numera ersatts av andra, som — även om de har karaktären av grupparbete — innebär, att den tidigare bedrivna träningen i uppsökande verksamhet ersatts med arbete inom kursens egen ram. Studiebesök har förekommit under samtliga kurser. Besöken har gällt bl. a. kommunala ungdomsgårdar och riksorganisationers centrala kanslier.

Någon timplan, som exakt visar, hur lång tid man vid de olika kurserna ägnat åt olika ämnen, har ej utarbetats. Detta sammanhänger bl. a. och särskilt vad gäller de två först anordnade kurserna med deras utpräglade karaktär av pedagogiskt experiment. Man utgick då vid kursplaneringen från fixeringen av i sammanhanget centrala problemställningar snarare än från ämnesområden. Under senare år synes en tydligare ämnesfixering av kursprogrammen ha förekommit. Ämnen med central ställning i pro-

grammet för försökskursen 1960 var pedagogik (inkl. studieteknik, metodfrågor m. m.), psykologi, sociologi (inkl. opinionsbildning, reklam, propaganda, massmedias roll i det moderna samhället m. m.), livsåskådningsfrågor och internationella frågor.

En detaljerad beskrivning av kursernas innehåll t. o. m. kursen 1958 förekommer i betänkandet Ungdomsledarutbildning, utredning och förslag av skolöverstyrelsens planeringskommitté för de stora årskullarna (s. 46 ff).

Någon analys av de pedagogiska rön, som gjorts vid försökskurserna, har ej offentliggjorts.

3. Ungdomens fritidsverksamhet

Antal grupper och deltagare

Sedan statsbidragsgivningen för ungdomsverksamheten infördes från och med budgetåret 1954/55, har ungdomens fritidsverksamhet utvecklats med en närmast explosionsartad hastighet. Utvecklingen framgår av nedanstående tabell (tabell 42), som är byggd på de till skolöverstyrelsen ingivna statsbidragsrekvisitionerna. Beträffande kommunerna har i vissa fall antalet grupper icke angivits i rekvisitionerna, varför det verkliga antalet torde något överstiga det i tabellen angivna.

Av tabell 42 framgår, att den största ökningen av antalet fritidsgrupper förekommit inom riksidsrottsförbundet. Den verksamhet på detta område som bedrivs av kommunerna har de senaste åren haft i stort sett oförändrad omfattning och synes ha stabiliserats vid omkring 6 000 fritidsgrupper. Ansenlig ökning kommer till synes inom studieförbunden.

Samma tendenser visar sig, om man ser på antalet deltagare i fritidsgrupperna (tabell 43). I tabellen, som liksom den föregående bygger på statsbidragsrekvisitionerna, finnes också viss osäkerhet, då icke fullständiga uppgifter lämnats av rekvisiterna i samtliga fall. I tabellen ingår

Tabell 42. Antalet fritidsgrupper 1954—1959

Redovisningsår	Antal fritidsgrupper inom			Summa fritidsgrupper
	Studieförbunden	Kommunerna	Sveriges riksidrotts- förbund	
1954/55.....	7 106	2 767	(2 643)	9 873
1955/56.....	15 791	4 405	(6 952)	20 196
1956/57.....	26 033	5 830	(15 348)	31 863
1957/58.....	37 766	6 031	(16 790)	43 797
1958/59.....	20 016	6 111	18 501	44 628

Anm. T. o. m. redovisningsåret 1957/58 har riksidsrottsförbundets fritidsgrupper i huvudsak redovisats av ABF och finnes alltså inräknade i siffrorna för studieförbunden.

Tabell 43. Antalet deltagare i fritidsgrupper 1954—1959

Redovisningsår	Antal deltagare inom			Summa deltagare
	Studieförbunden	Kommunerna	Sveriges riksidrottsförbund	
1954/55.....	83 795	32 461	—	116 256
1955/56.....	199 342	49 530	—	248 872
1956/57.....	346 835	69 311	—	416 146
1957/58.....	484 953	67 283	—	552 236
1958/59.....	232 818	65 714	266 453	564 985

endast de deltagare, för vilka statsbidrag till lokalkostnad och därmed jämförlig utgift utgått.

Som synes ingår närmare hälften av samtliga deltagare i fritidsgrupper i de av riksidrottsförbundet anordnade grupperna.

Kostnader för handledare och material

I statsbidragsrekvisitionerna skall uppgift lämnas om kostnaderna för fritidsgrupperna, fördelade på handledning och material. En sådan uppdelning har ibland under tidigare år icke kunnat göras av alla som rekviderat statsbidrag. I några fall har uppgifter om kostnader icke stått att få. Nedanstående tabell (tabell 44) är därför icke helt rättvisande i vad avser fördelningen av kostnaderna på de två ändamålen, och de i tabellen angivna kostnaderna torde ligga något under de verkliga utgifterna.

Tabellen visar, att medan inom studieförbunden kostnaderna för handledning och materiel är i det närmaste lika stora, så utgöres kommunernas utgifter för fritidsgrupperna till övervägande delen av kostnader för handledare. Riksidrottsförbundet intar här en mellanställning.

Tabell 44. Kostnaderna för fritidsgrupperna, fördelade på handledning och material, redovisningsåren 1954/55—1958/59

Redovisningsår	Kostnader för					
	Handledning			Material		
	Studieförbund	Kommuner	Sveriges riksidrottsförbund	Studieförbund	Kommuner	Sveriges riksidrottsförbund
1954/55	695 892: 44	681 044: 84	—	474 292: 80	138 623: 83	—
1955/56	1 218 778: 32	1 087 761: 02	—	1 294 820: 94	184 770: 13	—
1956/57	2 629 842: 74	1 576 361: 91	—	1 613 987: 72	265 588: 25	—
1957/58	3 199 928: 37	1 569 306: 59	—	2 989 663: 56	406 283: 21	—
1958/59	1 618 843: 79	1 709 111: 40	1 830 457: 06	1 480 064: 57	369 834: 73	1 361 002: 69

Tabell 45. Fördelningen av statsbidrag till fritidsverksamhet under budgetåren
1954/55—1959/60

Huvud- man	Statsbidragsbelopp, kronor					
	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Studieförbund	476 890: 52	1 179 326: 64	2 096 372: 23	2 582 511: 93	1 356 083: 94	1 518 237: 53
Sveriges riks- idrotts- förbund	—	—	—	—	1 659 743: 74	2 216 857: 76
Kommunalt organ	217 619: 89	323 491: 56	437 079: 83	394 457: 44	420 829: 17	448 721: 83
Summa kronor	694 510: 41	1 502 818: 20	2 533 452: 06	2 976 969: 37	3 436 656: 85	4 183 817: 12

Statsbidrag

Fördelningen av statsbidraget till fritidsgruppsverksamheten framgår av ovanstående tabell (tabell 45).

Drygt hälften av statsanslaget för sista budgetåret har som synes av tabellen utbetalats till riksidrottsförbundet, något mer än en tiondel har gått till kommunerna och resten till studieförbunden.

Ämnesval

Utredningen har företagit en undersökning rörande ämnesvalet i fritidsgrupperna. Av de 50 tillfrågade ungdomsorganisationerna har 22 lämnat uppgifter om ämnesfördelningen. Några av dem har icke begränsat uppgifterna till de statsbidragsberättigade fritidsgrupperna utan tagit med samtliga grupper. Sammanlagt har uppgifter lämnats för ungefär två tredjedelar av förefintliga fritidsgrupper.

De inkomna uppgifterna har samlats i tabell 46.

Inom fritidsgrupperna ägnar man sig — som framgår av tabellen — framför allt (till ca 65 %) åt olika slag av sport och idrott. De övriga ämnen, som har någon större omfattning, är scouting (12—13 %), hobby- och programverksamhet samt slöjd (ca 4 % vardera). På övriga ämnen tillsammans fördelar sig ca 10 % av antalet grupper.

Samtliga de av riksidrottsförbundet redovisade grupperna faller inom ämnesområdet sport och idrott.

Åldersfördelning

Enligt gällande statsbidragsbestämmelser är deltagarnas ålder i statsbidragsberättigade fritidsgrupper begränsad till lägst 12 och högst 24 år. Genom att företa en stickprovsundersökning inom 6 studieförbund och riks-

Tabell 46. Ämnesfördelningen i fritidsgrupper med statsbidrag 1954/55—1959/60

Ämnen	Antal fritidsgrupper					
	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Scouting.....	1 688	2 855	3 241	3 723	4 633	5 055
Hobby.....	22	302	957	1 131	1 227	1 294
Dans och folklekar.....	236	589	719	717	682	790
Sång och musik.....	100	239	522	571	541	516
Idrott, bordtennis, orientering.....	2 819	7 467	16 430	18 125	19 873	25 951
Slöjd.....	61	264	1 207	1 426	1 516	1 495
Modellbygge.....	12	49	169	126	175	171
Program.....	59	494	798	1 082	1 366	1 396
Filатели.....	3	18	36	33	28	25
Teater.....	47	91	435	341	310	352
Film.....			28	8	26	30
Foto.....	5	7	36	49	28	32
Mötesteknik, föreningskunskap....	10	57	121	134	139	180
Motorteknik, motorkunskap.....			18	23	25	32
Alkoholfrågan.....					3	73
Ungdomsfrågor.....				2	39	41
Skolämnen.....	3	11	11	16	22	19
Hushåll, hemkunskap.....		4	10	9	9	10
Hembygdskunskap.....	6	14	13	17	8	9
Maskinskrivning, stenografi.....		1	4	14	5	3
Teckning och målning.....		7	104	81	119	85
Barna- och sjukvård.....		5	50	32	52	39
Charmkurs.....					5	14
Bibel- och missionskunskap.....			2	54	67	50
Övrigt.....	20	84	345	575	593	751
Summa	5 091	12 558	25 256	28 289	31 491	38 413

Av 50 tillfrågade ungdomsorganisationer har 22 lämnat uppgifter om ämnesfördelningen.

idrottsförbundet (RF), varvid undersökningen inom varje förbund omfattade 100 slumpvis utvalda fritidsgrupper redovisningsåret 1959/60, har utredningen sökt klargöra åldersfördelningen inom fritidsgrupperna. Av nedanstående tabell (tabell 47) framgår, hur åldersfördelningen enligt denna undersökning torde se ut inom de olika i undersökningen ingående organisationerna.

Tabellen visar bland annat, att endast ett ringa antal deltagare i fritidsgrupperna befinner sig utanför de stadgade åldersgränserna. Inom de av

Tabell 47. Åldersfördelningen i fritidsgrupperna inom vissa undersökta organisationer

Organisation	Procentuellt antal deltagare										
	Under 12 år	Under 13 år	Under 14 år	Under 15 år	Under 16 år	Under 17 år	Under 18 år	Under 19 år	Under 20 år	Under 25 år	Över 25 år
ABF.....	3,4	21,3	45,2	62,6	76,2	84,4	88,2	92,2	93,7	99,7	0,3
RF.....	—	13,5	27,4	40,8	53,8	63,3	70,5	77,0	81,5	100,0	—
SLS.....	0,8	15,7	31,6	45,5	58,8	71,2	80,7	86,5	89,4	98,7	1,3
FS.....	0,02	17,7	41,1	55,8	68,3	78,2	85,5	89,3	92,3	99,3	0,7
IOGT.....	2,8	23,4	41,4	54,9	67,5	78,0	84,2	89,5	91,8	99,6	0,4
JUF.....	1,0	20,0	36,5	58,0	72,0	80,8	87,8	91,9	93,4	99,6	0,4
NTO.....	0,9	16,5	30,8	44,6	57,8	69,1	79,2	85,8	89,3	98,3	1,7

studieförbunden redovisade fritidsgrupperna synes 79,2—88,2 procent av deltagarna befinna sig under 18 år, 85,8—92,2 procent under 19 år och 89,3—93,7 procent under 20 år. Från detta avviker riksidrottsförbundet, i vars fritidsgrupper deltagarna i genomsnitt har högre ålder än i studieförbundens. Inom riksidrottsförbundet befinner sig 70,5 procent av deltagarna under 18 år, 77 procent under 19 år och 81,5 under 20 år.

4. Instruktörsverksamheten inom ungdomsorganisationerna

Som tidigare nämnts utgår enligt de år 1954 införda statsbidragsbestämmelserna statsbidrag på vissa villkor till riksorganisationer för anställande av instruktörer med uppgift att handleda ungdom i sociala frågor och främja en kulturellt betonad eller eljest för ungdom lämplig, aktiv fritidsverksamhet.

Hur instruktörsarvodena fördelades budgetåren 1954/55—1959/60 framgår av tabell 48 på s. 101.

Instruktörerna åligger att årligen inkomma till skolöverstyrelsen med rapport rörande verksamheten. Av dessa rapporter och av svaren i den enkät till ungdomsorganisationerna som utredningen företagit, framgår beträffande instruktörernas arbetsuppgifter bland annat följande.

Till instruktörens viktigaste uppgifter hör uppläggnings- och medverkan i den centrala och regionala kursverksamheten för utbildning av ungdomsledare. 1959/60 medverkade de 40 instruktörerna vid sammanlagt 565 egna kurser med 1 796 kursdagar och 109 andra kurser med sammanlagt 268 kursdagar.

En annan viktig arbetsuppgift är kontakten med lokalföreningarnas styrelseledamöter m. fl. Instruktörerna företar ständiga resor i olika delar av landet och synes då få tillfälle till kontakt med de lokala ledarna. Härigenom kan verksamheten utvidgas och stabiliseras och banden stärkas mellan de lokalt arbetande föreningarna och den centrala organisationen. Tillfälle kan då också ges till rådgivning åt de lokala föreningarna och distrikten i program- och studieverksamhet. 1959/60 rapporterade instruktörerna sammanlagt 7 007 resdagar och 1 877 besökta föreningar.

Till det expeditionella arbete som utföres av instruktörerna hör utarbetande av material för det lokala arbetet och för gruppverksamhet samt organiserande av kampanjer av olika slag. Instruktören försöker också följa utvecklingen på ungdomsverksamhetens område och föreslår åtgärder för att främja aktivitet och sammanhållning. Till hans arbete hör vidare att granska och sammanställa rapporter. Instruktören medverkar dessutom stundom i organisationens tidning, ledarblad och/eller medlemsblad.

Tabell 48. Fördelningen av instruktörsarvoden på ungdomsorganisationerna
1954/55—1959/60

Organisation	Antal instruktörsarvoden					
	1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
ABF för SSU.....					2	2
Ansgarsförbundet av kyrkliga juniorer.....				1	1	1
De Ungas Förbund.....	1	1	1	1	1	1
Frikyrkliga ungdomsrådet och Örebromissionens ungdom.....		1	1			
Förbundet Vi Unga.....		1	1	1	1	1
Frälsningsarméns ungdomsavdelning.....	1					1
Godtemplarordens Ungdomsråd...	2	1	1	2	2	2
SGU.....	1	1	1	1	1	1
IOGT:s Scoutförbund och Flickscoutförbund.....	1	1	1	1	1	1
JUF.....	1					
JUF, Ridfrämjandet, Svenska naturskyddsföreningen, Fälthbiologiska föreningen.....		1	1	2	2	2
KFUK:s Riks- och Scoutförbund..				1	1	1
KFUM:s Riksförbund.....	1	1	1	1	1	1
KFUM:s Scoutförbund.....	1	1	1	1	1	1
Metodistkyrkans Ungdomsförbund	1	1	1	1	1	1
Motorförarnas Helykterhetsförb.		1	1	1	1	1
NTO:s Junior- och Scoutverksamhet.....	1	1	1	1	1	1
NTO:s Ungdomsförbund.....	1	1	1	1	1	1
Riksförbundet Kyrklig Ungdom...		1	1	2	2	2
Riksförbundet Sveriges Lottakårer				1	1	1
SLS för SLU.....					2	2
Skid- och friluftsförbundet.....	1	1	1	1	1	1
SFM för Högerns ungdomsförbund					1	
Sv. Alliansmissionens Ungdomsförbund.....	1	1	1	1	1	1
Sv. Baptisternas Ungdomsförb....	1	1	1	1	1	1
Sv. Friskisportförbundet.....	1	1	1	1	1	1
Sv. Missionsförbundets Ungdom...	2	1	1	2	2	2
Sv. Ungdomsringen för Bygdekultur.....	1	1	1	1	1	1
Sv. Blåbandsföreningens Ungdomsförbund.....	1	1	1	1	1	1
Sv. Flickors Scoutförbund.....	1	1	1	1	1	1
Sv. Schackförbund.....				1	1	1
Sv. Scoutförbund.....	2	1	1	1	1	1
SSUH.....				1	1	1
Unga Örnars Riksförbund.....	1	1	1	1	1	1
Ungdomens Röda Kors.....				1	1	1
Örebromissionens Ungdom.....				1	1	1
LIS för FPU.....					1	1
Summa	24	24	24	34	40	40

TREDJE KAPITLET

Tendenser inom folkbildnings- och ungdomsverksamheten under 1950-talet

A. Folkbildningsarbetet

1. Tendenser i stort

Under 1950-talet har den samlade folkbildningsaktiviteten i Sverige ökat starkt. Förändringarna är av såväl kvantitativ som kvalitativ art. För den enskilde innebär detta, att möjligheterna att skaffa sig vidgade kunskaper och bredare allmänorientering under det gångna årtiondet ökat. Detta har kommit till stånd dels genom en intensifiering av de egentliga bildningsorganisationernas verksamhet, dels genom en utvidgning av annan verksamhet med starka inslag av folkbildande karaktär, t. ex. sådan som bedrivs av radio och television, teater, museer, bibliotek och föreningar av olika slag. Parallellt med ökningen av bildningsmöjligheterna och bildningsresurserna följer förändringar av kvalitativ natur. Under 1950-talet kan nämligen iakttas en alltmer accentuerad inriktning på med verksamheten förenade allmänt tekniska och pedagogiska problem, även om denna inriktning varit olika starkt markerad inom olika verksamhetsområden och i viss mån tagit sig olikartade uttryck.

Radio och television

Radion har under 1950-talet fått mer markerad betydelse vad gäller såväl kunskapsförmedling som attitydbildning och åsiktpåverkan. I ännu högre grad gäller detta om televisionen, som hör till de epokgörande företeelserna under 1950-talet även sett från bildningssynpunkt. Genom ökningen av sändningstiden, tillkomsten av nya programkanaler och förbättringen av de rent tekniska förutsättningarna för programdistributionen har en allt större del av befolkningen kunnat nås av de bildande element, som ingår i radions och televisionens program. Kursverksamhet förekommer sedan länge som ett led i radions program. År 1958 tillkom den s. k. radioskolan, för vars verksamhet kontakter ägt rum med répresentanter för studieförbund, folkhögskola, bibliotek och föreläsningsföreningar. Dessa kontakter synes emellertid ännu inte ha lett till att förhoppningarna om ett närmare samarbete mellan folkbildningsrörelsen och radio-TV kunnat realiseras. Beträffande både ljudradion och televisionen gäller, att det

finns stora möjligheter till en ökad användning inom bildningsorganisationerna av dessa tekniska hjälpmedel. Det konstateras då, att en helt annan planmässig samordning än hittills skett måste komma till stånd. De program med folkbildande element som sänts i radio och TV har ännu inte i nämnvärd utsträckning kunnat ingå som ett led i t. ex. studiecirk-larnas verksamhet. Ett sådant utnyttjande kräver ett samordnat förberedelsearbete av mer omfattande slag än det som hittills förekommit.

Teater och film

På teaterns område har utvecklingen inneburit, att folkbildningsmöjligheterna under 1950-talet ökat. Man kan här peka på tillkomsten av stads- och kretsteatrar, till stadsteatrar knuten turnéverksamhet samt den av Riksteatern och andra turnéorganisationer bedrivna teaterverksamheten. Uthyggnad av abonnemangssystem m. m. har medfört, att en större del av befolkningen än tidigare kommer i kontakt med de bildningsvärden, som förmedlas av teatern. Även på andra sätt har en aktivisering av teaterintresset åstadkommits. I viss utsträckning utges handledningar för studiet av de pjäser, som uppföres, och särskilda kurser anordnas t. ex. i anslutning till Riksteaterns turnéer. Även för teaterns vidkommande gäller, att ett samarbete etablerats med bildningsorganisationerna. Detta har skett dels regionalt och i första hand med länens bildningsförbund, dels centralt och då främst genom vissa kontakter med studieförbundens riksorganisationer. Teaterns kontakt med skolan har undan för undan intensifierats, och ett betydande antal skolföreläsningar ges årligen. Detta torde på längre sikt komma att innebära, att teaterintresset sprids i allt vidare kretsar.

Bildningsvärden av estetisk och intellektuell art förmedlas också av filmen. I den svenska filmproduktionen ingår förutom framställningen av ren spelfilm kortfilmer, oftast beställningsarbeten utförda för företag, organisationer och myndigheter. Dessa kortfilmer har stundom — vid sidan av sitt propaganda- eller försäljningssyfte — ett betydande informationsvärde. De visas i viss utsträckning som förfilmer i samband med kommersiell filmvisning, men i icke ringa grad användes de som hjälpmedel i bildningssammanhang. Genom nedkopiering av normalfilm till smalfilm har även spelfilmer i viss begränsad utsträckning kunnat komma till användning i folkbildningsarbetet.

Museer

För museernas vidkommande gäller, att under 1950-talet liksom tidigare strävandena i betydande grad inriktats på att göra de bildningsvärden, som finns inom museernas väggar, lättare tillgängliga och mera attraktiva för allmänheten. Speciella utställningar förekommer tid efter annan, föreläsningar och demonstrationer ingår som en integrerande del i museernas

verksamhet, och studiegrupper organiseras av museerna, ofta i samarbete med studieförbund eller annan bildningsorganisation.

I betydande grad har museernas intensifierade bildningsverksamhet inriktats på att svara mot skolornas behov, och till museerna har på många håll knutits särskilda tjänstemän med huvuduppgift att svara för skolsamarbetet. Indirekt har emellertid därigenom också museernas möjligheter att betjäna bildningsarbetet bland vuxna ökat. Samtidigt har man dock kunnat konstatera, att de museer, som varit att anse som pionjärer i fråga om den utåtriktade, pedagogiska verksamheten och följaktligen kan bygga på erfarenheter under en lång tidsperiod, fått bevittna sjunkande publik-siffror på de arrangemang av studiekaraktär, som lanserats. Såsom från museihåll framhålles, beror detta dock ej på en minskning av antalet intresserade utan mera på att de intresserade fördelas på en större mängd bildningstillfällen. Tendensen är dock ej enhetlig, vilket förklaras bl. a. därav att lokal- och personalförhållanden, som spelar en betydande roll för den folkbildande verksamhetens utformning och utveckling, gestaltar sig olika vid skilda institutioner. Nyare museer torde i allmänhet vara planerade så att vissa lokaler direkt avsetts för och inretts med tanke på en studieverksamhet, t. ex. för att ge föreläsningssamlingar med tillgång till bildvisningsapparater, filmutrustning m. m., medan äldre museer ofta lider under en besvärande brist på såväl lokaler som apparater. Även vad gäller personalfrågan arbetar skilda museer med mycket olikartade förutsättningar, alldeles frånsett den roll den individuella förmågan eller intresset hos den enskilde museimannen spelar.

Riksantikvarieämbetet och *Statens historiska museum* omspänner olika områden: fornminnes- och byggnadsminnesvård, forntida och medeltida konst-, arkitektur- och kulturhistoria liksom nyare tids kyrklig konst, ävensom mynt- och medaljhistoria, och har därigenom en bred bas för anknytning till skilda intressen inom folkbildningsarbetet. Den folkbildande verksamheten, som går tillbaka till 1880-talet, bedrivs i form av visningar av permanenta samlingar och tillfälliga utställningar, föredragsserier, filmvisningar, demonstrationer av fornminnesplatser och utgivning av publikationer. År 1947 inrättades en tjänst som museilektor vid Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum, varigenom folkbildningsverksamheten där kunde utbyggas. Föredragsverksamheten har dock under de senaste åren haft kännning av en minskning av besöksfrekvensen. Landsantikvarierna — till antalet 24 — är enligt sin instruktion skyldiga att utge publikationer och ordna föreläsningar för allmänheten. Erfarenheterna har visat, att deras verksamhet medfört ökat intresse i landet för hithörande ämnen.

Statens konstsamlingars bildningsverksamhet för vuxna har sedan 1920-talet bedrivits dels i Nationalmuseum samt efter 1958 även i Moderna museet och Gustaf III:s antikmuseum, dels på andra lokaler eller orter och därvid

ofta med stöd av utsända kollektioner. Inom museerna bedrivs bildningsaktiviteten i form av föreläsningsverksamhet, visningar, studiecirkelar, filmvisningar och konserter. Dessa verksamheter har bedrivits antingen i museets egen regi eller i samarbete med utomstående organisationer. Inte minst i det senare fallet har publikkontakten visat sig synnerligen god. Bildningsverksamheten utom museerna bedrivs i form av vandringsutställningar, föreläsningar, tillhandahållande av konsthbildningsmaterial m. m. En ingående beskrivning av museernas estetiska bildningsverksamhet liksom av det estetiska folkbildningsarbetet i dess helhet har lämnats av 1948 års konstitutredning i dess år 1956 avlämnade betänkande Konsthbildning i Sverige (SOU 1956: 13).

Biblioteken

Till följd bl. a. av ett betydande kommunalt intresse har folkbiblioteksverksamheten under 1950-talet utvecklats starkt. Biblioteken har tillförts nya lokaler, bokbeståndet har expanderat, och förutom böcker har på många håll även andra bildningsmedia kommit att ingå som en del av bibliotekens låneverksamhet. Vid vissa bibliotek finns sålunda filmarkiv, s. k. filmotek, och i bibliotekens samlingar har dessutom i ökande grad kommit att ingå inspelningar i form av grammofonskivor och ljudband, liksom man också till samlingarna fört bildband och stillfilmer, bl. a. för utlåning till studiecirkelar och annan studieverksamhet. Biblioteken ordnar specialutställningar av böcker i vissa ämnen, och i bibliotekens regi förekommer föreläsningar och filmvisningar. Genom användandet av bokbussar, bokbåtar och på annat sätt breddas bibliotekens arbetsområden. En intensifiering av bibliotekens upplysnings- och kontaktarbete hör också till tendenserna i senare års biblioteksutveckling.

Inom ramen för en i stort sett oförändrad organisationsmässig utformning har på biblioteksområdet starka tendenser gjorts sig gällande i riktning mot större organisatoriska enheter. Biblioteksexpansionen har i övrigt varit utomordentligt stark, och antalet låntagare hos folk- och skolbiblioteken har under loppet av 1950-talet ökat med cirka 35 procent. Som en följd av kommunreform och andra rationaliseringar minskade antalet kommunbibliotek under 1950-talet från 1 584 år 1950 till 948 år 1959. Under motsvarande tid ökade antalet boklån vid dessa bibliotek från 13,6 miljoner till 25,2 miljoner. Antalet studiecirkelbibliotek minskade under perioden från 3 201 till 1 563. Detta motsvaras av en minskning av antalet boklån från 2,3 miljoner till 1,2 miljoner.

Skolbibliotekens andel i den totala bokutlåningen är betydande. 1950 skedde från 2 543 skolbibliotek 10,1 miljoner boklån. 1959 hade skolbibliotekens antal reducerats till 1 725, vilka svarade för 17,05 miljoner boklån. Det totala antalet boklån ökade under 1950-talet tämligen jämnt t. o. m.

1957, varpå ökningstakten blivit något långsammare. Kommunbibliotekens andel av den totala bokutlåningen har kontinuerligt ökat och utgjorde 1959 53,9 procent av samtliga boklån.

Studiecirkelbibliotek förekommer inom ABF, IOGT, JUF, NTO, SLS, BS och SKS. Studieförbundens biblioteksverksamhet nådde mot slutet av 1930-talet sin höjdpunkt. Inom IOGT nåddes denna 1937/38 med 1 673 bibliotek och inom ABF 1938/39 med 1 539 bibliotek. Därefter skedde en fortlöpande minskning, som fick sin största omfattning under 1950-talets första hälft. 1959 återstod inom IOGT 642 och inom ABF 467 bibliotek. Under femårsperioden 1955—1959 har — enligt vad som redovisas i skolöverstyrelsens petita 1960 — ABF i medeltal per år uppburit 42,5 procent av statsbidraget, IOGT 28,6, JUF 2,6, NTO 7,4, SLS 11,6, BS 5,0 och SKS 2,3 procent. Förhållandet de olika förbunden emellan var under perioden praktiskt taget stabilt.

Av särskild betydelse för att klargöra tendenserna i folkbildningsverksamheten på biblioteksområdet är förhållandet mellan de kommunala biblioteken och förenings- eller studiecirkelbiblioteken och inställningen från organisationernas och kommunernas sida till dessa senare bibliotek. Fortfarande är antalet studiecirkelbibliotek betydligt större än antalet kommunala bibliotek, men de senare spelar i fråga om antalet boklån och låntagare och i fråga om bokbeståndets storlek den dominerande rollen. Tendensen är som framgått ovan för studiecirkelbibliotekens vidkommande vikande. Successivt överlämnas studiecirkelbiblioteken till kommunbiblioteken, vilket i alldeles övervägande grad är orsaken till minskningen av antalet. Detta sker också i överensstämmelse med en inom studieförbunden rådande inställning till biblioteksverksamhetens huvudmannaskap och utformning i övrigt.

Ett bärande motiv för studieförbunden att bedriva biblioteksverksamhet var att tillgodose studiecirkelnas behov av litteratur, då de kommunala folkbiblioteken inte kunde tillfredsställa studiecirkelnas önskemål. Efter hand kom emellertid anknytningen mellan studiecirkel- och biblioteksverksamhet att försvagas, samtidigt som den av det allmänna bedrivna biblioteksverksamheten expanderade. Inom studieförbunden ställde man sig därför i anslutning till Folkbibliotekssakkunnigas 1949 framlagda förslag positiv till en rationalisering av bokförsörjningen inom kommunerna, innebärande att enhetliga biblioteksformer på det kommunala planet skapades.

Som exempel på en inom studieförbunden nu rådande inställning till kommunalisering av studiecirkelbiblioteken kan anföras, att ABF medverkar till en sådan under förutsättning, att åtgärden verkligen medför en förbättring av boklåneverksamheten. Vad som härvid betraktas som angeläget är framförallt, att lånemöjligheterna inte blir försämrade. Vidare bör studiehemmen tillförsäkras ett rimligt bestånd av referenslitteratur, när

ABF-biblioteken överlämnas till kommunala bibliotek. En likartad inställning kan registreras inom övriga studieförbund med biblioteksverksamhet.

Enligt vad som från bibliotekshåll framhållits inför utredningen har kontakterna mellan studiecirkelverksamheten och de kommunala biblioteken på senare tid försvagats. Principiellt synes dock en bestämd önskan råda såväl på bibliotekshåll som inom de fria och frivilliga bildningsorganisationerna, att samarbetet dem emellan bör fortsätta och utbyggas. Som ett led i bibliotekens aktiviseringssträvanden i denna riktning har framförts önskemål om att i omedelbar anknytning till biblioteken studiecirkel-lokalerna, filmrum och föreläsningssalar bygges. Som redan påpekats, förekommer numera i ganska stor utsträckning, att bibliotek till sina samlingar fogar studiematerial av annat slag än böcker. Sådant material kan ha aktuellt värde särskilt för studiecirkelverksamheten men måste snabbt förnyas, då aktualitetsprägelns kvarstår under mycket begränsad tid. Det är därför förenat med betydande kostnader för biblioteken att iakttä den rörlighet i fråga om studiematerialets omfattning, innehåll och art, som är karakteristisk för de behov, som föreligger inom studiecirkelverksamheten.

Föreningslivet

Till de centrala företeelserna i den moderna bildningsverksamheten i stort hör utan tvekan den aktivitet, som kännetecknar det svenska föreningslivet som helhet. På en mångfald områden bidrar detta genom sin rika differentiering inte bara att ge såväl de egna medlemmarna som allmänheten ökad mängd kunskaper utan också att till människorna förmedla en kritisk och värderande syn på kunskapsstoffet samt inte minst att åstadkomma den direkta kontakt mellan olika bildningsmiljöer, som betraktas som värdefull både för kunskapsförmedlingen och för en mera allmän vidgning av den andliga horisonten. Hit hör t. ex. den föreläsningsverksamhet, som tillkommer främst genom lokala initiativ men ej är föremål för statsstöd och som därför ej kommit att ingå i den översikt över kvantitativa förhållanden inom föreläsningsverksamheten, som tidigare presenterats av utredningen. Sådant fristående föreläsningsverksamhet förekommer inom arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, frikyrkorörelsen m. fl. rörelser. I dessa föreläsningssammanhang ingår givetvis information om den egna organisationen eller den egna rörelsen, dess målsättning och arbetsuppgifter, men i betydande utsträckning lämnas också orientering, som sträcker sig långt utöver en av respektive organisationer i eget syfte anordnad upplysningsverksamhet. Helt naturligt står statistiska uppgifter härvidlag ej att erhålla. Skäl talar emellertid för att denna föreningslivets aktivitet under 1950-talet starkt ökat, och att i första hand verksamheten inriktats på för människorna direkt aktuella problem. Inte minst

torde på senare år samlevnads- och uppfostringsproblem ha kommit i centrum för intresset. Internationella frågor har i högre grad än tidigare fångat människornas uppmärksamhet, men också ekonomiska problem synes tillhöra de ämnesområden, som genom föreningslivets aktivitet kommit att intressera en större allmänhet. Denna utveckling har sannolikt främjats dels därigenom att massmedia i högre grad än tidigare kunnat fungera som intresseväckande faktor, dels därigenom att föreningslivet genom det vidgade samhällseliga stöd, som utgått till vissa av dess grenar, allmänt stimulerats och utvidgats.

Även det av staten understödda föreläsnings-, kurs- och studiecirkel-arbetet uppvisar under 1950-talet förändringar av såväl kvantitativ som kvalitativ art. Utredningen har i andra kapitlet lämnat en redogörelse för den kvantitativa utvecklingen inom dessa områden. Vid en jämförelse mellan de olika verksamhetsgrenarna kan konstateras, att tyngdpunkten i växande utsträckning förskjutits i riktning mot studieförbundens verksamhet. Denna tendens är särskilt märkbar i städer och tätorter. Allmänt gäller, att det fria och frivilliga bildningsarbetet vid årtiondets slut hade en större omfattning än vid årtiondets början, men att särskilt för föreläsningens verksamheten betydande svårigheter uppstått under de senaste åren.

I hög grad gäller för bildningsverksamheten, att den har olika prägel i skilda delar av landet. Det regionalt sammanhållna bildningsarbetet, såsom det organiseras och bedrivs av länens bildningsförbund (folkbildningsförbunden), får sin prägel av regionens geografiska, sociala och ekonomiska struktur liksom också av de organisatoriska förhållanden som bildningsarbetet i övrigt har inom området. Studieförbundens verksamhet är i organisatoriskt hänseende starkt decentraliserad men präglas i fråga om ämnesval och studiematerial ofta av centrala initiativ, som givetvis i sin tur påverkar innehållet i det regionala bildningsarbetet.

Utvecklingen av det fria och frivilliga bildningsarbetet under 1950-talet har starkt påverkats av statsbidragsgivningens utformning. Av stor betydelse för den regionala utvecklingen är dessutom det stöd som givits från kommuner och landsting.

Ett samarbete har sedan länge bedrivits mellan folkhögskolorna och bildningsorganisationerna. Folkhögskolornas egen utveckling torde i hög grad höra samman med det särskilda intresse, som dessa organisationer visar för dem, och tillkomsten av nya skolor sker numera främst på initiativ av olika folkrörelser och organisationer.

En ny folkhögskolestadga tillkom 1958. Däri anges som folkhögskolans uppgift att meddela allmän medborgerlig bildning. Dess verksamhet bör särskilt syfta till att bibringa eleverna insikt om deras ansvar som människor och samhällsmedlemmar. Den bör utformas så, att elevernas samarbetsvilja stärkes, deras förmåga till självständigt tänkande och kritiskt omdöme utvecklas samt deras mognad och studieintresse främjas.

Genom 1958 års folkhögskolestadga öppnades nya möjligheter till samarbete mellan folkhögskola och bildningsorganisationer. Bestämmelserna i stadgan gör det nämligen möjligt för folkhögskolorna att utöver vinter- och sommarkurser anordna s. k. ämneskurser, vilka kan vara fristående från folkhögskolans övriga kurser och anordnas i samarbete med bildningsorganisation. En ämneskurs skall omfatta minst en vecka, och undervisningen skall sammanfalla med folkhögskolans målsättning. Kursen skall vara samlad kring visst ämne eller viss grupp av ämnen. Tid för ämneskurs, som anordnas i samarbete med studieförbund eller regionalt bildningsförbund må inräknas i den årliga lästiden, om undervisningen till minst en fjärdedel ombesörjes av skolans lärare och skolöverstyrelsen så medgiver.

Även bestämmelserna om undervisningsskyldighet är så utformade, att samarbetet mellan folkhögskola och bildningsarbete kunnat ökas. Efter skolöverstyrelsens medgivande kan nämligen rektor eller ämneslärare vid vinterkurs fullgöra viss del av sin undervisningsskyldighet såsom handledare i studiecirkel, som uppfyller fordringarna för statsbidrag. För en och samma skola kan med dylikt medgivande högst 14 veckotimmar ställas till det fria och frivilliga bildningsarbetets förfogande. Budgetåret 1958/59 utnyttjades möjligheten att inlänka studiecirkelarbetet i undervisningsskyldigheten av 18 folkhögskolor, som disponerade sammanlagt ca 60 veckotimmar för ändamålet. 1959/60 ökades antalet till 34 folkhögskolor och ca 105 veckotimmar.

2. Föreläsningsföreningarnas verksamhet

Föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundens utveckling karakteriserades under en stor del av 1950-talet av att det totala antalet föreläsningsföreningar och föreläsningar ökade. Redan tidigt visade sig emellertid tendenser till en försvagning av verksamheten i städer och större tätorter. Ökningen av antalet föreläsningsföreningar hänförde sig främst till landsbygden, men nya föreläsningsföreningar tillkom också vid sjukhus och andra vårdinstitutioner. Av de i andra kapitlet framlagda undersökningarna framgår, att också ökningen av publiktillströmningen under 1950-talets första hälft hänför sig till verksamheten på landsbygden.

Den organisatoriska utvidgningen av föreläsningsverksamheten under 1950-talets första hälft gav vidgade bildningsmöjligheter, och dessa utnyttjades i ökande grad av landsbygdsbefolkningen. Fram till år 1957 kunde föreläsningsverksamheten på landsbygden trots den pågående avfolkningen uppvisa ökad publiktillströmning, medan åhörarnas antal i städerna minskade trots befolkningstillväxten. Fr. o. m. budgetåret 1957/58 ger sig en allmänt vikande tendens till känna.

Orsakerna till föreläsningsverksamhetens tillbakagång torde vara flera. Sålunda torde allmänhetens intresse för föreläsningsverksamheten ha

minskat i samma mån som bildningsmöjligheterna genom tillkomsten av nya media såsom t. ex. TV och utbyggandet av äldre — t. ex. införandet av två parallella radioprogram — ökat. Andra orsaker torde ligga i tendenserna på det pedagogiska området, vilka senare skall beröras, och i föreläsningsverksamhetens ekonomiska förutsättningar. De senare har bl. a. genom det sviktande publikintresset efter hand försämrats.

Såsom i det följande närmare skall utvecklas, har den samhälleliga bidragsgivningen, främst den statliga, betydelse för de aktuella tendenserna på föreläsningsverksamhetens område. Ytterligare orsaker, som sammanhänger med den ekonomiska utvecklingen, är de allt större svårigheterna att få personer att ställa sig som ansvariga för föreläsningföreningarnas skötsel samt de minskade möjligheterna att driva reklam. Till de aktuella tendenserna inom föreläsningsverksamheten hör slutligen, att svårigheter synes föreligga att engagera vetenskapligt skolade personer och ämnesspecialister i övrigt som föreläsare. Å andra sidan kan noteras, att på vissa håll förnyelsesträvanden inom föreläsningsverksamheten haft påtagliga resultat och givit utslag i form av ökning av åhörarantalet.

Under 1950-talet kan iakttagas en mera bestämd tendens till intimare samverkan mellan länens föreläsningsförbund och folkbildningsförbund. Denna tendens tar sig uttryck i ökat samgående på det organisatoriska och det personella planet. Längst har denna utveckling gått på Gotland, där föreläsningsarbetet genom de organisatoriska förändringarna blivit en integrerande del i länets bildningsförbunds verksamhet. Inom områden, där bildningskonsulent anställts, har i stor utsträckning verksamheten samordnats på så sätt, att bildningskonsumenten är verkställande tjänsteman såväl i länsbildningsförbund som föreläsningsförbund.

Den nu lämnade beskrivningen av tendenserna på föreläsningsverksamhetens och föreläsningsförbundens område grundar sig på uppgifter, som lämnats i svaren på en av utredningen sommaren 1960 företagen enkät till föreläsningsförbunden.

3. Utvecklingen inom folkbildningsförbunden

Folkbildningsförbundens (bildningsförbundens) verksamhet under 1950-talet synes — efter vad som framgår av en bland dem företagen enkät — ha undergått betydande förändringar av såväl organisatorisk som innehållsmässig art. Förändringarna synes i viss mån sammanhänga med styrkan och utvecklingen hos de enskilda bildningsorganisationer, som arbetar inom respektive bildningsförbunds område, och med personförhållanden och personella resurser. I icke obetydlig grad synes förändringarna dessutom vara bundna till förhållanden av strukturell art inom respektive bildningsförbunds verksamhetsområden.

Organisatoriska förändringar

Vad som här sammanfattningsvis betecknas som folkbildningsförbund, dvs. vanligen länsomfattande förbund, i vilka bildningsorganisationer och liknande i varierande antal ingår, uppträder under flera beteckningar och har inom olika län en mycket olikartad verksamhet och organisation. Folkbildningsförbunden för vidare den tradition och de arbetsuppgifter, som vilade på de s. k. folkhögskolekursföreningarna. Dylika finns ännu kvar i vissa områden, men flertalet har under perioden 1945—1960 omorganiserats och antagit namnen bildningsförbund eller folkbildningsförbund. I samband med att folkhögskolekursföreningarna omorganiserades till folkbildningsförbund breddades vanligen organisationsunderlaget för dessa, och därmed skapades också nya förutsättningar för en mera differentierad bildningsverksamhet. Verksamhetsmässigt har detta inneburit, att samtidigt som den nya organisationen bibehållit de arbetsuppgifter, som tillkom folkhögskolekursföreningen, nämligen att bedriva kursverksamhet, har den efter hand upptagit även andra. I samband med utvidgningen av verksamhetsområdet har ofta förändringar av organisatorisk art skett. Flera folkbildningsförbund kan uppvisa ett alltmer differentierat utskotts- och sektionsarbete. På många håll kan iakttagas, att ett närmande sker mellan bildningsförbund och landsting. Längst har denna utveckling gått i Västmanlands län.

Kursverksamhetens utformning

Trots de betydande förändringarna i folkbildningsförbundens verksamhet under 1950-talet kvarstår anordnandet av s. k. längre folkbildningskurser och ämneskurser som en central uppgift. Som tidigare påpekats, har här en påtaglig förskjutning skett i förhållandet längre kurser—ämneskurser. Antalet ämneskurser har undan för undan ökat, medan antalet längre folkbildningskurser minskat. Denna förändring sammanhänger dels med annan inriktning av kursernas innehåll, dels med ett närmande av studieförbundens och folkbildningsförbundens verksamhet till varandra, vilket medfört en ökning av behovet av kortare kurser, främst s. k. veckoslutskurser. Förändringen har emellertid också en ekonomisk bakgrund. På många håll inom folkbildningsförbunden anser man sig effektivare utnyttja anslagna medel genom att anordna kurser av sådan typ, som tillåter såväl ökad koncentration som mera långt gående specialisering ifråga om ämnesval m. m.

Som redan påpekats, är dock skillnaderna mellan olika delar av landet och olika folkbildningsförbund betydande. Vissa iakttagelser kan tyda på att i områden med stor befolkningstäthet och starkt utvecklad industrialisering utvecklingen i riktning mot korta ämneskurser gått längst. I sådana områden har dessa ämneskurser i allmänhet kommit att ordnas

i samarbete med studieförbunden, ett eller flera i samverkan, varvid folkbildningsförbundet inte står som initiativtagare men väl förmedlar olika bidrag till verksamheten. I glesbygdsområden har folkbildningsförbundens direkta folkbildningsaktivitet i regel jämförelsevis större omfång och flera rent praktiska, pedagogiska funktioner än folkbildningsförbund och motsvarande inom områden av den först nämnda typen. Utvecklingen har emellertid i hög grad accelererats eller modifierats alltefter inställningen hos folkbildningsförbundens ledande krafter, men den har också varit beroende av tillgången på arbetskraft och resurser i övrigt.

Nya initiativ

Folkbildningsförbundens kursverksamhet har under 1950-talet i ökande grad tagit sikte på att understödja bildningsverksamheten inom ämnesområden, där man inom de enskilda studieförbunden haft svårt eller svårare att ordna verksamhet. För att ytterligare stimulera studieintresset på dylika specialområden har folkbildningsförbund tid efter annan anställt särskilda ämneskonsulenter. Den tidigare nämnda ansatsen till breddning av bibliotekens, främst centralbibliotekens, verksamhet har understötts av bildningsförbunden, och i flera fall har dessa en betydande del i tillkomsten av t. ex. länsfilmotek och länsdiskotek. Flera folkbildningsförbund har under 1950-talet utvecklat en allt intensivare allmän läs- och studiepropaganda. Denna har på vissa håll genomförts i samverkan med länens biblioteksförbund.

Andra folkbildningsförbund har ägnat ett betydande arbete åt att vidga studieintresset bland ungdomen, och detta arbete har mot slutet av årtiondet intensifierats med hänsyn till 1940-talets stora årskullar. Bildningsförbunden har även på andra sätt visat tendens att anpassa sitt arbete till förändringarna i befolkningens struktur. Övergången från längre kurser (folkbildningskurser) till ämneskurser betraktas, som ovan nämnts, såsom ett led i en dylik anpassning. Även förändringarna i kursverksamhetens ämnesinriktning kan betraktas som ett led i en anpassning till förändringarna i befolkningsstrukturen.

Övergången från elementär till mer kvalificerad ämnesundervisning är exempel på anpassning till förändringar i deltagarnas bildningsnivå och bildningsbehov. Folkbildningsförbunden har exempelvis velat tillgodose de ökade behov av estetisk bildning, som en allmänt höjd bildningsnivå ansetts skapa. Ett särskilt uttryck för detta slag av anpassning utgör det hos vissa bildningsförbund på senare år ökade intresset att tillgodose även mycket kvalificerade bildningsbehov genom anordnandet av universitetscirklar t. ex. i filosofi och sociologi. Bildningsförbund, som inriktat sitt arbete på kvalificerade studier av dylikt slag, har fått kontakter med nya befolkningsgrupper, lärare och tjänstemän av olika kategorier, industriens utbildningsledare, socialvårdare m. fl.

Förändringarna i befolkningsstrukturen har också givit ökat eftertryck åt vissa ämnen eller grupper av ämnen. Genomgående synes folkbildningsförbunden i ökad grad vilja ge sin kursverksamhet en direkt aktuell ämnesinriktning med behandling av problem, som hör den egna kommunen eller den egna bygden till. Men man har också i vidgad utsträckning upptagit de internationella problemen till behandling. På en rad ämnesområden kan ifråga om ämnesbehandlingen iakttagas en starkare inriktning på konkreta förhållanden. Detta är fallet icke minst vid studiet av de internationella problemen. Tidigare hade detta studium en i många hänseenden institutionell och historiskt politisk prägel, men numera inriktas det alltmer på praktiska problem och förhållanden t. ex. i de s. k. utvecklingsländerna.

Speciella yrkesgrupper eller vissa befolkningsgrupper i övrigt har genom strukturförändringarna fått en mera isolerad eller från bildningssynpunkt mindre gynnad ställning. För sådana befolkningsgrupper har folkbildningsförbunden i ökande grad gjort speciella insatser. Man kan här peka på särskilda folkbildningsåtgärder för skärgårdsbefolkningen bl. a. i Stockholms skärgård, och till denna typ av åtgärder hör också särskilda bildningsformer för samer och för finsktalande.

Vad gäller metoder, som användes för att stimulera till ökad studieaktivitet inom för folkbildningsförbunden angelägna ämnesområden, pekar bildningsförbunden framförallt på att aktivitetspedagogik kommit till användning i växande utsträckning under 1950-talet, samt att de audivisueella hjälpmedlen, som många av förbunden anser vara av stor betydelse för att åstadkomma ökad studieaktivitet bland såväl kursdeltagare som andra studieintresserade, vunnit ökat integ. Användningen av experter på olika ämnesområden betraktas också som ett led i strävandena att åstadkomma ökad studieaktivitet. Inom vissa bildningsförbund har i anslutning till kursverksamhet inom en kommun en s. k. bygdetidning framställts av kursdeltagarna. Erfarenheterna av ett dylikt aktivitetsmoment anges som goda. Utställningar av skilda slag har arrangerats och betraktas som värdefulla komplement i aktiviseringsarbetet. Litteraturspridning i anslutning till kursarrangemang har sedan länge ingått som ett viktigt led i aktiviseringen av bildningsarbetet. Tävlingar av olika slag ingår också i de arbetsmetoder, som förbunden använder för att öka studieintresset.

De folkbildningsförbund, som haft tillgång till kvalificerad arbetskraft, kan uppvisa en starkare tendens till utvidgning av verksamheten än övriga. Av de 28 bildningsförbunden eller motsvarande har 15 bildningskonsulent anställd. Bildningskonsulenternas arbetsuppgifter är av såväl administrativ som pedagogisk natur. På senare tid har en tendens till förstärkning av konsulenternas pedagogiska inriktning gjort sig gällande, vilket sammanhänger med en strävan att i högre grad än tidigare engagera folkhögskolans lärare för uppgifter av konsulentkaraktär inom bildningsförbunden. Detta har också underlättats på så sätt, att det sedan i oktober 1958

givits möjligheter för folkhögskollärare att ägna viss del av sin tjänstgöring åt bildningskonsulentuppgifter, sedan s. k. kombinerade tjänster inrättats. För närvarande finns sådana tjänster i Värmlands, Skaraborgs och Gävleborgs län. Då anordningen är av så ungt datum, har utredningen för sin del ej ansett sig böra dra några slutsatser av de hittills vunna erfarenheterna. Så mycket torde emellertid kunna sägas som att en starkare accentuering av de pedagogiska arbetsuppgifterna visat sig följa av ett dylikt arrangemang.

Som framgått av den föregående framställningen, har folkbildningsförbunden på många sätt under 1950-talet utvecklat sina arbetsformer och till de gamla verksamhetsfälten lagt en rad nya. Detta har inneburit, att många av de aktiviteter, som tillhör ett modernt arbetande bildningsförbund, för närvarande faller utanför ramen för nuvarande statsbidragsformer. På det pedagogiska området har en rad experiment genomförts, som varit av sådan karaktär, att de ej kunnat inpassas i nuvarande bidragssystem. Dit hör t. ex. anordnandet av s. k. arbetskonferenser utan föreläsningar, bildningstävlingar med syfte att öka intresset för den egna bygden, konstutställningar och andra utställningsarrangemang, exkursioner till platser av särskilt bildningsintresse, konserter, specialkurser i syfte att sprida bildningspropaganda samt särskilda instruktörer och arbetssektioner i vissa ämnen.

Utvidgningen av folkbildningsförbundens arbete har ofta skett genom samarbete med en rad olika institutioner och organisationer. Folkhögskolorna spelar därvidlag en central roll, men även biblioteken betyder mycket. Ett utökat samarbete har slutligen som tidigare påpekats kommit till stånd mellan bildningsförbund och föreläsningsförbund. Uppfattningen, att ett ökat samarbete mellan dessa två organisationstyper bör ske, har också kommit till uttryck.

4. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhetens utveckling

Till de mest påfallande dragen i 1950-talets bildningssituation hör den starka utveckling, som studieförbunden undergått. Även om studieförbundens expansion av vissa orsaker, som senare kommer att redovisas, främst övergången till studiecirklar av terminstyp, siffermässigt sett ter sig kraftigare än den i verkligheten torde ha varit, innebär den, att betydande landvinningar därmed gjorts i svenskt bildningsarbete. Genom ett omfattande organisations- och propagandaarbete har nya befolkningsgrupper förts till studieförbundens bildningsverksamhet. Studiecirkeln som studieform har börjat tillämpas i nya socialgrupper, och de metodiska förändringarna i studiecirkelns arbetssätt har inneburit, att studieformen fått ökad attraktivitet, vilket givit såväl kvantitativa som kvalitativa utslag. Tendensen att alltmer inrikta uppmärksamheten på vuxenundervisningens

pedagogiska sidor har medfört, att studiecirkeln i många fall blivit ett smidigt och aktivitetsfrämjande bildningsinstrument. Mångsidigheten i denna arbetsform illustreras bl. a. av den stora mängd studieämnen, som låter sig behandlas inom studiecirkelns ram.

Genomgripande förändringar ifråga om studiecirkelarnas ämnesval förekommer ej under 1950-talet. Dock kan iakttagas en tendens till ökning av andelen studiecirklar i s. k. praktiska ämnen, liksom att också under tioårsperioden ett mera utpräglat intresse för sång och musik utvecklats. Relativt sett gick under större delen av perioden ämnet samhälls- och rättsvetenskap tillbaka, men under senaste år har studiet arbetet inom denna ämneskategori på nytt fått en starkare ställning och ökat sin andel av totalantalet studiecirklar.

Utredningen har ej haft möjlighet att genomföra särskilda undersökningar, avseende att belysa cirkeldeltagarnas ålder, skolbakgrund, socialgrupp etc. Vissa studieförbund redovisar emellertid uppgifter om antalet deltagande kvinnor samt om ungdomar under viss ålder. Dessa uppgifter tyder på att en betydande del av ökningen av deltagareantalet i studiecirkelarna hänför sig till en starkare tillströmning av just kvinnor och ungdom. Ungdomarna har i betydande utsträckning sökt sig till musikcirklar.

Gällande bidragsregler har på olika sätt påverkat utvecklingen. En alltmer markerad dragning kan iakttagas till ämnesområden, som är föremål för bidragsgivning, medan andra, icke bidragsberättigade, i allt mindre utsträckning uppmärksammas. Tendensen att inrikta studiet arbetet på ämnesgrupper, som rymms inom bidragsgivningens ram, blev särskilt märkbar, då vissa ämnen undantogs från statsbidragsgivningen. Studiecirkelarna i dessa ämnen visade sig då mycket snabbt minska i antal. Även på andra sätt har bidragsbestämmelsernas utformning kommit att påverka ämnesvalet.

Inom vissa studieförbund möter man fortfarande principen, att studiecirkel arbetet skall uppläggas med tanke på arbete under en studiesäsong, t. ex. från höst till vår. Dock har det blivit allt vanligare, att studiecirkel arbetet planlägges för termin, och inom vissa studieförbund har denna arbetsprincip blivit praktiskt taget allena rådande. Förklaringen därtill torde vara dels att människor kanske framförallt i tätorter önskar ett till tiden mera koncentrerat studiet arbete, dels att nuvarande bidragsgivning är bäst lämpad för studiecirklar av terminstyp. Som senare närmare skall utvecklas, innebär detta, att kvalitetssträvandena inom studiecirkel verksamheten endast kan drivas till en viss gräns. Ett intressant uttryck för kvalitetssträvanden i annan riktning, strävanden som förstärkts under 1950-talet, är den ökade inriktningen på bildandet av universitetscirklar. Såväl denna som övriga förändringar på studiecirkel verksamhetens område bör ses mot bakgrund av ett allmänt ökat bildningsbehov hos allt fler. Studieförbunden har funnit anledning att inom speciella ämnesområden och på bestämda punkter

tillfredsställa och ytterligare stimulera dessa bildningsbehov. Expansionen inom studiecirkelverksamheten orsakas således å ena sidan av starkare och mer utpräglade bildningsbehov hos de vuxna, och å andra sidan av en växande aktivitet från studieförbundens sida för att tillfredsställa och ytterligare stimulera vissa av dessa bildningsbehov.

Förstärkt organisation

Den växande aktiviteten hos studieförbunden för att infånga de nya bildningsintressena hör samman såväl med studiecirkelledarutbildningen som med propagandaaktivitet för deltagande i studiecirkel samt slutligen med utbyggnaden och rationaliseringen av studieförbundens organisation. Förutom att ledarutbildningen rent kvantitativt ökat, har den undergått bestämda förändringar såväl ifråga om pedagogisk utformning som innehåll. Ökningen av studieledarutbildningen har kunnat åstadkommas bl. a. genom att studieförbundens organisation såväl centralt som regionalt och lokalt starkt utvecklats. En utökad, stabiliserad organisation har nämligen givit större utrymme för pedagogiska strävanden.

I stort betyder förändringarna på det organisatoriska området, att studieverksamheten inom de olika studieförbunden inte längre företer samma oenhetlighet ifråga om omfattning och differentiering som tidigare, då verksamheten i övervägande grad var avhängig av insatser från frivilliga krafter. Förändringar inom regionalt eller lokalt verkssamma styrelser kunde innebära snabb nedgång eller plötslig men ofta tillfällig uppgång ifråga om verksamhetens omfattning. Sådana fluktuationer ifråga om verksamhetens inriktning och omfattning kan fortfarande iakttagas, främst då inom de mindre studieförbunden, som fortfarande i övervägande utsträckning har att lita till frivillig, ej arvoderad arbetskraft. Uppbyggandet av lokalavdelningar, även inom de mindre studieförbunden, synes emellertid i viss mån ha bidragit till att neutralisera verkningarna av personbyten.

Ökat antal studiecirkel har krävt en utbyggnad av studieförbundens centrala administrativa enheter. Genom rationaliseringar av olika slag har emellertid administrationskostnaderna kunnat hållas på rimlig nivå. Till de moderna åtgärderna på detta område hör hålkorts- och databehandling av studiecirkelrapporterna. Den centrala verksamheten inom studieförbunden innefattar även en omfattande pedagogisk konsulentverksamhet, handledning ifråga om val av studiematerial, anvisningar för uppläggnen av studiecirkelarbete m. m.

De olika studieförbundens särart

Stabiliseringen och utbyggnaden av studieförbundens verksamhet torde ligga bakom den under senare år diskuterade frågan, om studieförbundens särart, deras profil, är på väg att försvinna. Det framhålls i dylika sammanhang, att studieförbunden i stort sett erbjuder allmänheten samma stu-

dieämnen, att deras ledareutbildning är likartat upplagd, och att därför organisation och administration avsevärt skulle förenklas, om större enheter skapades. En granskning av ämnesutvecklingen inom studiecirkklarna såväl totalt som inom de enskilda studieförbunden synes dock ge vid handen, att studieförbunden i stort sett bibehållit den prägel som t. ex. anknytning- en till en viss folkrörelse ger. Någon tendens till institutionalisering eller till utjämning av de folkrörelseanknutna studieförbundens profiler kan således ej förmärkas. Detta utesluter dock inte, att under årtiondet starkare tendenser till ett vidgat samarbete studieförbunden emellan gjort sig gällande. Konkreta uttryck har detta vidgade samarbete tagit särskilt mellan studieförbund av likartad karaktär och besläktad förankring, t. ex. nykterhetsrörelsens studieförbund. Inom den samorganisation, till vilken 12 av de 13 studieförbunden är anslutna, Samverkande Bildningsförbunden, har särskilt på teater- och musikområdena och inom vissa andra speciella ämnesområden ett vidgat samarbete kommit till stånd. Det förtjänar också påpekas, att genom intensivare kontakter studierektorerna emellan samarbete kunnat åstadkommas mellan studieförbunden i specialfrågor eller vid särskilda tillfällen. Man bör heller inte bortse från att likheter mellan de olika studieförbunden i fråga om ämnesinriktning m. m. har sin grund i att en betydande del av en periods aktuella kulturstoff betraktas som angeläget för samtliga former av bildningsarbete, och att följaktligen även studieförbunden därmed får en likartad inriktning. Till detta kommer, att bakom bildningsarbetet ligger en fond av gemensamma värderingar och attityder, vilket på sitt sätt innebär, att studieverksamheten får drag, som återfinnes inom samtliga studieförbund och andra bildningsorganisationer.

Studiecirkelarbetets inriktning

Under större delen av 1950-talet har bildningsarbetets och inte minst studieförbundens inriktning och målsättning varit föremål för debatt. Någon revision av de grundläggande värderingarna har det dock ej varit fråga om. Fortfarande gäller, att det centrala i bildningsarbetet vid sidan av kunskapsinhämtandet är, att det skall leda till en personlig mognad, vars resultat blir fördomsfrihet, självständighet och självansvar, och som innefattar en medborgarfostran med de demokratiska livsvärdena som centralt element.

Karakteristiskt för studiecirkelarbetet under 1950-talet är, att ökad vikt lägges vid utformningen av studiematerialet. För studiecirkklarna särskilt utarbetade framställningar kommer till användning inom allt fler ämnesområden, och sådana speciella typer av läroböcker har mer och mer ersatt de vetenskapliga eller skönlitterära verk, som tidigare betraktades som oundgängliga som bildningsmedel i studiecirkelarbetet. Redan mot slutet av 1920-talet och i ökande grad under 1930- och 1940-talen kom studiecirkelarbeta kring brevkurser att anordnas. Denna form av studiehand-

ledning och kunskapsmeddelande har under 1950-talet vidareutvecklats och fått ökad betydelse.

Nyorienteringen inom studieförbundens verksamhet har under 1950-talet uppenbarligen främst avsett metoder och ämnen. Endast i ringa grad har nya former av bildningsarbete prövats. Anledningen synes bl. a. vara den, att de bildningsformer som användes, dvs. den muntliga informationen via föreläsning i någon form samt ämnesstudiet i form av samtal inom en mindre grupp av människor i och för sig täcker det mesta av det som kan tänkas som former för folkbildningsarbete. Som nya former kan emellertid i viss utsträckning betecknas viss experimentverksamhet med studiegrupper av kortare varaktighet än som normalt är fallet ifråga om studiecirklar, vissa former av studieaktivitet i samband med filmvisningar eller användning av andra audivisueella hjälpmedel samt viss experimentverksamhet på de praktiska ämnenas område, avseende att finna en form för vad som kallats »en vardagens formgivning», »en smakodling i anknytning till den konkreta verkligheten».

Även beträffande studiecirkelverksamheten gäller, att en intimare kontakt upprättats mellan sådan verksamhet och folkhögskolan. Genom 1958 års folkhögskolestadga blev det möjligt för folkhögskollärare att ägna viss del av sin undervisning åt handledarskap i studiecirkel, som anordnas av studieförbund. Anordningen har, trots att den existerat så kort tid, ändock redan visat sig vara ett positivt tillskott i bildningsarbetet, då studiecirkelarna på detta sätt tillföres med vuxenundervisning väl erfarna handledare.

Belysande för studiecirkelverksamhetens anpassning till förändringarna i befolkningsstrukturen är bl. a. den starkt utvidgade studiecirkelverksamheten bland tjänstemännen. Om TBV tages som exempel, kan påpekas, att förbundet under perioden 1945—1960 ökade från 620 cirklar med 7 760 deltagare till 7 266 cirklar och ca 74 000 deltagare, dvs. en tiofaldig ökning på 15 år, därav en fördubbling under perioden 1955—1960. Bildningsverksamheten bland tjänstemännen har i högre grad än den bildningsverksamhet, som har sin väsentliga förankring i befolkningsgrupper, vilka tidigare främst rekryterat studiecirkeldeltagare och andra inom det folkliga studiearbetet deltagande, inriktats på yrkesbetonade ämnen, såväl merkantila som tekniska, men också på språk. Gruppen yrkesbetonade ämnen har vuxit och differentierats, allteftersom nya tjänstemannagrupper vuxit sig starkare och framlagt nya önskemål ifråga om ämnesval och studieinriktning.

Studieförbundens studieledarutbildning

Den pedagogiska debatten under 1950-talet om vuxenundervisningen har satt märkbara spår på utformningen av studieförbundens ledarutbildning. Ett nytt inslag i denna är kurser med flera arbetsperioder och arbetsuppgifter för deltagarna under tiden mellan arbetsperioderna. Främst har dessa

arbetsperioder omfattat veckoslut. I viss utsträckning har studieförbunden tillämpat metoden att förlägga den elementära studieledarutbildningen till det lokala planet och att sedan organisera olika slags påbyggnadskurser på distrikts- och riksplanet. Sådan studieledarutbildning kan endera vara av allmän art eller inriktad på ledarskap i visst ämne. En klarare tendens att göra boskillnad mellan utbildning av sådana studieledare som skall fungera som studieorganisatörer, alltså sådana som skall administrera och organisera den lokala studieverksamheten, samt handledare (dvs. cirkelledare eller lärare) framträder efter hand.

Inom ämnesmetodiken lägges allt större vikt vid de konkreta situationer, som handledaren eller läraren ställes inför, och allt mindre vikt vid teoretiska resonemang om studiecirkeln socialpsykologiska funktioner. Handledarkurserna utformas så att man får en tillämpning av de principer och metoder som skall utläras, t. ex. principen om den gemensamma planeringen av studiearbetet, om självverksamhet och om åskådlighet. Inom SLS och ABF har under år 1960 startats en utbildning för blivande distriktsstudieledare. Utbildningen, som sträcker sig över ett år, har till syfte att ge blivande distriktsstudieledare ingående kunskaper om svenskt folkbildningsarbete, dess historia, målsättning, metodik och arbetsbetingelser. Undervisningen är dels praktisk, dels teoretisk.

Särskilt uppmärksammade ämnesområden

I den enkät, som utredningen gjorde bland studieförbunden under 1960, ingick en undersökning av studieförbundens uppfattning om vilka ämnesområden, som ansågs som särskilt önskvärda och där studieförbunden främst velat åstadkomma en ökad studiecirkelaktivitet. Av undersökningen framgår, att de största insatserna från flertalet studieförbunds sida inriktats på sociala och ekonomiska frågor. Vidare har betydande ansträngningar gjorts att öka studiet av internationella frågor, bl. a. utvecklingsländernas ekonomiska och sociala problem. Flera studieförbund har inriktat sina krafter på att få till stånd en vidgning av studiet av de viktigaste främmande språken och de större europeiska ländernas ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden. En annan grupp ämnen, där studieförbunden velat få ett mera brett studium till stånd, är litteratur och livsåskådningsfrågor. Inom ämnesgruppen psykologi och samlevnadsproblem har också ansträngningar gjorts att åstadkomma ökad studiecirkelaktivitet.

Bland de samhällliga ämnena intar på sitt sätt studiet av fackliga frågor en särställning. Särskild vikt vid studier av dylikt slag fäster ABF och TBV. Inom den senare organisationen har studiet av de fackliga frågorna blivit av särskild betydelse, eftersom tjänstemannagrupperna snabbt tillvuxit och därmed ett ökande intresse för insikter på det för tjänstemän speciella fackliga området kommit att uppstå. Om de studieförbund, som särskilt omfattar löntagargrupperna, gäller, att studierna koncentrerats på förenings-

och organisationskunskap, förhandlingsarbete och lönefrågor, men undan för undan har ämnesområdet vidgats och innefattar allt mer även socialpolitik, national- och företagsekonomi, arbets- och socialpsykologi, sociologi, personaladministration och förvaltningskunskap. Ämnesregistret har förstorats, och deltagarunderlaget har vuxit i takt med rörelsernas utveckling.

Studieförbundens föreläsningsverksamhet

En viktig del av studieförbundens arbete är deras föreläsningsverksamhet. Denna bedrivs som framgått av tidigare redogörelser dels i form av föreläsningar vid kurser, s. k. serier, dels i form av föreläsningar för studiecirklar, s. k. cirkelföreläsningar. Denna föreläsningsverksamhet uppvisar en i många avseenden helt annorlunda bild, än den som föreläsningföreningarnas föreläsningsverksamhet ger. Ämnesfördelningen är olikartad. Ämnet samhällskunskap intar här en dominerande plats. Detta gäller såväl ifråga om kurser som cirkelföreläsningar. I andra rummet kommer vad gäller kurserna ämnet konst och vad gäller cirkelföreläsningarna ämnena ekonomi och geografi. Ser man till antalet deltagare i studiecirklar, där sådana cirkelföreläsningar hållits, har dessa bägge ämnesområden, samhällskunskap samt ekonomi och geografi, under 1950-talet fått en alltmer dominerande plats.

Deltagarantalet i kurser kring ämnet samhällskunskap har visserligen ökat men blivit jämförelsevis mindre, medan även där ämnet ekonomi och geografi visar stark framryckning. Kraftigaste expansion i övrigt visar ämnet religion, medan å andra sidan sång och musik och andra ämnen visar en viss tillbakagång, inte ifråga om antalet kurser men väl i fråga om antalet deltagare per kurs. Genomsnittssiffrorna över deltagande per kurs bör dock också ses mot bakgrunden av bestämda tendenser att inte låta deltagarantalet bli allt för stort med tanke på de pedagogiska nackdelar detta medför. Inom studieförbunden är intresset för denna typ av verksamhet stort, och inte minst har detta intresse knutits till cirkelföreläsningarna. Dessa har medgivit en expertmedverkan i studiecirkeln, som i många avseenden blivit till mycket god stimulans i cirkelns arbete och verksamt bidragit till att höja cirkelarbetets kvalitet. Antalet ansökningar om föreläsningar vid kurser och cirkelföreläsningar överstiger varje år det antal, som med tanke på anslagsbeloppets storlek kan komma i åtnjutande av bidrag.

5. Pedagogisk nyorientering

På det pedagogiska fältet har bestämda tendenser under 1950-talet gjort sig gällande. Detta gäller såväl föreläsningar som studiecirklar. Även i fråga om kursverksamhet av olika slag har en bestämd förändring av arbetsformerna kommit till synes.

Föreläsningen i dess traditionella form utgöres av en sammanhängande muntlig framställning av en person under relativt lång tid. Denna undervisningsform har främst i kurssammanhang men också i föreläsningssammanhangens verksamhet kommit att ersättas med en rad andra föreläsningsformer. Bland de under 1950-talet alltmer tillämpade, aktivare undervisningsformerna kan nämnas dialogföreläsningen, intervju-föreläsningen, samtalsföreläsningen och estradsamtalet. Gemensamt för dessa former är, att de avser att i högre grad än den traditionella föreläsningen aktivisera publiken och såvitt möjligt direkt anknyta till publikens bildningsbehov och intresseriktning. Genom att publiken direkt får medverka i de nya föreläsningsformerna skapas hos den ett aktivare intresse för verksamheten. De nya formerna söker också stimulera genom en starkare dramatisk verkan.

Intimt sammanhängande med upplösningen av den gamla enmansföreläsningen i en rad föreläsarfunktioner är det starkare utnyttjandet i föreläsningssammanhang av tekniska hjälpmedel av olika slag. Den sedan gammalt använda illustrationstekniken har i flera hänseenden tekniskt förbättrats, och apparaturen har också efterhand blivit mer lämpad för föreläsningssammanhangens behov.

Inom föreläsningssammanhangerna kvarstår emellertid trots de nya tendenserna normalt enmansföreläsningen som informationsmetod. Detta sammanhänger bl. a. med svårigheterna att lösa de med de nya föreläsningssammanhangerna förenade ekonomiska problemen. Dessa föreläsningssammanhangsformer kräver nämligen i allmänhet engagerandet av flera sakkunniga inom ett ämnesområde samtidigt, och även den tekniska utrustningen ställer sig ekonomiskt dyrbarare än den utrustning, som erfordras för en enmansföreläsning av genomsnittskaraktär.

Till företeelser med genomgripande verkan hör de förändringar, som under 1950-talet inträffat inom gruppstudietekniken. Studier i grupp har en lång tradition i svenskt bildningsarbete, men särskilt genom att resultaten av den s. k. smågruppsforskningen blivit mera allmänt kända, har en på mera vetenskaplig bas utvecklad studiecirkelmetodik framkommit. Som en följd av detta föreligger en bestämd tendens att hålla deltagareantalet i studiegrupper av olika slag, såväl grupper organiserade i kurssammanhang som studiecirkel, lägre än förut. Redan tidigare hade man emellertid erfarenhetsmässigt funnit, att kontakten mellan de olika deltagarna kunde bli bättre i mindre grupper, vilket var till fördel både för effektiviteten i inlärningen och trivseln i studiearbetet. En annan viktig följd av de ökade insikterna om de små gruppernas funktionssätt är att man mer än tidigare uppmärksammat den roll, som gruppleadaren socialpsykologiskt sett har. Detta har resulterat i ett ökat intresse för de psykologiska och pedagogiska sidorna av såväl föreläsar- som gruppleadareutbildningen. Tidigare hade man

i första hand inriktat sig på att ge ökade ämneskunskaper inom föreläsar- och studieledarutbildningens ram.

De nya pedagogiska och socialpsykologiska rönen har även på andra sätt kommit utbildningsverksamheten inom folkbildningsarbetet att ändra karaktär. Medan tidigare kurstiden väsentligen upptogs av föreläsningar, har den vid 1950-talets kurser alltmer kommit att upptas av gruppstudier av olika slag, under det att de rent informativa inslagen i kurserna skett på annat sätt än via föreläsningen, t. ex. via film eller andra media. Samtidigt har ämnesexperter gjorts tillgängliga för att vid behov stå de studerande till tjänst med sakuppgifter eller mera sammanfattande framställningar.

De tendenser, som nu beskrivits, iakttas inom studieförbundens alltmer ökande centrala och regionala kursverksamhet men också i den kursverksamhet, som bedrivs av bildningsförbund eller motsvarande.

De s. k. audivisueella hjälpmedlen har starkt influerat de metodiska förnyelsesträvandena inom det folkliga bildningsarbetet. Ökad tillgång till film, bildband, ljudband och stillfilmer liksom ökade apparatresurser har bidragit till att göra de tekniska hjälpmedlen till vanliga inslag i såväl kurs- som studiecirkelverksamhet. En livlig diskussion har förts om de tekniska hjälpmedlens användbarhet i olika sammanhang, och numera råder i betydande grad samstämmighet i uppfattningen om skilda tekniska hjälpmedels användbarhetsområden. Mer och mer har de audivisueella hjälpmedlen för att ge kurs- och studiecirkeldeltagare ökad verklighetsupplevelse i informativa sammanhang integrerats i det program och de arbetsmetoder, som ligger till grund för verksamheten.

Universiteten och folkbildningsarbetet

I tidigare utredningssammanhang har uttryckts önskemålet, att universiteten mera än tidigare direkt engagerades i det kvalificerade folkbildningsarbetet. Universitetens medverkan i det fria och frivilliga bildningsarbetet har också sedan länge varit en tillgång för detta. Under 1950-talet synes emellertid kontakterna mellan universiteten och folkbildningsarbetet icke ha utbyggts i önskvärd takt.

1944 års folkbildningsutredning underströk starkt betydelsen av universitetens medverkan i folkbildningsarbetet. Vidare fann den det vara angeläget, att universitetens lärare aktivt deltog i detta arbete. Den framlade också förslag om en till omfånget ganska begränsad sådan medverkan, då den förordade särskilda statsbidrag till anordnandet av universitetscirklar, vilka utredningen betraktade som en universitetens egen folkbildningsuppgift. För att ytterligare betona detta, hemställde 1944 års folkbildningsutredning, att som lärare skulle anlitas docentstipendiater, vilka skulle kunna utbyta sin med stipendiet förenade undervisningsskyldighet mot ledandet av universitetscirklar.

De intentioner som 1944 års utredning hade om universitetscirkarna som en *universitetens* bildningsverksamhet, fullföljdes emellertid inte i författningen. Det blev skolöverstyrelsen, som blev högsta myndighet och som hade att godkänna lärare och studiegång. Det blev studieorganisationerna som fick svara för organiserandet. Någon direkt kontakt mellan universitet och folkbildningsarbete blev det därför inte fråga om.

De universitetscirklar, som anordnats med statsbidrag alltsedan den senaste författningens tillkomst, har varit en tillgång för vårt folkbildningsarbete. Det knappa anslaget och landets stora avstånd har emellertid medfört, att det varit svårt att få någon spridning på dem. Därför har de icke kommit att spela någon mera framträdande roll i totalbilden av svenskt folkbildningsarbete. Detta framgår av den i andra kapitlet lämnade redogörelsen av den kvantitativa utvecklingen. Inte desto mindre har intresset för denna kvalificerade studiecirkelform på senare år ökat, vilket kommit till uttryck på så sätt, att studieförbund anordnat studiecirklar av universitetscirkeln karaktär och också givit den benämningen universitetscirkel men icke uppburit statsbidrag enligt reglerna för stödet till universitetscirklar.

Även på föreläsningssidan har kontakten med universiteten släppt. Alltjämt har Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar sin karaktär av institution mer eller mindre tillhörande Lunds universitet, men dess möjligheter att aktivera de akademiska lärarna i folkbildningsarbetet har år från år avtagit. Orsakerna till detta är många. En som särskilt betonas är att de akademiska lärarnas arbetsbörda blivit tyngre. Detta är självfallet en faktor, som alltid måste beaktas, då krav ställs på universitetens medverkan i folkbildningsarbetet.

I lokalt samarbete med universiteten har sedan 1933 studenternas kursverksamheter — Folkuniversitetet — arbetat. Folkuniversitetet startade utifrån en akut situation. När det sedan befanns, att verksamheten hade en allmän folkbildningsuppgift att fylla, fortsattes arbetet med speciell inriktning på studiecirklar i språk samt föreläsningar. Däremot har förbindelsen mellan Folkuniversitetet och universiteten inte utvecklats så, att en utbildning av lärare och ledare åt folkbildningsarbetet i dess helhet blivit en huvuduppgift för Folkuniversitetet.

En nyare kontakt mellan folkbildningsarbetet och universiteten är det *vuxenpedagogiska seminariet* som startades i samverkan med Stockholms högskola och som sedermera knutits till lärarhögskolan i Stockholm. Det är ett exempel på hur samarbete mellan forskning och folkbildningsarbete bör kunna utformas.

Det kan slutligen påpekas, att i de fall då akademiska lärare uppträtt som föreläsare i olika folkbildningssammanhang, rent personliga kontakter mellan universitet och folkbildningsarbete upprättats.

Den i detta kapitel lämnade översikten ger — redan med den summa-

riska form den erhållit — vid handen, att den folkbildande aktiviteten i Sverige under 1950-talet kraftigt utvidgats, samtidigt som den fått nya kännetecken och ändrade arbetsmetoder. Mot de i det föregående beskrivna tendenser till kvantitativ och kvalitativ ökning av folkbildningsaktiviteten i dess vidaste bemärkelse svarar allt starkare markerade behov hos 1950-talets människor av t. ex. information, kunskap på speciella ämnesområden, inlärande av nya färdigheter och berikande av personligheten. Dessa behov bör ses mot bakgrunden av människornas situation i ett samhälle i ständig omdaning, av ökade ekonomiska möjligheter för den enskilde, av förlängd fritid och nya möjligheter att utnyttja denna fritid.

B. Ungdomsverksamheten

Ungdomsverksamhet bedrivs dels av en rad fria och frivilliga organisationer, dels av kommunala organ. Utvecklingen under 1950-talet kännetecknas av en kraftig utökning av verksamheten såväl inom organisationerna som inom den kommunala sektorn. I andra kap. har utredningen redovisat, hur de verksamhetsformer utvecklats, som är föremål för statligt stöd. Där emot har ej sammanställningar gjorts exempelvis av medlemsutveckling, antal lokalavdelningar eller antal anställda inom olika organisationer eller organisationsgrupper. Den av utredningen genomförda enkäten visar nämligen, att jämförbara eller på annat sätt belysande siffror för närvarande ej står att få, beroende på organisationernas mycket stora inbördes olikheter. Sålunda ger en organisations medlemsantal inte en säker bild av aktiviteten inom organisationen. Vissa organisationer räknar nämligen som medlemmar endast dem, som undertecknat medlemsförbindelse och erlagt medlemsavgift, medan andra organisationer betraktar samtliga, som deltagar i organisationens verksamhet, som medlemmar och alltså dit räknar exempelvis ungdomar, som tagit del i en av organisationen anordnad fritidsgrupp. Medan vissa organisationer har ganska höga medlemsavgifter, förekommer inom andra inga som helst avgifter. På samma sätt kan olikheter iakttagas ifråga om organisationernas struktur och organisatoriska uppbyggnad, vilket gör jämförelser och sammanställningar t. ex. av antalet lokalavdelningar missvisande. Medan inom vissa organisationer det lokala arbetet kan bedrivas av ett flertal ganska små, självständiga enheter, bygger andra organisationer sin verksamhet på ett relativt litet antal lokalavdelningar, vilka emellertid har ett omfattande sektionsarbete, där inom den stora enhetens ram smärre gruppbildningar förekommer. Även den olika anknytningen till de vuxnas organisationsliv gör jämförelser mellan olika organisationers ungdomsverksamhet vanskliga. Det statliga stödet till ungdomsverksamhet utgår för närvarande såväl till ungdomsorganisationer i egentlig mening, dvs. självstyrande ungdomsförbund med i huvudsak med-

lemmar i åldern 14—25 år, som till andra organisationer, som upptagit barn- och ungdomsverksamhet på sitt program.

Organisationerna och organisationsgrupperna har i olika utsträckning utnyttjat statsbidragen på ungdomsverksamhetens område. Inte heller av sådana uppgifter kan bestämda tendenser utläsas ifråga om de olika organisationernas utveckling. Inom flera organisationer förekommer nämligen en omfattande verksamhet, som i och för sig skulle vara statsbidragsberättigad men för vilken statsbidrag icke kommit att sökas. Detta gäller både för fritidsgruppsverksamhet och ungdomsledareutbildning. Mycket beror här på ledarnas inställning. Vissa ledare är av den meningen, att ungdomsledarskap t. ex. i fritidsgrupper eller i andra former av ungdomsarbete är av den karaktären, att ersättning bör utgå, medan andra finner, att de själva får ut mest av sitt deltagande i ungdomsarbetet, om insatsen göres fritt och frivilligt utan tanke på ersättning.

1. Ungdomens föreningsliv

Vid 1950-talets början fördes debatten om föreningslivets kris synnerligen intensivt. Inte minst sades en krissituation vara rådande inom organisationer med utpräglat intresse för ungdomsverksamhet. Krisläget förbyttes emellertid under åren närmast före decenniets mitt i ett visst uppsving, som gällde både medlemsanslutning och aktivitet. 1950-talets senare år har också kunnat uppvisa en fortsatt aktivisering av organisationslivets ungdomsarbete. Detta torde sammanhålla med de ökade ekonomiska resurser, som kommit att stå till förfogande både genom tillkomsten av särskilda bidrag från statens, landstingens och kommunernas sida och genom utnyttjande av de mycket goda lotterikonjunkturerna. Problemen inom organisationslivet kvarstår emellertid i många hänseenden olösta.

Organisatoriska förändringar

Liksom inom bildningsarbetet kan inom ungdomsarbetet iakttagas en strävan att skapa ökad organisatorisk fasthet åt arbetet. Inom många organisationer har också det centrala arbetet fått en väsentligt ökad omfattning, och riksorganisationernas serviceverksamhet gentemot distrikts- och lokalorganisationer har utvecklats. Den tendens till centralisering, som med en sådan utveckling skulle vara tänkbar, synes ha motverkats genom mer markerade arbetsinsatser och ett starkare engagemang från de frivilliga krafternas sida på lokalplanet.

Av enkätsvaren att döma synes under senare år inom många organisationer den egna ideologiska särarten ha givits ett mer framträdande utrymme i förbundens aktivitet. Man har i vissa enkätsvar hävdad att en överbetonning av nöjes- och hobbyverksamhet kan leda till en snedvridning av verksamheten och genomsnittligt mycket kort medlemstid med åtföljande

föryngring av medlemskadern, medan en intellektuellt mera krävande verksamhet kan visa sig medföra tendenser till ökad medlemsstabilitet. Följden synes i vissa fall ha blivit ökade ansträngningar att inrikta verksamheten på för respektive organisationer från ideologisk synpunkt centrala problem.

1950-talets senare del kännetecknas också av en starkare social aktivitet från organisationernas sida. Uppmärksamheten inriktas på åtgärder av praktisk-social karaktär, t. ex. avseende stöd åt socialt eller på annat sätt utvecklingsstörda ungdomar, insamlingsaktioner för handikappade, anordnande av lotterier till förmån för internationella hjälpaktioner etc.

Ledar- och lokalproblemen

Trots en i många hänseenden gynnsam utveckling för ungdomsförbunden och övriga organisationer med ungdomsverksamhet på sitt program kvarstår fortfarande betydande svårigheter. Ledarproblemet är på många håll akut, trots att utbildningskapaciteten på området bl. a. genom de statliga insatserna under 1950-talets senare del starkt ökat. Detta problem har accentuerats genom att behovet av ledare ökat även relativt sett till följd av en starkare strävan från organisationernas sida att göra verksamheten mera utåtriktad, vilket i sin tur medfört en tendens till sjunkande medlemsålder. Ledarproblemet får ökad räckvidd också därigenom, att organisationerna ställs inför uppgiften att bedriva ett tillfredsställande arbete i områden, där det finns många barn och ungdomar men få personer i de åldersgrupper, från vilka föreningsledarna i betydande utsträckning rekryteras. Detta problem möter främst i avflyttningsorterna men också mycket markant i de nya tätorterna.

Även av andra skäl kvarstår ledarproblem. Den förändrade utbildningsstandarden har sålunda medfört vissa svårigheter att rekrytera ledare, eftersom studerande ungdomar ej kan ägna sig åt föreningsaktivitet på fritid i samma utsträckning som förvärvsarbete. Det framhålls också, att en lägre giftermålsålder avkortar den aktiva föreningstiden, varför efter hand ett större behov uppstått av betalda ledare och experter.

Ett problem som i hög grad inverkat på utvecklingen av ungdomsarbetet under 1950-talet är anskaffandet av för ungdomsverksamheten lämpliga lokaler. Även detta problem framträder starkast i tätorterna. Från föreningshåll påpekas, att det fortfarande är förenat med betydande svårigheter att anskaffa lämpliga lokaler, beroende dels på lokalbristen, dels på att hyrorna för befintliga lokaler ofta är allt för höga för att föreningslivet skall kunna utnyttja dem. Ofta är ungdomsorganisationer av olika slag hänvisade till att använda lokaler, som av en rad olika skäl ter sig mindre lämpade för ungdomsverksamhet. Trots de svårigheter, som ledar- och lokalproblem speciellt i tätorterna utgör, kan en stark strävan iakttagas hos ungdomsorganisationerna att särskilt inrikta sitt arbete på att utveckla

verksamheen där och därmed eftersträva en anpassning av denna till förändringarna i befolkningens struktur. För vissa organisationer har anpassningen kunnat ske relativt lätt, eftersom organisationerna redan från början haft sin väsentliga förankring i städer och tätorter, medan för andra som väsentligen byggt sin verksamhet på arbete på landsbygden och i de mindre tätorterna, anpassningen varit förenad med ett betydande arbete. Utom ledar- och lokalproblem har därvid ekonomiska svårigheter mött.

I och med införandet av ett statligt stöd för ledarutbildning vändes också organisationernas uppmärksamhet i hög grad mot den allmänna typ av ledarutbildning, som är förutsättningen för att statsbidrag skall utgå. Förutom att ledarutbildningen starkt utvecklats kvantitativt under årtiondet, har den även kommit att i inte ringa omfattning förändras ifråga om inriktning och innehåll. I betydande utsträckning har den blivit mera allmänt utformad och i viss mån mer teoretisk än tidigare, då den som primär målsättning hade att ge de frivilligt arbetande krafterna inom organisationerna kunskaper för de speciella funktioner, som de hade att fylla inom sin organisation. Det kan också hävdas, att under årtiondet ledarutbildningsverksamheten fått en mera systematisk prägel. Inom flera organisationer kan man vid årtiondets slut finna en trappstegsformad ungdomsledarutbildning, där den grundläggande och elementära utbildningen bedrivs på lokalplanet, medan påbyggnadskurser och kurser av mer speciell art är förlagda till distrikts- och riksplan. Det torde också kunna förmärkas en starkare strävan till kvalitativ förbättring av ledareutbildningen på så sätt, att ökad uppmärksamhet ägnas åt utformning av arbetsmaterial för kurserna, framställning av audivisueella hjälpmedel, uppläggning av kurserna med hänsyn till moderna psykologiska och pedagogiska metoder osv.

Med den beskrivning som lämnats om tendenserna i bildningsarbetet har även det av organisationer med ungdomsverksamhet på sitt program bedrivna studiearbetet blivit föremål för karakteristik. Studiearbetet utgör inte minst inom de organisationer, som i det föregående betecknats som egentliga ungdomsorganisationer, en viktig del av verksamheten såväl kvalitativt som kvantitativt. Av flera svar i den enkät, som utredningen utsänt till organisationerna, framgår också, att studiearbete inom vissa organisationer betraktas som en viktigare uppgift än exempelvis fritidsgruppsverksamhet. Ett väsentligt motiv i sammanhanget torde vara, att endast genom systematiska studier i organisations- och föreningskunskap med flera liknande ämnen en stabilitet på längre sikt kan åstadkommas inom organisationslivet.

Inom ungdomsledarutbildningen ger sig pedagogiskt sett samma tendenser tillkänna som inom studieledarutbildningen. Även beträffande ungdomsledarutbildningen kan urskiljas en tendens till nära anslutning till folkhögskolans kursverksamhet. Vissa rörelseanknutna folkhögskolor har således under de senaste åren ordnat s. k. speciallinjer för förenings-, studie- och

ungdomsledare. Antingen har då viss del av andra årskursens elever sammanförts till sådan speciallinje, eller också har kortare fortsättningskurser arrangerats med särskild hänsyn till sådan ledarutbildning. Ämnen som i sådana sammanhang stått i förgrunden är modersmålet, historia, samhällslära, nationalekonomi, social- och ungdomspsykologi, pedagogik och organisationskunskap. En framträdande plats i av folkhögskolor ordnade utbildningskurser för ungdomsledare intar praktiska ledarutbildningsproblem, och undervisningen har särskilt upplagts med tanke på den praktiska nyttan för föreningsledare. I fråga om undervisningen i ämnet modersmålet har t. ex. vad gäller den skriftliga framställningen särskild uppmärksamhet ägnats åt de praktiska skrivelser, som föreningsfunktionärer med flera bör kunna åstadkomma, t. ex. framställningar av olika slag till myndigheter, stadgar, årsberättelser, protokoll m. m. Övningarna i muntlig framställning har inriktats på att lära eleverna hålla kortare anföranden, t. ex. vid studieupptaktsmöten, och föreläsningar, t. ex. cirkelföreläsningar, samt göra diskussionsinlägg, inlägg i gruppssamtal m. m.

Medlemsrekryteringen

Förändringar i befolkningens ålderssammansättning har uppmärksamats av ungdomsorganisationerna, och uppmärksamheten kan sägas ha skärpts efter hand som 1940-talets stora årskullar uppnått sådan ålder, att de skulle kunna deltaga i föreningslivet. Som speciella åtgärder för att få med de stora årskullarna i föreningsarbetet kan särskilt anges en starkare strävan att genom direkt samarbete med skolan få kontakt t. ex. med avgångsklasserna, inriktning av ledarutbildningen med hänsyn till dessa åldersgrupper, tävlingar för dessa ålderskategorier samt avlönande av heltidsanställda förbundsfunctionärer med speciell uppgift att stimulera verksamhet för dem. Sådana aktioner har i allmänhet genomförts som ett led i en större plan för total aktivisering av ungdomsverksamheten med inriktning på förändring av arbetsuppgifterna alltefter den s. k. ungdomsvågens förskjutning uppåt i åldershänseende.

Bland de speciella åtgärderna för att få med ungdomen i de stora tätorterna kan därutöver nämnas, att flera organisationer inriktar sin nybildningsverksamhet, dvs. nybildning av lokala, självständiga enheter, på de större tätorterna, att medel avsättes från riksorganisationer för intensifierad verksamhet i storstäder och andra tätorter, att särskilda ungdomsinstruktörer anställs t. ex. för Stockholm, Göteborg och Malmö, att framträdanden av föreningsungdom anordnas på kommunala ungdomsgårdar, att parklekar ordnas etc. Ofta sker sådana tätortsaktioner på grundval av en noggrann kartläggning och planering. Tendensen är dock icke generell. Stora organisationer, främst bland dem idrottsorganisationerna, har på grund av ledarbrist ej kunnat vidtaga speciella åtgärder för att ytterligare aktivisera ungdomens deltagande i organisationernas arbete i tätorterna.

Till de karakteristiska dragen i 1950-talets ungdomsarbete hör strävandena att nå den icke föreningsanslutna ungdomen. Organisationerna kan här peka på en rad olika åtgärder. En kampanjtyp, som lanserats under 1950-talet, från början inom nykterhetsrörelsen men senare också inom politiska ungdomsorganisationer och i frikyrkliga sammanhang, är s. k. »fikaträffar». Dessa kampanjer innebär, att ungdom i mindre grupper inbjudes till samtal m. m., varvid den arrangerande organisationen presenterar sitt arbete och målet för detta. Samtidigt erbjudes de ungdomar, som infunnit sig, medlemskap i organisationen i fråga. Kampanjer av detta slag har på många håll bedrivits med uppenbar framgång.

Idrottsutövning av olika slag har en betydande attraktivitet för ungdom, och idrott har också under 1950-talet i ökande grad kommit att ingå även i sådana organisationers program, som icke har som huvuduppgift att främja idrott och friluftsliv. Idrottsverksamheten bedrivs i många fall i fritidsgruppens form. Då fritidsgruppen kan anknytas till attraktiva ämnen eller sysselsättningar har denna typ av verksamhet kunnat inlänkas i arbetet för att nå den icke föreningsanslutna ungdomen. Det bör slutligen påpekas, att de strävanden, som förekommit för att få en vidgad ungdomsverksamhet till stånd i tätorterna, givetvis haft som mål att engagera förut icke föreningsansluten ungdom.

Verksamhet för icke föreningsansluten ungdom

Som tidigare anförts, kan en tendens att mer än tidigare inrikta föreningsarnas arbete på s. k. öppen verksamhet förmärkas. Med öppen verksamhet menas i detta sammanhang en föreningsverksamhet, i vilken ungdom deltagar utan att ställas inför krav på medlemskap eller på principiell anslutning till arrangerande förenings program. På många håll bedrivs öppen ungdomsgårdsverksamhet i föreningsregi. På andra förekommer s. k. klubbverksamhet, byggd efter mönster från det engelska klubbväsendet. Men även inom ramen för föreningsarnas mer traditionella verksamhet har genom offentlig mötes-, underhållnings- och annan programaktivitet kontakt nåtts med icke föreningsansluten ungdom. Utåtriktad verksamhet av olika slag på lokalplanet stimuleras genom olika centralt vidtagna åtgärder. Det kan här röra sig om programservice från riksledningens sida, endera i form av tryckta anvisningar eller i form av mer eller mindre färdiga program, filmer etc.

På många håll inom organisationslivet har således den öppna verksamheten utvecklats och intresset för utvidgning också intensifierats. Detta innebär emellertid inte, att öppen verksamhet som en integrerad del av arbetet bland ungdomen förekommer inom flertalet organisationer. Det påpekas bl. a. från politiskt ungdomsförbundshåll, att ekonomiska möjligheter saknas för en öppen verksamhet i större skala. Lokalresurser saknas också.

2. Den kommunala ungdomsverksamheten

Den av kommunala organ bedrivna ungdomsverksamheten har under 1950-talet ökat särskilt i de stora och största tätorterna. Det finns — utom beträffande fritidsgruppsverksamheten — i detta utredningssammanhang icke anledning att närmare gå in på utvecklingen av det kommunala ungdomsarbetet, då detta till väsentliga delar bedrivs utanför ramen för nuvarande statsbidragsgivning. I beskrivningen av tendenser i modernt ungdomsarbete bör emellertid den kommunala verksamheten beaktas, dels därför att genom denna den samlade ungdomsverksamheten kommit att ytterligare utökas, dels också därför, att förhållandet mellan kommunalt bedrivna ungdomsverksamhet och annan, i de frivilliga ungdomsorganisationernas regi bedrivna, innefattar vissa problem. Inom många kommuner har den kommunala ungdomsverksamheten fått utvecklas i intim samverkan med de fria och frivilliga organisationerna, och den har på så sätt kunnat bli till verksamt stöd för dessa. Å andra sidan har också kommunal verksamhet upplagts på sådant sätt, att den av organisationerna uppfattats som en konkurrens och i viss mån ett hot mot den av frivilliga krafter bedrivna verksamheten. Företrädarna för föreningslivet har därvid i den allmänna diskussionen hävdat, att de lokala föreningarna med sina relativt blygsamma ekonomiska och personella resurser kommit i ett underläge, som hindrar föreningslivet från att utvecklas på ett som det anses tillfredsställande sätt. Företrädarna för berörda kommuner deklarerar å sin sida, att ungdomsproblemen är av sådan storleksordning, att omedelbara åtgärder måste vidtagas, och att föreningslivet inte har kraft eller resurser att bemästra problemen. Under 1950-talets senare år torde en tendens till skärpning av föreningslivets attityd gentemot den självständigt bedrivna kommunala ungdomsverksamheten kunna iakttagas, samtidigt som på andra håll tendenser till ett fördjupat samarbete mellan kommun och föreningsliv synes uppträda.

Sammanfattningsvis torde kunna sägas, att ungdomsverksamheten under 1950-talet utbyggts och stabiliserats och att den — liksom folkbildningsarbetet — på flera områden undergått ganska betydande förändringar. Att ungdomsverksamhetens läge trots många kvarstående problem förbättrats torde sammanhånga med den starka ökningen av intresset för ungdomsfrågor i samhället. Ungdomsproblemen har aktualiserats, dels därför att antalet ungdomar för närvarande är mycket stort, vilket i och för sig medför problem, dels därför att en tendens till ökning av ungdomskriminalitet och annan asocialitet är märkbar. De sistnämnda problemen har beskrivits av parlamentariska sakkunniga i betänkandet Ungdomsbrottslighet (SOU 1959: 37).

FJÄRDE KAPITLET

Den fortsatta verksamheten

A. Berörda verksamhetsformers utveckling

1. Samhällsförändringarnas inverkan

Den föränderlighet, som kännetecknar det moderna samhället, kan förutsättas prägla även folkbildningsarbetets fortsatta utveckling. Folkbildningsorganisationerna själva synes också vara medvetna om att en fortgående anpassning av bildningsarbetet till de förutsättningar, som den rådande samhällssituationen erbjuder, är nödvändig för att denna utveckling skall bli gynnsam. Anpassningen innebär bl. a. att folkbildningsarbetets struktur förändras, allteftersom den ekonomiska standardförbättringen fortgår. Den medför vidare, att en omstrukturering av arbetet måste ske med hänsyn till förändringarna inom arbetslivet samt till befolkningsomflyttningen från landsbygd till tätorter. Bildningsarbetet såväl i städer och tätorter som på landsbygden kommer därvid att ställas inför betydande omställningsproblem.

En tillbakablick på utvecklingen efter andra världskrigets slut ger vid handen, att den ekonomiska standardförbättringen påverkat olika grenar av folkbildningsarbetet på olika sätt. Otvivelaktigt har föreläsnings- och kursverksamhet i föreläsningsföreningars och bildningsförbunds regi genom de ekonomiska förändringarna ställts inför svårigheter, då en större del av befolkningen fått resurser att utnyttja andra bildningsmedia. Å andra sidan torde studiecirkelverksamhetens uppsving till icke ringa del kunna förklaras av de förändrade ekonomiska förutsättningarna. Även utvecklingen inom olika ämnesområden har påverkats av den ekonomiska standardförbättringen. Förändringarna exempelvis på musikbildningsarbetets område orsakas i betydande omfattning av denna, även om andra faktorer inverkat. Likartad bakgrund har förändringarna inom ämnena konst och konsthantverk. Gynnsamt för utvecklingen inom folkbildningsområdet som helhet har varit, att ägandet av böcker blivit allt allmänare.

För folkbildningsarbetets framtida utveckling torde den ekonomiska standardförbättringen i huvudsak kunna få en gynnsam inverkan. Bättre ekonomi för den enskilde ger nya möjligheter till bildningsimpulser, samtidigt som den samlade folkbildande aktiviteten genom insatser från massmedia, institutioner och organisationer kan väntas öka. Detta innebär sannolikt, att

allt fler söker sig till organiserad studieverksamhet av olika slag. I betydande omfattning kommer studieintresset att tillgodoses genom folkbildningsorganisationernas verksamhet. Särskilt torde detta bli fallet, om organisationerna kan förändra sin verksamhet efter hand som den bl. a. av standardförbättringen påverkade bildningsnivån ställer nya krav. En följd av detta torde bli, att föreläsningsverksamheten mer än tidigare får karaktären av expertinformation, att den offentliga kursverksamhetens innehåll starkare specialiseras och koncentreras och att inom vissa ämnesområden studiecirkelverksamheten bedrivs på en nivå, som ligger över det elementära planet. Detta kommer med största sannolikhet att ställa folkbildningsorganisationerna inför betydande problem. Ett av de väsentligare är problemet att kunna möta det allt större behovet av expertmedverkan.

Förändringarna inom arbetslivet kan under 1960-talet väntas bli omfattande. Det är fråga dels om ökad fritid i förhållande till tidigare, dels om tekniska förändringar. Ökad fritid i form av lediga lördagar torde göra det möjligt att i större utsträckning än tidigare ordna veckoslutskurser eller att samla deltagare från större områden till studier på fritid. Samtidigt torde ökad ledighet i viss mån inverka negativt på vissa folkbildningsarrangemang av traditionell art. Någon förskjutning av studieaktiviteten i riktning mot former, som ger studierna ökad koncentration i tidshänseende, är tänkbar som en följd av ökad fritid och ökat bildningsbehov. Svårare är att ange, hur förändringarna av själva arbetet, exempelvis övergången från kroppsarbete till ett fysiskt mindre betungande arbete, påverkar folkbildningsarbetet. Betydande psykiska påfrestningar under arbetstid torde emellertid kunna förutsättas innebära, att särskilt vissa former av folkbildningsarbete, främst de, som har betydelse som kontaktskapande faktorer, får ökad attraktivitet, då ett av en krets människor bedrivit gemensamt studiearbete ofta är psykiskt stimulerande, samtidigt som det ger rekreation.

Den kraftiga befolkningsomflyttningen under de senaste decennierna har inneburit, att storstädernas invånarantal starkt ökat, att nya förstäder vuxit upp i anslutning till storstäderna, att även de mindre tätorterna expanderat och att befolkningen på landsbygden alltmer koncentrerats till mindre tätorter. Den egentliga landsbygden har blivit mer och mer glesbygd. En fortsatt befolkningsomflyttning har genomgripande verkningar för folkbildningsarbetet. Det blir här fråga om att anpassa organisation och arbetsformer till de nya förhållandena. Många exempel finns, som visar, att folkbildningsarbetet i nya områden lyckats anpassa sig till ändrade förhållanden, men generellt sett torde dock kunna hävdas, att resurserna varken ekonomiskt eller personellt varit tillräckliga för ett bildningsarbete, som motsvarar dessa områdens behov. I glesbygderna — och dessa blir som påpekats flera — uppstår samtidigt andra svårigheter. Underlaget för föreläsnings- och cirkelverksamhet krymper och tillgången på kompetenta ledare för dessa verksamhetsformer minskar. Dessa svårigheter torde under de

närmaste åren bli allt större. På många håll kommer sannolikt bildningsarbetet därför att försvinna som självständig lokal företeelse och i stället koncentreras till bygdens centralort.

Även förändringarna på kommunikationernas område påverkar folkbildningsarbetet. Den ökade biltätheten gör det lättare för människor även på avsidig liggande platser att delta i studiearbete. Enligt vad de indelnings-sakkunniga anført i betänkandet *Principer för en ny kommunindelning* (SOU 1961: 9) kan som spontan region betraktas ett område av ca fem mil runt en tätort. Det är ungefärligen den sträcka, som kan tillryggeläggas på en timme med bil. Liksom inom andra områden av samhällslivet, t. ex. inom skolväsendet, torde utvecklingen av kommunikationerna för folkbildningsarbetet aktualisera ett behov av större enheter. Detta behov torde bli särskilt framträdande i glesbygder och i första hand gälla föreläsnings- och kursverksamhet men också speciella ämnesområden inom studiecirkelverksamheten, t. ex. studiecirkel i musik eller teater, eftersom det kan förutsättas, att mindre platser ej kan erbjuda tillräckligt ekonomiskt underlag eller tillräckligt antal deltagare, för att verksamheten skall komma till stånd.

Av central betydelse för den framtida folkbildningsaktiviteten är också utvecklingen på skolväsendets område. En bedömning av det framtida skolväsendets inverkan på folkbildningsarbetets omfattning, innehåll och metoder torde emellertid i huvudsak böra anstå, tills pågående utredningar slutförts och statsmakternas beslut föreligger. Dock torde kunna anföras, att en ökad samverkan mellan de reguljära utbildningsorganen och folkbildningsverksamheten förefaller naturligare än tidigare. Det finns tecken som tyder på att skolan torde komma att ge avkall på uppgiften att behandla stoff av mera orienterande karaktär, bl. a. därför att detta inte är levande eller aktuellt för människor i skolåldern utan först senare. Folkbildningsarbetet skulle därmed ställas inför uppgiften att på betydande avsnitt svara för kunskapsförmedling i orienteringsämnena. En bättre grundbildning i fråga om färdighetsämnena inom skolans ram skulle samtidigt för folkbildningsarbetet betyda, att de understundom påtalade tendenserna till institutionalisering sannolikt komme att upphöra, enär de främst varit orsakade av folkbildningsarbetets befattning just med elementär undervisning och färdighetsutbildning.

De nu antydda utvecklingslinjerna inom arbetslivet, förändringarna i befolkningsstrukturen och på kommunikationernas område samt den framtida utvecklingen av universitetens och skolornas verksamhet har liksom de ekonomiska standardförändringarna betydelse även för ungdomsarbetets framtida gestaltning. Verkan på de ungdomsfostrande sammanslutningarnas arbete kan förutsättas bli densamma som på folkbildningsarbetet. Befolkningskoncentrationen till städer och större tätorter kräver en intensifiering och utbyggnad av verksamheten i dessa områden, samtidigt som verksamheten i glesbygderna måste förändras med hänsyn till det nya befolk-

ningsunderlaget. En koncentration av verksamheten inom de senare områdena till större enheter synes därför bli aktuell. De stegvisa förflyttningar, som är karakteristiska för urbaniseringsprocessen, kommer att ställa betydande krav på organisationernas förmåga att behålla kontakten med sina medlemmar och att dessutom ha en så väl utbyggd och rikt förgrenad lokal verksamhet, att nyinflyttade utan svårigheter kan smälta in i föreningslivet. Förändringarna i arbetstidsförhållandena torde medföra, att också möteslivets struktur förändras. Den kursverksamhet, som är en väsentlig del även av de ungdomsfostrande sammanslutningarnas arbete, får sannolikt — beroende bl. a. på den intima samverkan, som vanligtvis förekommer mellan folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet — en likartad pedagogisk utveckling som kursverksamheten inom folkbildningsarbetet, och den torde också kunna förutsättas undergå motsvarande organisatoriska förändringar. Även förändringar på skolans område kan förutsättas påverka föreningslivet bland de unga och ge anledning till att såväl nya verksamhetsformer som nya pedagogiska metoder provas i ungdomsverksamheten. Inom ungdomsorganisationer med särskild inriktning på yngre årsklasser torde också de vuxnas inställning till föreningsliv bland barn och ungdom komma att få en större betydelse för föreningslivets utveckling, dels därför att avvägningsfrågan hur mycken tid de unga skall ägna åt skolarbete respektive föreningsliv blir aktuell för flertalet föräldrar, dels därför att behovet av stöd i de ungas hemmiljö framstår som angelägnare, om ett mera aktivt mötesliv skall kunna upprätthållas. En bättre organiserad samverkan mellan skola, familj och föreningsliv synes också öka i aktualitet.

2. Planerna för de närmaste åren

En bedömning av hur folkbildnings- och ungdomsverksamheten kommer att utvecklas under 1960-talet bör ske icke endast med utgångspunkt från vissa nu kända faktorer i samhällsutvecklingen och deras inverkan utan också med hänsyn till tendenserna i arbetet under 1950-talet samt till berörda organisationers planer för de närmaste årens verksamhet. De olika verksamhetsformernas attraktivitetsvärde har avgörande betydelse från kvantitativ synpunkt, och frågan om detta värde minskar, bibehålles eller ökar beror i inte ringa grad på hur de som leder verksamheten förmår utforma den.

En bedömning av folkbildningsarbetets framtida utveckling skulle slutligen kunna ske genom utarbetandet av prognoser, grundade på siffermässiga uppgifter över tidigare verksamhet. Prognosarbete på detta område stöter emellertid på särskilda svårigheter. Den verksamhet det här är fråga om är i utpräglad grad beroende av frivilliga insatser, vilka måste betraktas som i hög grad svåråtkomliga för prognosarbete. Utredningen har av dessa skäl avstått från sifferberäkningar av utvecklingen.

a. Folkbildningsförbundens verksamhet

Folkbildningsförbundens utveckling har, som påpekats i tidigare kapitel, under 1950-talet varit olika i skilda delar av landet. För vissa förbund gäller, att deras betydelse efter hand ökat och att deras insatser på områden, som av olika skäl är svårbearbetade för de enskilda studieorganisationerna, varit av särskild vikt. Behovet av samarbetsorgan på länsplanet kommer också för framtiden att kvarstå eller öka. Samhällsförändringarna medför nya arbetsuppgifter. Befolkningsutvecklingen öppnar sålunda nya arbetsområden, då bildningsarbetet i många glesbygder torde komma att kräva en samlad insats från folkbildningsorganisationernas sida. Folkbildningsförbunden själva placerar också samarbetsfrågorna i centrum, då de framtida arbetsuppgifterna behandlas. Vissa finner det från folkbildningssynpunkt angeläget förordas, att *ett* organ för det samlade bildningsarbetet tillskapas på länsplanet. Detta skulle övertaga de uppgifter, som f. n. åvilar föreläsningsförbund och folkbildningsförbund. En del finner det förmånligt, om även på lokalplanet ett närmare samarbete kommer till stånd främst mellan föreläsningssanstalter, kommunbibliotek och lokalavdelningar av studieförbunden.

Folkbildningsförbundens egna planer för verksamheten under de närmaste åren varierar. Särskilt förtjänar nämnas, att uppmärksamheten inriktas på att följa befolkningsutvecklingen inom länen, och att genom undersökningar kunskap skall inhämtas om hur förändringarna inverkar på bildningsarbetets förutsättningar. Förbundens uppgifter som serviceorgan belyses av deras planer att introducera nya ämnesområden och studiemetoder samt främja tillkomsten av filmotek, diskotek och artotek. Som riktpunkter för ämnesval vid kursarrangemang m. m. under 1960-talet anges, att bildningsförbunden mer än tidigare borde taga sikte på att ge människorna en allsidigare och mer fördjupad kunskap om den värld, i vilken de lever, och att därför ämnesområden som internationella problem, naturvetenskap och livsåskådningsfrågor borde komma i förgrunden. Starkt poängteras också ungdoms- och uppfostringsfrågor. Som ett naturligt led i bildningsförbundens verksamhet anges kursverksamhet av olika slag.

b. Föreläsningsförbundens arbete

Föreläsningsförbunden behandlar även de i sina synpunkter på det framtida arbetet samarbetsfrågor. Det förekommer därvid, att en sammanslagning av föreläsnings- och bildningsförbund förordas. Det framhålls också, att föreläsningsföreningarna mer än förr bör vända sig till speciella grupper och uppträda som serviceorgan åt organisationer, som själva ej kan arrangera föreläsningssamlingar. Föreläsningen som informationsmedel har enligt föreläsningsförbunden en livskraft, som kommer att bestå, även om de nuvarande formerna ersättes med andra. Dess värde anges bl. a. ligga däri, att

den vänder sig till grupper, som har behov av koncentrerad orientering på teknikens, medicinens, konstens och andra ämnesområden. De som deltar i verksamheten som åhörare är ofta personer, som inte aktivt deltagar i annat folkbildningsarbete, såsom studiecirkel- eller kursverksamhet.

c. Studieförbunds- och studiecirkelverksamhet

Med utgångspunkt från de i tredje kapitlet redovisade tendenserna inom modern folkbildnings- och ungdomsverksamhet kan anföras, att inom folkbildningsarbetet främst studiecirkelverksamheten torde komma att utvecklas kvantitativt. Studiecirkelverksamhetens framtida gestaltning bör särskilt ses mot bakgrunden av studieförbundens uppfattning om den framtida verksamheten. Som uppgifter i det framtida folkbildningsarbetet betraktar studieförbunden t. ex. att ägna särskilt intresse åt människans situation i det industriella samhället, att meddela kunskaper, som ger människorna större förutsättningar till anpassning till livet inom familjen, på arbetsplatsen och i samhället och att vidareutveckla förståelsen för nordiskt samarbete samt internationella frågor. Förbunden avser vidare att intensifiera sina insatser på samhällsstudiernas område (t. ex. i fråga om kommunalkunskap samt fackliga, sociala och ekonomiska ämnen) och på de ämnesområden i övrigt, som studieförbunden i sin egenskap av organ för medlemsorganisationer har anledning att särskilt beakta. Dylika strävanden att på olika sätt främja studiet inom speciella ämnesområden kan förväntas innebära, att studiecirkelverksamheten ökar i omfattning.

Av stor vikt för bedömningen av studiecirkelutvecklingen i fortsättningen är planerna på utbyggnaden av studieförbundens organisation. Flertalet studieförbund anför, att de avser att verka för en utbyggnad av de organisatoriska enheterna inom förbunden. Denna organisatoriska omdaning avser dels förstärkning av förbundens centrala verksamhet, dels uppbyggandet av starkare enheter på lokalplanet. Inom flera studieförbund finns flerårsplaner, som för närvarande är under verkställighet och som sträcker sig in mot 1960-talets mitt. Utom att förstärka det organisatoriska underlaget för bildningsarbetet avses med dessa flerårsplaner också att genom en systematisk utbildningsverksamhet skapa en för sina arbetsuppgifter väl lämpad handledarkader. Om detta kommer till utförande, bör garantier för kvalitativa förbättringar av folkbildningsarbetet föreligga.

Som tidigare redovisats, har olika studieförbund nått olika långt i organisatoriskt hänseende. Medan vissa har ett väl förgrenat nät av lokalavdelningar, har andra studieförbund fasta lokala organisationer endast på ett mindre antal platser. För den senare typen av studieförbund gäller, att de för närvarande är starkt inriktade på att under de närmaste åren förstärka sina lokala organ särskilt inom områden, där deras verksamhet tidigare varit mindre utvecklad. Studiecirkelverksamheten som en form av folkbildningsarbete är inom vissa rörelser eller organisationer mer framträdande och mer

utvecklad än inom andra. För närvarande kan starka strävanden skönjas att få till stånd ett ökat intresse för studiecirkelverksamhet även bland organisationer, som tidigare ägnat sin uppmärksamhet väsentligen åt andra verksamhetsformer. Vissa studieförbund, till vilka organisationer av detta slag är anslutna, räknar med att omfattningen av studiecirkelarbetet inom de till förbunden anslutna organisationerna skall komma att inom få år väsentligt ökas.

Studieförbundens planering för den framtida verksamheten sker uppenbarligen med hänsyn till de strukturella förändringar, ekonomiska och befolkningsmässiga, som kan förväntas inträffa under de närmaste åren, och denna inriktning av framtidsplaneringen avsätter också spår ifråga om verksamheten rent studiemässigt. Språkcirkelarna, som hittills i stor utsträckning haft elementär karaktär, torde komma att alltmer inriktas på avancerade studier, eftersom behovet av nybörjarcirklar automatiskt minskar, så snart den nya grundskolan blivit utbyggd. Beträffande samhällsstudierna anföres däremot, att vissa grundläggande ämnen torde komma att studeras, i varje fall med viss periodicitet.

d. Ungdomsverksamhetens fortsatta utveckling

Ungdomsverksamheten är också den i ett progressivt skede. Organisationernas aktivitet är av betydande omfattning, och även från kommunalt håll göres omfattande insatser för att ungdomens behov av fritidssysselsättningar skall tillgodoses. Av de verksamhetsformer, som är föremål för statligt stöd, synes i varje fall fritidsgruppsverksamhet och ungdomsledarutbildning komma att expandera. Instruktörsverksamheten inom organisationerna torde relativt sett vara ganska väl tillgodosedd, och utvecklingen på detta område torde komma att ske i lugnare tempo, även om för närvarande många behov alltjämt kvarstår.

Även för bedömningen av ungdomsverksamhetens fortsatta utveckling bör de av organisationerna redovisade planerna för de närmaste årens arbete tillmätas betydelse. En granskning av dessa planer ger vid handen, att flertalet ungdomsförbund och andra organisationer med ungdomsverksamhet synes komma att lägga stor vikt vid fortsatt utbyggnad av såväl lokal som regional och central organisation. Tätortsarbetet står uppenbarligen i centrum för de av organisationerna planerade åtgärderna. Medlemsrekryteringen har i dessa sammanhang hög angelägenhetsgrad. Som ett led i arbetet att stärka och intensifiera organisationernas arbete intar planerna på en förbättrad ledareutbildning sin givna plats. För flertalet ungdomsorganisationer spelar därvid utbildningen av frivilliga krafter den dominerande rollen. Dock redovisas också planer på en i organisationernas egen regi bedriven utbildning av heltidsanställda medarbetare, som erfordras för

administrativa, organisatoriska eller pedagogiska uppgifter inom organisationerna.

Ett arbetsområde, åt vilket organisationerna kan väntas ägna betydande uppmärksamhet, är den s. k. programverksamheten. I detta begrepp sammanfattas då dels det arbete som avser att bekantgöra respektive organisationers ideella, politiska eller religiösa program, dels det programarbete, som hör till mötesverksamheten. I linje med tendenser till starkare inriktning på det från respektive organisationers ideologiska utgångspunkter centrala återfinnes hos organisationerna programplaner inriktade på förbättrad medlemsskolning och starkare tonvikt vid orientering om samhällsfrågorna. De internationella frågornas roll i sammanhanget betonas av många organisationer med viss styrka.

Även organisationernas sociala insatser synes av planerna att döma komma att aktiviseras. Det kan här vara fråga om insatser av mera allmän art men också avse så konkreta projekt som uppförandet av hem för föräldralösa, inackorderingshem för ungdom, ungdomsgårdar m. m.

Inte heller för ungdomsverksamheten låter sig bestämda beräkningar av olika aktivitetsformers framtida utveckling med någon säkerhet göras. Visserligen avspeglar i många fall de planer för det framtida arbetet, som finns inom ungdomsorganisationerna, att beräkningar gjorts av organisationers utveckling såväl ifråga om medlemsantal som andra i siffror mätbara förhållanden. Sådana beräkningar bör dock närmast betraktas som riktpunkter för organisationerna själva. Ibland kan de uppställda målen nås eller bättre resultat än beräknat åstadkommas, men icke på långt när alltid kan organisationerna strikt genomföra planerna eller med de planerade åtgärderna nå åsyftade resultat. Svårigheter att lösa de med verkställigheten av planerna förenade ekonomiska problemen kan uppstå och lägga hinder i vägen för ett fullföljande av planerade åtgärder, men också personella resurser och utformning av arbetsmaterial m. m. är många gånger utslagsgivande för om de uppsatta målen kan nås.

3. Massmedias inverkan och betydelse

I enlighet med sina direktiv har utredningen vid bedömningen av folkbildnings- och ungdomsverksamhetens nuvarande och framtida betydelse i samhället att särskilt uppmärksamma den inverkan, som tillkomsten av nya massmedia har på hävdvunna former av folkbildnings- och ungdomsarbete, och utredningen finner det därför lämpligt att i denna fråga närmare utveckla sina synpunkter. Utredningen har därvid ansett sig böra begränsa sig till att anföra synpunkter på radio, television och film, då dessa tre media särskilt utvecklats, sedan 1944 års folkbildningsutredning framlade sina förslag. Dessa media har dessutom enligt utredningens mening särskild aktualitet för folkbildnings- och ungdomsverksamheten.

Vid överläggningar med utredningen har från radions och televisionens sida framhållits, att dessa massmedia visserligen kan utgöra en viss konkurrens till folkbildnings- och ungdomsarbetet, men att de på längre sikt uppenbarligen stimulerar studieintresset och att de dessutom understundom ger viktiga impulser i folkbildnings- och ungdomsorganisationernas verksamhet. Det framhölls emellertid också, att radions och televisionens program ej kan ersätta någon av de hävdvunna formerna för bildnings- och ungdomsarbete. Programmen kan bidra till att kunskaper inhämtas och att intresset för skilda ämnen ökar, men detta leder normalt inte till ökad aktivitet annat än för ett mindre antal människor, främst de s. k. opinionsledarna. Folkbildnings- och ungdomsverksamhetens betydelse synes i detta sammanhang bestå däri, att de gruppbildningar, som är karakteristiska för dessa verksamheter, på ett för samhället gynnsamt sätt bearbetar de genom ifrågakommande massmedia erhållna impulserna. Detta kan också uttryckas så, att samhället genom folkbildnings- och ungdomsverksamhetens aktivitet förses med grupper, kännetecknade av hög grad av inbördes sammanhållning, vilka är öppna för impulser utifrån samt har förmåga att kritiskt analysera och värdera dessa impulser. Därmed skolas opinionsledare, och bättre garantier skapas för en fri och aktiv kunskaps- och opinionsförmedling på det individuella planet, något som måste betecknas som synnerligen angeläget för främjandet av en demokratisk samhällsutveckling. Varken i detta hänseende eller vad gäller att tillfredsställa människornas behov av direkt kontakt med kulturvärden och kulturpersonligheter kan därför radio och television nu eller i framtiden ersätta den verksamhet, som bedrivs av folkbildnings- och ungdomsorganisationerna.

Utredningen vill för sin del framhålla, att det inte råder tvivel om att massmedia från folkbildningssynpunkt och beträffande ungdomsverksamhet spelar en betydelsefull roll. Deras inverkan kan mätas både i negativa och positiva kategorier. Om programkvaliteten är låg, kan dessa medel verka i hög grad förslöande, nivellerande och smakförsämrande, och åtskilliga undersökningar på olika håll bekräftar, att sådana tendenser inte saknas.

Det synes emellertid utredningen angeläget att också framhålla, att en god eller åtminstone hygglig programkvalitet kan göra samma massmedel till i hög grad tjänliga instrument för de syften som särskilt angår utredningen. Sålunda kan goda filmer, liksom också goda program i radio och TV, ge en utmärkt nutidsorientering, verka direkt upplysande, stimulera lyssnares och tittares nyfikenhet och vetgirighet, väcka känslan för valörer och förmedla kulturkontakter, såsom med teater, konst och musik.

Dessa synpunkter, som hänför sig till massmedlens allmänna programverksamhet, understryker, att det i hög grad är ett folkbildnings- och ungdomsintresse, att massmedia ligger i ansvarskännande och kvalificerade händer. I vårt land, där radio och television står fria från kommersiella

intressen och icke otillbörligt dirigeras av ensidigt inställda grupper eller sammanhang, finnes också förutsättningar för en sådan situation. Viktigt är emellertid att goda kontakter etableras mellan radio- och TV-producenterna och folkbildnings- och ungdomsverksamheten, och detta gäller i hög grad inte bara beträffande speciella folkbildnings- och ungdomsprogram utan redan beträffande den allmänna programsidan.

Denna synpunkt var i hög grad levande redan för televisionsutredningen, som i sitt betänkande (SOU 1954: 32) anför bl. a. följande:

Av de kontakter vi haft med företrädare för folkrörelserna framgår att televisionen bedöms så, att den i samarbete med folkrörelserna bör kunna bli ett medel att höja de svenska medborgarnas andliga och materiella standard. Det förefaller vara en angelägen uppgift för folkrörelsernas målsmän att snarast studera hithörande problem och överväga på vilka områden televisionen kan underlätta deras arbete, utveckla kontakterna, skapa goda vanor och bli en bildnings-, informations- och propagandafaktor av värde. Televisionen bör kunna ge impulser till självverksamhet. Under förutsättning att folkrörelserna med en sunt kritisk inställning men också på ett fördomsfritt positivt sätt ställer sig bakom televisionen, bör denna kunna spela en inspirerande och inte narkotiserande roll i samhället.

Det synes utredningen uppenbart, att televisionen inte kommer att i och för sig bli någon allvarlig konkurrent till den levande och aktiva folkbildnings- och ungdomsverksamheten. Liksom tidigare filmen och radion kan måhända televisionen komma att tvinga till en omprövning av vissa verksamhetsformer, som inte kan konkurrera med televisionen om uppmärksamheten. Man gör den iakttagelsen, att televisionen tvingat folkbildningsarbetet till att söka arbetsformer, som i högre grad än vissa hävdvunna metoder verkar aktivskapande och stimulerar till självverksamhet. En sådan inverkan från det nya massmedlets sida bör enligt utredningens förmenande hälsas med tillfredsställelse.

B. Det statliga stödet

1. Folkbildningsarbetets betydelse i samhället

De tekniska landvinningarna omgestaltar snabbt människornas tillvaro, och såväl arbetsförhållanden som fritidsbetingelser undergår ständiga förskjutningar. Ofta omvittnade är de förändringar, som på grund av ökad industrialisering inträffar i befolkningens struktur, människornas personliga förhållanden, familjelivet m. m. Mycket starkt påverkas bildnings- och utbildningsförhållandena av den tekniska utvecklingen. En långt driven automatisering av tillverkningsprocesserna tillsammans med de allt starkare impulser som förmedlas via massmedia av olika slag resulterar i förändringar av alla samhälleliga relationer. Alla typer av undervisning — således även den som bedrivs inom det fria och frivilliga bildningsarbetet —

påverkas av dessa förändringar, eftersom det vid undervisningen ej enbart gäller att nyttiggöra de pedagogiska principer och metoder, som lång tids erfarenhet visat vara lämpliga, utan också att modifiera dem så att de motsvarar de nya behov, som följer av de tekniska och samhälleliga förändringarna i ett mekaniserat samhälle. Det torde samtidigt vara ofrånkomligt, att vuxenundervisning i olika former får ökad betydelse, och att möjligheterna att möta tidens nya villkor och krav i betydande utsträckning är avhängiga av bildningsarbetets utformning och inriktning. Maskinsamhället kräver mer kunskap, men det ställer också större krav på social anpassning. Liksom skolan förändras för att möta sådana problem genom att annat lärostoff, andra undervisningsmetoder och annan undervisningsmateriel införes, nya färdigheter inövas och personlighetsfostran starkare betonas, måste också vuxenundervisningen på motsvarande sätt undergå en både teknisk och innehållsmässig utveckling, där inte minst personlighetsfostran får en större betydelse än tidigare. Utbyggnaden av skolväsendet kommer samtidigt att innebära, dels att äldre generationer vid konfrontationen med yngre stimuleras och tvingas att skaffa sig motsvarande mängd kunskaper, dels att yngre generationer får ett ökat behov att vidmakthålla och fördjupa de kunskaper, som skolan förmedlat. Som i det föregående visats, söker sig allt fler till studieformer, som användes inom det folkliga bildningsarbetet för att tillfredsställa kunskaps- och andra bildningsbehov. Detta innebär, att bildningsarbetet bland vuxna bör kunna täcka de områden, där behov av kunskaper redovisas, naturvetenskap, matematik, språk, historia, samhällskunskap, ekonomi, musik etc. Studiearbetet bör dessutom kunna föras fram till en så hög nivå i kvalitativt hänseende, att det bevarar sin attraktivitet även när den allmänna bildnings- och kunskapsnivån höjts.

Inom den obligatoriska skolan betraktas undervisning i praktiskt betonade ämnen som en självfallen del av skolarbetet. Till skolans uppgifter hör att odla förståelse och känsla för form, färg och material hos de unga. Även de som lämnat skolan bör på detta område beredas möjligheter att parallellt med praktiskt skapande fördjupa sina insikter. Bildningsvärdet i denna verksamhet ökar också i samma utsträckning som en större del av befolkningen genom mekaniseringsprocessen avstänges från möjligheterna att i sitt dagliga arbete se konkreta eller fullständiga resultat av arbetsinsatserna.

Från samhällets synpunkt måste det bedömas som väsentligt, att den ökade fritid och de nya ekonomiska möjligheter, som den tekniska utvecklingen skapar för den enskilde, samtidigt medför ett kulturellt framåtskridande. En eftersläpning i utvecklingstakten inom det folkliga kulturarbetet i förhållande till de materiella framstegen kan för den enskilde medföra störningar av psykisk och social natur och ta sig uttryck i form av minskat ansvarstagande och ökad tillgänglighet för tillfällig påverkan, störningar som har menliga konsekvenser för en sund utveckling av sam-

hällslivet. Det är vidare angeläget, att man i ett s. k. överflödssamhälle, karakteriserat av rik tillgång på kulturella möjligheter, inte bortser från nödvändigheten att stödja sådan kulturaktivitet, som har särskilda förutsättningar att skapa de lämpliga relationerna mellan människor. Detta betraktas i hög grad som en uppgift för vuxenundervisning och folkbildande aktivitet i övrigt, något som understrykes av bildningsorganisationerna själva. De allmänna principer, som hittills utgjort grundvalen för samhällets stöd till folkbildningsarbetet, har också i betydande utsträckning visat sig ägnade att främja en dylik utveckling.

Den tekniska utvecklingen medför en mycket hög grad av specialisering. Kunskaperna på ett noggrant avgränsat område kan vara mycket stora, medan kunskaperna i övrigt, t. ex. vad gäller olika samhällsområden, kan vara små eller obefintliga. I en sådan situation kommer människan att i högre grad än tidigare vara en individ, som hämtar sina åsikter och sina attityder utifrån snarare än genom individuellt betonad bearbetning av tillgängliga kunskaper och informationer i övrigt. Detta innebär samtidigt, att det i ett samhälle, präglad av föränderlighet, är svårare än tidigare, då mera statiska förhållanden rådde, att förverkliga demokratis principer. Olika slag av påverkningsmedel, radio, television, film, tidningar, tidskrifter och böcker och de övriga media, som i sammanhanget kan tänkas, torde, om inte komplettering av de vuxnas kunskapsförråd sker, i hög grad bli utslagsgivande för åsikter och inställning i viktiga frågor. Så måste anses vara fallet, även om man tar hänsyn till de teorier, som gör gällande, att den direkta påverkan av individerna genom massmedia av olika slag endast i viss utsträckning är märkbar. Till det mekaniserade samhällets avigsidor hör nämligen risken för ökad isolering av individen såväl i arbetslivet som på fritiden. Efter hand som de dagliga kontakterna med de olika grupper individen känner samhörighet med försvagas, ökar massmedias effekt som påverkningsmedel. Samtidigt ökar svårigheterna för individen att själv taga ställning i politiska och andra frågor. En av folkbildningsarbetets centrala uppgifter är därmed given. Det gäller för folkbildningsarbetet att skapa nya kontaktmöjligheter människorna emellan. I det fria meningsutbyte, som är kännetecknande för deltagandet i olika slag av folkbildningsarbete, kan människorna få tillfälle ge uttryck för sina meningar och redovisa sina kunskaper på skilda områden, jämföra dessa med andras åsikter och värderingar och på så sätt både få mer kunskaper och vidgade perspektiv. Genom detta fostras individen till bättre förståelse för vad som sker, och han får därmed större möjligheter att finna sig tillrätta i samhället och kan på ett mera självständigt och fritt sätt bedöma skeendet.

För utvecklingen av det framväxande forsknings- och utbildningssamhället är den enskildes inställning till forskning och undervisning i hög grad avgörande. En positiv inställning skapas, om orientering och kunskap rörande vetenskapligt arbete och betraktelsesätt kan göras gripbar för per-

soner utan särskild vetenskaplig skolning. Detta kan ske bl. a. genom att inom folkbildningsarbetet särskild uppmärksamhet ägnas åt att förmedla en mera allmän insikt i vetenskapens metoder och arbetssätt och att därvid det kritiska inslaget beaktas. En allmän attityd, kännetecknad av en viss kritisk inställning, har sitt särskilda värde i ett samhälle, karakteriserat av specialisering och mekanisering.

Forskningens betydelse för skapandet av ett sakligt och objektivt underlag både för den enskildes och en opinions ställningstagande i alla frågor är för folkbildningsarbetets del uppenbar. I dagens samhälle, klart inriktat på utbildning och forskning, kan folkbildningsorganisationerna med sina fria undervisningsmetoder och sin anpassningsförmåga göra mycket för den moderna människans strävan till bredd och djup i sin kunskapsstillägnelse. I den därvid nödvändiga kontakten mellan forskningen och folkbildningsorganisationerna kan de senare göra den förre den värdefulla tjänsten att hos en bredare allmänhet öka respekten och förståelsen för forskningen, inte minst då kraven på skattebetalarnas pengar stegras.

Utbildnings- och forskningssamhällets allmänna tendens kommer säkerligen att göra sig påmind inom folkbildningsorganisationerna bl. a. i fråga om ledare- och organisatörsutbildningen. Genom en mångförgrenad och vidgad kontakt mellan vetenskapligt arbete och folkbildningsverksamhet åstadkommes med all säkerhet ett stegrat intresse hos många folkbildningsengagerade för forskning inte bara i vuxenpedagogiska spörsmål utan även i andra ämnen, såsom sociologi, psykologi och socialpsykologi.

Utredningen ifrågasätter, om inte ett ömsesidigt utbyte mellan forskning och folkbildningsarbete skulle befrämjas genom att folkbildningsuppgiften i en framtid komme att inskrivas i universitetens målsättningsparagrafer. Kunde universiteten och fackhögskolorna vid sidan av akademisk undervisning och drivandet av vetenskaplig forskning även få tid över till en folkbildande verksamhet, borde detta återspeglas i universitetsstatuterna. Det skulle kanske då bli aktuellt att på bred front skapa ett slags kontaktorgan mellan universiteten och fackhögskolorna å ena sidan och folkbildningsorganisationerna å den andra.

Sammanfattningsvis kan folkbildningsarbetets betydelse i samhället fixeras på följande sätt. Folkbildningsarbetet ger människorna möjlighet att öka sin kunskapsmängd alltefter det att behov av nya kunskaper uppträder. Folkbildningsarbetet bidrager att skapa en nödvändig motsvarighet på det kulturella området till den materiella standardhöjningen. Folkbildningsarbetet bidrager utom genom förmedling av kunskaper och på grundval av kunskapsstoff gjorda värderingar även genom en speciell studieteknik (gruppverksamhet) till att underlätta möjligheterna till kontakt mellan människor och till förbättrade relationer mellan olika grupper i samhället. Folkbildningsarbetet har därmed också betydelse för en fri, saklig

opinions- och attitydbildning, och detta i förening med de inom folkbildningsarbetet gängse pedagogiska metoderna bidrager till den demokratiska fostran, som i ett mekaniserat samhälle måste ägnas ökad uppmärksamhet. Dessa sammanfattande värderingar gäller för samtliga de former av folkbildningsarbete, som utredningen har att i statsbidragshänseende taga ställning till, nämligen föreläsningsverksamheten samt bildningsförbundens och studieförbundens verksamhet. I princip gäller också dessa värderingar ifråga om ungdomsverksamheten.

2. Ungdomsverksamhetens betydelse

Den moderna ungdomens situation och ungdomsverksamhetens samhälleliga betydelse har blivit föremål för belysning i ett flertal utredningssammanhang, senast av parlamentariska sakkunniga i deras betänkande Ungdomsbrottslighet (SOU 1959: 37) samt av 1960 års ungdomsupplysningsutredning.

Självfallet påverkas ungdomsutvecklingen mycket starkt av de i det föregående berörda förändringarna i det moderna samhället. Mot denna bakgrund framstår som utomordentligt betydelsefullt, att ungdomen blir delaktig av sådana gemenskapsformer, som underlättar dess anpassning till det moderna samhällets krav och som bidrar att väcka förståelse för de demokratiska och humanitära värdena. Fria och frivilliga insatser inom självstyrande ungdomsorganisationer framstår som särskilt betydelsefulla genom den praktiska skolning och den personlighetsfostran, som sådana insatser skänker. Av utomordentlig vikt från samhällelig synpunkt är, att föreningslivet utom ren fritidssysselsättning ger vidgade ideologiska perspektiv av politisk, social eller religiös art. Ideologisk medvetenhet och engagemang för bestämda idéer bidrar nämligen till att motverka de tendenser till nivellering, mekanisering och förflackning, som anses kunna spåras i det moderna samhället inte minst som resultat av påverkan från kommersialiserat nöjesliv och massmedia. Föreningslivets betydelse som opinionsbildande faktor bland ungdomen bör särskilt ses mot bakgrund av den starka ökning av antalet ungdomar i åldern 12—24 år, vilken kommer att känneteckna större delen av 1960-talet.

3. Principer för statligt stöd

a. Nu gällande principer

1944 års folkbildningsutredning redovisade i sitt betänkande Det fria och frivilliga folkbildningsarbetet (SOU 1946: 68) efter en historisk översikt över det allmänna folkbildningsarbetet samt en kartläggning och statistik över folkbildningsverksamhetens dåvarande omfattning en sammanfattande redogörelse för folkbildningsarbetets allmänna förutsättningar,

brister och svagheter. Mot bakgrund av denna granskning drog utredningen upp riktlinjerna för folkbildningsarbetets framtida gestaltning. I betänkan-
det underströks, att statens uppgift främst vore att giva studiearbetet i dess
olika former hjälp till självhjälp och därvid stödja förefintliga tendenser i
riktning mot ett kvalitativt studiearbete. Genom ekonomiskt stöd borde sta-
ten vidare enligt utredningens mening i görligaste mån undanröja de svå-
righeter, som framkallades av sociala, ekonomiska och regionala förhål-
landen. Bildningsarbetet borde därtill sättas i tillfälle att bliva uppsökande
och initiativtagande på nya områden. Statens stöd finge emellertid icke leda
till att bildningsarbetets frihet inskränktes. Genom en byråkratisering
skulle, framhöll utredningen, en av de viktigaste förutsättningarna för det
fria bildningsarbetet ryckas undan. I enlighet därmed utgick utredningen
från att bildningsverksamheten såsom dittills i första hand skulle komma
att omhänderhavas av enskilda organisationer, som skulle lämnas en för-
hållandevis stor frihet vid användningen av de föreslagna statsunderstö-
den. Ifråga om folkbildningsarbetets uppgifter och mål underströk utred-
ningen, att folkbildningsarbetet skulle vara fritt och frivilligt. Den fram-
höll, att så länge skolväsendet ännu icke nått sin fulla utveckling, en bety-
dande del av det folkbildningsarbete, som måste betraktas som skolans
uppgift, komme att ligga inom det frivilliga bildningsarbetets ramar.
Vidare räknade utredningen till bildningsarbetets uppgifter att meddela
fackbetonad bildning men ansåg det vara riktigt att draga en klart mar-
kerad gränslinje mellan yrkesutbildning och fackbetonad bildning och
hänvisade därvid till att statsmakterna under de senaste decennierna mera
målmedvetet sört för yrkesutbildningen. Bildningsarbetets främsta upp-
gift angavs vara att uppväcka medborgarnas sinne för andliga värden och
i olika avseenden medverka till vårt folks demokratiska fostran. Till den
medborgerliga bildningen räknade utredningen även hembygds kunskap
och hembygdsvård. Som det fria och frivilliga bildningsarbetets yttersta
mål och syfte betecknades personlighetsbildningen.

I propositionen 1947: 204 yttrade departementschefen, att en väsentlig
orsak till de brister och svagheter, som vidlåde folkbildningsarbetet, torde
vara att söka i ekonomiska förhållanden. Det syntes under sådana om-
ständigheter angeläget, att staten lämnade bildningsarbetet ett avsevärt
ökat stöd, och departementschefen delade utredningens uppfattning, att
stödet i första hand borde avse det kvalitetsbetonade studiearbetet, men fann
det å andra sidan av vikt — icke minst av hänsyn till ungdomen — att
understödsbestämmelserna icke formulerades så snävt, att en utbyggnad
på bredden omöjliggjordes. I likhet med utredningen fann departements-
chefen det riktigt, att staten byggde sina stödåtgärder på förtroende för de
organisationer, som handhade bildningsverksamheten. De kontrollåtgärder,
som skulle bliva nödvändiga, borde i enlighet därmed utformas så, att
bildningsarbetets frihet icke kringkars. Utredningens uttalanden om folk-

bildningsarbetets uppgifter och mål gav icke departementschefen anledning till erinringar. Vad angick gränsdragningen mellan fackbetonad bildning och yrkesutbildning, var det tydligt, att en sådan kunde erbjuda svårigheter. I princip fann departementschefen emellertid en gränsdragning befogad och utgick liksom utredningen från att studier, som avsåg yrkesutbildning, icke skulle understödjas i de former, som kunde komma att gälla för det fria bildningsarbetet. Dock förutsattes, att understöd komme att utgå i de fall, då tveksamhet kunde råda om studierna avsåg fackbetonad bildning eller yrkesutbildning.

1953 års utredning angående stöd åt nykterhetsorganisationer och ungdomsvårdande sammanslutningar summerade i ett särskilt avsnitt sina synpunkter på ungdomsfrågan. Utredningen förklarade, att den hyste stark tilltro till de möjligheter ifråga om självfostran och personlighetsdanning, som föreningslivet erbjöd ungdomen. Beträffande föreningslivets uppgifter ansåg utredningen, att betydande insatser i form av frivilligt arbete och ekonomiska uppoffringar från ungdomssammanslutningarnas sida måste göras, om dessa organisationer skulle fånga ungdomen och påverka den i positiv riktning. För att samhällets stödåtgärder till föreningslivet skulle ge rimligt utbyte, måste de olika ungdomsorganisationerna enligt utredningens mening i första hand få sådan hjälp till utåtriktad verksamhet, att de verkligen kunde sättas i stånd att konkurrera med kommersiella nöjesföretag om ungdomens fritid. Utredningen underströk, att ungdomen i föreningslivet ofta finge sin första kontakt med ett idéinnehåll. Samverkan med andra människor blev — förklarade utredningen — inom föreningslivet en central angelägenhet, och ungdomar fick där en grundläggande övning i samarbetsformer, som de såsom vuxna komme att möta i växlande sammanhang. Det var ett vitalt samhällsintresse, framhöll utredningen vidare, att föreningslivet bevarades i verklig mening fritt. Formerna för ett statligt stöd borde därför enligt utredningens mening vara sådana, att sammanslutningarnas karaktär inte förändrades och att deras fria ställning inte försvagades.

I propositionen 1954:156 yttrade departementschefen, att 1953 års utrednings förslag syntes i allt väsentligt vara grundade på övertygelsen om det fria och frivilliga ungdomsarbetets, dvs. föreningslivets, uppgift som komplement till ungdomens personlighetsutveckling i hem och skola. Departementschefen sade sig helt dela utredningens uppfattning om föreningslivets betydelse och möjligheterna härvidlag. Fördelen med en statlig bidragsgivning till ungdomsarbetet enligt de riktlinjer utredningen tagit upp ansågs vara, att ungdomens naturligt framvuxna gruppliv och det i vårt land rikt förgrenade föreningsväsendet kunde utnyttjas i en samhällelig strävan att förbättra ungdomens situation. Departementschefen framhöll vidare, att utredningen i stort sett syntes ha lyckats tillmötesgå det i direktiven angivna kravet, att ungdomsverksamheten icke finge byråkratiseras, och

den samtidiga fordran på rimlig kontroll av bidragsgivningen och den därmed avsedda verksamheten. Syftet med statsmakternas stöd till ungdomsverksamheten och inriktningen av detta var på så sätt fixerad.

b. Utredningens överväganden

I föregående avsnitt har redogjorts för den målsättning och de principer, som hittills varit de vägledande för samhällets stöd till det fria och frivilliga bildningsarbetet samt till ungdomsorganisationerna. Den kartläggning utredningen gjort av folkbildnings- och ungdomsverksamhetens utveckling och aktuella läge, har icke givit utredningen anledning föreslå principiella förändringar i fråga om målsättning för och inriktning av statens bidragsgivning. Utredningen finner det vidare självfallet, att åt de inom folkbildnings- och ungdomsarbetet verksamma organisationerna lämnas att bestämma om inriktning och målsättning för deras verksamhet. Initiativet bör här liksom vad gäller arbetets utformning helt åvila organisationerna, ej berörda samhälleliga organ. Det ligger nämligen enligt utredningens mening ett omistligt samhälleligt värde i att den sektor av kulturlivet, som folkbildnings- och ungdomsverksamheten utgör, får utvecklas under fria former, och att samhällets stödåtgärder utformas med hänsyn till detta. Även den för stödåtgärderna nödvändiga kontrollverksamheten bör ha sådan karaktär, att direkt eller indirekt dirigerings av verksamheten icke kan komma i fråga.

Det statliga stödet till folkbildningsverksamheten bör enligt utredningens mening utformas med särskilt hänsynstagande till att vuxenundervisningen som helhet får en allt större betydelse i samhället. De förslag till bidragskonstruktioner och bidragsbestämmelser, som utredningen i fortsättningen framlägger, har prövats särskilt mot denna bakgrund.

Vuxenundervisningens ökade betydelse markerar önskvärdheten av att de med vuxenundervisning förenade pedagogiska problemen ägnas ökad uppmärksamhet. Intensifierad forskning och utbyggd kvalificerad undervisning på området ter sig därför som synnerligen viktig.

Det statliga stödet bör vidare utformas så, att en klarare gränsdragning mellan å ena sidan folkbildningsarbete och å andra yrkesundervisning åstadkommes. Principiellt bör verksamhet, som är av klart folkbildande karaktär utan inriktning på utbildning för yrkesmässig verksamhet förbehållas folkbildningsorganisationerna, medan verksamhet, som direkt avser sådan utbildning, bör ankomma på yrkesutbildande institutioner. Däremot torde naturligen i viss utsträckning utbildningskurser av fortbildningskaraktär kunna anordnas av folkbildningsorganisationerna.

Slutligen bör medelsanvisningen till folkbildningsarbetet — då utvecklingen inom det fria och frivilliga bildningsarbetet visat, att de på området verksamma organisationerna väl motsvarat det förtroende, som givits

dem vad gäller att förvalta de statliga bidragen — ske i så enkla och fria former, att nivellering och likriktning av verksamheten motverkas och möjligheterna till nyorientering och nyskapande med hänsyn till ändrade samhälleliga förutsättningar vidgas.

Inte heller den principiella grundvalen för stödet till ungdomsverksamheten bör i väsentlig grad förändras. För samhällets del måste det från en rad olika utgångspunkter betraktas som livsviktigt, att ungdomens egna organisationer ges tillfälle att få en så stark ställning som möjligt bland ungdomsgenerationerna, samtidigt som det är av största vikt, att ungdomsorganisationernas fria och obundna ställning icke förändras och kringskäres.

På det för utredningen aktuella området förekommer på en punkt direkta statliga åtgärder, nämligen ifråga om ungdomsledareutbildningen. Enligt utredningens mening bör — för att ytterligare skall markeras, vilket omistligt värde det ligger i att ungdomsverksamheten bedrivs av de berörda organisationerna själva — den i statens regi bedrivna ungdomsledarutbildningen reduceras och de genom minskningen av den statliga verksamheten tillgängliga resurserna ställas till organisationernas förfogande för ungdomsledarutbildning enligt de regler, som föreslås gälla för det statliga stödet på området.

En fortsatt allmän standardförbättring nödvändiggör ökade ekonomiska resurser även för folkbildningsorganisationerna. Det krävs nämligen, att folkbildningsverksamheten dels har tillräckliga resurser att möta de bildningsbehov, som funnits sedan länge men som först genom standardförbättringen kan tillfredsställas, dels får fortsatta möjligheter att vidmakthålla och utvidga ett bildningsarbete, som från olika synpunkter bedömes som angeläget med hänsyn till en progressiv kulturutveckling, och att bedriva detta arbete på en i kvalitetshänseende tillfredsställande nivå. Av särskild vikt är därvid, att bildningsorganisationerna får resurser att aktivisera studieintresset på områden, som från allmänkulturell eller samhällelig utgångspunkt betraktas som angelägna, men där man inte kan vänta sig att finna ett spontant studieintresse i vidare kretsar.

I viss utsträckning kan de nödvändiga resurserna för folkbildningsorganisationerna erhållas genom att avgifterna för deltagande i bildningsverksamheten ökas. En av ekonomiska hänsyn betingad omstrukturering av bildningsarbetet skulle emellertid kunna framtvinga en ensidig inriktning på för tillfället populära ämnesområden eller verksamhetsformer. Därmed skulle risk uppstå, att folkbildningsorganisationerna ej i tillräcklig utsträckning skulle kunna tillgodose andra viktiga intressen i fråga om studieämnen eller studienivå eller stimulera särskilda befolkningsgruppers deltagande i studiearbetet. Från samhällelig synpunkt måste det betraktas som angeläget, att folkbildningsorganisationerna får resurser att fungera ej endast som serviceorgan, som tillgodoser uppenbara bildningsbehov, utan

också och i lika hög grad som nyskapare inom bildningsarbetet. För att det senare skall kunna ske, behöver organisationerna ökat stöd från samhällets sida och då främst på sådana verksamhetsområden, där en nyorientering är aktuell. Samhällets stöd krävs också för en nödvändig, fortlöpande kvalitetshöjning inom bildningsarbetet både vad gäller innehåll och metoder. Den ekonomiska standardhöjningen ger nämligen människorna fler kulturkontakter, och anspråken ökar därmed även på folkbildningsarbetet. Förtroendet från allmänhetens sida för folkbildningsarbetet blir följaktligen beroende av i hur hög grad de större anspråken kvalitetsmässigt kan tillfredsställas. Med tanke på den betydelse folkbildningsarbetet har för samhällsutvecklingen bör därför samhällets stödåtgärder avse att möjliggöra för folkbildningsorganisationerna att höja människornas kulturella anspråksnivå, ej att endast hålla jämn takt med av andra faktorer orsakade nivåhöjningar.

Samhällsutvecklingen nödvändiggör även för ungdomsorganisationerna och övriga ungdomsfostrande sammanslutningar förbättrade ekonomiska resurser. En fortsatt allmän standardstegring medför, att ökade krav ställs också på ungdomsverksamheten. Lokalbehoven blir andra, kraven på utrustningen av lokalerna likaså. Det torde också komma att ställas andra, högre anspråk på den verksamhet, som skall bedrivas. Därmed ökar kraven på ledarutbildningens kvalitet, då verksamhetens karaktär beror inte bara på tillgången på ekonomiska resurser att skapa en kvalitativt högtstående verksamhet utan också på de ledandes kvalifikationer.

Som tidigare poängterats, ser de på ungdomsområdet verksamma organisationerna som sin centrala uppgift att skapa en ideologiskt aktiv, ansvars- och samhällsmedveten ungdomsgeneration med kunskap om och respekt för de demokratiska värdena. Mot denna bakgrund framstår det som väsentligt, att den erforderliga anpassningen av ungdomsverksamheten till nya förhållanden genom stödåtgärder underlättas av samhället. Därmed erhålles bättre garantier för att de yngre generationerna blir rustade att föra det demokratiska samhällets utveckling vidare.

FEMTE KAPITLET

Statsbidragskonstruktion och bidragsbestämmelser för folkbildningsverksamheten

De av utredningen lämnade redogörelserna för den kvantitativa utvecklingen inom folkbildningsverksamheten och tendenserna inom denna ger vid handen, att särskilt vissa grenar av det av staten understödda folkbildningsarbetet sedan tillkomsten av 1947 års statsbidragsbestämmelser dels fått en helt annan storlek än tidigare, dels förnyats i fråga om innehåll och arbetssätt. Utredningen finner det därför motiverat, att nya, till dagens folkbildningssituation bättre anpassade regler för statens stöd till det fria och frivilliga bildningsarbetet uppställas. Även från andra principiella utgångspunkter kan förändringar av gällande bidragsformer och bestämmelser anses motiverade. Slutligen finner utredningen, att olika administrativa skäl talar för att det statliga stödet till folkbildningsverksamheten får en enklare, mera överskådlig och enhetlig utformning.

I det följande framlägges de av utredningen utarbetade förslagen till statsbidragskonstruktion och bidragsbestämmelser i tre huvudavsnitt, nämligen bidrag till folkbildningsverksamhet i form av föreläsningar och kurser, bidrag till studiecirkel- och studieförbundsverksamhet samt bidrag till speciella folkbildningsåtgärder.

A. Folkbildningsverksamhet i form av föreläsningar och kurser

1. Det statliga stödets nuvarande utformning

I första kapitlet har utredningen ingående redovisat gällande statsbidragsbestämmelser rörande folkbildningsverksamhet i form av kurser och föreläsningar. Här skall endast i korthet erinras något om dessa bestämmelsers innebörd.

Till föreläsningsverksamheten inom föreläsningsförbunden utgår statsbidrag i form av bidrag per föreläsning samt resekostnadsersättning på vissa villkor antingen till lokal föreläsningsförening eller till föreläsningsförbund.

Till den föreläsningsverksamhet som anordnas inom studieförbunden utgår statsbidrag, som fördelas av studieförbundens föreläsningsförmedling

på sådant sätt, att en utjämning av kostnaderna mellan olika platser åstadkommes.

Den kursverksamhet, som bedrives av folkbildningsförbunden stödes med statsbidrag, utgående vid längre folkbildningskurser med visst belopp per kurs och vid s. k. ämneskurser med visst belopp per undervisningstimme. I det förra fallet utgår även resekostnadsersättning till föreläsare för de föreläsningar intill 10, som ingår i kursen.

Till föreläsare vid försvarsväsendets föreläsningsverksamhet utgår statsbidrag per föreläsning, varjämte resekostnadsersättning och traktamente utgår enligt allmänna resereglementet.

För bildningsverksamhet bland fiskare och kursverksamhet bland samerna utgår statsbidrag, som fördelas av skolöverstyrelsen. Beträffande samerna utgår resekostnadsersättning av statsbidrag även åt deltagarna i de anordnade kurserna.

Till folkbildningsorganisationerna utgår statsbidrag för sexualhygienisk upplysningsverksamhet med visst belopp per föreläsning.

Bildningskonsulentverksamheten slutligen stödes genom statsbidrag, beräknat till högst hälften av ett fastställt bidragsunderlag för avlönande av ett fixerat antal konsulenter.

2. Utredningens förslag

De statsbidragsbestämmelser, som gäller för folkbildningsverksamheten i form av föreläsningar och kurser och som i allmänhet tillkommit långt före år 1947 kännetecknas av en långt gående detaljreglering, som bidragit till att hämma utvecklingen och konservera de gamla arbetsformerna.

Till skillnad från den moderna statsbidragstekniken på jämförbara områden (t. ex. i fråga om statliga bidrag till idrottsverksamhet och nykterhetsupplysning), vilken syftar till en förenkling genom beräkning av bidragsunderlag och statsbidrag efter schematiska grunder, utgår statsbidraget till föreläsningsaktivitet av likartad beskaffenhet men bedriven av olika organisationer efter vitt skilda regler, beroende på vem som står som anordnare. Sålunda utgår till föreläsningsföreningarnas och föreläsningsförbundens föreläsningsverksamhet statsbidrag per föreläsning, vartill kommer bidrag till föreläsarnas resekostnader. Föreläsningsförbunden erhåller dessutom bidrag för vissa administrationskostnader. Till studieförbundens föreläsnings- och kursverksamhet utgår bidrag, som avser såväl föreläsares arvoden som rese- och traktamentskostnader. Statens bidrag är i detta fall icke låst till visst belopp per föreläsning. Folkbildningsförbundens kursverksamhet stödes med visst belopp per kurs vad gäller längre folkbildningskurser, vartill kommer visst bidrag per timme för fixerat högsta antal överskjutande timmar, samt vad gäller ämneskurserna med visst belopp per undervisningstimme. Statsbidrag kan utgå för föreläsares resekostnader, om föreläsarens medverkan avser längre folkbildnings-

kurs. Däremot utgår ej sådant bidrag i fråga om ämneskurserna. Generell regel är, att bidrag till föreläsnings- och kursverksamhet utgår med högst hälften av kostnaderna. Skolöverstyrelsen har dock rätt medge undantag från denna regel beträffande längre folkbildningskurser och ämneskurser. Till skillnad från föreläsningsförbunden erhåller folkbildningsförbunden ej bidrag för sin administration. Dock utgår bidrag till av folkbildningsförbund bedriven konsulentverksamhet. Det må slutligen framhållas, att en rad detaljbestämmelser reglerar den verksamhet, vartill bidrag utgår.

Bristen på enhetlighet i statsbidragssystemets uppbyggnad har medfört, att arbetet från administrativ synpunkt blivit tungrott och därmed kostsam. Den sammanslagning av de nuvarande på länsplanet med föreläsnings- och kursverksamhet arbetande organisationerna, vilken skulle vara till fördel både ekonomiskt och verksamhetsmässigt, har bl. a. som en följd av bidragssystemets nuvarande utformning icke kommit till stånd annat än i undantagsfall.

Utredningen hyser den bestämda meningen, att olikheterna i bidragsgivningen till föreläsnings- och kursverksamhet från saklig utgångspunkt saknar berättigande. Det föreligger därför ett starkt behov av att bestämmelserna för stödet till denna verksamhet göres enhetliga. Det synes utredningen uppenbart, att bidragsbestämmelserna dessutom bör förenklas så långt som möjligt. Vidare bör bestämmelserna utformas så, att en långt gående rationalisering av verksamheten underlättas.

Ett enhetligt bidragssystem möjliggör betydande administrativa förenklingar. Som utredningen i fortsättningen närmare skall utveckla, torde därmed de flesta nu utgående bidrag till föreläsnings- och kursverksamhet kunna sammanföras till ett anslag, förslagsvis rubricerat Bidrag till föreläsnings- och kursverksamhet. Detta anslag skulle lämpligen fördelas så, att bidrag till anordnande av enstaka föreläsningar och kurser, bidrag till föreläsningsförmedling och bidrag till administration och rådgivande verksamhet upptas som särskilda anslagsposter under detta anslag.

a. Bidrag till anordnande av enstaka föreläsningar och av kurser

Som ovan betonats har utredningen ansett sig böra förorda, att ett enhetligt system för den statliga bidragsgivningen till inom olika organisationer bedriven föreläsnings- och kursverksamhet införes. Ett sådant system kan konstrueras på olika sätt. Utredningen har vid närmare övervägande funnit, att de största fördelarna vinnes av ett system, uppbyggt på liknande sätt som det för stödet till studieförbundens föreläsnings- och kursverksamhet tillämpade och innefattande bidrag till föreläsares arvode samt resekostnadsersättning och traktamenten.

Det av studieförbundens föreläsningsförmedling för fördelning av föreläsnings- och kursbidrag i många år tillämpade systemet har nämligen vi-

sat sig ha påtagliga fördelar. Systemet, som närmare beskrivits i första kapitlet, Statsbidragsbestämmelserna och deras förhistoria, innebär, att föreläsningsförmedlingen direkt till föreläsare utbetalar arvode och i förekommande fall resekostnadsersättning och traktamente, medan föreläsnings- och kursanordnaren till förmedlingen inbetalar en avgift, vars storlek beror av antalet anordnade föreläsningar vid föreläsningstillfället. Systemet har bl. a. följande obestridliga fördelar. Statens bidrag låses icke till ett visst belopp per föreläsningstimme, vilket är fördelaktigt, då därigenom dels en anpassning av bidragsgivningen kan ske från tid till annan utan att ändringar i statsbidragsbestämmelserna behöver vidtagas, dels en utjämning åstadkommes av kostnaderna för olika anordnare, vilket är till fördel från rättvisesynpunkt, då annars föreläsnings- och kursanordnare t. ex. i glesbygdssområden skulle få vidkännas jämförelsevis högre kostnader för sin föreläsnings- och kursverksamhet. Dessutom kan föreläsningsförmedlingen reglera antalet föreläsningar genom att höja eller sänka avgiften per timme.

Ett system som det nu beskrivna torde bättre än något annat tillgodose önskemålet om en långt gående förenkling av nuvarande bidragsbestämmelser, samtidigt som en smidig anpassning av statens bidrag till föreläsnings- och kursverksamheten till förutsättningarna för verksamheten i dagens samhälle därigenom kan ernås. Utredningen föreslår därför, att de olika nu tillämpade bidragssystemen för stödet till föreläsnings- och kursverksamheten ersättes med ett för samtliga berörda verksamhetsformer gällande, och att detta ges en utformning motsvarande det som för närvarande tillämpas för bidragsgivningen till föreläsnings- och kursverksamheten inom studieförbunden.

Det nya föreläsnings- och kursbidraget föreslås innefatta bidrag till kostnader för föreläsares arvodering samt resekostnadsersättning och traktamente. Liksom tidigare bör som särskilt bidragsvillkor gälla, att lägst lika stort belopp som statsbidraget bör tillskjutas av kommun eller enskilda. Det med bidragskonstruktionen förenade avgiftssystemet bör uppbyggas med hänsyn till detta.

Utredningens förslag till ny konstruktion för bidrag till föreläsnings- och kursverksamheten innebär, att nu utgående bidrag till föreläsningsförbundens föreläsningsverksamhet, bidrag till studieförbundens föreläsningsverksamhet, bidrag till folkbildningsförbundens kursverksamhet, resekostnadsersättning åt föreläsare samt av de särskilda bidragen till speciella folkbildningsåtgärder följande, nämligen bidrag till Svenska fiskarens studieförbund för bildningsverksamhet bland fiskare, bidrag till kursverksamhet bland samerna samt bidrag till folkbildningsorganisationerna för anordnande av allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet alla kan sammanslås till ett bidrag, förslagsvis rubricerat Bidrag till föreläsningar och kurser. Bidraget bör med den föreslagna konstruktionen bli ett oobtecknat anslag.

En viss ökning av det statliga bidraget till föreläsnings- och kursverksamhet är enligt utredningens mening ofrånkomlig. Såsom framgår av utredningens undersökningar är föreläsningsverksamhetens ekonomiska läge mycket ansträngt. Statsbidraget har kommit att utgöra en allt mindre del av den totala kostnaden, och de olika organisationerna har haft svårigheter att på andra vägar erhålla ekonomiska resurser. Om verksamheten i fortsättningen skall kunna upprätthållas och om viss i hög grad önskvärd kvalitetshöjning skall kunna genomföras, måste föreläsningsverksamhetens ekonomiska läge förbättras. Om statens bidrag till verksamheten höjes i viss utsträckning, torde vidare genom bestämmelsen om att högst hälften av kostnaden får bestridas med statsmedel garantier skapas för att också regionala och lokala bidrag höjes.

Utredningen har tidigare förordat, att enhetliga villkor uppställas för det statliga bidraget till föreläsnings- och kursverksamheten. Då bidrag för bestridande av resekostnader och traktamenten nu icke utgår för samtliga föreläsningar, bör det nya bidraget uppräknas med hänsyn därtill. Vidare räknar utredningen med någon höjning av bidraget till föreläsararvoden, vilket skulle möjliggöra en kvalitetsförbättring. Vid beräkningen av bidragets storlek har utredningen tagit hänsyn till de av dessa skäl nödvändiga anslagshöjningarna samtidigt som den beaktat, att föreläsningsverksamheten i dess traditionella utformning torde komma att minska i omfattning genom massmedias utbredning. Likaså torde en viss minskning kunna beräknas genom en skärpt kvalitetsgranskning. Bidrag till övnings- och diskussionstimmar bör liksom hittills utgå med något lägre belopp än till övriga undervisningstimmar. Mot bakgrund av gjorda överväganden föreslår utredningen, att anslaget till enstaka föreläsningar och till kurser beräknas för budgetåret 1962/63 till 1 315 000 kronor. Härigenom torde en icke helt obetydlig höjning av bidraget per undervisningstimme kunna åvägabringas.

I det nu föreslagna bidragsbeloppet ingår icke bidrag till s. k. studiecirkelföreläsningar. Medlen härför bör rymmas inom ramen för bidrag till studiecirkelverksamheten.

Nuvarande anslag Bidrag till föreläsningsverksamhet upptar som en särskild post Bidrag till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet. Detta bidrag föreslås i fortsättningen utgå från fjärde huvudtiteln och där lämpligen utgöra en särskild anslagspost under anslaget Fritidsundervisning m. m. (IV D 45). Samtidigt bör en höjning av bidraget ske med hänsyn bl. a. till att kostnader för föreläsares resor och traktamenten i motsats till för närvarande skall belasta anslagsposten i fråga.

Ett genomförande av de nu föreslagna förändringarna av det statliga stödet till föreläsnings- och kursverksamheten förutsätter i huvudsak nya författningsbestämmelser. De nuvarande bestämmelserna för föreläsnings- och kursverksamheten torde också av andra skäl böra ersättas. De är i hög grad föråldrade, syftar till en detaljreglering av verksamheten och försvå-

rar en anpassning av verksamheten till aktuella förhållanden. Av nuvarande bestämmelser synes i huvudsak endast böra bibehållas stadganden om vilka organisationer, som är bidragsberättigade, bestämmelse om att vid sammankomst icke skall förekomma propaganda för politiska eller religiösa åskådningar samt föreskrift om att föreläsning skall vara offentlig.

b. Bidrag till föreläsningsförmedling

För föreläsnings- och kursverksamheten finnes för närvarande fyra centralbyråer, vilka samtliga erhåller statsbidrag. Tre av dessa, den till Folkbildningsförbundet i Stockholm knutna centralbyrån, Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar samt centralbyrån Västra Sveriges folkbildningsförbund handlägger huvudsakligen frågor rörande föreläsningsförbundens och folkbildningsförbundens verksamhet. Den fjärde byrån, Studieförbundens föreläsningsförmedling, omhänderhar främst studieförbundens föreläsningsverksamhet. Med den av utredningen föreslagna konstruktionen av bidraget till föreläsnings- och kursverksamhet förenklas i fortsättningen den centrala administrationen av verksamheten. Detta system förutsätter dock — för att en lämplig fördelning av resekostnader skall ernås — en starkare centralisering av administrationen jämfört med den nuvarande. För en sådan centralisering talar även andra skäl, t. ex. önskvärldheten för lokala och regionala anordnare att kunna vända sig till en enda byrå och där erhålla nödvändiga upplysningar. Här må också erinras om att en sådan ordning är genomförd inom ett närliggande område, nämligen förmedlingen av föreläsningar i alkoholfrågan, där det sedan länge finnes endast en central föreläsningsförmedling, förlagd till Stockholm.

Utredningen föreslår därför, att administrationen av bidragen till föreläsningsverksamhet i fortsättningen handhaves av en enda centralbyrå, förlagd till Stockholm och bildad genom en sammanslagning av Folkbildningsförbundets centralbyrå och Studieförbundens föreläsningsförmedling. Sammanslagningen föreslås äga rum den 1 juli 1962. För denna byrå bör finnas en särskild styrelse, i vilken synes böra ingå ett lika stort antal ledamöter (förslagsvis tre) från vardera Folkbildningsförbundet och Samverkande bildningsförbunden. Till denna byrå bör knytas en särskild *föreläsningsnämnd* om förslagsvis 7—9 ledamöter, som bör vara så valda, att de dels representerar folkbildningsarbetet, dels är sakkunniga inom för verksamheten särskilt betydelsefulla ämnesområden.

Under en övergångstid bör statsbidrag utgå till centralbyråerna i Lund och Göteborg. Skälen härtill är dels att rekryteringen av föreläsare från universitet och högskolor härigenom underlättas, dels att dessa centralbyråer hittills fungerat som föreläsningsförbund för närliggande områden. Utredningen utgår dock ifrån att senare en omprövning av dessa byråers ställning äger rum. Om inom resp. områden i enlighet med vad utredningen i fort-

sättningen föreslår särskilda länsbildningsförbund övertar den regionala verksamheten, synes exempelvis en möjlighet föreligga att förlägga administrationen av dessa förbunds verksamhet till de nuvarande centralbyråernas kanslier. Dessa skulle då även kunna fungera som centraler för rekrytering av föreläsare.

Som tidigare anförts, synes bestämmelserna om godkännande av föreläsare böra tillhöra tillämpningsföreskrifterna och förenklas, så att föreläsare i fortsättningen godkännes av länsbildningsförbund resp. studieförbund. Endast för föreläsare som upptages i av den gemensamma centralbyrån utgiven förteckning synes centralt godkännande böra ske. Detta godkännande bör utfärdas av centralbyrån efter hörande av föreläsningsnämnden.

Vid avvägningen av det statliga bidraget till centralbyråer har utredningen förutsatt, att den föreslagna gemensamma centralbyrån i Stockholm förläggas till någon av de organisationer, som ingår i styrelsen för byrån. Detta torde avsevärt nedbringa kostnaderna, och utredningen beräknar därför, att ett bidrag av 100 000 kronor är tillräckligt för denna byrå, vilket innebär en besparing med 35 000 kronor. Under övergångstiden får centralbyråerna i Göteborg och Lund avsevärt minskade arbetsuppgifter. Så länge de fullgör ett föreläsningsförbunds uppgifter bör dock ett sammanlagt statsbidrag av 30 000 kronor utgå till dessa båda byråer. Anslagsposten rubriceras tillsvidare förslagsvis Bidrag till centralbyrå för föreläsningsverksamhet m. m. och torde alltså böra uppföras för budgetåret 1962/63 med 130 000 kronor.

c. Bidrag till administration och rådgivande verksamhet

Inom varje län finnes för närvarande dels ett *föreläsningsförbund*, dels ett *folkbildningsförbund* eller motsvarande. Statsbidraget till föreläsningsverksamheten inom föreläsningsföreningarna utgår numera icke direkt till varje enskild föreläsningsförening utan till föreläsningsförbundet, som dels fördelar bidragen till de olika föreningarna, dels anordnar enstaka föreläsningar i egen regi. Under en följd av år har ett allt intimare samarbete mellan föreläsningsförbund och folkbildningsförbund kommit till stånd i många län. I ett fall (Gotland) har detta lett till en sammanslagning av förbunden. I närmare hälften av länen organiseras och administreras verksamheten av för förbunden gemensam personal. Erfarenheterna av det alltmer utbyggda samarbetet är synnerligen goda. Det är utredningens uppfattning, att den föreläsnings- och kursverksamhet inom länen, som traditionellt ej bedrivs inom övriga folkbildningsorganisationers ram, bör så långt möjligt samordnas. Det synes därför naturligt, att denna verksamhet i fortsättningen inom ett län eller annat jämförligt större område administreras och organiseras av en sammanslutning, i fortsättningen förslagsvis kallad *länsbildningsförbund*. Härigenom förenklas det organisatoriska arbetet i hög grad, och onödigt dubbelarbete undviks.

Bidragsbestämmelserna för administrationsbidrag bör utformas så, att administrationsbidrag endast utgår till ett gemensamt organ, länsbildningsförbundet. Det nuvarande bidraget till föreläsningsförbundens administrationskostnader om 50 000 kronor bör alltså sammanslås med bidraget om 88 000 kronor till folkbildningsförbundens konsulentverksamhet. Det sammanslagna bidraget bör uppföras som en obetecknad anslagspost och i avslutning till vad nu gäller fördelas av skolöverstyrelsen.

Det är utredningens uppfattning, att en sammanslagning av föreläsningsförbund och folkbildningsförbund till länsbildningsförbund inte skall stöta på svårigheter utan kunna ske under den närmaste tiden. I vissa fall torde dock en övergångstid bli erforderlig. Under denna tid, som utredningen vill sätta till tre år från de nya bestämmelsernas ikraftträdande, synes föreläsningsförbund och folkbildningsförbund liksom hittills böra erhålla bidrag till administrationskostnader resp. kostnader för avlönande av konsulenter.

Till föreläsningsförbund och konsulentverksamhet utgår budgetåret 1961/62 statsbidrag med tillhoppa 138 000 kronor. Då administrationsbidrag bör beräknas även för de nuvarande folkbildningsförbundens verksamhet, är en mindre uppräknning nödvändig. Bidraget bör därför för budgetåret 1962/63 utgå med 155 000 kronor och anslagsposten förslagsvis rubriceras Bidrag till länsbildningsförbundens verksamhet.

B. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhet

1. Det statliga stödets nuvarande utformning

Som närmare framgår av första kapitlet, Statsbidragsbestämmelserna och deras förhistoria (s. 24 ff) utgår för närvarande för anordnande av studiecirkel statsbidrag dels till studieförbund, dels till fristående studiecirkel. I fråga om bidragsvillkoren är studiecirkelarna uppdelade i tre kategorier, nämligen allmänna studiecirkel, ungdomscirkel och universitetscirkel.

Allmänna studiecirkel och ungdomscirkel erhåller bidrag från anslaget Bidrag till studiecirkelverksamhet (förslagsanslag). För att bidrag skall utgå till dessa cirkel gäller, att vissa krav uppfylles ifråga om studietidens längd, antal sammankomster, antal deltagare, ämnets art, arbetets planering och handledarens kvalifikationer. För ungdomscirkel gäller dessutom särskilda villkor beträffande deltagarnas ålder och ämnets behandling.

Till den tredje kategorin cirkel, universitetscirkelarna, utgår bidrag från särskild delpost under anslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder (reservationsanslag). För universitetscirkelarna gäller att särskilda krav på handledarens kvalifikationer, studietidens längd och antalet deltagare vid varje sammankomst måste uppfyllas.

Bidragsberättigande kostnader för studiecirkel är utgifter för handledare

och studiematerial samt ifråga om universitetscirkel även utgifter för handledarens resor och traktamenten. Statsbidraget är begränsat genom ett antal s. k. spärr-regler.

Till allmän studiecirkel utgår statsbidrag med högst 50 procent och till ungdomscirkel med högst 75 procent av bidragsberättigande kostnader. Dock utgår för allmän studiecirkel högst 7 kronor 50 öre per studietimme och för ungdomscirkel högst 11 kronor per studietimme. Högsta bidrag till dessa båda kategorier av cirkel är 300 kronor.

För universitetscirkel är bidraget till handledararvode maximerat till 35 kronor för studietimme och bidraget till studiematerial och utgifter för handledares resor och traktamenten begränsat till högst hälften av den verkliga kostnaden, dock att högsta bidrag för studiematerial utgör 10 kronor per deltagare.

Den övervägande delen av anslaget Bidrag till studiecirkelverksamhet disponeras av studieförbunden. För att studieförbund skall komma i åtnjutande av statsbidrag för anordnande av studiecirkel gäller vissa regler om minimiantal medlemmar, huvuduppgift och ekonomisk uppbyggnad. Förbundet skall vara godkänt av skolöverstyrelsen som riksförbund och dess bildningsverksamhet skall ledas av en av förbundet utsedd studierektor, vars kompetens skolöverstyrelsen godkänner. Antalet av skolöverstyrelsen godkända riksförbund för studiecirkelverksamhet, s. k. erkända studieförbund, är för närvarande 13. Dessa åtnjuter utom till studiecirkelverksamhet anslag till administration, organisation och pedagogisk verksamhet (Bidrag till studieförbund; obetecknat anslag).

2. Kritik av gällande bestämmelser

Bidragsgivningen till studiecirkelverksamheten och till studieförbunden har utan tvivel positivt påverkat utvecklingen av folkbildningsarbetet. Den starkt ökade omfattning som arbetet fått under loppet av det gångna årtiondet förklaras i stor utsträckning av bidragsgivningen, och det har också kunnat noteras, att kvaliteten i arbetet påverkats på ett fördelaktigt sätt. Bidraget till studieförbundens centrala verksamhet har skapat resurser för en förbättrad administration, som i sin tur gett större stadga åt verksamheten, varjämte studieförbunden fått vissa möjligheter att vidtaga pedagogiska åtgärder för att förbättra arbetsmetoderna och innehållet i verksamheten.

Formerna för bidragsgivningen har emellertid i stort sett varit oförändrade sedan deras tillkomst för mer än tio år sedan. Det är då knappast att förvåna sig över att de inte i alla avseenden är väl anpassade efter den kvantitativt och kvalitativt väsentligt annorlunda verksamheten av idag. Vissa brister, som vid bidragsformernas tillkomst knappast kunde vara uppenbara, framträder nu i rätt tydlig dager och har inte kunnat undanröjas av de särbestämmelser, som undan för undan framtvings. De villkor, som

numera är knutna till bidragsgivningen, leder alltför ofta till en normalisering och standardisering av studiecirkelarnas arbete såväl beträffande studietidens längd som antalet studietillfällen. Bidragsformerna uppammar ett visst kvantitetstänkande, på ett sätt som från början ingalunda varit avsett, och detta leder till att man inom studiecirkelverksamheten blir allt mindre benägen att tillgodose många skiftande behov, som skulle föra utanför den ram, som medger de förmånligaste bidragsbeloppen. Inte heller stimulerar de nuvarande bidragsbestämmelserna i tillräcklig grad den nyorientering ifråga om arbetssätt och metoder, som vore befogad med hänsyn till struktur- och miljöförändringarna i samhället.

Det nuvarande bidragssystemet för stödet till studiecirkelverksamheten kräver en detaljkontroll, som tenderar att bli allt mer invecklad genom de ytterligare bestämmelser som undan för undan tillkommit och som mer eller mindre framtvingats av själva bidragskonstruktionen. Dessa ganska talrika särbestämmelser komplicerar kontrollarbetet, gör det kostsamt även för staten och leder till att man endast med svårighet kan skaffa sig en betryggande insyn och överblick.

Det som här ovan antytts talar enligt utredningens mening för att tiden är mogen för en rätt genomgripande översyn och förändring av statsbidragsbestämmelserna för stödet till studiecirkel och studieförbund. Det är omvittnat, att studiecirkelverksamheten är en av de stora tillgångarna i svenskt folkbildningsarbete, och det måste te sig högst angeläget, att denna verksamhetsform så långt möjligt fritt får utveckla sig efter sina inneboende möjligheter. Omsorgen härom, liksom vikten av att bidragsformerna får en sådan utformning att den nödvändiga gransknings- och kontrollverksamheten kräver så låga kostnader som möjligt, är sammanfattningsvis utredningens huvudskäl för de förslag till förändringar som här nedan kommer att redovisas.

Utredningen har sålunda undersökt, om vissa av de särbestämmelser som nu är knutna till bidragsgivningen kan slopas. Sådana förenklingar skulle nämligen kunna tänkas ha en välgörande effekt, inte bara på de kostnader som är förknippade med kontrollarbetet utan också på själva verksamhetens innehåll och metoder, som därigenom skulle kunna utvecklas friare. Det måste emellertid samtidigt tillses, att borttagandet av särbestämmelser inte automatiskt leder till väsentliga ökningar av nu utgående bidragsbelopp.

År 1952 tillkom såsom en besparingsåtgärd bestämmelsen om maximering av statsbidraget till 300 kronor per studiecirkel, och utredningen har mot bakgrunden av det nyss anförda resonemanget funnit viktigt att pröva, huruvida denna bestämmelse haft den avsedda besparingseffekten. En ingående undersökning, som omfattat mer än två tredjedelar av de studiecirkel som totalt var verksamma under budgetåret 1959/60, ger vid handen, att den ifrågavarande bestämmelsen inte avsevärt påverkat det totala bidragsbeloppet till studiecirkelarna under nyssnämnda budgetår. Sedan

utredningen infordrat uppgifter om det antal studiecirklar, som uppnått trehundrakronorsgränsen, liksom uppgifter om de totala kostnaderna för handledare och studiematerial i dessa cirklar, samt därefter på grundval av dessa uppgifter sammanställt den beräknade merkostnaden för staten, om maximeringen ej funnits, visar det sig nämligen, att anslaget Bidrag till studiecirkelverksamhet budgetåret 1959/60, om spärr-regeln inte funnits, hade fått vidkännas en ökad belastning av totalt cirka 300 000 kronor. Av detta belopp skulle inte mindre än cirka 210 000 kronor ha utgjort bidrag till ungdomscirklar.

Med hänsyn till det förslag, som utredningen kommer att framlägga och som innebär, att bestämmelserna om särskilda bidrag till ungdomscirklar inte längre skall bibehållas, bedömer utredningen effekten av den nu berörda spärr-regeln såsom så ringa, att det måste synas fördelaktigt att slopa den.

För det stora flertalet studiecirklar är ett par andra spärr-regler i stället avgörande för statsbidragets storlek, nämligen den regel som säger, att statsbidrag utgår med högst 50 procent (för ungdomscirklar högst 75 procent) av bidragsberättigande kostnader, samt regeln att bidraget per studietimme får utgöra högst 7 kronor 50 öre (för ungdomscirkel högst 11 kronor). Detta antydde redan av resultatet av undersökningen beträffande effekten av trehundrakronorsgränsen men framgår än tydligare av den undersökning vars resultat redovisas i tabellerna 49 och 50. Samtliga studiecirklar budgetåret 1959/60 inom FU, IOGT, SLS och TBV har i dessa tabeller grupperats allt efter storleken av de statsbidrag som de blivit delaktiga av.

Tabell 49. Studiecirk-larnas procentuella fördelning budgetåret 1959/60 med hänsyn till storleken av utbetalat statsbidrag (vissa studieförbund)

Studieförbund	Procentuell andel av totalantal studiecirklar alltefter statsbidragets storlek									
	<100:-	100:- -124:99	125:- -149:99	150:- -174:99	175:- -199:99	200:- -224:99	225:- -249:99	250:- -274:99	275:- -299:99	300:-
FU....	0,7	0,9	3,7	18,6	32,5	24,8	7,4	6,3	0,8	4,3
IOGT..	12,8	10,9	10,0	16,8	16,3	9,8	7,1	4,4	3,2	8,7
SLS ...	44,3	15,2	11,5	8,8	6,0	4,8	2,9	1,9	1,2	3,4
TBV...	3,6	12,2	14,8	36,8	16,9	4,9	5,3	1,9	0,8	2,8

Tabell 50. Procentuell andel studiecirklar under vissa statsbidragsbelopp budgetåret 1959/60 (vissa studieförbund)

Studieförbund	Procentuell andel cirklar med statsbidrag mindre än								
	100 kr	125 kr	150 kr	175 kr	200 kr	225 kr	250 kr	275 kr	300 kr
FU.....	0,7	1,6	5,3	23,9	56,5	81,3	88,6	94,9	95,7
IOGT	12,8	23,7	33,7	50,5	66,8	76,5	83,6	88,0	91,3
SLS	44,3	59,5	71,0	79,8	85,8	90,6	93,5	95,4	96,6
TBV	3,6	15,7	30,6	67,4	84,4	89,2	94,5	96,4	97,2

Det har tidigare påpekats, att studiecirkelarbetet allt mera blivit bundet till terminen som arbetsperiod. Det för studiecirkelar genomsnittliga timantalet (för allmänna studiecirkelar 25,5 och för ungdomscirkelar 26,5 timmar) vittnar om att flertalet studiecirkelar numera har en ungefärlig livslängd av tre månader, normalt innebärande ett regelbundet studiearbete två timmar i veckan under cirka tolv veckor. Det maximala statsbidraget för en sådan genomsnittstyp utgör för allmän studiecirkel cirka 190 kronor och för ungdomscirkel cirka 280 kronor. Fördelningen av totalantalet studiecirkelar efter statsbidragets storlek visar också, att det stora flertalet studiecirkelar inte når över 225 kronor i statsbidrag (studieförbund med större inslag av ungdomscirkelar har naturligt nog ett större antal cirkelar med statsbidrag över 225 kronor).

Det nu anförda tyder på att för ett övervägande antal studiecirkelar spärrregeln om ett högsta bidrag per studietimme är avgörande för bidragsbeloppets storlek, medan 50 %-regeln för allmänna studiecirkelar (för ungdomscirkelar 75 %) har mindre betydelse. Detta framgår också av de uppgifter om verkliga kostnader och erhållet bidrag för studiecirkelar med statsbidrag (exklusive cirkelar som erhållit 300 kronor i bidrag) som redovisas i tabell 51.

Tabell 51. Statsbidrag och verklig kostnad för studiecirkelar budgetåret 1959/60, exklusive studiecirkelar med 300 kronor i statsbidrag (vissa studieförbund)

Studieförbund	Allmänna studiecirkelar			Ungdomscirkelar		
	Verklig kostnad kr	Statsbidrag kr	Bidragsprocent	Verklig kostnad kr	Statsbidrag kr	Bidragsprocent
FU.....	1 806 819	848 696	46,97	112 552	80 091	71,16
IOGT	567 308	242 046	42,67	336 847	218 944	65,00
SLS	1 087 452	524 995	48,28	184 531	128 643	69,71
TBV	2 171 106	948 148	43,67	96 578	67 932	70,34

De undersökningar för vilka redogörelse nu lämnats har lett till att utredningen i de förslag som i det följande kommer att framläggas koncentrerat sin uppmärksamhet på det bidrag som bör utgå till studiecirkel per studietimme.

Som spärrregel kan också betraktas, att vissa ämnen genom särskilda överenskommelser mellan studieförbunden inbördes och mellan studieförbunden och skolöverstyrelsen undantagits från bidragsgivning, liksom att andra ämnen endast under vissa omständigheter får anses bidragsberättigande. Denna spärrregel har verkat så att studiet av dessa båda kategorier av ämnen starkt avtagit, vilket för övrigt närmare berörts i samband med redogörelsen för ämnesutvecklingen inom studiecirkelverksamheten (tabellerna 29 och 30). Spärrregeln har kommit att uppfattas som ett avståndstagande från statens sida gentemot vissa ämnen och ämnesgrupper, och

denna hållning har blivit utsatt för stark kritik, inte bara inom studieförbunden utan också från kretsar utanför dessa. Det kan därför ifrågasättas, om inte denna spärr-regel borde slopas, under förutsättning att på annat sätt utrymme kan ges för stimulans av sådana grenar av verksamheten som man av olika skäl kan ha anledning att särskilt stödja. En sådan linje förefaller vara att föredraga, om det samtidigt kan förutses att den nya bidragskonstruktionen inte leder till en avsevärt ökad bidragsgivning från statens sida.

Utredningen har verkställt en beräkning av storleken av de bidrag som utgår per studietimme med nu gällande bidragsregel. Den har därvid funnit, att bidraget utgör 5 kronor 84 öre för allmänna cirklar och 8 kronor 71 öre för ungdomscirklar eller genomsnittligt 6 kronor 49 öre per studietimme. Detta innebär, att nuvarande bidragsmöjligheter till följd av olika spärr-regler utnyttjas till genomsnittligt 78,2 % (för allmänna cirklar 77,9 och för ungdomscirklar 79,2 %). Antalet studietimmar med statsbidrag budgetåret 1959/60 beräknas till ca 1 800 000.

Utredningen har funnit, att det uppburna statsbidraget varierar avsevärt mellan de olika studieförbunden. Man observerar, att studieförbund med huvudsaklig verksamhet i städer uppbär de högsta bidragen per studietimme, medan studieförbund med utpräglad landsbygdsförankring har de lägsta. JUF intar en särställning, vilket förklaras av att flertalet studiecirklar inom detta förbund har bidrag såsom ungdomscirklar.

Upprätthållandet av olika regler för statsbidragsgivning till allmänna cirklar och till ungdomscirklar leder otvivelaktigt till visst merarbete för kontroll och administration. Det är stundom förenat med svårigheter att dra en bestämd gräns mellan de bägge cirkeltyperna, och det har visat sig besvärligt att avgränsa ungdomscirklar från fritidsgrupper, till vilka anslag utgår i annan ordning. Ungdomscirk-larnas ämnesinriktning (tabell 31 och 32) har också en sådan karaktär, att det kan ifrågasättas, om det av verksamhetsmässiga och pedagogiska skäl kan anses motiverat att upprätthålla denna speciella bidragsform för studiecirkelverksamhet bland ungdom. Detta har framstått med än större tydlighet för utredningen, när den kommit till de slutsatser beträffande musikverksamheten (en mycket väsentlig del av cirkelverksamheten bland ungdom), för vilken i det följande särskild redogörelse kommer att lämnas.

Det synes utredningen uppenbart, att det i och för sig är värdefullt, om människor av olika åldrar får tillfälle att mötas i studiecirkeln's gemenskap för att där konfronteras med de attityder och meningar, som kan ha sin grund i generations- och åldersskillnader. Detta är så mycket mer värdefullt, som tendensen i det normala samhället går mot en allt starkare avgränsning av de olika åldersgrupperna från varandra, ett av de många resultaten av omstruktureringen och urbaniseringen med familje- och släktbandens försvagning som följd. Det torde också vara ovedersägligt, att

den förlängda skoltiden leder till att ungdomen, i varje fall efter avslutad skolgång, är mognare och bättre rustad än tidigare att deltaga i studiecirkel med heterogen ålderssammansättning. Det anförda innebär ingalunda, att utredningen på något sätt skulle underskatta värdet av att grupper av unga människor i ungefär samma ålder kommer samman i studiecirkel för att diskutera sina egna problem eller i övrigt skaffa sig kunskaper och överblick beträffande sammanhang som kan intressera dem.

Utredningen har på grundval av nu antydda överväganden kommit till att det inte finns anledning upprätthålla de nuvarande särskilda bidragsbestämmelserna för ungdomscirkel, då nämligen på annat sätt ungdomens intresse för deltagande i studiecirkel och annan folkbildningsverksamhet kan stimuleras och stödjas. Möjligheter härför avser utredningen att redovisa i sina förslag, då genom de medel som föreslås komma att ställas till studieförbundens förfogande dessa beredes tillfälle att vidta särskilda åtgärder bl. a. för att stimulera ungdomens intresse för studiecirkelarbete.

De nu gällande villkoren för godkännande av studieförbund synes i stort sett väl ägnade att garantera, att endast organisationer med dokumenterad erfarenhet och tillräckliga resurser anförtros att förvalta de statliga bidragen. Vissa bestämmelser är dock utformade efter de förhållanden som rådde, då bidragsbestämmelserna tillkom och verksamhetens omfattning var betydligt mera begränsad än nu. Utredningen finner därför vissa förändringar av villkoren för godkännande av studieförbund motiverade och kommer i det följande att föreslå sådana.

3. Utredningens förslag

a. Principiella överväganden

Som redan antytts i föregående avsnitt, har utredningen vid sin prövning av hur statens stöd till studiecirkel och studieförbund bör utformas i framtiden dels haft önskemålet att söka tillvarata olika möjligheter till förenkling av nuvarande bidragskonstruktioner och bidragsbestämmelser utan att den nödvändiga överblicken och kontrollen eftersättes, dels haft som riktpunkt att statens stöd framför allt bör avse att stimulera kvaliteten i arbetet såväl vad gäller studieformer som områden eller program. Utredningen har sålunda mot varandra vägt dels önskemålet om största möjliga enkelhet och så få spärr-regler som möjligt, dels nödvändigheten av att statens bidragsgivning sker på sådant sätt, att de ekonomiska följderna för staten i förväg kan överblickas. Det har också stått klart för utredningen, att man vid utformningen av en ny bidragskonstruktion måste ta största hänsyn till de statsfinansiella konsekvenserna. Det är med dessa utgångspunkter som utredningen prövat flera alternativa lösningar.

Utredningen har konstaterat, att bidraget till studiecirkelverksamhet kan utgå s. a. s. på olika nivå — lokalt, regionalt eller centralt — beroende på

vilken konstruktion som väljes. Vidare gäller om detta bidrag, att olika enheter kan väljas såsom bidragsberättigande. Sådana tänkbara bidragsenheter är t. ex. studiecirkeln, studiecirkeldeltagaren, studietimmen och deltagartimmen. Med nu gällande statsbidragsregler är som bekant studiecirkeln den bidragsberättigande enheten.

Det har tidigare påtalats, att det nuvarande bidragssystemet inverkar oförmånligt på studiecirkeln utveckling såväl till form som innehåll. Detta har just sin grund i att studiecirkeln utgör bidragsenhet och att man frestas anpassa denna enhet så att den skall ge den ekonomiskt fördelaktigaste bidragsutdelningen. Utredningen har därför sökt en enhet för bidragsgivning, som kunde bedömas inte ha de nyss antydda konsekvenserna och menar sig ha funnit en sådan i gruppstudietimmen, ett begrepp som närmare bestämmes i avsnitt b (s. 168 f.).

Med gruppstudietimmen som bidragsenhet skulle i fortsättningen åstadkommas väsentligt förbättrade möjligheter till en friare utveckling av den traditionella och livsviktiga arbetsform som studiecirkeln har. Utredningen anser emellertid, att gruppstudietimmen även på annat sätt har fördelar som enhet i ett nytt bidragssystem. Innehållet i begreppet gruppstudietimme är lätt att avgränsa och bestämma, och den nya enheten ger utrymme för större böjlighet och smidigare anpassning av cirkelstudier efter olika tidsförhållanden, miljöer, ämnen och studieinriktning.

Bidraget per gruppstudietimme bör avvägas på sådant sätt, att spärrregler inte erfordras utöver att visst bidragsbelopp per gruppstudietimme fixeras. Utredningen har funnit, att statsbidraget inom överskådlig tid alltså kommer att lokalt ha en avgörande betydelse för en önskvärd uppslutning kring studiecirkelverksamheten, liksom också för denna verksamhets utveckling till form och innehåll. Huvuddelen av det utgående bidraget per gruppstudietimme bör därför utgå till den lokala anordnaren av studiecirkelverksamhet, dvs. till lokalavdelning eller motsvarande enhet inom erkänt studieförbund eller till annan anordnare av cirkelstudier enligt motsvarande regler som gäller för det nu utgående studiecirkelbidraget. Som nedan närmare kommer att utvecklas anser emellertid utredningen, att viss del av bidraget per gruppstudietimme bör utgå till studieförbunden centralt.

Det har framgått bl. a. av utredningens undersökningar av den kvantitativa utvecklingen inom studiecirkelverksamheten, att musikstudiearbetet på grund av sin storleksordning och sin i viss mån speciella karaktär intar en särställning inom folkbildningsarbetet. Till följd av sina arbetsformer låter sig musikstudierna endast med svårighet inpassas i den vanliga studiecirkelformen, och många problem har uppstått då det gällt att bestämma den nuvarande bidragsgivningens tillämpning på musikverksamheten. Det har kunnat konstateras, att en enhetlig tillämpning av de nuvarande bidragsbestämmelserna på musikverksamheten svårligen kunnat åstadkommas. Främst av dessa skäl bör enligt utredningens uppfattning stödet till

sådan musikverksamhet, i vilken ingår instrumentellt eller vokalt musik-utövande, avskiljas från studiecirkelanslaget och bli föremål för anslags-givning i särskild ordning. Härtill återkommer utredningen i avsnitt c (s. 174 f.).

Den nya bidragskonstruktionen gör enligt utredningens mening, att inte endast den särskilda bidragsform, som nu gäller för ungdomscirklarna, utan också den, som avser universitetscirklarna, kan avvaras. Den nya bi-dragskonstruktionen möjliggör nämligen uppehållandet av denna värdefulla och viktiga verksamhet inom studieförbunden, utan att den blir föremål för sådana särskilda bidragsformer.

Utredningen vill emellertid framhålla, att det är av största vikt, att uni-versitetscirkeln nuvarande standard upprätthålles. Det betyder, att kravet på lärarnas kompetens inte får eftersättas, även om man inte så bestämt som nu kommer att hålla på att vederbörande skall ha avlagt högsta aka-demiska examen. Det avgörande bör vara, att vederbörande är väl förtrogen med den vetenskapliga forskningsmetoden vid universitet eller högskola och besitter för ämnesområdet nödvändiga kunskaper. Utredningen anser inte, att det nuvarande tidsschemat för en universitetscirkel bör vara nor-merande. Dock torde en universitetscirkel per år ej böra underskrida 16 sammankomster à 3 timmar.

I sammanhanget vill utredningen peka på de möjligheter, som med den föreslagna bidragsformen skulle uppstå för studieförbunden att skapa mel-lanformer mellan vanliga cirklar och universitetscirklar. Detta skulle bl. a. komma att betyda mycket för de mindre orterna i vårt land, när det gäller att få fram kvalificerade studiegrupper. I praktiken har det ju redan varit så, att man i olika ämnen arbetat med »påbyggnadscirklar», där kostnader för material och lärare legat väsentligt högre än i de grundläggande cirklar-na. Med den nya bidragsformen kan studieförbunden således i fortsätt-ningen satsa mer både på material och lärare för sådana cirklar.

Det nu anförda utgör en sammanfattning av de principiella och praktiska överbäganden, som legat till grund för utredningens förslag till utformning av de delar av statsbidraget, som skall utgå till lokala anordnare, varvid strävan varit att få fram en bidragsform, som medger avsevärda förenk-lingar gentemot nu gällande regler.

Även bidragsgivningen till studieförbundens centrala verksamhet kan ut-formas efter olika linjer. Den kan, som för närvarande är fallet, ske i form av en fördelning av bidraget efter särskild prövning på grundval av vissa kvalifikationsregler, men den skulle givetvis också kunna ske efter auto-matiskt verkande grunder. Sådana automatiskt verkande bidragsgrunder skulle kunna göras generella och avse samtliga verksamhetsformer inom studieförbunden.

Det skulle också kunna uppställas automatiskt verkande regler endast för en avgränsad del av bidragsgivningen, som då avser vissa verksamhets-

former inom studieförbunden, medan bidragsgivningen till andra verksamhetsformer kunde ske efter särskild prövning från den centrala myndighetens sida.

Det är slutligen också möjligt att tänka sig att knyta bidraget till studieförbundens centrala verksamhet direkt till bidraget för studiecirkelverksamheten, varvid endast ett enda anslag skulle erfordras, eller också att helt eller delvis utforma stödet till studieförbundens centrala verksamhet som ett separat bidrag, varvid, liksom nu, två anslag skulle behövas.

Från vissa synpunkter är det uppenbart, att den enklaste formen av statsbidrag skulle vara ett enhetligt anslag, innefattande bidrag såväl till studieförbundens centrala åtgärder som till den lokala studiecirkelverksamheten. Ett sådant anslag kunde exempelvis få den formen, att studieförbunden finge stå som mottagare av ett visst belopp per bidragsenhet, och att de sedan själva ägde bestämma, hur de inom sitt verksamhetsområde önskade fördela detta statsbidrag. De skulle exempelvis själva kunna besluta, hur de bäst menade sig kunna stimulera visst studiearbete genom att täcka en del av sina studiecirkelns kostnader med de centralt mottagna bidragsmedlen. Om i en sådan bidragskonstruktion t. ex. studietimmen valdes som bidragsenhet, skulle studieförbunden mottaga statsbidrag i förhållande till totala antalet studietimmar inom förbundet. Det skulle sedan stipuleras, att viss andel av det sålunda mottagna beloppet finge användas för centrala kostnader, medan studieförbundet för övrigt vore skyldigt att fördela resten av bidragsmedlen till de lokala anordnarna av studiecirkel. Studieförbunden skulle därvid ha frihet att själva bestämma, efter vilka grunder de önskade göra denna fördelning och vilka ämnen de i första hand ville stimulera studiet av.

En bidragskonstruktion efter dessa huvudlinjer skulle uppenbarligen ha den fördelen, att den vore tämligen enkel att tillämpa. Den har emellertid också vissa nackdelar. Det kan t. ex. tänkas, att kontinuiteten i det lokala arbetet kunde riskeras på grund av centrala avgöranden beträffande bidragens storlek inom de enskilda förbunden, och uppenbarligen gör en konsekvent bidragsgivning av denna typ det svårt att effektivt kontrollera och överblicka medelsanvändningen.

En alternativ lösning, som också den skulle innebära att ett enhetligt bidrag (innefattande såväl bidrag till studiecirkelverksamheten som till centrala åtgärder) skulle utgå till studieförbund, vore att från statens sida fastställa det högsta bidrag, som den lokala anordnaren av studiecirkelverksamhet kunde erhålla per bidragsenhet. Därutöver skulle stimulansbidrag kunna utgå för studiecirkelverksamhet i vissa ämnen eller ämnesgrupper liksom för åtgärder som syftar till att främja vissa befolkningsgruppers deltagande i folkbildningsarbetet. Det centrala bidraget till respektive studieförbund skulle utgå på grundval av studiecirkelverksamhetens omfattning inom förbundet endera efter viss procentsats i förhållande

till bidraget för den lokala studiecirkelverksamheten eller med ett i kronor uttryckt belopp per bidragsenhet. Fördelarna med en sådan konstruktion är lätta att se. Även i detta fall skulle bidraget vara enhetligt och kunna utgå efter i huvudsak automatiskt verkande regler. Vissa möjligheter skulle också öppnas att direkt inrikta statens bidragsgivning på sådan studieverksamhet som från samhällets synpunkt kunde te sig mest väsentlig och nödvändig, medan annan studieverksamhet skulle understödjas i mindre utsträckning. Ett betydande problem skulle emellertid med denna bidragskonstruktion bli att avgränsa sådan studieverksamhet som särskilt skulle stödjas från annan verksamhet. Sådana svårigheter har redan visat sig, då försök gjorts inom ramen för nu gällande bidragsbestämmelser att placera vissa ämnen i en sådan ställning, att de får mindre bidrag från statens sida. Det har också stått klart för utredningen, att en lösning efter de riktlinjer som nu diskuteras också skulle ha den nackdelen, att en betydande del av det ganska invecklade redovisningsförfarande som hör till svagheterna i nuvarande bidragssystem skulle komma att kvarstå.

Gemensamt för de båda alternativ till bidragsformer som nu diskuteras är, att bidraget till studieförbundens centrala verksamhet skulle utgöra en del av studiecirkelbidraget. Av utredningen gjorda beräkningar visar emellertid, att en sådan anordning kan få vissa mindre lämpliga följder. En tillfällig minskning av ett studieförbunds verksamhet skulle omedelbart medföra en anslagsminskning, trots att det inte kan förutsättas, att en sådan tillfällig minskning av antalet studiecirkelar kunde medföra lägre kostnader centralt. Lika betänkligt ter det sig, att en tillfällig ökning av antalet studiecirkelar också medför en omedelbar anslagshöjning, utan att en sådan ökning omedelbart medför, att ett studieförbunds administrativa eller pedagogiska kostnader behöver ökas.

Det synes därför utredningen uppenbart, att den bidragsgivning som bör förordas mera än som genom de nu diskuterade lösningarna blir möjligt, skall kunna anpassas till olika förhållanden inom olika studieförbund. Förbunden bör kunna påräkna bidrag i sådana former, att en förnuftig ekonomisk planering inte försvåras eller omöjliggöres. Detta kan enligt utredningens mening inte ske, om bidraget till förbundens centrala verksamhet i dess helhet ställes i relation till studieverksamhetens omfattning. Det synes också utredningen uppenbart, att en sådan konstruktion på ett mindre lämpligt sätt skulle binda statsmakterna ifråga om anslagsbeloppens storlek och medföra vissa risker för en överdimensionering av studieförbundens administrativa apparat. Utredningen har därför stannat för att föreslå, att uppdelningen av bidraget i två anslag bibehålles även i fortsättningen. Kostnader för administration, personal, lokaler m. m. bör sålunda liksom hittills utgöra underlag för bidrag ur särskilt obetecknat anslag, medan bidrag till vissa andra kostnader, främst för åtgärder av pedagogisk art (utgivning av studiematerial, anordnande av handledar-

kurser m. m.), som bör stå i direkt samband med studiecirkelverksamhetens omfattning och utveckling, bör inrymmas inom det förslagsanslag, som utredningen föreslår för studiecirkelverksamheten.

En bidragskonstruktion av det slag som förordats medger enligt utredningens uppfattning, att det nu utgående bidraget för studiepropaganda på landsbygden inte längre behöver utgå såsom förut, då syftet med detta bidrag kan tillgodoses inom ramen för de möjligheter, som den nya bidragskonstruktionen ger åt studieförbunden centralt.

b. Bidrag till studiecirkelverksamhet

Bidrag till studiecirkelverksamhet föreslås i fortsättningen utgå per gruppstudietimme. Med gruppstudietimme skall — enligt vad utredningen föreslår — avses sammankomst om minst 45 minuter för sådana gemensamma studier, som utgör del av studieverksamhet, sammanlagt omfattande minst 15 gruppstudietimmar under minst 7 studieveckor. Studieverksamheten skall bedrivas i grupp som — handledaren inräknad — består av minst 5 och i regel högst 20 deltagare över 14 år. Detta innebär, att minst 5 deltagare, handledaren inräknad, måste vara närvarande vid gruppstudietimme, för vilken bidrag skall utgå. Studieverksamheten skall vidare försiggå efter en på förhand uppgjord plan, som skall godkännas av erkänt studieförbund eller annan behörig instans. Bidraget skall i regel utgå för högst 2 gruppstudietimmar vid ett och samma studietillfälle.

När utredningen här ovan använder formuleringen »i regel högst 2 deltagare», har den utgått ifrån att ett större antal i vissa fall må kunna medges delta utan att bidraget bortfaller. Detta bör enligt utredningens mening kunna gälla t. ex. för amatörteatercirkel, där ett större antal deltagare ibland erfordras för att arbetet med ett visst stycke skall kunna genomföras, och s. k. ateljécirkel och andra cirkel, där inslaget av praktiskt utövad verksamhet är jämförelsevis stort. I de nu anförda fallen kan upp till 30 eller 35 deltagare tänkas, utan att arbetets kvalitet behöver bli lidande.

Även från stipulationen om i regel högst 2 studietimmar vid ett och samma studietillfälle bör undantag kunna medges för ateljécirkel och andra studiecirkel med betydande inslag av praktiskt utövad verksamhet. Sådana cirkel bör enligt utredningens mening utan olägenhet kunna genomföra 3 gruppstudietimmar vid ett och samma studietillfälle.

Beträffande nu antydda och andra undantag som kan anses starkt motiverade bör skolöverstyrelsen utfärda särskilda anvisningar.

Av statsbidraget föreslås viss del utgå till de lokala anordnarna av studiecirkel och förmedlas till dessa genom de erkända studieförbunden samt vad gäller fristående studiecirkelverksamhet genom skolöverstyrelsen.

Bidragsgrundande torde böra vara rapporter från de lokala organen, som bekräftar att gruppstudierna haft erforderlig varaktighet och närvarofre-

kvens. Dessa rapporter skall sålunda för varje studiecirkel innehålla förteckning över deltagarna, anteckning om datum för varje sammankomst, antalet gruppstudietimmar samt tydlig markering, vilka deltagare som vid varje gruppstudietimme varit närvarande. På rapporten skall också finnas uppgifter om handledarens namn och adress samt kvalifikationer för sin uppgift liksom om studieplan och övrig studiemateriel, som legat till grund för arbetet. Varje sådan rapport skall vara undertecknad av den som stått såsom ledare för den studiecirkel rapporten avser, och rapporterna skall förvaras så att de är lätt tillgängliga för studieförbundens centrala ledning och kontrollmyndigheten. Utredningen föreslår, att formerna för den nu angivna redovisningen diskuteras och fastställs i nära kontakt mellan skolöverstyrelsen och de erkända studieförbunden. Det torde dock inte vara praktiskt att fastställa en enhetlig norm, gällande samtliga studieförbund, då dessa är olika till struktur och omfattning.

Vid rapporteringen av studiecirkelverksamheten skulle däremot inte som hittills redovisning behöva ske av kostnader i samband med anordnandet av gruppstudietimmarna, om den del av bidraget, som föreslås automatiskt skola utgå till de lokala anordnarna, fixeras till ett belopp som kan bedömas motsvara högst hälften av de arvodes- och materialkostnader som i regel är förknippade med genomförande av gruppstudier i studiecirkelns form.

Utredningens förslag innebär, att minimiantalet studietimmar för att bidrag skall utgå sänkes från 20 till 15. Detta motiveras därav, att en kortare studietid än 20 timmar av pedagogiska eller innehållsmässiga skäl ibland kan anses fullt tillfyllest. Inte minst gäller detta sådan studiecirkelverksamhet, som inom många förbund ordnas med direkt anknytning till vissa aktuella politiska, sociala, ekonomiska och andra problem. För studier i sådana ämnen samlar studieförbunden ofta personer, som är starkt engagerade i det fria organisationslivet eller det politiska och kommunala arbetet och sålunda har mycket begränsad tid för fritidsstudier men vilkas orientering och överblick i aktuella sammanhang är av stort värde både för deras egen del och för den sakliga informationsverksamhet som är betydelsefull för en fri opinionsbildning.

Avgränsningen av bidragsgivningen till att i regel omfatta högst 2 studietimmar (mot för närvarande 3) vid ett och samma studietillfälle motiveras främst av att studiecirkelverksamheten nästan uteslutande är en ren fritidsverksamhet, bedriven på fritid av personer som står i förvärvsarbete. Erfarenheten visar, att effektiviteten i regel minskar, om under sådana omständigheter studiearbetet pågår mer än 2 timmar per gång. Det faktum, att behandlingen av vissa ämnen, särskilt sådana med betydande inslag av praktiskt utövad verksamhet, ger bättre resultat, om arbetet vid varje studietillfälle kan pågå under något längre tid beaktas genom de förslag som framlagts om vilka undantag som bör kunna medges och som ovan spe-

cificerats. På motsvarande sätt är förslaget, att varje grupp i regel bör omfatta högst 20 deltagare i hög grad förestavat av pedagogiska skäl. Det är inget tvivel om att en studiecirkel, som väsentligen bygger på aktiv medverkan av samtliga gruppens deltagare, bör omfatta ett högst begränsat antal personer. Denna uppfattning bekräftas av alla kända undersökningar rörande gruppstudier och vuxenundervisning. De ovan föreslagna undantagen från regeln beträffande maximiantalet deltagare bör kunna tjäna till att undanröja praktiska svårigheter som måhända kunde uppstå vid en rigorös tillämpning.

Någon diskrimination eller inskränkning beträffande vissa ämnen föreslås inte av utredningen. Däremot förutsätter utredningen, att de erkända studieförbunden i fortsättningen liksom skett under senare år håller kontakt och samråd i denna fråga, och att tillsynsmyndigheten även i fortsättningen med uppmärksamhet följer detta liksom andra spørsmål, som har samband med kvaliteten i folkbildningsarbetet.

Som redan anförts, föreslås viss del av bidraget per gruppstudietimme automatiskt utgå till de lokala studiecirkelanordnarna. Den övriga delen av bidraget per gruppstudietimme föreslås utgå till erkänt studieförbund för att av förbundet kunna begagnas för vissa åtgärder av pedagogisk och annan art. Studieförbund bör för sådana medel, som inom ramen för det statliga studiecirkelbidraget centralt ställes till dess förfogande, kunna anordna handledarutbildning samt helt eller delvis bekosta utarbetandet och utgivningen av hjälpmedel för studiecirkelarbetet, t. ex. studieplaner eller annat tryckt material samt bildband, ljudband och stillfilmer. Vidare bör detta bidrag av förbundet kunna användas för åtgärder, ägnade att stimulera studier i vissa ämnen, som för förbundet ter sig såsom särskilt angelägna eller för åtgärder, ägnade att åstadkomma ett livligare deltagande i studiearbetet i allmänhet eller från vissa gruppers sida.

Utredningen hänvisar här ånyo särskilt till de möjligheter, som med detta bidrag öppnar sig att ännu ändamålsenligare än för närvarande stimulera och stödja ungdomens deltagande i studiecirkelarna. Med de medel studieförbunden enligt förslaget centralt skulle få till sitt förfogande kan de t. ex. lämna bidrag till lokala anordnare av studiecirkel, så att ungdomar generellt eller under vissa betingelser kan få lägre avgifter, när de deltar i verksamheten. Bidragsformen medger också, att studieförbunden använder statsmedel för att till lågt pris åstadkomma studiematerial, som genom sin form, sitt ämnesval och sitt innehåll särskilt vänder sig till ungdom. Produktion av audivisuellt studiematerial och av trycksaker, som direkt vänder sig till ungdomen, är exempel på de möjligheter som skulle stå intresserade studieförbund till buds, om utredningens förslag beaktas.

Det kan också påpekas, att motsvarande möjligheter skulle föreligga för åtgärder av annat slag. Studieförbund med verksamhet på landsbygden skulle få bättre förutsättningar att skapa större bredd och ökat intresse för

folkbildningsarbetet bland befolkningsgrupperna inom detta område. Genom stimulansåtgärder av motsvarande art som ovan antytts beträffande ungdomen bör i rätt hög grad de särskilda svårigheter som synes kunna vara förknippade med att organisera och genomföra studiecirkelar på landsbygden kunna minskas eller övervinnas.

Inom ramen för detta bidrag bör också den del av nu utgående anslag till ABF för bildningsverksamhet bland sjömän, som avser studieledarutbildning, kunna tillgodoses.

Därjämte kan av detta bidrag medel disponeras för expertbesök i studiecirkelarna (motsvarande de nuvarande studiecirkelföreläsningarna) samt för att ordna och bekosta studiecirkelar som förutsätter mera vittgående förkunskaper och större studievana än studiecirkelar i allmänhet, t. ex. universitetscirkelar. Om värdet av denna cirkeltyp har utredningen redan i det föregående uttalat sig.

Det anförda innebär, att den del av studiecirkelbidraget som sålunda utgår centralt till studieförbunden i stor utsträckning motsvarar det belopp, som förbunden för närvarande får till sitt förfogande för pedagogiska åtgärder. Dock bör av de medel, som nu föreslås utgå, inte någon del få disponeras för bestridande av löner för personal inom förbundet eller dess verksamhetsområde.

Erkänt studieförbund bör vara skyldigt att i efterhand lämna en översiktlig uppställning till skolöverstyrelsen, utvisande hur den nu angivna delen av studiecirkelbidraget disponerats av förbundet. Beträffande uppställningen av denna översiktliga ekonomiska och innehållsmässiga rapport bör anvisningar utfärdas av skolöverstyrelsen, som också bör äga rätt att hos förbundet begära att få taga del av de verifikationer, som legat till grund för studieförbundets rapport. I detta sammanhang vill utredningen, i anslutning till vad som gäller beträffande vissa statsbidrag på skolväsendets område, föreslå, att erkänt studieförbund som förskott må kunna utfå upp till 90 procent av det belopp förbundet erhöi i statsbidrag närmast föregående redovisningsår. För närvarande utgår förskott med endast en tredjedel av motsvarande belopp. Slutlig redovisning bör ske senast den 1 oktober näst efter redovisningsårets utgång i stället för som för närvarande redan under maj månad det budgetår då verksamheten pågår.

Den nu föreslagna formen för stödet till studiecirkelverksamheten erbjuder, som för övrigt redan antytts i det föregående, många fördelar jämfört med nuvarande bidragsregler.

Den nuvarande uppdelningen av studiecirkelarna i olika bidragskategorier, allmänna studiecirkelar, ungdomscirkelar och universitetscirkelar, skulle upphöra. Vidare skulle de från administrativ synpunkt svårhanterliga spärr-reglerna (högsta bidrag per studietimme, högst 50 procent av totala kostnader, högst 300 kronor per studiecirkel) bortfalla. Det är uppenbart, att detta är till fördel både för studieförbundens, kontrollmyndighetens och

statens möjligheter att ha insyn och överblick samt utöva en noggrannare kontroll över verksamheten.

Den nya bidragsformen blir enhetlig beträffande sitt ändamål. Flera anslagsposter under det nuvarande anslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder utgår, utan att därför bidragsgivningen till dessa ändamål upphör. Skäligheten vad gäller bidragsbeloppets storlek kan med den föreslagna bidragsformen lättare bedömas. Utredningen anser vidare, att den föreslagna bidragskonstruktionen för folkbildningsverksamheten kan förväntas innebära en stimulans till att höja studiecirkelarbetets kvalitet utan att därför garantierna blir mindre för att arbetet även i fortsättningen skall kunna bibehålla sin bredd och nå till allt större grupper av människor.

Bidraget per gruppstudietimme bör utgå med belopp, som avväges med hänsyn till nu utgående bidrag till studiecirkelverksamhet, bidrag till studieförbund för pedagogisk verksamhet, bidrag till studiecirkelföreläsningar och bidrag till anordnande av universitetscirklar. Det bör vidare enligt utredningens mening avvägas mot bakgrunden av de nya krav, som under 1960-talet kommer att ställas på studiecirkelarbetet. Anpassningen till den psykologiska och sociologiska situation, som den fullt utbyggda radio- och TV-verksamheten skapar på bildnings- och kulturområdet, de andra förutsättningar som så småningom åstadkommes genom en längre skolgång och reformer i skolarbetets metoder, de allt livligare kontakterna med andra länder och folk, de allt större kraven på fortbildning som det moderna yrkeslivet och den tekniska utvecklingen uppställer och en rad andra omständigheter medför, att studiecirkelverksamheten med största sannolikhet får vidkännas en rad ökade kostnader både för att de pedagogiska resurserna i allmänhet skall förbättras och för att lämplig expertmedverkan för planering samt för arbete i studiecirkelarna skall erhållas. Arvodesnivån torde över huvud taget inom folkbildningsarbetet få beräknas komma att ligga väsentligt högre än som i regel nu är fallet.

Mot bakgrunden av de överväganden som nu antytts, har utredningen låtit beräkna, till vilket belopp bidraget lämpligen bör sättas, samt hur bidraget bör fördelas beträffande det belopp, som automatiskt skall utgå till den lokala anordnaren och det belopp som enligt ovan angivna grunder skall utgå till erkänt studieförbund centralt. Det har tidigare visats, att det genomsnittliga bidraget per studietimme, som för närvarande i sin helhet utgår till den lokala anordnaren av studiecirklar utgör cirka 6 kronor 50 öre. Det föreslagna bidraget per gruppstudietimme, som utom bidrag till den lokala anordnaren också skulle innefatta visst bidrag till de erkända studieförbundens centrala verksamhet, bör givetvis sättas högre. Utredningens beräkningar visar också, att så bör ske, om inte de erkända studieförbunden över lag skall få vidkännas väsentliga anslagsminskningar. Å andra sidan bör bidraget per gruppstudietimme enligt utredningens mening inte heller ligga högre, än att det högst motsvarar hälften av beräknade verkliga kost-

nader. Vid avvägningen av bidragsbeloppet per gruppstudietimme bör vidare hänsyn tagas till att musikstudieverksamheten föreslås få bidrag i särskild ordning. Denna verksamhet utgör för närvarande cirka 20 procent av den totala studiecirkelverksamheten. Inom vissa förbund närmar sig musikverksamhetens andel av den totala verksamheten 50 procent.

Utredningen finner, att ett mot bakgrunden av de nu anförda faktorerna väl avvägt bidragsbelopp per gruppstudietimme är 8 kronor.

Av detta belopp bör enligt utredningens mening 2 kronor 50 öre per gruppstudietimme utgå till studieförbunden centralt. Beloppet är, som i det föregående närmare utvecklats, avvägt med hänsyn till vikten av att förbunden bör få resurser att på ett verksamt sätt stimulera och bidra till att utveckla den från allmänna synpunkter viktiga verksamheten bland ungdom. Vid avvägningen av det belopp, för vilket studieförbund centralt skall stå som mottagare, har sålunda hänsyn tagits till att de särskilda formerna för bidrag till ungdomscirklar nu bortfallit. Likaså har utredningen vid denna avvägning beaktat, att nu utgående särskilt bidrag till bildningspropaganda på landsbygden, nu utgående bidrag till studiecirkelföreläsningar, till universitetscirklar och till viss del av till ABF utgående bidrag för bildningsverksamhet bland sjömän skulle bortfalla. Avvägningen har sålunda skett på sådant sätt, att dessa behov skall kunna tillgodoses. Vidare har utredningen beaktat, att något motsvarande bidrag för centrala åtgärder i samband med anslag till musikverksamheten, som behandlas under c (s. 174 f.) ej föreslås. Det sistnämnda har skett av bidragstekniska skäl, och utredningen har avvägt beloppet så, att centrala åtgärder för musikverksamheten skall kunna tillgodoses inom ramen för det bidrag som nu behandlas. Slutligen har utredningen genom sin avvägning velat ge studieförbunden möjligheter också till stimulansåtgärder av annat slag, varigenom även andra särskilt angelägna folkbildningsuppgifter bör kunna lösas än bättre än hittills.

Då 2 kronor 50 öre per gruppstudietimme sålunda skulle utgå till studieförbunden centralt, återstår 5 kronor 50 öre per gruppstudietimme som bidrag till den lokala anordnaren av studiecirklar. Utredningens majoritet har kommit till uppfattningen, att detta belopp kan anses väl avvägt. Utredningen finner nämligen, att det inte är högre än att det kan bedömas motsvara högst hälften av de verkliga kostnader, som anordnare av studiecirkel under alla förhållanden måste räkna med, om arbetet skall få skälig standard. Denna bedömning finner utredningen viktig, då bidraget föreslås utgå, utan att den lokala anordnaren skall behöva redovisa bidragsgrundande kostnader. Å andra sidan är bidragsbeloppet inte lägre än att lokala anordnare t. ex. i städer och större tätorter, som av olika skäl arbetar med högre kostnader, bör kunna få det ytterligare stöd, som erfordras, från sina studieförbund centralt, liksom att de genom lämpliga åtgärder i övrigt t. ex. genom att uttaga högre deltagaravgifter i vissa cirklar, bör vara väl

rustade att befästa och utveckla de värdefulla sidorna av sin studiecirkelverksamhet.

Som redan antytts har utredningen emellertid konstaterat, att JUF beträffande verkan av den nya bidragsformen intar en särställning. Detta sammanhänger som också nämnts med att flertalet studiecirkelar inom JUF är ungdomscirkelar. Det befinns sålunda att JUF genom den nya bidragsformen torde komma att få vidkännas en rätt anseelig anslagsminskning. Det är utredningens uppfattning, att JUF bedriver en värdefull verksamhet bland ungdom på landsbygden. Om det anses, att JUF bör kompenseras för detta anslagsbortfall, synes detta böra ske genom medelsanvisning under nionde huvudtiteln.

Statsbidragsberättigade s. k. fristående studiecirkelar, dvs. studiecirkelar, som uppbär bidrag direkt från skolöverstyrelsen, föreslås erhålla ett bidrag av 5 kronor 50 öre per gruppstudietimme. Den del av bidraget, som vad gäller till erkänt studieförbund rapporterade cirkelar enligt utredningens förslag skall disponeras av studieförbundet centralt, bortfaller nämligen i detta fall.

Då, som tidigare anförts, musikstudieverksamhet med betydande inslag av musikutövande föreslås erhålla statsbidrag i särskilda former, torde dels anslaget till studiecirkel- och musikstudieverksamhet böra erhålla ny rubrik, förslagsvis Bidrag till gruppstudieverksamhet (förslagsanslag), dels som anslagsposter under detta anslag böra upptagas Bidrag till studiecirkelverksamhet och Bidrag till musikstudieverksamhet.

c. Bidrag till musikstudieverksamhet

Bidrag till musikstudieverksamhet med betydande inslag av musikutövande föreslås i fortsättningen utgå som särskild anslagspost under bidraget till studiecirkelverksamhet. Som tidigare anförts, finner nämligen utredningen, att musikstudieverksamheten inom folkbildningsarbetet i regel inte låter sig smidigt anpassas till studiecirkeln form. Detta gäller såväl undervisningen på olika instrument som den övning i stämmor, som krävs för musikutövande inom en ensemble eller kör. Även ensemblespel skiljer sig liksom körsång starkt från vad som brukar anses känneteckna en studiecirkel.

Trots att musikverksamhet med väsentligt inslag av musikutövning jämförd med annan folkbildningsverksamhet har en särprägel, anser likväl utredningen, att den har sin givna plats i folkbildningsarbetet. Att ge musikbildning och skapa förutsättningar för en rikare musikupplevelse är uppenbarligen en viktig uppgift för folkbildningsarbetet. I avvaktan på att eventuellt andra och bättre anpassade former för bidrag till musikverksamhet inom folkbildningsarbetets ram kan erhållas bör enligt utred-

ningens mening bidrag till denna verksamhet utgå som del av anslaget till gruppstudieverksamhet.

Det står också klart för utredningen, att kontakt med den goda musiken på olika sätt bör skapas, och den finner angeläget, att detta sker vid så tidig ålder som möjligt. Utredningen har också konstaterat, att folkbildningsarbetet för närvarande i sin musikverksamhet mottar ganska stora grupper av barn under 14 år. Anledningen härtill är att söka i att dessa åldersgruppers behov och intresse för musikundervisning och musikkontakt inte för närvarande kan tillgodoses av andra instanser, såsom den allmänna skolan eller kommunala musikskolor. Utredningen föreslår därför, att skolöverstyrelsen tills vidare ges möjlighet att då det gäller musikundervisningen i studiecirkel medge undantag från bestämmelsen om minimiålder i studiecirkel under samma förutsättningar och på samma villkor som för närvarande är gällande, dock att dessa villkor och bestämmelser givetvis bör anpassas efter de nya bidragsformer, som utredningen i det följande föreslår.

Utredningen föreslår vidare, att frågan om kommunala musikskolor måtte göras till föremål för särskild utredning. Det är möjligt, att man i samband med en sådan utredning skulle finna, att viss musikverksamhet som nu tillgodoses inom studieförbundens ram (t. ex. verksamhet bland barn under 14 år) helt eller delvis bör överföras till andra huvudmän.

De särskilda detaljbestämmelser för anslag till musikverksamheten, som utredningen föreslår, torde inte böra ingå i författningen. Det synes i stället lämpligt, att Kungl. Maj:t fastställer huvudlinjerna i dessa särskilda bestämmelser och att det sedan överlåtes åt skolöverstyrelsen att utforma anvisningar för tillämpningen.

Utredningen finner, att musikstudieverksamheten inom studieförbunden som främsta syfte bör ha att leda till musikutövning i ensemble (instrumentalt eller vokalt). Begreppet ensemble tolkas därvid så, att studiegrupp för att betecknas som ensemble måste ha en från musikalisk synpunkt motiverad sammansättning och ledas av kvalificerad person. Utredningen finner emellertid uppenbart, att förutom ensembleverksamhet även musikutövning i grupp, där alla spelar samma instrument (s. k. musikcirkel) kan vara motiverad från folkbildningssynpunkt, i synnerhet där det på annat sätt inte är sörjt för att sådan verksamhet anordnas. I sådan grupp kan otvivelaktigt värdefulla kunskaper i musik förvärfvas och nyanserade musikaliska upplevelser göras. Dock måste kvalitetskravet på sådana grupper sättas högt, vilket bl. a. kan ske genom en effektiv ledarutbildning och framställning av lämplig studiemateriel.

Inom folkbildningsarbetets ram måste slutligen enligt utredningens mening även få förekomma elementär och mera avancerad undervisning i musik i anslutning till musikverksamhet i ensembler och musikcirkel. Även dessa musikstudier torde visserligen med framgång kunna bedrivas

i grupp, men som nedan ytterligare kommer att motiveras bör sådana grupper tills vidare kunna omfatta mindre än 5 deltagare.

Med hänsyn till vad ovan anförts föreslår utredningen, att bidrag till musikverksamhet skall utgå med skilda belopp för ensemblegrupper resp. körer, för musikcirklar och för övningsgrupper i anslutning till dessa båda verksamhetsformer, dock med reservation från en ledamot i utredningen vad beträffar anslag för övningsgrupper. Ensemblegruppens (och körens) arbete är otvivelaktigt som regel förenat med väsentligt större kostnader än som vanligen förekommer inom studiecirkelverksamheten. För sådana musikstudier krävs en synnerligen kvalificerad ledare och en lämplig lokal, där repetitioner och uppspelningar kan äga rum. Detta kan ställa sig kostsamt, liksom också anskaffandet av notmaterial.

Till lokala anordnare föreslås därför ett bidragsbelopp med 10 kronor per gruppstudietimme i ensembleverksamhet. Med gruppstudietimme avses här gemensamma övningar i ensemble (kör), däremot icke framträdanden inför publik eller vid sammankomster i föreningar e. d. Från de allmänna reglerna för bidrag per gruppstudietimme bör i detta fall undantag göras för bestämmelsen om ett högsta antal av 20 deltagare. Någon stipulation beträffande högsta antalet deltagare bör här icke sättas. Utredningen anser vidare, att ett visst och ganska begränsat högsta antal bidragsberättigade sammankomster i ensembler eller körer fastställas och föreslår därför, att lokal anordnare må uppbära bidrag till högst 60 sådana gruppstudietimmar per budgetår för varje ensemble eller kör. I övrigt föreslås gälla samma stipulationer för ensembler och körer som för studiecirklar i fråga om minsta antal gruppstudietimmar, arbetets varaktighet och antal närvarande under varje gruppstudietimme.

För musikutövning i grupp, där alla spelar samma instrument, s. k. musikcirklar, föreslås bidrag utgå med 5 kronor 50 öre per gruppstudietimme till lokal anordnare av dylik verksamhet. Som synes överensstämmer detta belopp med det, som utredningen föreslår skall utgå till lokal anordnare av studiecirklar. Utredningen finner nämligen, att anordnandet av sådana grupper kan förutsättas vara förenat med i stort sett lika stora kostnader som för studiecirklar i allmänhet. Även för musikcirklar bör samma stipulationer som för studiecirklar gälla beträffande minsta antal gruppstudietimmar, studietidens längd och antal deltagare vid varje gruppstudietimme.

I samband med musikverksamhet i form av ensembler, körer eller musikcirklar föreligger behov av viss, ofta ganska elementär undervisning, bl. a. övning i hantering av instrumenten och musikutövning på dessa. Sådan musikundervisning anser utredningen med framgång böra kunna bedrivas i grupp, och utredningen emotser, att verksamheten i ensembler, körer och musikcirklar småningom skall kunna läggas upp så att denna musikundervisning kan bedrivas utan att ramen för ensemblens resp. körens

eller musikeirkelns vanliga verksamhet brytes. Detta förutsätter emellertid en utbildning i den särskilda pedagogik som en gruppundervisning av detta slag kräver, och en sådan utbildning saknar för närvarande flertalet ledare för ensembler, körer och musikeirklar inom folkbildningsverksamheten. Med hänsyn härtill finner utredningens majoritet skäligt, att inom ramen för musikverksamhet i ensembler, körer eller musikeirklar medges ett visst antal övningstimmar. Vid dessa övningstimmar skall elementär eller mera kvalificerad undervisning på instrument av stämmor eller grupper inom respektive enheter kunna äga rum. Övningstimme skall bedrivas av ledare och minst två deltagare. För varje ensemble, kör eller musikgrupp torde böra medges bidrag till högst 30 övningstimmar per budgetår. För varje sådan övningstimme föreslås ett bidrag av 3 kronor utgå. Redovisningen av antalet övningstimmar sker samtidigt med rapport om ensemblens, körens eller musikeirkelns övriga verksamhet.

Liksom i fråga om studiecirkelverksamheten bör inom musikverksamheten rapporter från de lokala anordnarna vara bidragsgrundande. Dessa rapporter skall innehålla för varje ensemble, kör eller musikeirkel förteckning över deltagarna, anteckning om datum för varje sammankomst, antalet gruppstudietimmar samt tydlig markering, vilka deltagare som närvarit vid varje gruppstudietimme. På rapporten skall också finnas uppgift om handledarens namn, adress och kvalifikationer för sin uppgift liksom om studieplan (repertoar) och övrig materiel som legat till grund för arbetet. Slutligen bör på rapporten (eller på särskild blankett) anges, hur många övningstimmar som förekommit, datum för varje övningstimme och förteckning på de närvarande vid varje övningstillfälle. Rapport med nu angivna uppgifter skall vara undertecknad av den som stått såsom ledare för den grupp rapporten avser. Rapporterna skall förvaras, så att de är lätt tillgängliga för studieförbundens centrala ledning och kontrollmyndigheten. Utredningen föreslår, att formerna för den nu angivna redovisningen diskuteras och fastställs genom överenskommelser mellan skolöverstyrelsen och de erkända studieförbunden.

För musikverksamheten inom folkbildningsarbetet har utredningen således ansett sig böra föreslå vissa bidrag, avsedda att utgå till de lokala anordnarna av sådan verksamhet. Centrala åtgärder för främjande av musikverksamheten inom studieförbunden anses, som redan förut sagts, bidragsmässigt tillgodosedda genom det belopp som studieförbunden centralt får till sitt förfogande på det under b. ovan föreslagna bidraget. Som i det sammanhanget redan anförts, har nämligen vid avvägningen av det centrala bidragsbelopp, som där föreslås, hänsyn tagits till att utredningen inte ämnat föreslå ett motsvarande bidrag, fogat till musikverksamheten. Skälet för denna ordning är — vill utredningen åter framhålla — att utredningen vid sina överväganden funnit det bidragstekniskt enklare att foga hela det centralt utgående bidragsbeloppet till bidraget under avsnitt b (s. 168).

Musikstudiegrupper, i vilka praktiskt utövande av musik inte förekommer, t. ex. studiecirkel i musikteori eller musikhistoria, torde liksom grupper för musiklyssnande utan svårighet kunna inpassas i studiecirkelverksamheten och bör därför åtnjuta statligt stöd enligt för studiecirkelverksamheten gällande grunder och inom ramen för bidraget till denna.

d. Bidrag till erkända studieförbund för administration

Statsbidrag utgår enligt nu gällande statsbidragskonstruktion till av skolöverstyrelsen godkänt studieförbund för organisations- och administrationskostnader m. m. och fördelas på huvudposterna lönekostnader för centralt anställd personal och instruktörsverksamhet, administrationskostnader inklusive reseersättningar för inspektions- och instruktionsverksamhet, åtgärder för anskaffande av studiemateriel, utgivande av studieplaner, bildningspropaganda m. m., samt för pedagogisk verksamhet, bl. a. löner till för pedagogiska uppgifter anställd personal samt studieledarutbildning.

Tabell 52. Centralt bidrag till studieförbunden: Verklig kostnad och erhållet bidrag budgetåret 1959/60

Studieförbund	Lönekostnader			Administrationskostnader		
	Verklig kostnad	Erhållet bidrag	Bidrag %	Verklig kostnad	Erhållet bidrag	Bidrag %
ABF.....	2 231 608	530 000	23,75	557 230	141 000	25,30
FU.....	240 738	29 000	12,05	95 923	17 000	17,72
FS.....	89 146	18 000	20,19	46 651	10 000	21,44
IOGT.....	144 287	40 000	27,72	97 860	22 000	22,48
JUF.....	60 884	17 000	27,92	69 398	13 000	18,73
KFUM/KFUK.....	14 723	5 000	33,96	27 072	4 000	14,78
LiS.....	75 417	24 000	31,82	54 464	12 000	22,03
NTO.....	74 607	26 000	34,84	33 530	15 000	44,74
SFM.....	323 662	64 000	19,77	105 798	28 000	26,47
SLS.....	279 146	77 000	27,58	246 486	58 000	23,53
BS.....	46 327	12 000	25,90	10 926	2 000	18,30
SKS.....	171 406	51 000	29,75	130 530	24 000	18,39
TBV.....	252 993	69 000	27,27	130 085	32 000	24,60
	4 004 944	962 000	24,02	1 605 953	378 000	23,54
	Särskilda åtgärder			Pedagogisk verksamhet m. m.		
ABF.....	243 709	70 000	28,72	642 081	205 000	31,93
FU.....	104 940	21 000	20,01	415 633	92 000	22,13
FS.....	91 286	14 000	15,34	180 400	48 000	26,61
IOGT.....	40 988	9 000	21,96	198 581	68 000	34,24
JUF.....	34 977	15 000	42,89	54 497	20 000	36,70
KFUM/KFUK.....	7 091	3 000	42,31	22 788	9 000	39,49
LiS.....	17 644	8 000	45,34	87 500	39 000	44,57
NTO.....	36 503	10 000	27,40	73 687	25 000	33,93
SFM.....	37 416	16 000	42,76	115 176	49 000	42,54
SLS.....	59 558	19 000	31,90	228 165	85 000	37,25
BS.....	10 102	4 000	39,60	14 017	5 000	35,67
SKS.....	175 598	25 000	14,24	127 355	40 000	31,41
TBV.....	100 432	23 000	22,90	158 897	63 000	39,65
	960 244	237 000	24,68	2 318 777	748 000	32,26

Anm.: JUF redovisar förutom de här upptagna beloppen som en femte post »Övriga endast med svårighet fördelningsbara kostnader 59 242: —».

Anslaget, som budgetåret 1959/60 utgjorde 2 345 000 kronor, 1960/61 2 545 000 kronor och budgetåret 1961/62 skall utgöra 2 745 000 kronor, fördelas av skolöverstyrelsen. Fördelningen budgetåret 1959/60 samt de av studieförbunden redovisade kostnaderna framgår av tabell 52.

Det nuvarande anslaget till studieförbund innefattar bidrag dels till studieförbundens administration, dels till deras pedagogiska verksamhet. Detta försvårar möjligheten att klart överblicka, till vilka ändamål utgående statsbidrag användes. Genom det förslag utredningen framlagt i fråga om det framtida stödet till studiecirkelverksamheten har denna svårighet undanröjts, då bidraget till pedagogiska åtgärder enligt detta förslag skall direkt knytas till studiecirkelbidraget (med undantag för bidrag till lönekostnader).

Till studieförbundens administration bör även i fortsättningen statsbidrag utgå. Bidraget föreslås avse erkänt studieförbunds kostnader för med studieverksamheten förbunden ledning och administration. Såsom bidragsberättigande bör betraktas utgifter för löner till personal, anställd för administrativa eller pedagogiska uppgifter, lokalkostnader, porto- och telefonkostnader, resekostnader för verksamhetens bedrivande m. m. Utredningen önskar framhålla, att det kan anses särskilt befogat och fördelaktigt att till administrationsbidraget föra samtliga bidrag till lönekostnader, sålunda även dem som gäller personal som sysslar med pedagogisk verksamhet. Därigenom skulle uppnås, att — till skillnad från vad fallet är med nuvarande bidragskonstruktion — bidraget skulle avse samtliga lönekostnader, vilket möjliggör en omedelbar överblick över statsbidragsgivningen på området. Därtill kommer, att det visat sig svårt att bestämma, huruvida viss befattningshavare inom ett studieförbund huvudsakligen ägnar sig åt pedagogisk eller annan verksamhet. Med den utformning utredningen under avsnitt b. ovan föreslår för bidraget till pedagogisk verksamhet föreligger heller inga risker, att missförstånd eller sammanblandning skall kunna äga rum, om samtliga lönekostnader föres på administrationsbidraget. Dels utsäges där, att ingen form av lönekostnader bör betraktas såsom bidragsgrundande för det anslag som föreslås, dels specificeras utförligt den art av verksamhet som med ifrågavarande bidrag skall stödjas. Administrationsbidraget bör liksom nuvarande bidrag till studieförbund avse högst hälften av de verkliga kostnaderna.

Av tabell 52 framgår, att studieförbunden budgetåret 1959/60 i stor omfattning var hänvisade att täcka sina centrala administrationskostnader på annat sätt än genom statsbidrag. Trots att senare en höjning av anslaget skett, torde studieförbunden f. n. genom detta få endast omkring en fjärdedel av de verkliga kostnaderna för administration täckta av bidrag. Detta bör vid avvägningen av bidragsbeloppets storlek beaktas. Som dessutom av utredningens kartläggning av studieförbundens verksamhet och de aktuella tendenserna inom denna framgår, kännetecknas verksamheten f. n. av

stark expansion. Utredningen anser det mycket sannolikt, att bl. a. förbundens pedagogiska aktivitet kommer att öka i omfattning. Detta innebär, att studieförbunden bör ges ekonomiska resurser att i högre grad än som tidigare varit möjligt knyta pedagogisk expertis till sin verksamhet. Viss höjning av bidraget i förhållande till det nu utgående anser utredningen därför motiverad.

Bidraget till erkända studieförbund för administration torde liksom nuvarande bidrag till studieförbund bära uppföras som obetecknat anslag. Det bör fördelas av skolöverstyrelsen. Första gången bidrag skall utgå torde dock fördelningen bära ske av Kungl. Maj:t på förslag av skolöverstyrelsen. Som riktlinjer för fördelningen föreslås gälla, att bidraget avpassas med hänsyn till studieförbundens strävan att skapa en stabil och pålitlig organisationsapparat, till verksamhetens effektivitet och rationella skötsel samt till skilda studieförbunds med struktur, utbredning och omfattning förbundna olika bidragsbehov.

Utredningen föreslår, att anslaget till erkända studieförbund för administrationskostnader budgetåret 1962/63 (som förutsättes vara det första då utredningens förslag kan komma att tillämpas) upptages till 2 500 000 kronor. Vid avvägningen av detta belopp har utredningen beaktat de olika synpunkter som redan i det föregående anförts. Närmast motsvarande anslagsbelopp utgör för budgetåret 1961/62 2 745 000 kronor. Häri ingår emellertid ett belopp för pedagogisk verksamhet m. m., som med hänsyn till tidigare grunder för fördelningen kan uppskattas till 850 000 kronor. De behov som tillgodoses med sistnämnda summa anser utredningen (med undantag för bidrag till vissa lönekostnader) tillfredsställda genom de resurser, som under studiecirkelanslaget skulle ställas till de erkända studieförbundens centrala förfogande. Den andel av ovan angivna belopp, som staten avsett som bidrag till lönekostnader för pedagogisk personal, torde kunna uppskattas till mellan 25 och 30 procent av det totala bidraget till pedagogisk verksamhet (850 000 kronor) och skulle sålunda utgöra cirka 230 000 kronor. Den totala anslagsposten på 2 745 000 kronor bör alltså (om anslaget skulle utgå oförändrat) minskas med 620 000 kronor (850 000 minus 230 000) och sålunda utgöra 2 125 000 kronor. Utredningen har emellertid med hänsyn till vad som ovan anförts ansett, att en höjning av denna bidragspost till de erkända studieförbundens administration är befogad, och detta motiverar, att utredningen sålunda stannat för att föreslå för budgetåret 1962/63 2 500 000 kronor för detta ändamål.

Beträffande de villkor som för närvarande gäller för auktorisation av studieförbund vill utredningen föreslå vissa förändringar. Utredningen anser, att det allmänna kravet på ett studieförbund som önskar komma i åtnjutande av bidrag bör kvarstå. Detta krav innebär, att sådant studieförbund som huvuduppgift bör ha att bland vuxna bedriva studie- och bildningsverksamhet av riksomfattande karaktär och ha självständig ekono-

misk förvaltning. Då många studieförbund numera emellertid har sådan struktur, att medlemsanslutning inte förekommer på annat sätt än att organisationer kollektivt anslutes till förbundet, anser utredningen att kravet på visst minimiantal medlemmar bör ersättas med villkoret, att studieförbund för att erhålla auktorisation bör kunna uppvisa, att ett visst sammanlagt minimiantal bidragsberättigande studietimmar genomförts inom förbundet under en period av minst 3 på varandra följande budgetår. Detta villkor bör även ersätta nuvarande villkor om visst minimiantal aktiva deltagare i studieverksamheten.

Som lämpligt minimiantal gruppstudietimmar vill utredningen ange 50 000 per budgetår. Utredningen anser nämligen, att endast studieförbund som har minst detta antal timmar numera kan förutsättas ha möjligheter att bedriva sin pedagogiska verksamhet på ett sådant sätt, att rimliga anspråk på kvalitet och organisatorisk stabilitet kan tillgodoses. Det förefaller också utredningen uppenbart, att studieförbund av mindre omfattning inte kan bedriva studieverksamhet av erforderlig standard utan att kostnaderna per enhet måste bli oförsvarligt höga, och detta anser utredningen vara ytterligare skäl för att staten icke skall stödja denna verksamhet.

Utredningen önskar dock icke föreslå, att något av de för närvarande erkända studieförbunden genom den anförda stipulationen frånges sin auktorisation. Den föreslagna stipulationen har i detta sammanhang till syfte dels att förebygga en splittring av folkbildningsverksamheten på smärre enheter, vilket av skäl som redan anförts torde få anses i hög grad oförmånligt, dels också att peka på möjligheten att genom koordination och samgående skapa större enheter inom folkbildningsverksamheten, något som enligt utredningens mening otvivelaktigt skulle gagna verksamheten. Med ABF har t. ex. 61 olika organisationer, varav de flesta rymmer inom arbetarrörelsen, gemensamt skapat ett studieförbund, ehuru de olika organisationernas verksamhet i övrigt i de flesta fall bedrivs helt oberoende av varandra. Tjänstemannarörelsen har också ett enda studieförbund. Liknande möjligheter till samgående borde enligt utredningens mening kunna föreligga inom andra folkrörelsesammanhang.

Liksom hittills bör studieförbund godkännas av skolöverstyrelsen och dess bildningsverksamhet stå under överinseende av en av studieförbundet utsedd studierektor, vars kompetens för befattningen bör vara av skolöverstyrelsen godkänd.

C. Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder

Det nuvarande anslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder rymmer bidrag till en rad olika ändamål. Genom de förslag som utredningen i det föregående framlagt har till bidrag till föreläsnings- och kursverksamhet

förts bidrag till Svenska fiskarens studieförbund för bildningsverksamhet bland fiskare, bidrag till kursverksamhet bland samerna samt bidrag till folkbildningsorganisationerna för anordnande av allmän sexualhygienisk upplysningsverksamhet. Till bidraget för studiecirkelverksamhet har förts del av bidrag till ABF för bildningsverksamhet bland sjömän samt bidrag till anordnande av universitetscirklar.

Genom förslaget om övergång till begreppet gruppstudietimme som bidragsenhet och med den nya formen av bidrag till pedagogisk verksamhet har nämligen givits möjligheter till val av mer utvecklade cirkelformer med universitetscirkeln som den mest kvalificerade. Tidigare har det konstaterats, hur viktig denna form av bildningsarbete är, men också, att resurserna hittills varit för små och formerna kanske för snäva för att tillåta framåtsyftande experimentverksamhet. Nu öppnar sig större möjligheter, och utredningen hyser förhoppningen, att dessa skall tillvaratagas.

Enligt utredningens uppfattning bör universitetscirkelarna i första hand syfta till ett tillägnande av den vetenskapliga forskningsmetoden och således lära deltagarna kontrollera fakta och påståenden och ge dem en kritisk inställning. Vad beträffar tillägnandet av kunskapsstoffet torde deltagandet i universitetscirklar i regel inte kunna anses motsvara den reguljära universitetsundervisningen. Frågan om former för utbyggnad av en reguljär universitetsutbildning för vuxna på fritid torde närmare böra utredas av universitetsmyndighet.

Med denna grundsyn på universitetscirkelns arbete blir lärarfrågan och cirkelns tekniska utformning viktiga frågor. Därom har utredningen yttrat sig tidigare. I samband med lärarfrågan vill den understryka, vad 1944 års folkbildningsutredning framhöll, nämligen att det skulle vara av stor betydelse, om yngre akademiska lärares undervisningsskyldighet vid universitet kunde få fullgöras just i en universitetscirkel. Det bör också i detta sammanhang betonas, att utredningen förutsätter, att akademiska lärare kommer att användas i de många mellanformer av kvalificerade cirklar, som den av utredningen föreslagna konstruktionen ger möjligheter till.

Av bidraget till universitetscirklar utgår 6 000 kronor till en av Geijersamfundet anordnad akademisk sommarkurs på Geijerskolan i Ransäter. I den mån det anses, att ett dylikt särskilt bidrag bör utgå även i fortsättningen, synes bidraget lämpligen böra upptagas under anslaget Bidrag till driften av folkhögskolor.

Från anslaget till speciella folkbildningsåtgärder utgår även bidrag till Svenska kyrkans sjömansvårdsstyrelse, bidrag till Musikfrämjandet, bidrag till utgivande av tidskrifter, bidrag till kurs- och konferensverksamhet samt stöd åt försöksverksamhet och undersökningar inom det folkliga bildningsarbetet.

Som framgår av tidigare redogörelse, användes bidraget till sjömansvårdsstyrelsen i betydande omfattning för distribution av böcker till far-

tyg. Utredningen föreslår därför, att detta bidrag i fortsättningen inordnas under biblioteksanslaget och där upptages med samma belopp med vilket det för närvarande utgår från anslaget till speciella folkbildningsåtgärder.

Ifråga om bidraget till Musikfrämjandet kan anföras, att det intimt hör samman med bidragsgivningen till musikledarutbildningen. Då denna är föremål för särskild utredning, förutsättes att detta bidrag infogas i en kommande bidragskonstruktion för musikledarutbildningen. I avvaktan på att betänkande och förslag härom framläggas av den särskilda utredningen föreslås emellertid, att bidraget till Musikfrämjandet tills vidare upptages med oförändrat belopp under anslaget till speciella folkbildningsåtgärder.

Utöver de anslagsposter som nu behandlats, kvarstår del av bidrag till ABF för bildningsverksamhet bland sjömän, bidrag till kurs- och konferensverksamhet, bidrag till försöksverksamhet och undersökningar inom det folkliga bildningsarbetet samt bidrag till utgivande av tidskrifter.

Den del av nu utgående bidrag till ABF för bildningsverksamhet bland sjömän, som skulle komma att kvarstå, utgöres av ett belopp av 25 000 kronor, som för närvarande utgår som bidrag till lönekostnader för två instruktörer, stationerade i Göteborg. Instruktörernas huvudsakliga uppgift är att besöka besättningarna ombord på fartyg tillhörande handelsflottan för att intressera dem att delta i studiecirklar, hjälpa dem att organisera sådan verksamhet, ge råd åt cirklar som redan är i verksamhet samt i rätt många fall även på annat sätt biträda vid organisationen och genomförandet av studieverksamheten ombord. (Den resterande delen av bidraget till ABF, 15 000 kronor, som avser bidrag till kostnader för studieledarutbildning, har utredningen ansett kunna tillgodoses under det centrala bidraget till studieförbund för pedagogisk verksamhet, vilket framgår av b. under avsnitt B.) Eftersom den kvarstående bidragsdelen gäller lönekostnader, låter den sig inte lämpligen infogas i det föreslagna bidraget till studieförbund för central pedagogisk verksamhet, heller icke under bidraget till administrationskostnader, då de ifrågavarande befattningshavarna icke är uppförda på ABF:s lönestat och sålunda formellt icke anställda av studieförbundet. Då utredningen emellertid anser, att det ändamål för vilket detta bidragsbelopp utgår, fortfarande bör stödjas av staten, föreslår utredningen, att det i fortsättningen uppföres som en särskild punkt under bidrag till speciella folkbildningsåtgärder.

Utredningen finner det i hög grad påkallat att avsevärt större belopp än de som nu är tillgängliga ställes till skolöverstyrelsens förfogande att årligen begagnas för försöksverksamhet och undersökningar inom folkbildningsarbetet. Massmedias fortsatta utbredning, strukturförändringarna i samhället, attitydförändringar, generationsproblem m. m. ställer, som redan i det föregående framhållits, ökade krav på en anpassning och förnyelse av arbetsmetoder, program och material inom den folkliga bildningsverksamheten. Nya former måste prövas, bärkraften i tidigare verksamhets-

former granskas och anpassningen efter den nya situationen undersökas. Detta gäller inom föreläsningsverksamhetens område liksom också på andra verksamhetsområden och förutsätter, att resurser finns för att en sådan försöksverksamhet skall kunna äga rum.

Enligt utredningens mening bör skolöverstyrelsen ha möjligheter att stimulera studieförbundens intresse för experiment och försök av nu antydd art, och ur beloppet skulle alltså efter överstyrelsens prövning bidrag kunna utgå till erkänt studieförbund eller flera sådana förbund i samverkan sinsemellan och/eller med andra organisationer för projekt, vars planläggning, syfte och genomförande på förhand förelagts skolöverstyrelsen. Ur beloppet skulle också bidrag kunna utgå till respektive riksorganisationer för föreläsningsverksamhet på liknande grunder som nyss antytts.

Det är emellertid också viktigt att studieförbundens intresse för en kartläggning av olika sidor av folkbildningsverksamheten får sin stimulans och att vissa resurser härför är tillgängliga. Det gäller dels undersökningar om arbetets utbredning, motiv för deltagande, kartläggning av vilka åldersgrupper och befolkningskategorier som deltar, dels också en undersökning av metoder och arbetssätt inom folkbildningsområdet och deras effektivitet och verkan. Utredningen anser, att skolöverstyrelsen även för detta ändamål skall kunna utdela bidrag enligt motsvarande grunder som nyss angavs för försöksverksamhet.

Om försöks- och undersökningsverksamheten skall kunna bedrivas med någon som helst intensitet, bör det belopp som för ändamålet ifråga skall ställas till skolöverstyrelsens förfogande i form av reservationsanslag uppgå till 150 000 kronor per budgetår.

Bidraget till kurs- och konferensverksamhet finner utredningen böra utgå med oförändrat belopp, avrundat till 25 000 kronor. Samma gäller bidraget till utgivande av tidskrifter, som föreslås uppfört med oförändrat belopp, kronor 27 000. Även dessa båda bidrag föreslår utredningen skola bibehållas såsom reservationsanslag.

SJÄTTE KAPITLET

Statsbidragskonstruktion och bidragsbestämmelser för ungdomsverksamheten

1. Det statliga stödets nuvarande utformning

I första kapitlet har redogörelse lämnats för de olika formerna av stöd till ungdomsverksamhet samt deras förhistoria (s. 36 ff). Därav framgår, att verksamhet vid hemgårdar, ungdomsledarutbildning, fritidsgruppsverksamhet bland ungdom samt instruktörsverksamhet inom ungdomsorganisationer är föremål för bidragsgivning.

Till riksorganisation, vars verksamhet är särskilt inriktad på ungdom i åldern 12—25 år, och till samarbetande sådana organisationer kan statsbidrag sålunda utgå för anordnande av ungdomsledarkurser. Som allmänna villkor gäller bl. a., att organisationen i fråga bereder medlemmarna möjlighet att ägna sig åt olika former av fritidsverksamhet och att organisationen bland medlemmarna bedriver en till kamratskap fostrande verksamhet. Bidrag till ungdomsledarkurser utgår till riksorganisationer med 3 000 medlemmar eller mer samt till samverkande organisationer, som tillhopa omfattar minst 3 000 medlemmar. Politiska ungdomsorganisationer kan komma i åtnjutande av bidraget endast under förutsättning, att kursen anordnas i samverkan med erkänt studieförbund, som då står som bidragsmottagare och kursanordnare. Bidrag utgår dels till centrala kurser, dels till regionala. Särskilda regler gäller för kursernas längd, antal undervisningstimmar per dag, antal deltagare, ämnen m. m. Bidragsgrundande enhet är kursdeltagare och dag, varunder kursen pågår. Dessutom är förordnat, att kurserna skall stå öppna för alla, att tid och plats offentliggöres samt att endast av skolöverstyrelsen godkända föreläsare anlitas. Statsbidrag till ungdomsledarkurser beviljas och utbetalas av skolöverstyrelsen.

Viss del av statens bidrag till ungdomsledarutbildning disponeras för kursverksamhet i skolöverstyrelsens regi. Det kan även nämnas, att vid vissa folkhögskolor kurser med särskild inriktning på ungdomsledarutbildning anordnas inom ramen för gällande folkhögskolestadga.

De erkända studieförbunden, Sveriges riksidrottsförbund samt kommunerna är de bidragsmottagande parterna i fråga om statens bidrag för främjande av fritidsverksamhet bland ungdom genom anordnande av s. k. fritidsgrupper. Begreppet fritidsgrupp definieras i författningen (11 §) på

följande sätt: »Med fritidsgrupp avses i denna kungörelse en kamratkrets, vilken samlas för att bedriva planlagd fritidsverksamhet i överensstämmelse med de föreskrifter, skolöverstyrelsen i anslutning till kungörelsen meddelar.» Bidrag till fritidsgrupp utgår per deltagare på grundval av det genomsnittliga antalet närvarande medlemmar vid tio av gruppens sammankomster. Bidraget utgår dels med hälften av redovisade, godkända kostnader för handledning och material, dock med högst kronor 4: 50 per deltagare, dels med 2 kronor per deltagare för täckande av kostnader för lokal och därmed jämförlig utgift. Den senare delen av bidraget utgår utan särskilda krav på redovisning. Högsta möjliga bidrag är följaktligen kronor 6: 50 per deltagare. Som villkor för att statsbidrag skall utgå gäller bl. a., att deltagare skall ha fyllt 12 men ej 25 år, att gruppens verksamhet omfattar minst 20 timmar, fördelade på minst 10 sammankomster, att antalet deltagare icke är mindre än 5 eller större än 25, att minst 5 deltagare är närvarande vid varje sammankomst, samt att politisk eller religiös propaganda inte förekommer vid gruppens sammankomster. För att bidrag till fritidsgrupp skall utgå gäller dessutom, att anmälan om fritidsgruppens verksamhet vid dennas början skall ha skett till vederbörande organ i den kommun, där gruppen är verksam.

Till riksorganisationer, som äger rätt uppbära statsbidrag för anordnande av ungdomsledarkurser, kan statsbidrag utgå också för anställande av instruktörer. Dessas arbetsuppgift skall vara att handleda ungdom i sociala frågor och främja en kulturellt betonad eller eljest för ungdom lämplig, aktiv fritidsverksamhet. Till erkänt studieförbund, som anställt instruktör för dylika uppgifter, kan instruktörsbidrag utgå även i den mån instruktören är verksam hos politisk ungdomsorganisation. Som villkor för åtnjutande av statsbidrag till instruktörer gäller, att till instruktör må utses endast sådan person, som av skolöverstyrelsen förklarats lämplig, att anställningen avser heltid för minst ett år och i regel högst tre år samt att en av vederbörande organisation upprättad instruktion för instruktören blivit fastställd av skolöverstyrelsen. Statsbidraget utgår fr. o. m. budgetåret 1961/62 med belopp, motsvarande tre fjärdedelar av instruktörens årslön, dock högst 12 000 kronor för helt budgetår. Därjämte utgår bidrag till instruktörs rese- och traktamentskostnader. Detta är maximerat till 4 400 kronor för instruktör och helt budgetår.

För de med statligt stöd bedrivna formerna av ungdomsverksamhet har skolöverstyrelsen utfärdat detaljbestämmelser och anvisningar.

2. Erfarenheter av det statliga stödet till ungdomsverksamheten

De statliga stödformerna på ungdomsarbetets område är av ganska ungt datum. De tillkom som ett led i gestaltandet av en ny nykterhetspolitik och avsåg att främja ungdomsvårdande verksamhet inom nykterhetsorganisationer och andra sammanslutningar, vilkas arbete var ägnat att främja de

nykterhetspolitiska strävandena. Med den utgångspunkten synes en summering av de vunna erfarenheterna av bidragsgivningen innefatta frågan, om de med statligt stöd bedrivna verksamhetsformerna fått en sådan omfattning, att de på ett gynnsamt sätt kunnat påverka nykterhetsutvecklingen, samt om den bedrivna verksamheten varit av sådan art, att den haft betydelse för det ungdomsvårdande och ungdomsfostrande arbetet inom ungdomens egna organisationer.

I andra kapitlet har utredningen lämnat en översiktlig redogörelse för den kvantitativa utvecklingen av de berörda organisationernas verksamhet. Av denna framgår, att en aktivisering av föreningslivet kommit till stånd. Detta har lett till en breddning av verksamhetsformerna och vidgat deltagande. Mer än tidigare har uppmärksamhet ägnats åt sådana verksamhetsformer, som ej kräver föreningsanslutning men i sig innesluter fostrande element. Detta har med sannolikhet skapat ett ökat förtroende bland de unga för föreningslivet och dess företrädare, vilket i sin tur underlättat föreningarnas medlemsrekrytering. Ökningen av antalet medlemmar inom organisationerna och den förbättrade tillströmningen till organisationernas s. k. öppna verksamhet kan enligt utredningens mening till stor del ha sin bakgrund i förbättrade ekonomiska resurser för föreningslivet bl. a. genom att de statliga stödformerna tillkommit. Från kvantitativ utgångspunkt synes därför verkan av bidragen till ungdomens föreningsliv vara tillfredsställande och väl ha motsvarat statsmakternas intentioner.

I betydande grad ger den kvantitativa utvecklingen inom föreningslivet stöd för meningen, att de statliga bidragen till ungdomsverksamheten på ett naturligt sätt anknutit till sedan länge odlade arbetsformer och att dessa genom den stimulans, som bidragsgivningen inneburit, kunnat starkt utvidgas. Detta visas kanske tydligast på fritidsgruppsverksamhetens område. Som företeelse har arbetsformen lång hävd inom föreningslivet, även om beteckningarna skiftat. Scoutarbetet har sedan scoutings tillkomst haft en uppläggning, som väl överensstämmer med vad som kan förekomma i fritidsgrupper. Skilda former av ungdomsidrott, främst lagidrotterna, har haft funktionen att skänka de unga fysisk och andlig fostran genom ett kontinuerligt bedrivet grupparbete, som i sak haft fritidsgruppens karaktär. Aktivitetsgrupper med olika inriktning vad gäller ämne eller sysselsättning har vidare sedan länge utgjort inslag i nykterhetsrörelsens och frikyrkorörelsens verksamhet. Dock är det först genom tillkomsten av ett statligt stöd på området som organisationerna fått möjlighet att mera markerat inrikta sina strävanden att utvidga verksamheten inom de egna medlemskretsarna och bland dem, som ej är anslutna som medlemmar.

Organisationerna själva fäster i allmänhet stor vikt vid fritidsgruppsverksamheten som ungdomsfostrande faktor. Det betonas, att fritidsgrupperna fyller ungdomens behov av gemenskap och aktivitet, fostrar till ansvar och hänsynstagande och skänker ett föreningsintresse, som organisa-

tionerna kan tillvarataga i andra sammanhang. Ofta utgör arbetet i en fritidsgrupp den första kontakten med ett i regelbundna former bedrivet ungdomsarbete, något som hos många utvecklas till ett aktivt föreningsintresse. Detta har inneburit, att föreningar genom sin fritidsgruppsverksamhet fått ett bredare rekryteringsunderlag och också tillförts många ledare. På föreningshåll betraktas fritidsgruppsverksamheten som värdefull också därför, att den genom de i grupperna tillämpade metoderna förbereder deltagarna för en kvalificerad studieverksamhet och på så sätt blir ett stöd för organisationernas insatser i folkbildningsarbetet.

För organisationernas egen utveckling synes bidraget till ledarutbildning ha utomordentlig betydelse. Genom dessa bidrag har ledarutbildningen fått en helt annan omfattning än före statsbidragets tillkomst, och högre ställda krav på kvalitet i utbildningen har kunnat tillgodoses. Inom bidragsramen har en viss differentiering av kursernas innehåll tillåtits, vilken givit ökat utrymme för utbildning även av speciella ledarkategorier.

Det skulle kunna anses, att genom den intensiva utbildningsverksamheten behovet av ledarskolning för olika uppgifter inom organisationernas ungdomsverksamhet småningom skulle minska. Utmärkande för situationen är emellertid, att organisationerna trots att en betydande utbildningsverksamhet i ungdomsledarskap bedrivits, likväl har ett utbildningsbehov, som ej kunnat täckas. Detta sammanhänger med en ackumulerad ledarbrist, med en vidgad och mera differentierad verksamhet men också med en livlig omsättning av ledarkrafter. Sistnämnda faktor framträder särskilt för de egentliga ungdomsorganisationerna, dvs. de självstyrande organisationer, vars medlemsantal till övervägande delen utgöres av personer i åldern från ca 13 år till ca 25 år. För en dylik organisation gäller, att ungefär en tredjedel av ledarkadern årligen skall ersättas med nya krafter. Även inom organisationer, som ej är att betrakta som ungdomsorganisationer i egentlig mening utan snarare som allmänna organisationer med ungdomsverksamhet som en gren av arbetet, föreligger fortfarande ett stort ledarutbildningsbehov. Att detta trots en utvidgad utbildningsverksamhet inte kunnat täckas förklaras bl. a. utom av ungdomsverksamhetens kvantitativa utveckling även därav, att kraven på de ledande krafternas kvalifikationer blivit större. Detta medför t. ex., att utbildningen måste dels göras mer omfattande, dels i viss utsträckning ges kontinuerlig karaktär.

Den med statligt stöd bedrivna instruktörsverksamheten omspanner en rad olika arbetsområden. Organisationerna har genom detta bidrag kunnat anställa personer, som haft goda personliga kvalifikationer för sitt arbete. Ungdomsinstruktörerna har ofta dels haft en betydande erfarenhet av ungdomsarbete, såsom det bedrivs inom de organisationer, där vederbörande anställts, dels haft ett starkt personligt, ideellt intresse, något som är en utomordentlig tillgång, då det gäller att stimulera andra att enga-

gera sig i föreningsarbetet. Ett flertal organisationer har utnyttjat de med statsbidrag anställda instruktörerna för sin ungdomsledarutbildning. Uppläggning av och medverkan i centrala och regionala kurser samt utarbetande av material för kursverksamhet och för fritidsgruppsarbete hör till de centrala arbetsuppgifter organisationerna ålagt sina instruktörer. Genom en omfattande reseverksamhet har vidare instruktionsarbete kunnat komma till stånd på det lokala planet. Detta har inneburit, att de lokala organisationerna också fått stöd i sitt organisationsarbete, vilket har gynnsamt inverkat på verksamheten. På lokalplanet har i samverkan mellan frivilliga krafter och instruktörer insatser gjorts för att nå icke föreningsanslutna ungdomar. Avsikten har givetvis varit att göra dessa ungdomar förtroegna med föreningsarbete och fästa deras uppmärksamhet på vilka möjligheter ett på ideell grund baserat fritidsengagemang öppnar. Arbetsuppgifter av mera speciell art, som åvilar instruktörer i vissa organisationer, är medarbetarskap i ledartidskrifter, PR-verksamhet samt administrativa uppgifter som granskning och sammanställning av fritidsgruppsrapporter m. m. Organisation och ledning av kampanjer i ungdomsfostrande syfte hör också till de arbetsuppgifter, som åvilat instruktörer.

Även bidragen till instruktionsverksamheten tillmätas av organisationerna stor betydelse. Genom instruktörernas arbete har åstadkommits en bättre kontakt mellan riksorganisationerna och deras regionala och lokala organ. Den personalförstärkning, som instruktörsbidragen gjort möjlig för organisationerna, öppnar vägar till bättre, mera långsiktig planering av organisations- och upplysningsarbetet. Särskild betydelse har detta för ungdomsledarutbildningen, eftersom där vid planläggning och genomförande instruktörernas praktiska erfarenhet och pedagogiska insikter kunnat utnyttjas.

För vissa former av ungdomsledarutbildning står, som tidigare redovisats, särskilda medel till skolöverstyrelsens disposition. Dessa medel har utnyttjats för anordnande dels av en längre försökskurs årligen, den s. k. Tollare-kursen, dels av kortare kurser och konferenser, varvid inbjudits personer i förtroendeställning inom organisationerna eller instruktörer, för vilka organisationerna åtnjuter statsbidrag.

För instruktörerna har anordnats s. k. instruktörskonferenser, vanligen två per år. Betydelsen av dessa — utom att de givit deltagarna en viss fortbildning — torde bl. a. bestå däri, att ett utbyte av erfarenheter mellan olika organisationer kommit till stånd. Det kan dessutom sägas ha varit av vikt, att skolöverstyrelsen under ett övergångsskede, då erfarenheterna av statsbidragsgivningen på ungdomsverksamhetens område skulle inhämtas, genom dessa konferenser fått en direkt kontakt med organisationerna och en bättre insyn i verksamheten än som annars hade varit möjlig. Då numera kontakterna mellan olika organisationer blivit livligare och utbyte av erfarenheter organisationerna emellan genom åtgärder från statens sida på

annat sätt intensifierats, synes instruktörskonferenserna ehuru fortfarande av värde ej längre ha lika stor praktisk betydelse som tidigare. Ej heller framträder numera behovet av en på detaljkunskap grundad insyn i verksamheten lika starkt, sedan verksamhetsformerna stabiliserats. Slutligen torde utbildningsbehovet fortfarande vara så betydande på det elementära planet och behovet av en av organisationerna själva bedriven kursverksamhet så framträdande, att dessa i första hand bör tillgodoses. Utredningen ifrågasätter därför, om icke den av skolöverstyrelsen anordnade konferens- och kursverksamheten nu skulle kunna inskränkas till förmån för den av organisationerna bedrivna ungdomsledarutbildningen.

Liknande synpunkter som beträffande instruktörskonferenserna kan anföras i fråga om de s. k. Tollare-kurserna. Även om deras värde från pedagogisk synpunkt ej klart kan bestämmas, då hittills endast den yttre organisatoriska ramen beskrivits men ej de pedagogiska rönerna, torde av programuppläggning o. dyl. att döma den slutsatsen kunna dragas, att experimentkaraktären varit mest framträdande under de första kurserna och att uppläggningsen senare fått en mera traditionell prägel. Därmed kan också behovet av denna kurstyp sägas ha minskat. Utredningens mening är vidare, att frågan om yrkesutbildning för personer, som inriktar sig på anställningar inom ungdomens organisationer eller hos kommuner med uppgift att ordna ungdomsverksamhet, måste lösas på sätt, som utredningen i senare sammanhang närmare skall framlägga, och att de nu disponibla medlen för ungdomsledarutbildning helt bör utnyttjas för den inom organisationerna bedrivna utbildningsverksamheten.

Utredningens summering av de vunna erfarenheterna av det statliga stödet till ungdomsverksamheten synes också böra gälla den tekniska utformningen av bidragskonstruktioner och bidragsbestämmelser. På grundval av denna summering avser utredningen att föreslå vissa förändringar bl. a. i förenklande syfte av nu gällande regler. Vidare synes utvecklingen av anslagsfördelningen på vissa områden göra en renodling nödvändig för att bättre överblick över anslagens användning skall ernås. Därmed kan också en klarare gränsdragning mellan stödet till ungdomsverksamhet och till folkbildningsarbete åstadkommas, samtidigt som större enhetlighet torde stå att vinna.

Framförallt är det erfarenheterna och iakttagelserna på fritidsgruppsverksamhetens område, som enligt utredningens uppfattning gör förändringar befogade. Idrottsgrupperna spelar i ämneshänseende den dominerande rollen, och tiden synes därför mogen att på fritidsgruppsområdet renodla idrottsverksamheten på likartat sätt som utredningen ansett böra ske i fråga om musikstudierna. Också frågan om åldersgränserna för fritidsgruppsverksamheten har aktualiserats. Från flera håll har önskemål framförts om en sänkning av den lägre åldersgränsen för fritidsgruppsdeltagande. Diskussion har vidare förts om fritidsgruppsarbetets utsträck-

ning i tiden, och utredningen har därför prövat också den frågan. Slutligen har med hänsyn till bl. a. kostnadsutvecklingen en omfördelning av bidragsbeloppen inom ramen för maximibidraget kronor 6:50 per fritidsgruppsdeltagare syns böra övervägas.

I fråga om bidraget till ungdomsledarutbildning gäller, att detta med nuvarande ordning för bidragsfördelning synes vara synnerligen krävande administrativt sett. Då läget inom organisationerna inte minst som en följd av bättre ekonomiska resurser på senare år uppenbarligen stabiliserats, torde betydande förenklingar av bidragsgivningen på detta område kunna företagas och ansvaret för kursverksamheten vad gäller de statliga medlens användning mer än hittills åvila organisationerna direkt. Jämförelser kan där anställas mellan statens bidragsgivning till studieförbunden för deras pedagogiska verksamhet och till ungdomsorganisationerna för deras ledarutbildning. En friare utformning skulle dessutom, utan att särskilda anslagskonstruktioner behövde tillgripas, kunna tillgodose organisationernas önskemål om specialutbildning av ledare med tanke på nya eller av annan anledning särpräglade verksamhetsformer.

Reglerna för bidragsgivningen till instruktörsverksamheten torde ej vara i behov av nämnvärda förändringar.

Efter remisser från Kungl. Maj:t har utredningen prövat frågan om bidrag till ungdomsorganisationerna för vissa administrativa kostnader. I övrigt har summeringen av utvecklingen inom ungdomsorganisationerna och av erfarenheterna av statsbidragens inverkan på organisationernas arbete icke givit utredningen anledning pröva, om andra former av bidragsgivning eller bidragsgivning för andra ändamål än de ovan berörda borde övervägas.

3. Utredningens förslag

a. Principiella överväganden

Liksom vid sin prövning av hur statens stöd till folkbildningsarbetet bör utformas i framtiden har utredningen vad gäller stödet till ungdomsverksamheten haft önskemålet att söka tillvarata olika möjligheter till förenkling av nuvarande bidragskonstruktioner och bestämmelser utan att den nödvändiga överblicken och kontrollen eftersättes. Den har vidare som utgångspunkt haft, att statens stöd på ungdomsområdet liksom hittills bör syfta till att ge ungdomens egna organisationer och de fria organisationer i övrigt, vilkas arbete är inriktat på verksamhet bland ungdomen, stimulans till en ökning och förbättring av verksamheten. Det är vidare utredningens bestämda mening, att statens stöd bör komma organisationerna till del på sådant sätt, att det främjar deras fria utveckling och att särskilt risken för en nivellering av de olika organisationernas karaktär till följd av snäva bidragsvillkor och bidragsbestämmelser så långt möjligt elimineras.

Samhället kan inte — som tidigare framhållits — undandraga sig ansva-

ret för att ungdomen bereds möjligheter till en fostran inte endast genom skolan utan också på annat sätt och under den tid, som räknas som ungdomens fritid. Fråga uppstår då, vid vilken ålder det kan anses rimligt att gränsen sättes för ett sådant ansvarstagande för fritidsfostran. Skäl talar för att den nedre åldersgränsen bör ligga lägre än den som nu gäller för fritidsgrupperna, men att å andra sidan den övre gränsen utan skadeverkan skulle kunna vara lägre än den för fritidsgrupperna tillämpade. Frågan har betydelse inte endast för avgränsningen av stödet till fritidsgruppsverksamheten utan också för avvägningen av ungdomsledarutbildningsanslagets storlek och grunderna för dess fördelning. En förskjutning av tyngdpunkten för statens engagemang nedåt i åldrarna på det ena området synes böra medföra en motsvarande förskjutning på det andra. En konsekvens av en sänkning av åldersgränserna för de bidragsberättigade fritidsgrupperna skulle därmed vara, att i högre grad än tidigare bidragen till ungdomsledarutbildning förbehölls de självstyrande ungdomsorganisationer, vilkas medlemsmajoritet bestode av ungdomar i tonåren och vuxna mellan 20 och 25 år och därnäst de organisationer inom de vuxnas föreningsliv, vilka genom att bilda särskilda ungdomsavdelningar eller organisera för ungdom lämplig verksamhet därmed starkt engagerat sig för ett organisationsbundet ungdomsarbete.

Utformningen av stödet till ungdomsledarutbildningen rymmer även andra principiella aspekter. En av dessa är frågan, om staten skall engagera sig i någon form av speciell yrkesutbildning med tanke på organisationernas personalbehov. Frågan har väckts i olika sammanhang, och ett flertal lösningar har rekommenderats. Förslagen har endera inneburit, att s. k. ungdomsledarinstitut i statlig regi inrättas, eller att statligt stöd lämnas åt organisationerna för upprättande av yrkesutbildningsanstalter för ungdomsledare.

Utredningen har prövat frågan om ett statligt stöd till en ungdomsledarutbildning av yrkesutbildande karaktär. Dess majoritet har därvid kommit till den ståndpunkten, att den yrkesutbildning, som erfordras för anställda inom ungdomens organisationer, fördelaktigast erhålles genom de utbildningsvägar, som universitet, socialinstitut och seminarier erbjuder. Arbetsuppgifterna inom organisationslivet torde knappast vara mer särpräglade, vare sig de är av administrativ, kameral eller pedagogisk art, än att den allmänna utbildning, som står till buds för dylika arbetsuppgifter i andra yrkessammanhang skulle vara tillfyllest. Det bör därutöver förutsättas, att den organisationskännedom, som vid sidan av de allmänna kunskaperna måste finnas, främst inhämtas genom ett aktivt engagemang i organisationslivet. Ytterligare kan anföras, att folkhögskolorna under senare år riktat sin uppmärksamhet på att meddela undervisning, som anknyter till föreningslivets behov. Som tidigare redovisats, har på flera håll denna undervisning fått karaktären av ren ungdomsledarutbildning. En

sådan speciell inriktning av folkhögskolans verksamhet erbjuder fördelar bl. a. därför, att kursverksamheten mot bakgrund av folkhögskolans allmänna målsättning ej torde få en snävt yrkesutbildande karaktär men kunna tillgodose ett mera allmänt utbildningsbehov inom ungdomssammanslutningarna.

Då följaktligen de önskemål, som uppställes om fackutbildning av ungdomsledare för yrkesmässig verksamhet på området, synes kunna på ett tillfredsställande sätt tillgodoses utan speciella åtgärder från statens sida, medan däremot behovet av en bättre och kvantitativt sett utökad utbildning av frivilliga ledarkrafter synes långtifrån tillgodosett, föreslår utredningen, att statens stöd åt ungdomsledarutbildningen koncentreras till den delen av utbildningsverksamheten. Utredningen föreslår vidare, att detta stöd successivt ökas. Detta synes också kunna ske av den anledningen, att en inriktning såsom den nu föreslagna av statens stöd till ungdomsledarutbildningen torde vara bäst ägnad att förhindra en icke önskvärd byråkratisering av organisationslivet.

Med hänvisning dels till utredningens principiella ståndpunktstaganden, dels till den summering utredningen gjort av erfarenheterna hittills av stödet till ungdomsledareutbildning föreslår utredningen vidare, att på sätt som i det föregående förordats av utredningen de medel som nu utgår för den av staten direkt bedrivna ungdomsledarutbildningen, dvs. de längre försökskurserna och konferenserna för instruktörerna, ställes till organisationernas förfogande för ungdomsledarutbildning i enlighet med de av utredningen angivna allmänna riktlinjerna för stödet till sådan utbildning. En av utredningens ledamöter har dock på denna punkt anmält avvikande mening.

I det föregående har utredningen avgivit förslag i fråga om det statliga stödet till pedagogisk verksamhet inom studieförbunden. Dessa förslag innebär, att de berörda organisationerna skulle erhålla stöd i sådana former, att exempelvis utbildningen av ledare inom studiecirkelverksamheten kunde på ett smidigt sätt anpassas till aktuella behov och bedrivas i moderna och ändamålsenliga former. Även för ungdomsledarutbildningens vidkommande gäller, att den bör erhålla ett stöd som är så utformat, att kursverksamheten utan svårighet kan förändras med hänsyn både till den pedagogiska utvecklingen och till de från år till år skiftande behoven inom de organisationer, som skulle komma i åtnjutande av bidrag för sin ledarutbildning.

Utredningen anser det riktigt, att ledarutbildningen inom olika organisationer får sin prägel av organisationernas målsättning och karaktär, liksom att olika aktuella projekt inom organisationerna bör få påverka utbildningsverksamhetens struktur. Utbildningsbehovet inom en organisation kan i ämneshänseende skifta från ett år till ett annat beroende på tillgång respektive brist på utbildade ledare för olika funktioner. Inom en organisa-

tion kan således under en viss period det största utbildningsbehovet föreligga på ett mera allmänt plan, för att senare förskjutas och främst avse utbildningen av ledare för speciella verksamhetsområden. Inom andra organisationer kan samtidigt utbildningsbehov och utbildningsplaner göra det angeläget, att ledarutbildningen sker i motsatt ordning. Att med utgångspunkt från dylika förhållanden inom organisationerna konstruera olika bidragsformer t. ex. för ungdomsledarutbildning av allmän art och för sådan av speciell karaktär ter sig enligt utredningens mening olämpligt, då risk skulle föreligga, att den för varje organisation speciella utbildningsrytmen rubbas, och att en icke önskvärd normalisering av ungdomsledarutbildningen uppstår. Utredningen är därför av den meningen, att det statliga stödet till organisationernas ungdomsledarutbildning ej bör uppdelas på olika anslag eller anslagsposter med hänsyn till vissa mer särpräglade utbildningsändamål utan utgå som ett enhetligt bidrag till ungdomsledarutbildning på sådana villkor, att den nödvändiga rörligheten i fråga om kursverksamhetens innehåll och utformning ej hindras.

I stort sett kan nuvarande bidragskonstruktion och bidragsbestämmelser för stödet till ungdomsledarutbildningen inom organisationerna sägas tillfredsställa de av utredningen angivna önskemålen. Dock anser sig utredningen böra föreslå vissa förändringar.

b. Bidrag till ungdomsledarutbildning

Som framgår av principiella ståndpunktstaganden och överväganden hävdar utredningen, att statens stöd till ungdomsledarutbildningen väsentligen bör avse en av ungdomssammanslutningarna själva bedriven utbildningsverksamhet för inom organisationerna verkamma, frivilliga krafter. På grundval av de gjorda erfarenheterna av organisationernas sätt att bedriva ungdomsledarutbildningen föreslår utredningen vidare vissa förenklingar av gällande bidragsvillkor för stödet till ungdomsledarutbildning. Förslagen om förenklingar motiveras också därav, att en viss överensstämmelse bör råda mellan stödet till ungdomsledarutbildning och till pedagogisk verksamhet inom studieförbunden.

Utredningen anser sålunda, att principen att de med statsbidrag ordnade kurserna skall kunna stå öppna för alla bör bibehållas, men däremot synes ej anledning finnas, att i författningen upprätthålles särskilda krav på offentliggörande.

Villkoret att undervisning skall bedrivas för hel dag räknat under minst 6 timmar har visat sig medföra praktiska svårigheter särskilt vid anordnande av s. k. veckoslutskurser i områden med långa resavstånd. Utredningen anser därför, att regeln bör kunna modifieras därhän, att undervisning vid s. k. veckoslutskurs skall för att bidrag må utgå omfatta 9 timmar och vid övriga kurser för hel dag räknat minst 6 timmar. Som tidigare skall bidragsberättigad kurs enligt utredningens mening omfatta minst två och högst tolv dagar.

Reglerna i fråga om ämnesval och kursinnehåll torde på längre sikt ha en normaliserande verkan och icke tillåta den variation i fråga om kursernas uppbyggnad, som med tanke på bidragets karaktär synes önskvärd. Utredningen föreslår därför, dels att nuvarande uppdelning i huvudämnen och övningsämnen avskaffas, dels att nuvarande regler i övrigt om ämnesval ersättes med den allmänna bestämmelsen, att bidraget till ungdomsledarutbildning skall utgå till kurser, som avser undervisning i ämnen av betydelse för utövande av ledarskap inom frivillig ungdomsorganisation.

Regeln, att antalet deltagare i med statsbidrag anordnade ungdomsledarkurser ej får överstiga 40, bör av pedagogiska skäl bibehållas, medan däremot godkännandet av föreläsare vid kurserna föreslås i fortsättningen ske av organisationerna själva, liksom utredningen föreslagit i fråga om godkännande av föreläsare inom folkbildningsverksamheten.

Godtages de av utredningen framlagda förenklingsförslagen, bortfaller behovet av särskilt godkännande från skolöverstyrelsens sida av varje anordnad kurs, för vilken statsbidrag sökes. Det administrativa förfarandet kan därmed förenklas på så sätt, att bidraget till ungdomsledarutbildning vid ingången av nytt budgetår fördelas bland organisationerna på grundval av gjorda ansökningar och med hänsyn till de fördelningsprinciper utredningen i det föregående föreslagit. Fördelning och utbetalande av anslag föreslås i princip ske på samma sätt som beträffande administrationsbidrag till studieförbund. Redovisningen av uppburet bidrag skulle förslagsvis ske så, att organisationen vid budgetårets slut i en sammanfattande redogörelse till skolöverstyrelsen angav tillräckligt antal data om kursverksamhetens inriktning, utformning och omfattning för att av redovisningshandlingen klart skall framgå, att kursverksamheten varit berättigad till bidrag.

Utredningen föreslår slutligen, att om de nu framlagda förslagen vinner beaktande, fördelningen av bidraget med hänsyn bl. a. till de i viss mån ändrade principerna och villkoren första budgetåret sker av Kungl. Maj:t efter förslag av skolöverstyrelsen.

De nu föreslagna modifieringarna av reglerna för det statliga stödet till ungdomsledarutbildningen erbjuder betydande fördelar inte minst från administrativ synpunkt. Därigenom vinnes, att skolöverstyrelsen får nya möjligheter att i stort följa verksamheten. Särskilt bör enligt utredningens mening skolöverstyrelsen ha sin uppmärksamhet riktad på val av ämnen och föreläsare, då på dessa punkter med de nu föreslagna reglerna behov av rådgivning och tillsyn kan uppstå.

Ovannämnda förslag innebär ändring av 3 § samt slopande av 5 § b) och d) i gällande kungörelse.

c. Bidrag till fritidsgruppsverksamhet

I direktiven för utredningen anföres, att den statliga bidragsgivningen till ungdomens förenings- och fritidsverksamhet är av ganska ungt datum, och

att därför mer genomgripande förändringar på detta område inte synes aktuella. Utredningen har därför i fråga om stödet till fritidsgruppsverksamheten ansett sin uppgift främst bestå i att åstadkomma en klarare statsbidragsmässig gränsdragning mellan fritidsgruppsverksamhet och den studieverksamhet, som i andra former åtnjuter statsbidrag, samt att företa en rent teknisk översyn av bidragskonstruktioner och bidragsbestämmelser.

Vid utformningen av förslag till bidragsgivning för studiecirkel- och musikstudieverksamheten har utredningen tagit det i direktiven uttryckta önskemålet om en klarare gränsdragning i beaktande. Om i enlighet med utredningens förslag det nuvarande särskilda bidraget till ungdomscirkelverksamhet ersättes med för studiecirkel- och musikstudieverksamhet allmänt gällande bestämmelser, bortfaller ett gränsdragningsproblem. Ytterligare ett steg i riktning mot en klarare gränsdragning skulle vara, att sådana förändringar i bestämmelserna om bidragsgivningen till ungdomens fritidsgruppsverksamhet företoges, att verksamhetens karaktär av ren ungdomsverksamhet starkare betonades. En översyn av bestämmelserna om fritidsgruppernas åldersgränser synes därför befogad.

Även av andra skäl än rent bidragstekniska finner utredningen anledning behandla åldersgränserna. Utredningens undersökningar om ålderssammansättningen i fritidsgrupperna (tabell 47) ger vid handen, att en jämförelsevis liten del av deltagarna i fritidsgruppsverksamheten är 19 år eller äldre. Flertalet deltagare är i åldern under 17 år. För samtliga undersökta organisationer gäller, att mer än hälften av alla ungdomar, som deltar i verksamheten, är under 16 år. Bidragskonstruktionen torde också stimulera organisationerna att särskilt uppmärksamma verksamhet för de lägre åldrarna, eftersom främst barn och ungdom i åldern nära den undre åldersgränsen attraherats. De av utredningen redovisade uppgifterna om ämnesfördelningen i fritidsgrupper med statsbidrag (tabell 46) stöder denna tanke. Det torde dessutom av dessa framgå, att i varje fall hittills främst redan tidigare bedrivna verksamhetsformer inom ungdomsarbetet, såsom ungdomsidrott och scouting, dominerat expansionen.

En nedre åldersgräns, som ligger under den nuvarande 12-årsgränsen, skulle enligt utredningens mening starkare markera skillnaden mellan fritidsgrupper och studiegrupper. En lägre åldersgräns än den nuvarande skulle dessutom bättre än denna anknyta till fritidsgruppsverksamhetens faktiska inriktning i åldershänseende. Det kan i sammanhanget påpekas, att en icke ringa del av fritidsgruppsverksamheten bedrivs inom förbund, som arbetar med denna lägre ålder. Från utgångspunkter som dessa skulle en sänkning av den lägre åldersgränsen till 8 år kunna motiveras. Vid denna ålder sker inträdet i scoutorganisationer, ungdomsloger m. m. Ett deltagande i föreningsverksamhet av olika slag redan vid så tidig ålder har också många fördelar av social och pedagogisk art. Likväl finner ut-

redningen, att en sänkning av åldersgränsen nedåt till 8 år inte bör företagas utan att erfarenheter av en mindre sänkning av gränsen först inhämtats. Utredningen har därför stannat vid att föreslå, att den lägre åldersgränsen för fritidsgrupper flyttas från 12 till 10 år, varvid utredningen utgår ifrån att det, sedan erfarenheterna härav summerats, provas, om en ytterligare sänkning kan ske.

Som framgått av ovanstående skulle en sänkning också av den övre åldersgränsen kunna övervägas. Den verksamhet, som täckes av fritidsgruppsbidraget, synes i betydande grad vara avpassad för ungdom under 18 år. Det måste anses befogat, att staten uppmuntrar verksamhet för just sådana åldrar, då vanor och attityder, som blir bestående för resten av livet, utbildas. Undersökningar i andra sammanhang tyder på att åldern 10—18 år kan medföra förändringar, som blir avgörande för en individs livsutveckling. Med hänsyn till att de föreslagna förändringarna på folkbildningsverksamhetens område, om de genomföres, skulle innebära förbättrade möjligheter för den mognare ungdomen att delta i sådan verksamhet, varigenom ungdomsorganisationernas studieverksamhet för dem skulle övertaga fritidsgruppernas roll och en koncentration av statens stöd kunna ske till fritidsgruppsverksamhet för barn och ungdom i åldern 10 till 18 år. Utredningen föreslår därför, att statsbidrag till fritidsgrupper i fortsättningen skall utgå för deltagare i åldern från fyllda 10 men ej 19 år. Detta föranleder ändring av 13 § a) i gällande kungörelse.

Som ovan framhållits är den fritidsverksamhet, som bedrivits i åldrarna 18—25 år, av tämligen ringa omfattning och av anslaget torde endast något över 10 % eller omkring en halv miljon kronor disponeras för verksamhet bland dessa åldrar. Den yngsta av de nuvarande årsklasserna, 12-åringarna, utgör däremot en stor grupp och icke mindre än ca 20 % av anslaget disponeras för verksamhet i denna årsklass. Det är givetvis svårt att med någon större grad av säkerhet förutsäga, hur stor del av antalet 10- och 11-åringar, som skulle kunna nås genom fritidsgrupper, men det får anses säkert, att kostnadsökningen för dessa blir åtminstone något större än kostnadsminskningen vid den föreslagna sänkningen av den övre åldersgränsen. Vid en sänkning till 8 år får man naturligtvis räkna med en ytterligare avsevärd ökning av kostnaderna. När skolöverstyrelsen i sina petita för 1961/62 framförde förslag om sänkning av deltagaråldern från 12 till 10 år, uppskattades ökningen av medelsbehovet till ca 250 000 kr., varvid emellertid förutsattes, att den övre åldersgränsen borde förbli orubbad. Som utredningen här ovan framhållit, är varje dylik beräkning förenad med svårigheter, eftersom möjligheten att utnyttja anslaget bl. a. hänger samman med tillgången på lämpliga ledare.

Bidraget till fritidsgruppsverksamheten utgår f. n. med dels 2 kronor utan krav på särskild redovisning, dels hälften av redovisade kostnader för handledare och materiel, dock högst 4 kronor 50 öre. Då antalet deltagare

i fritidsgrupp är maximerat till 25, kan högst 50 kronor automatiskt utgå för gruppens omkostnader, om gruppen i övrigt är berättigad uppbära statsbidrag. Detta innebär, att f. n. för en grupp av denna storlek utgår högst 5 kronor per gång för sådana grundkostnader som alltid måste uppstå vid varje organiserad verksamhet. Normalt torde kostnaden vara åtskilligt högre. Utredningen finner därför, att en omfördelning av bidraget till fritidsgrupper bör ske, så att en större andel av det maximala bidraget skall kunna användas för kostnader utan särskild redovisningsskyldighet. Enligt utredningens mening kräver genomsnittligt varje sammankomst enligt de krav som gäller för fritidsgrupperna ekonomiska insatser, som ligger betydligt över den summa, som nu står till buds. En sådan omfördelning skulle dessutom sannolikt medföra förenklingar i bidragsgivningen, eftersom man torde kunna räkna med att ett ökat antal fritidsgrupper kommer att nöja sig med det bidrag som utgår utan särskild redovisning. Utredningen föreslår därför, att den del av bidraget, som utgår utan krav på särskild redovisning, höjes från 2 kronor till 3 kronor, och att den del av bidraget, som högst kan utgå mot redovisning av kostnader, sänkes från 4 kronor 50 öre till 3 kronor 50 öre. Utredningen finner även 3 kronor vara ett så lågt bidrag, att ingen som helst anledning finnes att befara missbruk. Förslaget innebär ändring av kungörelsens 12 §.

Sänkningen av den nedre åldersgränsen och höjningen av den redovisningsfria andelen för fritidsgruppsverksamheten torde komma att innebära betydande förbättringar av bidragsvillkoren jämfört med nuvarande förhållanden. Mot dessa förbättringar torde böra svara en strävan att förbättra verksamhetens kvalitet. För att den fostran av de deltagande ungdomarna skall komma till stånd, som bidragsgivningen avser att stödja, synes fritidsgruppens arbete böra bedrivas med viss varaktighet. Enligt gällande författning skall gruppens verksamhet omfatta minst 20 timmar, fördelade på minst 10 sammankomster.

I skolöverstyrelsens anvisningar angående statsbidrag till fritidsverksamhet den 28 februari 1958 har vidare införts en bestämmelse, att gruppens verksamhet skall bedrivas under minst 10 veckor. Utredningen anser, att — som den föreslagit i fråga om bidraget till studiecirkel — även för fritidsgrupperna bestämmelser bör införas i författningen rörande den tidsperiod, under vilken verksamheten skall pågå. Utredningen föreslår därför, att en sådan bestämmelse införes, lämpligen i 13 § såsom ett nytt villkor för statsbidrag. I allmänhet torde en fritidsgrupp icke sammanträda mer än en gång per vecka; ofta inträffar också sammanträdena med större mellanrum. Utredningen finner därför, att en bestämmelse om att fritidsgrupps arbete skall pågå under minst 12 veckor för att vara bidragsberättigad inte skulle behöva medföra nämnvärda avvikelser i verksamhetens utformning i förhållande till den nuvarande men verka i kvalitetshöjande riktning.

Den inom Sveriges riksidrottsförbund bedrivna fritidsgruppsverksam-

heten intar på grund av sin omfattning och inriktning en särställning. Sålunda omfattade budgetåret 1959/60 mer än hälften av statens bidrag till fritidsgruppsverksamheten bidrag till av riksidsrottsförbundet rapporterade grupper. Aktiviteten i grupperna avsåg av naturliga skäl idrottslig verksamhet av olika slag.

Statliga bidrag till idrott och friluftsliv utgår i övrigt från anslag under tionde huvudtiteln. Under denna anvisas till idrott och friluftsliv två anslag, det ena till fonden för idrottens främjande och det andra till fonden för friluftslivets främjande. Anslagen avsättes till fonderna genom årliga beslut av Kungl. Maj:t. För budgetåret 1959/60 meddelades 19 särskilda beslut om anslag ur fonden för idrottens främjande. Det viktigaste är det årligen återkommande beslutet om anslag till riksidsrottsförbundet. Detta anslag uppgick budgetåret 1959/60 till 5 084 250 kronor och fördelades på 12 olika poster. I en av dessa ingick bidrag till instruktörsverksamhet bland ungdom.

Utredningen är av den uppfattningen, att den inom riksidsrottsförbundet bedrivna fritidsgruppsverksamheten från olika synpunkter är av utomordentlig betydelse. Genom denna öppnas möjligheter för ungdomen att komma i närmare kontakt med de värden, som idrottsutövning kan skänka. Även tävlingsmomentet, som ingår i de flesta former av idrottslig verksamhet, återfinnes i fritidsgruppsverksamheten om än i en för denna speciell utformning.

Samtidigt som utredningen således understryker det värde, som riksidsrottsförbundets fritidsgruppsverksamhet har, anser den sig ha anledning ifrågasätta, om verksamheten bör stödjas genom bidrag från anslag under åttonde huvudtiteln. Då idrottslig verksamhet i övrigt är föremål för bidragsgivning under tionde huvudtiteln — även den instruktörsverksamhet bland ungdom, för vilken motsvarande regler gäller som för den inom övriga ungdomsorganisationer med statligt stöd från åttonde huvudtiteln bedrivna instruktörsverksamheten — bör enligt utredningens mening den av riksidsrottsförbundet bedrivna fritidsgruppsverksamheten erhålla stöd genom anslag under tionde huvudtiteln. Såväl hänsynen till statens bidragsgivning i övrigt till idrottsverksamheten som rent verksamhetsmässiga skäl talar för en sådan överflyttning.

d. Bidrag till instruktörsverksamhet

Sedan budgetåret 1960/61 utgår statsbidrag till 47 instruktörer verksamma inom ungdomssammanslutningar eller grupper av sådana. Genom beslut av 1961 års riksdag har för budgetåret 1961/62 anslaget för bidrag till instruktörsverksamhet inom ungdomsorganisationer höjts med 96 500 kr till 771 000 kr. Beslutet innebär, att bidragsunderlaget vid bestämmandet av bidraget till instruktörsavlöning höjes från nuvarande maximibelopp 13 800 kr till 16 000 kr och att bidragets maximibelopp höjes från 10 350 kr till 12 000 kr. Maximibidraget till instruktörs rese- och traktaments-

kostnader höjes från 4 000 kr till 4 400 kr. Genom detta beslut erhöll organisationerna en välbehövlig ökning av bidraget till instruktörsverksamheten, om vilken verksamhet utredningen på annan plats i detta betänkande anfört en rad positiva synpunkter. Kungl. Maj:t och riksdagen fann det däremot icke möjligt att genomföra en ytterligare ökning av antalet instruktörsbidrag, trots att 53 sammanslutningar anmält behov av tillhoppa 101 sådana bidrag.

I enlighet med de av departementschefen meddelade direktiven har utredningen icke ansett sig böra ingå på någon genomgripande omprövning av stödet till ungdomsverksamheten utan stannat vid en granskning av mera teknisk natur. Utredningen har därvid ej funnit anledning föreslå ändringar av konstruktionen av bidragen till instruktörsverksamheten eller av antalet instruktörsbidrag. Utredningen uttalar i stället önskemålet att en sådan omprövning företages, då ytterligare någon tids erfarenhet vunnits av de nu gällande bidragsformerna. Vid en sådan prövning bör också anslaget till instruktörsverksamhet bli föremål för behandling. Under tiden torde man få räkna med en fortsatt justering uppåt av antalet instruktörsbidrag. Utredningen, som icke framlägger förslag om någon sådan ökning för det närmast ifrågakommande budgetåret, anser för sin del lämpligt, att antalet instruktörsbidrag under de närmaste åren efter prövning i varje särskilt fall något ökas.

e. Bidrag till administrationskostnader

Som i det föregående anförts, har utredningen haft anledning att pröva frågan om ett särskilt administrationsbidrag till organisationer, verksamma på ungdomsområdet. Förslag har vidare framlagts av 1960 års ungdomsupplysningsutredning, innebärande, att till den statsunderstödda ungdomsledarutbildningen i form av centrala och regionala kurser skulle knytas ett bidrag, fixerat till 1 000 kronor per central kurs och 500 kronor per regional sådan, vilket liksom kursbidraget skulle utgå till riksomfattande ungdomsorganisationer. Bidraget skulle utgå »för att sätta organisationerna i stånd att verkligen fungera som opinionsskapare» och ställas till organisationernas förfogande utan krav på redovisning av medlens användning.

1960 års folkbildningsutredning har efter framställning till Kungl. Maj:t från ungdomsorganisationer, vilka framställningar remitterats till utredningen, övervägt frågan om ett administrationsbidrag till sådana sammanslutningar av rikskaraktär. Därvid har bl. a. prövats en sammankoppling av ett dylikt administrationsbidrag med bidraget till ungdomsledarkurser.

Med hänvisning till sina direktiv anser sig folkbildningsutredningen emellertid icke kunna framlägga förslag om ett administrationsbidrag, innebärande någon större ökning av stödet till ungdomsorganisationer. Då det inte ingått i utredningens uppdrag att beträffande ungdomsverksamheten föreslå några mera genomgripande förändringar och med hänsyn till det

av ungdomsupplysningsutredningen framlagda förslaget har 1960 års folkbildningsutredning funnit sig icke böra för sin del upptaga frågan om ett administrationsbidrag i detta betänkande men kommer att till socialdepartementet avge begärt yttrande över ungdomsupplysningsutredningens förslag.

SJUNDE KAPITLET

Forskning och kvalificerad undervisning inom folkbildningsarbetet

Omvandlingen av samhällslivet har medfört en växande tendens hos de vuxna att uppmärksamma värdet av vidareutbildning, fortbildning och kunskapsökning av mera allmän art. Snabb utveckling inom yrkeslivet har skapat behov av såväl fortlöpande information inom det egna yrket som orientering, vilken aktualiserats av andra skäl än rena yrkesintressen. Vidgade resemöjligheter, ökade resurser att komma i kontakt med och tillgodogöra sig estetiska värden, samt mer markerade behov av att på ett systematiskt sätt skaffa sig överblick över utvecklingen på det samhälleliga området har lett till ett växande intresse för en mera allmänt inriktad orientering. I folkrörelsernas arbete har också ständigt ingått en strävan att stimulera befintliga bildningsbehov och frammana nya. Skilda bildningsintressen har i betydande omfattning tillgodosetts och tillgodoses alltjämt inom ramen för det av folkrörelserna bedrivna frivilliga bildningsarbetet.

I takt med ökningen av bildnings- och utbildningsverksamheten för vuxna har ett intresse för de särskilda pedagogiska problem, som undervisningen av vuxna medför, växt sig allt starkare. Den vuxnes sätt att inhämta och behålla kunskaper är i många avseenden andra än barnets, och de pedagogiska rön, som görs i skolundervisningen, låter sig inte omedelbart över sättas till de vuxnas situation. Detta förhållande uppmärksammades på ett tidigt stadium av folkbildningsarbetets företrädare. Man kom därför att söka sig fram till för folkbildningsarbetet speciella arbetsformer, vilka numera i folkbildningssammanhang är klassiska. Deras pedagogiska uppbyggnad överensstämmer i flera hänseenden med vad som i belysning av senare forskning visat sig vara ändamålsenligt i vuxnas studiearbete.

Det nutida folkbildningsarbetet följer uppmärksamt den pedagogiska, psykologiska, socialpsykologiska och sociologiska forskningen, och man söker i bildningsarbetet omsätta de rön, som redovisas inom respektive forskningsområden. Man strävar att anpassa arbetsformerna till de nya betingelser, som förändringarna på det pedagogiska området skapar. Anpassningen avses i första hand svara mot de erfarenheter, som genom vetenskapliga undersökningar vinnes på vuxenundervisningens område, men nyorientering i metodiskt hänseende synes också ske med hänsyn till rön i andra pedagogiska sammanhang.

Utredningen anser, att en kvalitetshöjning i pedagogiskt hänseende inom

såväl det fria bildningsarbetet som ungdomsarbetet är avhängig av möjligheterna till en fortlöpande omprövning av metoderna. En sådan omprövning förutsätter att tillgång finnes till ett för arbetsområdet väl anpassat och genom forskning underbyggt material, och att den kvalificerade undervisningen har sådan bredd och når sådana kategorier, att nya forskningsrön snabbt utnyttjas i fältarbetet.

Det nu tillgängliga vetenskapliga materialet på området har en ganska begränsad räckvidd. Man är i stort sett hänvisad till sådana i utländsk litteratur redovisade vetenskapliga iakttagelser, vilka kan utnyttjas, därför att de avser mer allmängiltiga problem. Behovet av en på svenska förhållanden inriktad forskning blir starkare, i och med att det vetenskapliga arbetet i andra länder alltmer inriktas på för respektive länder speciella problem i bildningsarbetet för vuxna.

Utredningen kan i detta sammanhang konstatera, att den grundforskning på det psykologisk-pedagogiska och sociologiska området, som bedrivs vid universitetsinstitutionerna och inom statens råd för samhällsforskning givetvis också angår vuxenundervisning och folkbildningsarbete i allmänhet. Grundforskningens resultat kan här, liksom på andra områden, tillämpas inom den praktiska verksamheten. Vad utredningen här närmast har att ta ställning till är den i huvudsak målinriktade forskning, som mera direkt bearbetar de problem, som är specifika för folkbildningsarbetet.

Med hänsyn till innehållet kan de aktuella forskningsproblemen uppdelas i fyra huvudgrupper. Den första av dessa rymmer problem, som berör *folkbildningsarbetets förutsättningar* över huvud taget i det moderna samhället. Där aktualiseras t. ex. följande frågeställningar: Vilka befolkningsgrupper i samhället kommer till de olika formerna av frivilligt bildnings- och utbildningsarbete? Vilka är motiven för deltagande? I vilken omfattning medför samhällsförändringar accent- och motivförskjutningar? Vilken är de vuxnas studiesituation i det moderna samhället? Vilka läs- och studievanor har de vuxna? Hur stor omfattning och vilket innehåll har gemene mans aktiva och passiva ordförråd? — Den andra huvudgruppen innefattar de forskningsuppgifter, som gäller *vuxenundervisningens metodik*. Där utgör undervisningsformerna ett betydelsefullt problem. Aktivitetsformerna inom studiecirkel- och föreläsningsarbete behöver närmare belysas och aktiverande metodik studeras i samband med såväl själva ämnesområdet som deltagarnas förutsättningar. Orsakerna till det i vissa cirkeltyper — det gäller bl. a. språkcirklar — ganska markanta bortfallet av deltagare under arbetets gång utgör här ett viktigt delproblem. Andra dylika är kunskapsförmedlingens betydelse för attitydförändringar, studiematerialets utformning och ledarutbildningens uppläggning. Den tredje huvudgruppen gäller *bildningsarbetets resultat*. Här bör belysas, vilken kunskapsbehållning som föreligger inte bara kortsiktigt — så som sker vid examensmässig redovisning — utan också på lång sikt, och vilka resultat

deltagande i folkbildningsarbete avsätter på intresse- och attitydbildning, på känsla för personlig stil och smak samt på val av litteratur-, tidnings- och tidskriftsläsning och av program i radio, television och på biografer. — Den fjärde huvudgruppen forskningsproblem, även den av betydande intresse, utgöres av dem, som innefattar *folkbildningsarbetets historia*. Forskningar på det historiska fältet kompletterar på åtskilliga punkter den kunskap om det moderna folkbildningsarbetet, som studiet av dess förutsättningar, mål, metoder och resultat kan förväntas ge.

Sammanfattningsvis kan om de fyra grupperna av problem, som utredningen för sin del vill ange som centrala i ett forskningsarbete om folkbildningsarbete och vuxenundervisning, sägas, att de bör betraktas som i stort avgränsade områden, vilka vart och ett inom sig rymmer ett stort antal intressanta och viktiga forskningsuppgifter. Någon åtskillnad har inte gjorts mellan problem, som berör grundforskningen, och sådana som bör hänföras till målforskningen.

På den kvalificerade undervisningens område har under 1950-talet tillkommit ett särskilt organ, vuxenpedagogiska seminariet vid Stockholms universitet. Studiet av bildnings- och vuxenpedagogiska problem har därmed fått en samlingspunkt. Bakom seminariet, som började sitt arbete 1953, stod vid tillkomsten pedagogiska institutionen vid dåvarande Stockholms högskola, kursverksamheten vid Stockholms högskola samt skolöverstyrelsens folkbildningsrotel. Seminariets arbete har alltsedan dess början letts av professor Torsten Husén — till viss del inom ramen för hans undervisningsskyldighet vid Stockholms universitet. Med professor Huséns anknytning till lärarhögskolan kom ett samband att upprättas också mellan denna och seminariet. Seminariets utgifter har bestritts dels av statsmedel (bidrag har utgått ur anslagsposten Stöd åt försöksverksamhet och undersökningar inom det folkliga bildningsarbetet under anslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder), dels av medel, som tillskjutits av kursverksamheten i Stockholm. Deltagare i seminariet har varit inom folkbildningsorganisationerna centralt anställda eller på annat sätt till organisationerna nära anknutna personer. I viss utsträckning har även deltagit folkhögskollärare och för personalutbildning inom enskilda företag engagerade.

Vid det vuxenpedagogiska seminariets sammanträden presenteras och diskuteras forskningsresultat på det pedagogiska och psykologiska fältet. Metodfrågor i såväl forskning som vuxenundervisning dryftas, och riktlinjer för nya undersökningar uppdras. Det förekommer vidare, att deltagare i seminariet presenterar resultaten från egna undersökningar. Ett konkret resultat av seminariets arbete och ett exempel på hur seminariets diskussioner förs ut till en vidare krets av folkbildningsintresserade är handboken »Vuxna lär». Denna och andra sammanställningar av seminariets arbete har visat sig ha stor praktisk betydelse för vuxenundervisningen. Bland ämnen, som på senare tid uppmärksamats av seminariet, kan nämnas vuxnas läs- och studievanor samt studieledarutbildningens metodik.

Efter att ha övervägt, hur ett statligt stöd till forskning och kvalificerad undervisning på folkbildningsområdet bör utformas, har utredningen ansett sig böra föreslå, att de statliga åtgärderna på området i första hand koncentreras till en utbyggnad av det vuxenpedagogiska seminariets arbete. Förstärkning bör enligt utredningens mening främst komma till stånd på målforskningens område. Här föreligger aktuella forskningsbehov, som ej kan täckas av nu tillgängliga resurser. Med en lämplig anknytning av ett sådant forskningsarbete till det vuxenpedagogiska seminariet torde garantier föreligga, att forskningsarbetet inriktas på för verksamheten centrala problem. Behovet av grundforskning är i och för sig inte mindre, men här kan den nyligen beslutade upprustningen av universiteten väntas erbjuda nya möjligheter, varför särskilda åtgärder i detta avseende icke torde vara av samma angelägenhetsgrad.

I annat sammanhang har utredningen framlagt sina synpunkter på det statliga stödet till den framtida ledarutbildningen för folkbildnings- och ungdomsarbetet. Därvid hävdas i princip, dels att en ökning av utbildningsverksamhetens omfattning är önskvärd bl. a. med tanke på dess kvalitetshöjande effekt, dels att all utbildning för insatser inom folkbildnings- och ungdomsorganisationer skall bedrivas av organisationerna själva. En samordning mellan forskningen och den kvalificerade undervisningen på området är emellertid naturlig och synes böra ske. På riksplanet bör därför för personer, som speciellt ägnar sig åt metodfrågor på området finnas ett organ för fortlöpande diskussion av centrala pedagogiska problem. Därmed förverkligas också det av utredningen tidigare uttalade önskemålet, att den kvalificerade undervisningen borde nå sådana kategorier, att nya forskningsrön snabbt utnyttjas i fältarbetet. Det vuxenpedagogiska seminariet kan numera sägas vara ett sådant forsknings- och undervisningsorgan.

Det vuxenpedagogiska seminariet bör enligt utredningens uppfattning i fortsättningen ingå som en del av det pedagogisk-psykologiska institutet vid lärarhögskolan i Stockholm. Seminariets arbete är numera förlagt dit, och genom dess ledning finns personell anknytning till skolan. Även andra praktiska skäl talar för en sådan anordning. Lärarhögskolan förfogar över för seminariet lämpliga arbetslokaler, och högskolans pedagogiska utrustning kan utnyttjas även av detta. Genom sambandet med lärarhögskolan i Stockholm etableras dessutom kontakt mellan den kvalificerade undervisningen och målforskningen på skolans område och på folkbildningsarbetets. På längre sikt innebär detta en förstärkning av förbindelserna mellan det fria och frivilliga bildningsarbetet och det reguljära skolväsendet. Detta är av betydelse för utvecklingen inom både skolan och folkbildningsarbetet.

För att den förordade utvidgningen av vuxenpedagogiska seminariets arbete skall komma till stånd, måste en förstärkning ske av lärarhögskolans resurser. En sådan utökning skulle böra avse dels tillgång till särskild arbetskraft, dels anvisande av medel för forskning.

För att behovet av särskild arbetskraft skall tillgodoses, föreslår utredningen att ett lektorat i vuxenundervisningens metodik inrättas vid lärarhögskolan i Stockholm. De med tjänsten förenade arbetsuppgifterna skulle omfatta såväl undervisning som forskning. Undervisningsskyldigheten borde i fråga om antalet timmar motsvara den, som ankommer på lektorat i högstadiets metodik och omfatta att som biträdande lärare deltaga i vuxenpedagogiska seminariets arbete, att meddela undervisning för lärarkandidater om folkbildningsarbetets och vuxenundervisningens metodik samt att vid vissa, av folkbildningsorganisationer anordnade ledarkurser av kvalificerad natur behandla metodiska problem. Forskningsuppgifterna skulle anknyta till det vuxenpedagogiska seminariets arbete och inriktas på lämpliga centrala, för vuxenundervisningen utmärkande metodproblem. För lektorat i vuxenundervisningens metodik bör kvalifikationskraven utformas så, att till tjänsten kan knytas person, som har dokumenterat god förtrogethet med folkbildningsarbetets villkor och ådagalagt framstående skicklighet som undervisare på detta område. Utöver förutsättningar att bedriva kvalificerad undervisning bör vederbörande ha visat ett markerat intresse för vuxenpedagogisk forskning. Det skulle kunna hävdas, att löneställningen med hänsyn till kvalifikationskraven borde vara sådan, att den närmast motsvarar en folkhögskolerektors, f. n. lönegrad Ao 26. Lönegradsplaceringen bör dock modifieras med hänsyn till jämförbara befattningshavare inom lärarhögskolan, och utredningen föreslår därför, att lektorat i vuxenundervisningens metodik placeras i lönegrad Ao 25.

Den nu angivna formen för utbyggnad av forskning och kvalificerad undervisning har bl. a. den fördelen, att kontinuerligt forsknings- och undervisningsarbete kan komma till stånd, utan att staten behöver vidkännas kostnader för upprättandet av en särskild institution. Däremot torde till omkostnader för forskning och undervisning ett visst belopp böra beräknas. Vid beräkningen av detta har utredningen kunnat bygga på de erfarenheter, som vunnits av det vuxenpedagogiska seminariets arbete. Omkostnaderna gäller dels arvoden till vissa utomstående medverkande vid seminariets sammanträden, dels kostnader för genomförande av undersökningar. Kostnaderna för de senare torde som regel komma att avse insamlandet av material från fältet, ofta med hjälp av frågeformulär. Dessa skall statistiskt bearbetas, varvid kostnader uppkommer för hålkortsbearbetning och för eventuell statistisk biträdeshjälp. Formulär, studiematerial o. dyl., som kommer till användning i undersökningarna, behöver antingen stencilas eller tryckas. De sammanlagda omkostnaderna beräknas till 10 000 kronor per budgetår. Utredningen föreslår därför, att den del av lärarhögskolans omkostnadsanslag, som avses för pedagogisk-psykologiska institutionen, uppräknas med 10 000 kronor.

ÅTTONDE KAPITLET

Tillsynsmyndigheten

Ärenden rörande folkbildnings- och ungdomsverksamhet handläggs inom skolöverstyrelsen på folkbildningsroteln, vilken har ett undervisningsråd som chef. Denna rotel handhar även frågor rörande folkbibliotek, folkhögskolor, nykterhetsundervisning och nykterhetsorganisationer. För folkbildnings- och ungdomsfrågorna disponerar roteln över tre konsulenttjänster, varav en i Ao 23 och två i Ae 23. En konsulent handlägger ärenden rörande föreläsningsverksamheten, en är avdelad för frågor beträffande studieförbund och studiecirklar och på den tredje ankommer ungdomsfrågorna. Härutöver finnes förutom biträdespersonal en förste byråsekreterare i 21 lönegraden. Den sistnämnda biträder emellertid även vid handläggningen av nykterhetsärenden.

Utredningens förslag innebär åtskilliga förenklingar i gällande statsbidragsbestämmelser, och om förslaget genomföres kommer studieförbunden att kunna disponera sina statsbidrag på ett friare sätt än vad nu är fallet. Man bör därför kunna räkna med en icke oväsentlig minskning av folkbildningsrotelns rent administrativa arbetsbörda. I fortsättningen bör enligt utredningens mening av detta skäl ärenden rörande föreläsningar och studiecirklar kunna handläggas av en och samma konsulent. En konsulenttjänst i Ae 23 bör i anslutning härtill indragas.

Studieförbundens friare disposition av statsbidragen gör det å andra sidan oundgängligt, att staten genom tillsynsmyndigheten har möjlighet att tillse, att de statliga bidragen används på ett sätt som gagnar folkbildningsarbetet och för detta framåt.

Den rent kamerala kontrollen för såväl folkbildnings- som ungdomsverksamheten måste också ägnas uppmärksamhet. I anslutning till modern revisionsteknik bör kontrollen mera få karaktären av djupgående stickprovundersökningar än av ett förhållandevis ytligt granskande av ingivna handlingar. En sådan stickprovskontroll bör ha flera former: hos studieförbund befintliga redovisningar med verifikationer bör kunna infordras, men även granskningar hos regionala instanser och hos lokala anordnare av föreläsningar, studiecirklar och fritidsgrupper bör ifrågakommas.

Den nu skisserade kontrollverksamheten — vars närmare utformning det torde få ankomma på skolöverstyrelsen att besluta om — kan icke åstadkommas utan att en kvalificerad tjänst finnes inrättad för ändamålet.

Utredningen föreslår därför, att folkbildningsroteln tillföres en befattning som förste revisor. Ifrågavarande tjänsteman, som alltså bör ha kameral inriktning, förutsättes i viss utsträckning biträda med administrativa göromål och därmed avlasta konsulenten för folkbildningsärenden. Tjänsten torde böra inplaceras i lönegrad Ae 23.

I övrigt föreslår utredningen icke några personaländringar hos skolöverstyrelsen. Då utredningen föreslagit indragning av en konsulenttjänst i Ae 23 och samtidigt inrättande av en förste revisorstjänst i samma lönegrad, påverkas icke skolöverstyrelsens avlöningsanslag. Det torde få ankomma på överstyrelsen att efter några års erfarenhet överväga, om och i vad mån anslaget till reseersättningar bör höjas på grund av tjänsteresor företagna av förste revisorn.

Sedan år 1947 har till folkbildningsroteln varit knutet ett rådgivande organ, statens folkbildningsnämnd. Denna består av 28 ledamöter, representerande olika folkbildningsorganisationer, lärarföreningar, universiteten, radioföretag, försvarsstaberna m. fl. Folkbildningsrotelns chef är nämndens ordförande. I sammanträdena deltar regelbundet konsulenterna för allmän folkbildning.

Nämnden har i huvudsak sammanträtt för att ta ställning till skolöverstyrelsens anslagsäskanden. Som kontaktorgan mellan statliga myndigheter och folkbildningsarbetet har nämnden icke kommit att spela någon större roll.

Sådana kontakter har dock regelbundet ägt rum under andra former. Studierektorerna i de erkända studieförbunden har liksom byråföreståndare och konsulenter i folkbildningsförbund samlats till överläggningar med representanter för folkbildningsroteln. Utredningen, som anser värdet av fria och mer informella kontakter mellan tillsynsmyndigheten och organisationerna vara större än förekomsten av ett rådgivande organ, finner icke tillräckliga skäl tala för bibehållandet av en särskild statens folkbildningsnämnd.

NIONDE KAPITLET

Kostnadsberäkningar

Om de av utredningen föreslagna förändringarna i statsbidragsgivningen till folkbildnings- och ungdomsverksamhet vidtages, kan antalet anslagsrubriker reduceras och förenklingar i det administrativa förfarandet åstadkommas. Samtidigt skulle anslagsgivningen på ifrågavarande områden bli överskådligare och ge en mera exakt bild av för vilka ändamål de anslagna medlen användes. Utredningens förslag innebär på vissa punkter besparingar men medför på andra kostnadsökningar. Dessutom skulle, om utredningens förslag godtages, vissa nu utgående bidrag överföras till annat anslag under åttonde huvudtiteln och andra till annan huvudtitel.

Som i annat sammanhang utvecklats, är det inte möjligt att med någon högre grad av tillförlitlighet ange prognoser i egentlig mening för folkbildnings- och ungdomsverksamhetens utveckling. Utredningen har däremot med utgångspunkt från vissa allmänna tendenser sökt klargöra den sannolika utvecklingen av de verksamhetsgrenar, för vilka statsbidrag förordas. Medan en noggrann beräkning av kostnaderna under ett antal år framåt för de föreslagna statsbidragen är ogörlig, synes däremot en bedömning av den sannolika kostnadsutvecklingen under de närmast kommande åren kunna ske.

A. Folkbildningsverksamheten

1. Föreläsnings- och kursverksamhet

Utredningens förslag till bidragsgivning för föreläsnings- och kursverksamheten innebär, att de nuvarande anslagen Bidrag till föreläsningsverksamhet, Resekostnadsersättning åt föreläsare, Bidrag till föreläsningsförmedling och konsulentverksamhet samt tre delposter under anslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder ersättes med ett, förslagsvis betecknat Bidrag till föreläsnings- och kursverksamhet. Detta anslag bör enligt utredningens mening fördelas på tre poster, Bidrag till föreläsningar och kurser, Bidrag till centralbyrå för föreläsningsverksamhet m. m. samt Bidrag till länsbildningsförbundens verksamhet. Innebörden av utredningens förslag kan åskådliggöras av följande uppställning:

Utredningens förslag innebär en reell höjning av anslaget till föreläsningss-

och kursverksamheten med ca 240 000 kronor, eftersom dels Bidrag till föreläsningsverksamhet inom försvarsväsendet föreslås överfört till fjärde huvudtiteln, dels ur nuvarande anslag utgående bidrag till studiecirkelföreläsningar i fortsättningen enligt förslaget skall utgå från bidraget till studiecirkelverksamheten.

Genom de föreslagna förändringarna av bidragsgivningen torde föreläsning- och kursverksamheten komma att rationaliseras på sådant sätt, att de anslagna medlen effektivare utnyttjas och att anslaget under de närmast kommande budgetåren kan uppföras med oförändrat belopp, sedan den av utredningen föreslagna höjningen vidtagits.

2. Studiecirkel- och studieförbundsverksamhet

Utredningens förslag till bidragsgivning för studiecirkel- och studieförbundsverksamheten innebär, att de nuvarande anslagen Bidrag till studieförbund och Bidrag till studiecirkelverksamhet samt av anslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder delposten Bidrag till anordnande av universitetscirklar och delposten Bidrag till Arbetarnas bildningsförbund för bildningsverksamhet bland sjömän i vad avser bidrag för studiecirkelverksamhet, samt av anslagen Bidrag till föreläsningsverksamhet och Resekostnadsersättning åt föreläsare de delar, som avser kostnader för studiecirkelföreläsningar, ersättes med två anslag, förslagsvis betecknade Bidrag till gruppstudieverksamhet samt Bidrag till de erkända studieförbundens administrationskostnader.

Följande uppställning åskådliggör innebörden av utredningens förslag:

Anslag budgetåret 1961/62:

	<i>Kronor</i>
Bidrag till föreläsningsverksamhet (delvis)	}
(Bidrag till studieförbundens föreläsningsverksamhet delvis)	
Resekostnadsersättning åt föreläsare (delvis)	
	75 000
Bidrag till studieförbund	2 745 000
Bidrag till studiecirkelverksamhet, <i>förslagsanslag</i>	13 500 000
Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder (delvis), <i>reservationsanslag</i>	65 000
Anslagsfördelning:	
1. Bidrag till Arbetarnas bildningsförbund för bildningsverksamhet bland sjömän, studiecirkelkostnader (delpost 1)	15 000
2. Bidrag till anordnande av universitetscirklar (delpost 5)	50 000

Anslagsbelopp budgetåret 1961/62	16 385 000
----------------------------------	------------

Utredningens förslag¹ (avseende budgetåret 1962/63)

	<i>Kronor</i>
Bidrag till gruppstudieverksamhet, <i>förslagsanslag</i>	15 500 000
Anslagsfördelning:	
1. Bidrag till studiecirkelverksamhet, <i>förslags-</i> <i>vis</i>	13 000 000
2. Bidrag till musikstudieverksamhet, <i>förslags-</i> <i>vis</i>	2 500 000
Bidrag till de erkända studieförbundens administrationskost-	
nader	2 500 000
Föreslaget totalt anslagsbelopp	<u>18 000 000</u>

Den statsfinansiella innebörden av utredningens förslag åskådliggöres av en jämförelse mellan de verkliga kostnaderna för staten budgetåret 1959/60 och de beräknade kostnaderna samma budgetår, om de av utredningen föreslagna reglerna för statsbidragsgivning tillämpats. Antalet gruppstudietimmar med statsbidrag utgjorde inom studieförbunden detta år ca 1,8 miljoner, för vilka statsbidrag utbetalades med 11,6 milj. kr. Av de statsbidragsberättigande studietimmarna utgjorde ca 20 % eller ca 360 000 timmar sång- och musikstudietimmar. Då en betydande del av detta antal avsåg studier i ungdomscirklar, torde kostnaderna för dessa timmar ligga över de genomsnittliga och uppgå till närmare 2,5 milj. kr. En undersökning av musikstudieverksamheten det nämnda budgetåret visar, att en tredjedel av antalet musikstudietimmar avsåg ensembler och körer, en tredjedel gruppstudietimmar i grupper, motsvarande de, som av utredningen föreslagits bära benämnas musikcirklar, samt en tredjedel motsvarande s. k. övningstimmar. Ett bidrag med 8 kronor per gruppstudietimme för grupper i andra studieämnen än musik skulle budgetåret 1959/60 ha inneburit en utgift för staten av 11,2 milj. kr och för musikstudieverksamhet i ensembler och musikcirklar en utgift av 2,2 milj. kr eller sammanlagt 13,4 milj. kr. Detta anslagsbelopp skulle ha innefattat förutom de nu nämnda bidragen bidrag för anordnande av studiecirkelföreläsningar och universitetscirklar, viss del av bidrag till Arbetarnas bildningsförbund för folkbildningsverksamhet bland sjömän samt ca 75 % av bidrag till studieförbunden för pedagogisk verksamhet, dvs. sammanlagt ca 700 000 kr. Detta innebär, att kostnaderna för staten budgetåret 1959/60, om de av utredningen föreslagna bidragsreglerna skulle ha tillämpats, blivit 1,1 milj. kr högre. Genom de av riksdagen beslutade höjningarna av anslagen till studieförbunden budgetåren 1960/61 och 1961/62 har bl. a. bidraget till pedagogisk verksamhet ökat. Detta innebär, att skillnaderna i kostnadshänseende mellan det nuvarande statsbidragssystemet och det av utredningen förordade i

¹ Vid beräkningen av anslagens storlek har antagits, att den årliga ökningen av verksamheten räknat från budgetåret 1959/60 skulle utgöra ca 5 %. Särskilda synpunkter på denna beräkning anføres i fortsättningen (s. 213).

viss utsträckning utjämnats. De kostnadsökningar, som kvarstår, hänförs sig till kostnader för åtgärder i kvalitetshöjande riktning.

Utredningen har vid avvägningen av de föreslagna bidragsbeloppen gjort vissa översiktliga beräkningar av verkan av det föreslagna bidragssystemet för de olika studieförbundens vidkommande och därvid även beaktat det i direktiven uttryckta önskemålet, att utredningen skall undersöka verkan i kostnadshänseende av olika bidragsalternativ. Beräkningarna redovisas i tabell 53.

Tabell 53. Beräknad anslagsutveckling (miljoner kr) vid årlig ökning med 5 procent budgetåren 1962/63 — 1966/67 av studieförbundens studiecirkel- och musikstudieverksamhet

Budgetår	Beräknat bidrag med nuvarande bidragsregler ¹	Beräknat bidrag med av utredningen föreslaget system ²		
		Alt. 1	Alt. 2	Alt. 3
1962/63	13,4	13,9	15,8	17,9
1963/64	14,1	14,6	16,7	18,7
1964/65	14,8	15,4	17,5	19,7
1965/66	15,5	16,2	18,4	20,7
1966/67	16,3	17,0	19,3	21,7

¹ Exklusive bidrag till åtgärder av pedagogisk art.

² Inklusive bidrag till åtgärder av pedagogisk art.

Alt. 1 = bidrag till gruppstudietimme med kronor 7, till ensemblegrupptimme med kronor 9, till musikgruppstudietimme med kronor 4:50 och till musikövningsstimme med kronor 3.

Alt. 2 = motsvarande belopp utgörande kronor 8, kronor 10, kronor 5:50 och kronor 3.

Alt. 3 = motsvarande belopp utgörande kronor 9, kronor 11, kronor 6:50 och kronor 3.

Anm. Beräkningen bygger på antagandet, att 20 procent av samtliga bidragsberättigande timmar utgöres av musikstudietimmar, varav $\frac{1}{3}$ avser ensemblespel, $\frac{1}{3}$ musikgrupper och $\frac{1}{3}$ övningsstimmar.

Som framgått av tidigare kostnadsberäkning, har utredningen med utgångspunkt från sina undersökningar av den kvantitativa utvecklingen av studiecirkelverksamheten under 1950-talet antagit, att verksamheten skulle kunna komma att öka med ca 5 procent per år. Utredningen har emellertid erfarit, att verksamheten under budgetåret 1960/61 ej synes komma att öka så snabbt som detta antagande förutsätter. Det skulle därför kunna inträffa, att ökningen blir mindre än 5 procent per år. Å andra sidan torde — om utredningens förslag genomföres — en viss ökning av verksamheten komma till stånd som en direkt följd av de kvalitativa förbättringar, vilka kan förväntas som ett resultat av de nya bidragsformerna. Det i tabellen angivna alternativ 1 skulle innebära, att flertalet studieförbund skulle få vidkännas anslagsminskning, medan alternativ 3 medför anslagsökningar för samtliga studieförbund. Alternativ 2 är det av utredningen förordade.

3. Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder

Reservationsanslaget Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder (budgetåret 1961/62 229 000 kronor) får, om utredningens förslag vinner beaktande, en väsentligen annan karaktär. Enligt förslaget skulle det omfatta följande:

	<i>Kronor</i>
Bidrag till speciella folkbildningsåtgärder, <i>reservationsanslag</i>	242 000
Anslagsfördelning:	
1. Försöksverksamhet och undersökningar inom folkbildningsarbetet	150 000
2. Kurs- och konferensverksamhet	25 000
3. Utgivande av tidskrifter	27 000
4. Arbetarnas bildningsförbund för verksamhet bland sjömän	25 000
5. Bidrag till Musikfrämjandet (tills vidare)	15 000

B. Ungdomsverksamheten

Utredningens uppdrag har i fråga om ungdomsverksamheten främst gällt att summera de hittills vunna erfarenheterna, att söka göra en bedömning av befintliga och eventuellt nytillkommande verksamhetsformers framtida omfattning samt att företaga en rent teknisk översyn av bidragskonstruktioner och bidragsbestämmelser. Utredningen har mot denna bakgrund ej ansett sig böra föreslå mer genomgripande förändringar vare sig i fråga om bidrags konstruktion eller deras storlek.

Som tidigare påvisats, är det förbundet med betydande svårigheter att på grundval av kvantitativa beräkningar ange olika verksamhetsformers framtida omfattning. Utredningen har därför ansett sig böra avstå från att framlägga beräkningar av anslagsbehovet för efter budgetåret 1962/63 följande budgetår. För samtliga verksamhetsformer gäller dock, att enligt utredningens bedömanden ökade kostnader bör beräknas. Ungdomsledarutbildningen torde böra öka i takt med förbättrad ledartillgång. Fritidsgruppsverksamheten har under de år statsbidrag ställts till dess förfogande expanderat mycket snabbt. Även om den av utredningen föreslagna överföringen av bidrag till Sveriges riksidsrottsförbunds verksamhet från åttonde till tionde huvudtiteln sker, bör fortsatt ökning av genom studieförbund och kommuner rapporterad fritidsgruppsverksamhet påräknas. Också i fråga om instruktörsverksamheten torde en viss ökning böra beräknas.

Med hänsyn till nyligen vidtagna anslagshöjningar i fråga om bidrag till verksamheten vid hemgårdar, utbildning av ungdomsledare samt bidrag till instruktörsverksamhet föreslår utredningen, att dessa anslag uppföres med oförändrade belopp för budgetåret 1962/63. De förslag, som framlagts på fri-

tidsgruppsverksamhetens område skulle — utom att en renodling av anslaget åstadkommes — innebära en sänkning av det under åttonde huvudtiteln utgående anslaget. Vidare torde som tidigare framhållits de förändringar utredningens majoritet föreslagit i fråga om åldersgränserna för bidragsberättigat deltagande i fritidsgrupp komma att innebära, att kostnadsökningen för den föreslagna sänkningen av den lägre åldersgränsen blir åtminstone något större än kostnadsminskningen genom sänkningen av den övre. Den föreslagna omfördelningen av bidragsbeloppet per deltagare torde icke medföra nämnvärda förändringar i fråga om anslagets storlek. Med hänsyn dels till de nu gjorda övervägandena, dels till fritidsgruppsverksamhetens utveckling under senare år föreslår utredningen, att anslaget Bidrag till ungdomens fritidsverksamhet, vilket för budgetåret 1961/62 upptagits till 5 400 000 kronor, för budgetåret 1962/63 uppföres med 3 000 000 kronor. Detta innebär en reell total anslagsökning med 600 000 kronor, varav under åttonde huvudtiteln 300 000 kronor. Ett fortsatt stödjande av riksidsrottsförbundets fritidsgruppsverksamhet enligt i huvudsak samma bestämmelser som för annan fritidsgruppsverksamhet skulle nämligen nödvändiggöra en höjning av anslaget till avsättning till fonden för idrottens främjande med ca 3 000 000 kronor. Vid beräkningen av detta belopp har förutsatts, att riksidsrottsförbundets fritidsgruppsverksamhet även i fortsättningen skall ha ungefär samma omfattning som studieförbundens och kommunernas tillhoppa.

Utredningens förslag framgår av följande uppställning:

	<i>Kronor</i>
Bidrag till verksamheten vid hemgårdar	300 000
Utbildning av ungdomsledare, <i>reservationsanslag</i>	1 500 000
Bidrag till ungdomens fritidsverksamhet, <i>förslagsanslag</i>	3 000 000
Bidrag till instruktörsverksamhet	771 000
Föreslaget totalt anslagsbelopp	5 571 000

C. Forskning och kvalificerad undervisning

Utredningens förslag i fråga om upprustning av forskningen och den kvalificerade undervisningen på folkbildningsarbetets område innebär, att på personalförteckningen för lärarhögskolan i Stockholm upptages 1 lektor i vuxenundervisningens metodik i lönegrad Ao 25 och att lärarhögskolans avlöningsanslag höjes med 31 608 kronor.

Omkostnadsstaten för lärarhögskolan i Stockholm bör vid bifall till utredningens förslag uppräknas med 10 000 kronor.

Sammanfattning och hemställan

Det fria och frivilliga bildningsarbetet i alla dess mångskiftande former är av utomordentlig betydelse för det kulturella framåtskridandet i vårt land. Genom föreläsningar, kurser, studiecirklar och i andra former förmedlas kunskaper på en rad olika ämnesområden till ett mycket stort antal människor. Kunskapsförmedlingen sker så långt möjligt med tillämpande av undervisningsmetoder, som avses anpassade till vuxnas studiesituation. Som målsättning för bildningsarbetet gäller vidare, att förutom kunskaper en rad andra värden skall förmedlas till de deltagande. Sådana värden är hänsyn till och respekt för oliktankande, förmåga till kritisk sovrning och värdering samt insikt om samarbetets betydelse i olika mänskliga situationer, värden som sammanfattande betecknats som viktiga element i en demokratisk fostran. En framtida, starkare accentuering av utbildningens betydelse i samhället liksom en fortsatt industrialisering och mekanisering kommer att innebära, att folkbildningsarbetets samhälleliga betydelse ökar. Detta måste förutsättas dels därför att behovet av kunskaper av allmänorienterande art torde växa, dels därför att det i ett framtida samhälle ej får anses mindre viktigt, att vad som här sammanfattas i begreppet demokratisk fostran uppmärksammas.

Det är med utgångspunkt från denna värdering av folkbildningsarbetets betydelse 1960 års folkbildningsutredning utarbetat sina förslag. Utredningens uppdrag har också varit mest långtsyftande på folkbildningsarbetets område. I fråga om ungdomsverksamheten har inom direktivens ram jämförelsevis få ändringar av nuvarande regler och bidragskonstruktioner kunnat ske. Utredningens utgångspunkt har dock vad gäller de förslag som framlagts beträffande denna verksamhet varit densamma som för behandlingen av folkbildningsarbetet. För bägge områdena gäller, att det arbete, som här måste till, enligt utredningens bestämda mening bör anförtros de på respektive områden verksamma organisationerna och att de statliga stödåtgärderna bör avpassas med hänsyn därtill.

I fråga om utformning och inriktning av det statliga stödet till folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet har utredningens riktpunkt varit dels att det statliga stödet skall ges sådan karaktär, att strävanden att förbättra folkbildnings- och ungdomsarbetets kvalitet uppmuntras, dels att så enkla och smidiga regler för den fortsatta bidragsgivningen skapas, att möjligheter öppnas för folkbildnings- och ungdomsorganisationerna att inom statsbidragssystemets ram anpassa verksamheten till de nya förutsättningar

samhällsförändringarna ger upphov till. Statsbidragssystemet bör slutligen vara lätt överskådligt och bidragsformerna avgränsade, så att det klart framgår, för vilka ändamål respektive anslag är avsedda.

De nuvarande reglerna för det statliga stödet till folkbildningsarbetet är i många avseenden oenhetliga samt dessutom i bidragshänseende svåra att överblicka. De har tillkommit vid olika tidpunkt, och motiven för stöd till de olika verksamhetsformerna har skiftat. Utredningen har därför som grund för sin behandling av det statliga stödet ansett sig böra göra en relativt omfattande redovisning av bidragsbestämmelsernas förhistoria. Denna redovisning återfinnes i betänkandets första kapitel.

En analys av olika verksamhetsformers framtida gestaltning måste i princip ske på grundval av iakttagelser av den kvantitativa utvecklingen under en relativt lång period. Utredningen har därför framlagt statistiskt material, belysande utvecklingen av olika verksamhetsformer inom folkbildningsarbetet huvudsakligen under perioden 1950—1960 samt inom ungdomsarbetet fr. o. m. införandet av nuvarande bidragsformer. Läget för föreläsningsverksamhetens vidkommande har gjort det motiverat, att på detta område särskilt omfattande undersökningar genomförts. Resultaten av utredningens undersökningar av den kvantitativa utvecklingen framlägges i betänkandets andra kapitel.

För en analys av den framtida utvecklingen på berörda områden erfordras även dels att iakttagelser göres av kvantitativt sett ej mätbara tendenser, dels att dessa tendenser väges mot de olika arbetsuppgifter, som organisationerna inom respektive verksamhetsområden anser sig ha i ett framtida samhälle samt mot de väntade förändringarna i detta samhälle. Detta material framlägges i betänkandets tredje och i första delen av dess fjärde kapitel. Senare delen av fjärde kapitlet ägnas åt principiella synpunkter på statens bidragsgivning med hänsyn till de gjorda undersökningarna.

Utredningens förslag till nya bidragskonstruktioner och bidragsbestämmelser framlägges i femte och sjätte kapitlen. Om utredningens förslag bifalles, kommer samtliga nu utgående former av statsbidrag till föreläsningar, kurser m. m. att ersättas med ett enhetligt bidragssystem. Undantag utgör bidrag till s. k. studiecirkelföreläsningar, som i fortsättningen enligt förslaget skulle inordnas under bidraget till studiecirkelverksamheten. Ett införande av enhetligt system skulle innebära, att betydande rationaliseringar i fråga om föreläsningsförmedling och regionalt bedriven folkbildningsverksamhet skulle kunna genomföras, och utredningen framlägger också förslag i denna riktning. Det enhetliga föreläsningsssystemet gör det nämligen möjligt att ersätta nuvarande fyra centralbyråer för föreläsningsförmedling med en. Genom det nya systemet kan vidare en samordning ske av föreläsningsförbundens och folkbildningsförbundens verksamhet, och de förslag utredningen i detta hänseende framlägger avser att underlätta en sådan samordning.

Även i fråga om det statliga stödet till studiecirkelverksamheten samt till studieförbundens verksamhet föreslås betydande förändringar. Enligt utredningens förslag skulle de nuvarande särskilda bidragen till allmänna cirkelar, ungdomscirkelar samt universitetscirkelar ersättas med ett enhetligt bidrag, vilket till skillnad från nuvarande bidrag som bidragsgrundande enhet skulle ha gruppstudietimmen, ej som nu studiecirkeln. Bidraget föreslås utgå med 8 kronor för varje gruppstudietimme, av vilket belopp 5 kronor 50 öre skall tillfalla den lokala anordnaren och 2 kronor 50 öre vederbörande studieförbund centralt. Sistnämnda belopp är avsett för i huvudsak pedagogiska eller i övrigt kvalitetshöjande åtgärder samt för åtgärder i syfte att stimulera studiet av vissa ämnen eller vissa befolkningsgruppers deltagande i studiearbete.

Utredningens undersökningar har visat, att den musikstudieverksamhet, som med nuvarande bidragsgivning erhåller stöd inom ramen för studiecirkelbidraget, till sin karaktär skiljer sig ganska avsevärt från studiecirkelverksamhet i andra ämnen. Utredningen föreslår därför, att statligt stöd till musikstudieverksamhet utgår under särskilda former och med iakttagande av att stödet varieras med hänsyn till de olika typer av gruppverksamhet, som förekommer i detta studieämne.

Det statliga stödet till studieförbundens verksamhet innefattar f. n. bidrag till såväl administrativa som pedagogiska åtgärder. Utredningen föreslår, att det statliga stödet till studieförbundens administration o. dyl. kvarstår som särskilt anslag, medan det nuvarande bidraget, i vad det avser pedagogiska åtgärder, skall utgå från det belopp, som enligt det ovan sagda skall tillfalla vederbörande studieförbund centralt för varje anordnad gruppstudietimme.

I fråga om utformningen av stödet till musikstudieverksamheten föreligger särskilt yttrande från ledamoten Jarild. Hr Jarild har även anmält gentemot utredningsmajoriteten avvikande synpunkter vad gäller avvägningen mellan den del av bidraget per gruppstudietimme, som skall utgå till lokal anordnare, och den del, som skall kunna användas för centrala åtgärder inom studieförbunden.

Utredningens förslag innebär, att nu gällande författning skulle behöva ersättas med ny. Ett förslag till sådan har utarbetats.

Som påpekats, har utredningens förslag på ungdomsverksamhetens område med utgångspunkt från det givna uppdraget inriktats på en rent teknisk översyn av bidragskonstruktioner och bidragsbestämmelser. Sålunda föreslår utredningen i fråga om bidrag till utbildning av ungdomsledare, dels att den av staten bedrivna ungdomsledarutbildningen inskränkes, dels att ett flertal av de nuvarande detaljbestämmelserna för bidrag till s. k. centrala och regionala kurser modifieras så att inom bidragets ram önskemålet om en differentiering av ungdomsledarutbildningen kan tillgodoses utan att speciella bidragskonstruktioner behöver tillgripas. Vad gäller bidrag till ung-

domens fritidsverksamhet föreslås, att den av Sveriges riksidsrottsförbund anordnade fritidsgruppsverksamheten, vilken är föremål för stöd från detta anslag, i fortsättningen liksom idrottslig verksamhet i övrigt, bedriven av riksidsrottsförbundet, skall erhålla bidrag från anslag under tionde huvudtiteln. Vidare föreslås, att åldersgränserna för bidragsberättigat deltagande i fritidsgrupp ändras från fyllda 12 men icke 25 år till fyllda 10 men icke 19 år, att i stället för nuvarande bidrag om 2 kronor per medlem för bestridande av lokalkostnader m. m. skall utgå 3 kronor, samt att det belopp, som skall utgå med högst hälften av de redovisade och godkända kostnaderna för handledning och materiel fastställs till högst 3 kronor 50 öre per medlem mot nu 4 kronor 50 öre. Slutligen föreslås, att fritidsgrupp för att vara berättigad erhålla bidrag bör ha varit verksam under 12 veckor.

Ledamoten Johansson har avgivit särskilt yttrande angående statens stöd till ungdomsledarutbildning samt till fritidsgruppsverksamhet.

Folkbildningsarbetet rymmer betydande forskningsuppgifter. Utredningen föreslår därför — som närmare framgår av det sjunde kapitlet i betänkan- det — att det statliga stödet till forskning och kvalificerad undervisning på folkbildningsarbetets område förstärkes. Enligt utredningens mening bör såväl forskning som kvalificerad undervisning ske dels inom ramen för den inom lärarhögskolan i Stockholm bedrivna verksamheten, dels i direkt an- knytning till organisationernas arbete. Även försöksverksamhet inom folk- bildningsarbetet bör enligt utredningens åsikt bli föremål för statligt stöd.

De av utredningen framlagda förslagen innebär enligt utredningens me- ning, att en mindre organisatorisk ändring bör företagas inom skolöversty- relsens folkbildningsrotel. Särskilt yttrande föreligger på denna punkt av ledamoten Olsson.

På grundval av i nionde kapitlet gjorda kostnadsberäkningar har utred- ningen kommit till att för budgetåret 1962/63 erfordras som bidrag till föreläsnings- och kursverksamhet m. m. sammanlagt 1,6 miljoner kronor, som bidrag till gruppstudieverksamhet 15,5 miljoner kronor, varav för studiecirkelverksamhet 13 och för musikstudieverksamhet 2,5 miljoner, som bidrag till studieförbundens centrala verksamhet ett anslag av 2,5 miljoner kronor samt slutligen för vissa speciella folkbildningsåtgärder 242 000 kro- nor.

Utredningens förslag på ungdomsverksamhetens område innebär, att an- slaget Bidrag till ungdomens fritidsverksamhet under åttonde huvudtiteln upptages till 3 miljoner kronor samt att övriga anslag utgår med oföränd- rade belopp. Å andra sidan fordras en anslagsförstärkning under tionde huvudtiteln.

Med hänvisning till vad som anförts i detta betänkande hemställer ut- redningen,

att förslag förelägges riksdagen om antagande i huvudsak av de riktlin-

jer för folkbildningsarbetets och ungdomsverksamhetens utformning, vilka uppdragits i betänkandet,

att kungörelse om statsbidrag till frivilligt folkbildningsarbete utfärdas på grundval av det till betänkandet fogade förslaget till kungörelse,

att kungörelsen angående statsbidrag till ungdomens förenings- och fritidsverksamhet ändras i enlighet med vad i betänkandet angivits,

att för folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet för budgetåret 1962/63 beräknas följande anslag, nämligen

ett anslag till bidrag till föreläsnings- och kursverksamhet om 1 600 0000 kronor

ett förslagsanslag till bidrag till gruppstudieverksamhet om 15 500 0000 kronor

ett anslag till bidrag till de erkända studieförbundens administrationskostnader om 2 500 000 kronor

ett reservationsanslag till bidrag till speciella folkbildningsåtgärder om 242 000 kronor

ett anslag till bidrag till verksamheten vid hemgårdar om 300 000 kronor

ett reservationsanslag till utbildning av ungdomsledare om 1 500 0000 kronor

ett förslagsanslag till bidrag till ungdomens fritidsverksamhet om 3 000 000 kronor

ett anslag till bidrag till instruktörsverksamhet inom ungdomsorganisationer om 771 000 kronor

att i personalförteckningen för lärarhögskolan i Stockholm upptages en ny lektorstjänst i lönegraden Ao 25,

att uppräknig göres för budgetåret 1962/63 av avlöningsanslaget för lärarhögskolan i Stockholm med hänsyn till kostnaderna för nyssnämnda lektorstjänst samt av lärarhögskolans omkostnadsanslag med 10 000 kronor samt

att en konsulenttjänst i Ae 23 hos skolöverstyrelsen ombildas till en förste revisorstjänst i samma lönegrad.

Särskilda yttranden

Av ledamoten Henry Jarild

Med nedan givna motiveringar anmäles reservationer på två punkter i kapitlet om studiecirkel- och studieförbundsverksamhet. Den första gäller majoritetens beslut att fastställa ett bidrag på 5:50 per gruppstudietimme till lokal anordnare av studiecirklar. Den andra avser likaledes ett majoritetsbeslut att inom ramen för musikverksamhet (ensembler, körer och musikcirklar) medge ett visst antal övningstimmar.

Bidrag till studiecirkelverksamhet

Å sid. 173 föreslås ett generellt bidrag på 5:50 per gruppstudietimme till lokal anordnare av studiecirklar. Samtidigt anbefalles ett centralt bidrag på 2:50 per gruppstudietimme. Undertecknad menar, att denna avvägning mellan den lokala och centrala parten skulle vara en annan.

Utredningen har i sina beräkningar kommit fram till att ett genomsnittligt anslag på 6:49 per timme f. n. utgår till en studiecirkel. Det betyder, att vissa cirklar har legat under detta genomsnitt. Andra åter har legat över. Man har ju nu övre gräns på 7:50 per timme för allmän cirkel och 11: — för ungdomscirkel. Cirklar med högt kvalificerade lärare har naturligtvis snabbt nått den övre gränsen. Ett förslag på 5:50 per gruppstudietimme, som den nya termen lyder, innebär därför en kännbar sänkning för många lokala anordnare. Det gäller framför allt orter, där stark konkurrens om lärarkrafter råder. Om man skulle följa majoritetens beslut, kommer stora svårigheter att uppstå för många lokala anordnare. Det skulle inte bara bli fallet under en övergångstid, då man skulle anpassa sig efter det nya, utan svårigheterna torde i så fall bli av permanent art. Det är ju uppenbart, att folkbildningsarbetet för varje år som går, får allt fler konkurrenter om de kvalificerade lärarkrafterna. En konkurrent är på flera avsnitt yrkesskolorna. Statsbidraget till deras lärarlöner är f. n. 9:85 för undervisningstimme i deltidskurs, däri då inte inräknat några materialkostnader, som ju också skall ingå i gruppstudietimmebidraget. F. ö. är beloppet i 1961 års budgetförslag höjt till 10:75. Ju mer våra handledare offrar på sin utbildning i vuxenpedagogiska frågor, desto större krav torde de ställa på ekonomiskt vederlag för sina kommande insatser. Utredningen konstaterar själv detta å sid. 172, där det heter: »Arvodesnivån torde överhuvudtaget inom folkbildningsarbetet få beräknas komma att ligga väsentligt högre än som regel nu är fallet.» Det råder väl inget tvivel om att den starkast kvalitetsfrämjande faktorn

är den duglige och skicklige handledaren. Mycket beror också på själva studiematerialet. Men ett aldrig så skickligt pedagogiskt tillrättalagt material blir av ringa värde, om inte handledaren kan använda det på rätt sätt. I aktivitetspedagogiken, utövad bland vuxna, måste man ställa stora krav på bådadera.

Visserligen kan man andraga, att den av utredningens majoritet föreslaggna fördelningen möjliggör genom centrala direktiv en dirigering av medel till stöd för beträngda lokalavdelningar. Detta torde dels vara en onödig oomgång och dels icke förmå att motverka den för folkbildningsarbetet menliga osäkerhet som på månet lokalt håll kommer att göra sig gällande, om man följer utredningsmajoritetens linje.

Utvägen att höja kursavgifterna har utredningen påpekat. Många lokallavdelningar har redan nu höga avgifter. Inget studieförbunds lokalavdelningar torde komma ifrån detta, om de skall kunna hålla jämna steg med den kulturella anspråksnivån under det kommande dynamiska 60-talet (jfr fjärde kapitlet). Även denna utveckling talar för en avvägning av statsbidraget till den lokala anordnaren enligt undertecknads linje.

I strävan att få kvalificerade handledare råder det väl ingen tvekan om att den lokale anordnaren i många avseenden har ett bättre och tryggare utgångsläge för sitt arbete, om han överlag kan räkna med 6: 50 per gruppstudietimme som statsbidrag. Det centrala bidraget skulle i samma mån minskas och sättas till 1: 50 per gruppstudietimme. Ur statsfinansiell synpunkt innebär den av mig föreslagna avvägningen ingen ändring i förhållande till utredningsmajoritetens beslut, då det sammanlagda beloppet per studietimme i båda fallen blir 8: — kr.

Om en höjning av det generella bidraget med 1: — kr per gruppstudietimme skulle kräva ökad kontroll på lokalplanet, kan krav ställas att ytterligare en för verksamheten ansvarig jämte handledaren skall underteckna slutrapporten.

Med stöd av vad ovan andragits, yrkar jag att avvägningen av bidraget mellan vederbörande lokal anordnare och den riksstudieförbund sker på så sätt, att 6: 50 per gruppstudietimme tillfaller den förre och 1: 50 per gruppstudietimme den senare och att förslaget till författningstext § 5 redigeras i överensstämmelse med detta yrkande.

Bidrag till musikcirkelverksamhet

Utredningens majoritet har å sid. 177 funnit skäligt, »att man inom ramen för musikverksamhet, ensembler, körer eller musikcirklar medger ett visst antal övningsstimmar». Ehuru ett sådant förslag i sig själv innebär ett försök till att få klarare linjer i bidragsgivningen till studieförbundens musikverksamhet, utgör det samtidigt ett fastlåsande vid en pedagogik, som icke kan vara eftersträfvansvärd för framtiden. En förutsättning för att ensemble-

idén skall kunna förverkligas är, att folkbildningsarbetet satsar på ett helt nytt synsätt på den pedagogiska och estetiska målsättningen i musikbildningsarbetet. En samsyn med modern musikpedagogik ute i Europa och USA bör kunna ge till resultat en ny pedagogik och ett djupare förankrat estetiskt synsätt på musikverksamheten inom studieförbunden.

Modern musikundervisning ute i Europa är målmedvetet inriktad på att finna och utveckla vägar för att ge solospelet dess plats som en konstart, lämplig för vissa begåvningar, men framför allt att ge *samspelet* den position som konstart, i vilken även individer med begränsade tekniska möjligheter har tillfälle att nå fördjupad musikupplevelse och musikförståelse. Men samspelet är icke blott den musikaliska fulländningens konstart. Det har med framgång tjänat som ett pedagogiskt medel i den elementära musikundervisningen. Modern elementär musikpedagogik arbetar ofta utifrån samspel (samsjungande) och gruppaktivitet. Namn som Orff, Martenot, Ward m. fl. har visat ny väg till rikare musikförståelse, ökat musicerande och större gruppaktivitet i undervisningen.

Utredningens skrivning motsäger icke ett nytt synsätt utom på den avgörande punkten om särskilda övningstimmar för enskilda stämmor i ensembler eller enskilda personer i musikcirkel. Det innebär en så stark uppluckring av målsättningen för gruppaktivitet och ensemblespel att förslaget inte kan accepteras.

Den aktivitetspedagogik, som ensemblespelet kräver, medger faktiskt icke enskild övning av stämmor inom ensembles ram. Den enskilda stämmans musikaliska inpassande i ensemblen äger just rum med de andra i gruppen som lyssnare. Sak samma gäller för musikcirkelarna. Visserligen kan det i det senare fallet teoretiskt bli fråga om något större kostnader för statskassan, då kravet på cirkelns sammanhållning kan komma att fordra några fler gruppstudietimmar. I praktiken kommer det att verka så, att det blir billigare då utgifter för övningstimmarna faller bort, och själva det individuella tekniska övandet, främst för dem som släntrar efter, måste bli en hemuppgift. Vad man vinner är dock detta, att musikbildningsverksamheten håller en rak linje och försöker att redan nu mer allmänt förverkliga den nya pedagogiken, där betoningen ligger på samspelet. Någon kanske säger, att folkbildningsarbetet i dag inte har lärare att nu överlag förverkliga ett nytt synsätt. Det är dock uppenbart, att man på flera håll är på väg. Att med alla medel stödja en sådan utveckling torde vara den angelägnaste uppgiften inom musikbildningsverksamheten, bedriven av studieförbunden.

Med stöd av vad ovan sagts, yrkar jag att stycket, som å sid. 177 börjar: »Med hänsyn härtill» och slutar med orden: »musikcirkelns övriga verksamhet» helt utgår, att med anledning av reservation å bidrag per gruppstudietimme den ändringen å sid. 176 införes, så att musikcirkel också kommer i åtnjutande av 6: 50 per gruppstudietimme.

Av ledamoten Erland Johansson

Utredningen har upprepade gånger ansett sig ha anledning understryka värdet av de fria och frivilliga ungdomsorganisationernas insatser. Denna positiva värdering av ungdomsorganisationernas arbete bygger på mångårig erfarenhet, bl. a. dokumenterad i statsministerord vid konferensen i riksdagshuset den 19 november 1959 angående samhället, ungdomen och de frivilliga organisationerna. Vid denna konferens yttrade statsministern bl. a. följande:

»Men när stigande standard och vidgade samhällsansträngningar skapår ökade möjligheter för ungdomen betyder det också att ungdomens möjligheter att välja och därmed också deras möjligheter att välja fel ökas. Vi får inte glömma bort att vi har ett gemensamt ansvar för ungdomens fostran i vidaste bemärkelse, en fostran till ansvar, hänsyn och samarbete och till de grundläggande värderingar som ytterst är förutsättningen för ett demokratiskt samhälle. Vi vet att vid denna fostran spelar hemmen och skolan en avgörande roll. Mer och mer blir vi också medvetna om betydelsen i detta sammanhang av folkrörelserna och ungdomens egna organisationer. Det är min övertygelse att vi inte kan överskatta den samhällsbyggande verksamhet som utföres av de fria och frivilliga ungdomsorganisationerna. Man räknar med att ungdomsorganisationerna 1957 arbetade bland $\frac{2}{3}$ av den svenska ungdomen. Det betyder att majoriteten av de unga hade möjlighet att uppleva den känsla av samhörighet och gemensamma ideal, av kamratskap och ömsesidig hänsyn som vi förbinder med fostran inom ungdomsorganisationerna. Dessa organisationer är fria och frivilliga. Samhället ingriper icke med lagar och föreskrifter i deras verksamhet. Det samhälleliga stöd som sedan flera år tillbaka utgår till organisationerna är ett uttryck för positiv värdering av deras betydelse och har till syfte att ytterligare stimulera deras aktivitet. Såvitt vi nu kan överblicka har resultatet av denna stimulans fråan samhällets sida överträffat alla förväntningar. Det visar att det lönar sig att satsa på ungdomens förmåga att själv ta ansvar för sin fostran.»

Nämnda konferens erinrade också om den stora roll som idrotten spelar då det gäller ungdomsfostrande insatser (redaktör B. Nordenfelt), något som utredningen kraftigare bort erinra om i samband med t. ex. diskussionen kring fritidsgrupperna. Överflyttning av anslag från en huvudtitel till en annan behöver inte med nödvändighet medföra försämrat läge för bidragsmottagaren eller grunda sig på ett värdeomdöme. Förslaget att medel till idrottens fritidsgrupper skall ges från 10:e huvudtiteln får alltså ej, i händelse av förslagets genomförande, innebära en ekonomisk försämring av Riksidrottsförbundets möjligheter att bedriva fritidsgruppsverksamhet. Det är angeläget att nämnda fakta påpekas, så att Riksidrottsförbundets insatser för svenskt ungdomsarbete inte uppfattas så exklusiva att Riksidrottsförbundet därför bör flyttas bort som bidragsmottagare från 8:e huvudtiteln, varifrån ju anslag till övriga ideella, politiska och religiösa ungdomsorganisa-

tioners arbete utgår. Förslaget om medelsöverflyttning betingas uteslutande av anslagstekniska överväganden.

De till utredningen av chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, meddelade direktiven framhåller som en huvuduppgift för utredningen att »summera de hitintills vunna erfarenheterna av verksamheten för att på grundval därav söka göra en bedömning av befintliga och eventuella nytillkommande verksamhetsformers framtida omfattning...». I enlighet med dessa direktiv har också utredningen gjort vissa undersökningar, bl. a. angående fritidsgruppernas ämnesval och åldersfördelningen inom de för fritidsgrupperna angivna åldrarna. Utvecklingen av fritidsgruppsverksamheten sedan 1954 har också blivit föremål för behandling. Av gjorda undersökningar har utredningen ansett sig kunna dra sådana slutsatser att nedskärning av fritidsgruppsåldern från 24 år till 18 år bör vara tänkbar och föreslår att ingen uppräknig bör ske av utgående anslag per fritidsgrupp frånsett den eventuella ökning av stöd som höjningen av automatiskt bidrag innebär. Inte något i materialet från undersökningarna kan dock enligt min mening ge anledning till sådana förslag och ställningstaganden.

Enligt undersökningar som utredningen företagit inom ett antal studieförbund utgöres åldrarna 18—24 år av 12—20 % av totala antalet till de undersökta studieförbunden rapporterade fritidsgruppsdeltagare. Riksidrottsförbundet redovisar nära 30 % i samma åldersgrupp. Vid antagandet att bland samtliga fritidsgruppsdeltagare 1959/60 utgjorde åldersgruppen 18—24 år 20 % skulle denna grupp bestå av drygt 170 000 ungdomar, större delen av dem aktiverade i idrottsrörelsens fritidsgrupper. Nämda budgetår redovisar nämligen skolöverstyrelsen 863 970 deltagare i fritidsgruppsverksamheten. Bland dessa 170 000 ungdomar befinner sig många i flyttningssituation med åtföljande normkorsningar och anpassningssvårigheter. Skulle det ungdomsfostrande arbetet bland dessa åldrar, alltså åldrarna 18—24 år, undandras det stöd som enligt givna erfarenheter visat sig i högsta grad stimulera ungdomsorganisationerna till ytterligare effektivisering av det uppsökande arbetet bland samhällets ungdom, torde väsentliga nedskärningar av detta mycket betydelsefulla arbete bli följd. Insatser för och bland ungdomen har ju visat sig kräva alltmer av ekonomiska insatser, bl. a. beroende på ökade svårigheter att nå ungdomen i tätortsbildningar och på ökad konkurrens från den kommersiella nöjesindustrien. I detta sammanhang kan nämnas att det statliga bidraget till ungdomens fritidsverksamhet har täckt uppkomna kostnader endast till viss del. Det är ju inte heller meningen, att nämnda bidrag skall vara annat än stimulansbidrag.

Utredningens mening att fritidsgruppsarbetet synes i betydande grad vara avpassat för ungdomar under 18 år och att ungdomar över 18 år borde föras in i ordinär studiecirkelverksamhet och därför inte böra bli föremål för den gruppaktivitet som fritidsgrupperna förmedlar underbyggs ej av några som helst undersökningar vad gäller metodiktillämpning och övergång från fri-

tidsgrupper till studiecirklar. Det är helt naturligt att ungdomsorganisatio-
ner och kommuner anpassar gruppmetodiken efter de åldrar som deltagare i
grupperna. Härvidlag har inte, såvitt jag vet, åldersgruppen 18—24 år ställts
i undantagsställning. Istället synes det vara så att den ålder som har de
flesta deltagarna får sin metodik mest utbredd. Det lägre deltagarantalet
från åldrarna 18—24 år grundar sig alltså uppenbarligen ej på svårigheter
att finna rätt gruppaktivitet för dessa åldrar i fritidsgruppens form. Istället
torde det vara så för många 18—24-åringar att utbildning och andra engage-
mang har tagit tid och intresse i anspråk i sådan utsträckning att fritids-
gruppsgemenskapen ej längre motsvarar deras behov. Så länge det emeller-
tid finns en så stor grupp i nämnda ålder som i fritidsgrupperna finner ett
svar på behovet av kamratgemenskap och solidaritets- och ansvarsutveck-
lande aktiviteter bör arbetet bland dessa åldrar få del av samma slag av
stimulansbidrag som arbetet bland ungdom under 18 år.

Då det gäller ungdomarnas övergång från fritidsgrupper till studiecirklar
har den allmänna diskussionen om ungdomsfrågorna framfört det påståen-
det att många ungdomar, då de kommer till fritidsgruppen, överhuvudtaget
saknar intresse för systematiska gruppstudier av det slag studiecirklar för-
medlar. Först efter en tid i fritidsverksamheten utvecklas deras kunskaps-
behov i den riktningen att systematiska gruppstudier får attraktivitet. Där-
för synes det orealistiskt att tro att åldersgruppen 18—24 år vid visst bort-
fall av fritidsgruppsverksamhet skall söka sig till gruppstudier. Den sanno-
lika utvecklingen torde däremot innebära att vid bortfall av stimulansbidrag
för arbetet bland här berörda åldrar kommer insatserna för och bland dessa
att minska i takt med minskade resurser. Då det dessutom synes orealistiskt
att antaga åldersgruppens aktiviserande i sin helhet i studiecirklarna, kom-
mer en stor grupp 18—24-åringar att lämnas utan möjlighet att aktiviseras
i den karaktärsdanande fritidsgemenskap som systematisk gruppaktivitet
utgör.

Då det gäller bidragets storlek till fritidsgruppsverksamhet anför utred-
ningen den från diskussionerna om ungdomsfrågorna ofta framförda me-
ningen, att kostnaderna för fritidsgruppsverksamheten väsentligt överstiger
möjligt bidrag. Som en konsekvens av detta konstaterande har också utred-
ningen ansett sig böra föreslå höjning av bidraget till fasta omkostnader till
3 kronor per deltagare och grupp som alltså tänkes utbetalas utan redovisade
kostnader i likhet med vad som nu är fallet med tvåkronorsbidraget. Bidrag
som utgått med högst 50 % till redovisade kostnader som material etc. före-
slås däremot sänkt med 1 krona från nuvarande 4: 50 till 3: 50.

I betänkandet »Ungdomsbrottslighet», SOU 1959: 37, anför de parlamen-
tariska sakkunniga, som inom justitiedepartementet förordnats att delta
i konferenser för samordning av åtgärderna mot ungdomsbrottsligheten,
bland annat följande:

»Den fritidsgruppsverksamhet som bedrivs av föreningarna har visat sig vara en mycket lämplig väg att nå ungdomar utanför medlemmarnas krets. Genom den allmänna arbetstidsförkortningen kommer denna verksamhet att få allt större betydelse. Den kraftiga ökningen av grupperna måste innebära att man har funnit ett sätt att tillgodose två fundamentala behov hos ungdomarna, behovet av att tillhöra en kamratkrets och behovet av en aktiv samsättning under fritiden. Stödet till ungdomens föreningsliv och fritidsverksamhet utgör därför från det allmännas synpunkt en både effektiv och ekonomiskt fördelaktig investering. Det är dock av vikt att stödet gives i sådana former att den spontanitet och frihet som bör vara karakteristisk för det frivilliga ungdomsarbetet inte går förlorade.»

Jag delar helt de parlamentariska sakkunnigas mening och önskar vidare framhålla att utgiftsstegringen för fritidsgruppsverksamheten sedan 1954 då nuvarande bidrag konstruerades borde föranleda en kraftig bidragshöjning. Av statsfinansiella skäl bör dock denna begränsas utan att därför bidragets effekt som stimulans för organisationerna till ytterligare ansträngningar att nå ungdomar utanför den egna kretsen äventyras. Så torde vara fallet om alltför stor differens uppstår mellan bidragsbehov och bidragsgivning.

Av erfarenheter att döma som fritidsgruppsrapporteringen gett hitintills nöjer sig många fritidsgrupper med det automatiska bidraget av 2 kronor per deltagare och fritidsgrupp. Dessa grupper har i regel ytterligare kostnader men anser tydligen att den förenkling det administrativt innebär att nöja sig med tvåkronorsbidraget vara värt priset att avstå från ytterligare bidrag. Om det automatiska bidraget höjs till 4 kronor med anledning av kraftigt stegrade fasta omkostnader enligt ungdomsorganisationernas egna uppgifter torde detta innebära att ytterligare ett antal grupper som dessutom ej har alltför höga kostnader nöjer sig med detta bidrag. Detta innebär naturligtvis en administrativ förenkling för både studieförbunden och medelsförvaltare.

Med anledning av den allmänt bekanta utgiftsökningen för effektivt uppsökande fritidsverksamhet anser jag mig också böra föreslå att högsta möjliga bidrag mot redovisade kostnader, dock högst 50 %, bör utgå med 4 kronor per deltagare och fritidsgrupp. Detta innebär en sänkning av nuvarande bidrag med 50 öre.

Jag föreslår därför och är av den uppfattningen att utredningen borde föreslagit

att nuvarande övre åldersgräns för deltagare i fritidsgrupper bibehålles trots sänkning av nedre åldersgräns,

att bidraget till fritidsgruppsverksamheten konstrueras så att 4 kronor utgår automatiskt per deltagare och fritidsgrupp för fasta omkostnader och 4 kronor mot redovisade kostnader, dock högst 50 % av dessa per deltagare och fritidsgrupp,

att för kvalitetshöjande åtgärder studieförbunden får en kompensation, inlagd i administrationsbidraget, som motsvarar studieförbundens merkostnad genom administreringen av fritidsgrupperna.

Av ledamoten Erland Johansson

I direktiven för 1960 års folkbildningsutredning säger chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, bl. a.: »Jag behöver i dagens läge inte här särskilt understryka vikten av att de frivilliga ungdomsorganisationernas verksamhet får möjlighet att ytterligare utvecklas och intensifieras. Av stor betydelse är därvid en ökad utbildning av ungdomsledare. Då det dessutom visat sig ändamålsenligt att statsbidragsgivningen anknutits till organisationernas verksamhet, bör statens stöd även framdeles ha en sådan utformning att det stimulerar organisationerna i deras arbete...»

I statsverkspropositionen år 1961 anför departementschefen angående bidrag till utbildning av ungdomsledare bl. a. följande: »Oaktat den fortgående ökningen av bidragsgivningen har ungdomssammanslutningarnas önskemål om statsbidrag för ungdomsledarutbildningen visat sig väsentligt överstiga de medel som anvisats. Uppenbarligen föreligger ett betydande behov av sådan ledarutbildning som visat sig kunna tillgodoses efter de riktlinjer som angivits i statsbidragsbestämmelserna.

Jag finner det för egen del sannolikt, att behov föreligger av en viss differentiering av utbildningsverksamheten. Jag är emellertid inte nu beredd att upptaga denna fråga till närmare prövning med hänsyn till det pågående arbetet inom folkbildningsutredningen, vilken även har till uppgift att överse bidragsgivningen till ungdomsverksamheten. Enligt de meddelade direktiven skall utredningen för ungdomsverksamhetens del summera de hittills vunna erfarenheterna för att på grundval därav söka göra en bedömning av befintliga och eventuellt nytillkommande verksamhetsformers framtida omfattning. I direktiven framhålles särskilt betydelsen av en ökad ungdomsledarutbildning.»

Vad gäller ledarutbildning har departementschefen anfört behovet av ökad och differentierad utbildning. Önskemål om detta har också framställts av ungdomsorganisationer och i skolöverstyrelsens petita.

Utredningen har för sin del föreslagit en nedskärning av antalet konferenser för instruktörerna och att skolöverstyrelsens längre kurs för ungdomsledarutbildning skall avskaffas. Vidare anser utredningen att någon egenlig specialutbildning vid institut för ungdomsledare ej är nödvändig.

Utredningen har på grund av tidsnöd ej haft tillfälle att utförligare bearbeta ungdomsledarproblemet. Såvitt jag kan förstå föreligger då ej heller tillräckligt material för att framlägga förslag angående instruktörskonferenserna, skolöverstyrelsens längre utbildningskurs och ledarinstitut.

Sedan 1954 har ungdomsorganisationernas grundutbildning av ledare erhållit statsbidrag. Detta stöd har verksamt bidragit till både kvantitativ och

kvalitativ utveckling av ledarutbildningen, något som utredningen mycket riktigt framhåller. Denna utveckling har i sin tur skapat behov av vidareutbildning. Här har skolöverstyrelsens längre utbildningskurs, KFUM:s ledarinstitut och sedan höstterminen 1960 Riksförbundet Kyrklig Ungdoms ledarinstitut i Sigtuna tillmötesgått en del av vidareutbildningsbehovet. Planer föreligger också inom andra ungdomsförbund att skapa ledarinstitut som skall tillgodose behovet av fortbildning. Institutet bör enligt min mening från början få möjlighet till statligt stöd efter liknande principer som folkhögskolorna. De bör drivas i organisationernas egen regi och sammanhållas av en till skolöverstyrelsen hörande institutinspektör. Denna borde ha uppgiften att tillsammans med folkhögskoleinspektören summera gjorda erfarenheter och ge handledning i pedagogiska och metodiska frågor. Samarbetet med folkhögskoleinspektören får anses nödvändigt med tanke på den fond av erfarenhet av vidareutbildning som denne besitter. En uppdelning av existerande folkhögskolor i en institutlinje och i en allmän linje skulle också kunna prövas.

I den händelse instituten genomföres hos fler ungdomsorganisationer kommer troligen den förut omnämnda utbildningskursen i skolöverstyrelsens regi att förlora sin aktualitet. Denna skulle då med fördel kunna omvandlas till en fortbildningskurs för lärare vid ungdomsledarinstitutet.

Vidare kan här omnämnas det stora behovet av forskning inom ungdomsarbetets olika områden. Denna forskning skulle utan tvivel kunna bli samhället och de fria och frivilliga ungdomsorganisationerna till oanad hjälp i det fortsatta försöket att komma tillrätta med till ungdomsfrågorna hörande problem. Ytterligare en fråga att pröva vore ledarutbildning med hjälp av TV och andra massmedia. Den alltmer tilltagande ungdomsgårdsverksamheten inom ungdomsorganisationer och kommuner är även ett område för undersökning angående vilket slag av utbildning dessa gårdar kräver för sina föreståndare och vad som kan göras från statens sida för att medverka till en utveckling där det blir allt större möjlighet att nå både »ordinär» och utvecklingsstörd ungdom med rätt fostran till hänsyn och ansvar.

Då tiden ej medgivit för 1960 års folkbildningsutredning utförlig behandling av frågan om ungdomsledarutbildning bör, enligt min mening, hela detta för ungdomsarbetet så grundviktiga frågekomplex bli föremål för ny utredning. I detta särskilda yttrande vad gäller ledarutbildningen har jag endast velat ge antydningar om vissa delfrågor som hör samman med ledarutbildningssituationen.

Jag hemställer och är av den uppfattningen att utredningen borde hemställt till Kungl. Maj:t

att särskild utredning måtte tillsättas för behandling av de till ungdomsledarutbildningen hörande frågorna.

Av ledamoten Artur Olsson

Utredningen har föreslagit inrättandet av en förste revisorstjänst på folkbildningsroteln, samtidigt som en konsulenttjänst för allmän folkbildning föreslås indragen. Jag delar utredningens allmänna synpunkter om behovet av ytterligare administrativ personal för rotelns arbete med folkbildnings- och ungdomsfrågor.

Principiellt synes det dock oriktigt att tillföra roteln en revisorstjänst då skolöverstyrelsens administrativa personal i övrigt utgöres av byråsekreterare. Åtskilliga inom denna personalgrupp utför arbetsuppgifter, som är likartade dem, som skulle ankomma på den av utredningen föreslagna tjänstemannen. Härtill kommer att inrättandet av en revisorstjänst för folkbildnings- och ungdomsarbete synes innebära ett markerande av att denna verksamhet bör kontrolleras och granskas på ett mera ingående sätt än vad som anses nödvändigt för andra institutioner och organisationer under skolöverstyrelsens överinseende.

Slutligen vill jag framhålla att utredningens förslag synes leda till en dubbel revision av denna verksamhet, då skolöverstyrelsen senare skall insända redovisningarna till riksrevisionsverket. Övertygande skäl synes därför tala för att den nu föreslagna nyinrättade tjänsten på folkbildningsroteln bör erhålla tjänstebeteckningen förste byråsekreterare.

Förslag till kungörelse om statsbidrag till frivilligt folkbildningsarbete.

Studiecirkelverksamhet

1 §

1 mom. Riksförbund för studiecirkelverksamhet, som avses i 3 § (*studieförbund*), äger enligt de grunder som nedan stadgas erhålla statsbidrag till sina kostnader för gruppstudieverksamhet.

Efter skolöverstyrelsens bestämmande må statsbidrag utgå till annan anordnare av gruppstudieverksamhet än nu sagts (*fristående gruppstudieanordnare*).

2 mom. Statsbidrag beräknas för tiden den 1 juli—den 30 juni (*redovisningsår*).

3 mom. Om statsbidrag till kostnader för musikstudieverksamhet väsentligen bestående av musikutövning äro särskilda bestämmelser meddelade.

2 §

Med *gruppstudietimme* avses i denna kungörelse sammankomst om minst 45 minuter för sådana gemensamma sammanhängande studier i ett angivet ämne, vilka utgöra del av studieverksamhet omfattande sammanlagt minst 15 studietimmar under minst 7 studieveckor.

3 §

Studieförbund skall såsom sin huvuduppgift bedriva riksomfattande bildningsverksamhet under inseeende av en studierektor samt ha egen ekonomisk förvaltning.

Studieförbund skall vara av skolöverstyrelsen godkänt.

Såsom villkor för godkännande skall gälla, att anordnare av gruppstudieverksamhet under vart och ett av de tre närmast föregående redovisningsåren anordnat minst 50 000 gruppstudietimmar av i 4 § 2 mom. avsett slag.

4 §

1 mom. Statsbidrag beräknas med hänsyn till antalet anordnade gruppstudietimmar.

2 mom. Gruppstudietimme är bidragsgrundande under följande villkor, nämligen

- a) att antalet deltagare, som fyllt 14 år, är minst 5,
- b) att antalet deltagare är högst 20,
- c) att högst 2 studietimmar anordnas vid ett och samma studietillfälle,
- d) att studierna bedrivs efter en på förhand uppgjord plan,
- e) att vid sammankomst icke förekommer propaganda för politiska eller religiösa åskådningar.

Skolöverstyrelsen äger bestämma, att för visst eller vissa slag av studier må antalet deltagare vara mer än 20 och antalet studietimmar vid samma studietillfälle vara mer än 2.

5 §

1 mom. För varje bidragsgrundande gruppstudietimme anordnad av godkänt studieförbund utgår statsbidrag med 5 kronor 50 öre till den lokale anordnaren

samt med 2 kronor 50 öre till förbundet. Till studieförbund utgående här awsett bidrag må icke användas till kostnader för löner eller administration i övrigt.

2 mom. Till anordnare av fristående gruppstudieverksamhet utgår statsbidrag med 5 kronor 50 öre för varje bidragsgrundande gruppstudietimme.

6 §

1 mom. Ansökning om bidrag skall ingivas till skolöverstyrelsen före den 1 oktober näst efter redovisningsåret. Överstyrelsen äger upptaga ansökning till prövning utan hinder av att den inkommit senare.

Till ansökningen skall fogas för bidragets användning upprättad redovisning, vars riktighet skall vara av vederbörande anordnares revisorer vitsordad.

2 mom. Efter av skolöverstyrelsen verkställd granskning av ansökningen och beslut i anledning härav skall anordnaren underrättas om beslutet samt, vid avvikelse från ansökningen, om anledningen därtill.

7 §

Under löpande redovisningsår skall skolöverstyrelsen efter därom gjord ansökning utbetala förskott på i 5 § 1 mom. avsett bidrag med belopp icke överstigande 90 procent av bidraget för näst föregående redovisningsår.

Föreläsningsverksamhet och kursverksamhet

8 §

Med *länsbildningsförbund* avses i denna kungörelse sammanslutning verksam inom ett län eller annat jämförligt större område samt med uppgift att meddela allmän och medborgerlig bildning genom anordnande och förmedlande av föreläsningar och kurser.

9 §

Till godkänt studieförbund och länsbildningsförbund må statsbidrag utgå för enskild föreläsning och för föreläsning ingående i kurs under följande villkor, nämligen

- a) att kommun eller enskilda tillskjuta lägst lika stort belopp som statsbidraget,
- b) att föreläsningen är offentlig,
- c) att vid sammankomst icke förekommer propaganda för politiska eller religiösa åskådningar.

Underhållning med sång, musik, uppläsning eller dramatisk framställning må efter skolöverstyrelsens bestämmande i fråga om statsbidrag likställas med föreläsning.

10 §

Godkänt studieförbund och länsbildningsförbund skola genom särskilt inrättad centralbyrå för föreläsningsverksamhet före den 1 oktober näst efter det budgetår statsbidraget utgått till skolöverstyrelsen ingiva för bidragets användning upprättad redovisning, vars riktighet skall vara av vederbörande revisorer vitsordad.

Efter av skolöverstyrelsen verkställd granskning av redovisningen och beslut i anledning härav skall anslagsmottagaren underrättas om beslutet.

Gemensamma bestämmelser

11 §

Statsbidrag utbetalas av skolöverstyrelsen.

12 §

Godkänt studieförbund, fristående gruppstudieanordnare samt länsbildningsförbund äro skyldiga att på anfordran av skolöverstyrelsen eller riksrevisionsverket lämna de uppgifter och det verifikationsmaterial som erfordras för myndighetens granskning.

13 §

Den verksamhet, till vilken bidrag utgår enligt denna kungörelse, skall stå under överinseende av skolöverstyrelsen samt vara underkastad den kontroll och de villkor som överstyrelsen prövar nödiga och lämpliga.

På skolöverstyrelsen ankommer att fastställa de närmare föreskrifter, anvisningar och formulär som erfordras för tillämpning av denna kungörelse.

14 §

I 6 och 10 §§ avsedda redovisningar samt avskrifter av skolöverstyrelsens beslut rörande granskningen därav skola före den 1 april påföljande år tillställas riksrevisionsverket.

15 §

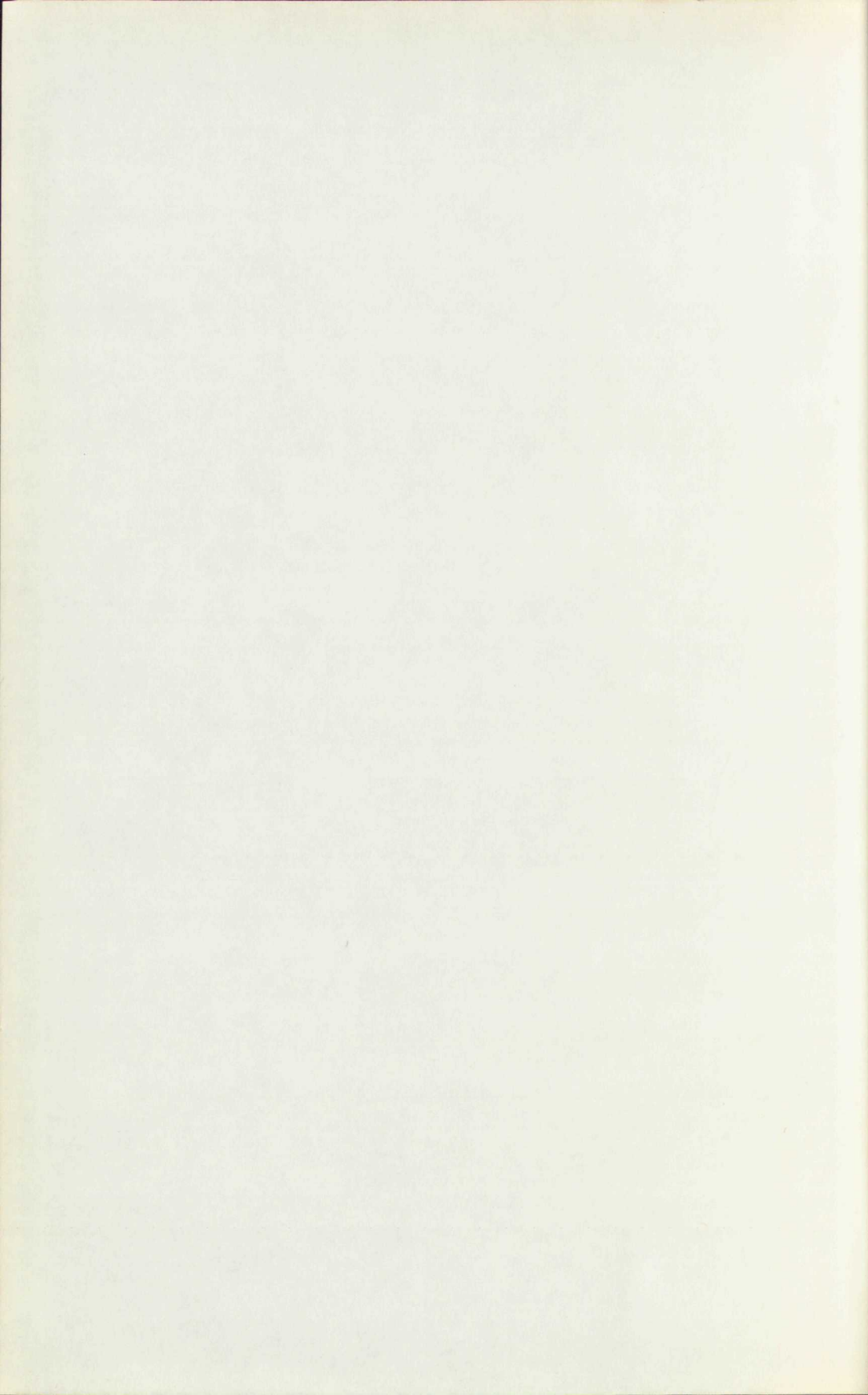
Om statsbidrag för administrationskostnader till godkänt studieförbund samt till länsbildningsförbund och till centralbyrå för föreläsningsverksamhet äro särskilda bestämmelser meddelade.

Övergångsbestämmelser

1. Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 1962.

2. Genom kungörelsen upphäves kungörelsen den 30 juni 1947 (nr 508) angående statsbidrag till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet; dock skall nämnda kungörelse tillämpas i fråga om statsbidrag avseende tid före den 1 juli 1962.

3. I 3 § 3 st. avsett villkor skall, där Kungl. Maj:t ej annorlunda bestämmer, icke gälla studieförbund, som för budgetåret 1961/62 åtnjöt statsbidrag.

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1961

1. Den nordiske husholdshøgskolen.
2. Nordens folkelige akademi.
3. Nordisk filmsamarbeid.
4. Internordiske flytteattester.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Begravningsplatser och gravar. [5]
Underrätterna. [6]
Den allmänna brottsregistreringen. [11]
Pensionsstiftelser. I. [14]
Kriminalvård i frihet. [16]
Vissa frågor rörande allmänna val. [20]
Författningsutredningen. V. Organisationer.
Beslutsteknik. Valsystem. [21]
Redareansvarets begränsning. [33]

Utrikesdepartementet

Den svenska utvecklingshjälpens administration. [22]

Försvarsdepartementet

Enhetlig ledning av krigsmakten. [7]
Totalförsvarets upplysningsverksamhet. [18]
Flygbuller som samhällsproblem. [25]

Socialdepartementet

Byggnadsindustrins arbetskraft. [19]
Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring
m. m. [29]
Handläggning av bostadslån. [32]
Ändamålsenliga studentbostäder. [35]
Stöd åt barnaföderskor. [38]
Lag om allmän försäkring, m. m. [39]

Kommunikationsdepartementet

Statliga belastningsbestämmelser av år 1960 för
byggnadsverk. [12]
Svensk trafikpolitik. I. [23]
Svensk trafikpolitik. II. [24]

Finansdepartementet

Sparstimulerande åtgärder. [2]
Automatisk databehandling inom folkbokförings-
och uppbördsväsendet. [4]
Preliminär nationalbudget för år 1961. [10]
Reviderad nationalbudget för år 1961. [26]
Stämpel- och expeditiionsavgifter. [37]
Mål och medel i stabiliseringspolitiken. [42]

Ecklesiastikdepartementet

1957 års skolberedning. 5. Hjälpmedel i skolarbetet.
[17] 6. Grundskolan. [30] 7. Läroplaner för grund-
skola och fackskolor. [31]
Kungl. Teatern. Verksamhet och ekonomi. [28]
Tandsjukvården vid de odontologiska läroanstal-
terna. [36]
Användningen av August Abrahamsons stiftelse i
Näås. [43]
Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet. [44]

Jordbruksdepartementet

Totalisatorverksamheten. [1]
Lantbrukets yrkesskolor. [13]

Handelsdepartementet

Effektivare prisövervakning. [3]
Skifferoljefrågan. [27]

Inrikesdepartementet

Om läkarbehov och läkartillgång. [8]
Principer för en ny kommunindelning. [9]
Polisens brottsbekämpande verksamhet. [15]
Huvudmannaskapet för polisväsendet m. m. [34]
Länsindelningen inom Stockholms- och Göteborgs-
områdena. [40]
Reviderad giftlagstiftning. [41]

DISTRIBUERAS AV
NORDISKA BOKHANDELN

Pris kr. 7:—